

Napút

222+3. szám – Szívem, te szívem II

„A szélességet az ég derekán keresztül
méltán nevezhetjük tehát Napútnak”

(Fazekas Mihály)

B2-páholy

A kisfiú mindig ugyanabba a padba ült be vasárnap délelőttönként. A templom közepén kereste ki magának a helyet. Akár fél órával a mise kezdete előtt képes volt megérkezni, és néma csendben kuporogni így kiharcolva a helyén. Nézett komoran, vagy inkább komolyan, maga elé, mint aki valamin erősen töpreng. Pedig nem töprengett. Várt. Várt a találkozásra. Először egy hittanórát követő templomlátogatáskor találkoztak. Maga sem értette, hogyan, de vagy kicsi volt még ahhoz, hogy megértse, vagy elég nagy már ahhoz, hogy ne kutakodjék élesedő elméjében olyan dolgok után, amelyeket nem érhet utol.

Amikor az orgona megzendült, valahol fönt, neki valószerűtlen magasságban, lassan, óvatosan, össze ne zavarja a képet, fölemelte a fejét, és tekintetét a kupola felé fordította. Bámulta a felhőkön lépkedő öregembert, körülötte az angyalokat és az angyalkákat, mert vannak ott nagyobbak, és vannak kisebbek, amelyek pufók méhekként röpködik körül a fenséges ősz alakot. Talán, ha a nagyapjának volna bajusza és szakálla, és nem viselne szemüveget, és nem lenne olyan apróka, amilyen, akkor épp olyan lenne ő is. Nézhetné őt, akkor nem kellene folyton, a misék közben, fölfelé bámulnia, amitől előbb-utóbb mindig megfájdul a nyaka.

De ez még nem a találkozás. Ez még csak egy freskó odafönt, egy szép, színes, nagy és mozgalmas kép. A találkozáshoz utazás kell, hosszú, lassú és langyos lebegés felfelé. Amikor a felhők a rajtuk taposó öregemberrel és az angyalokkal és angyalkákkal együtt megemelik a templom kupoláját, hogy szabad utat engedjenek a végtelenbe nyíló ég felé, elindul vele a lebegés felfelé, talán már nem is lebegés, hanem egyenesen emelkedés, repülés. És talán ki is nyitja a kisfiú azokat a finom, apró szárnyakat, amelyeket nem láthat meg soha senki, és irányítja a repülését, irányítja az újabb és újabb találkozások felé. Az utat csakis ő tudja, vagy talán ő sem. Vezeti valaki, vezeti valahová, valakihez, valaki.

Nem jól van ott fenn, nyöszörgi a félalvó kisfiú, amikor a pap nehéz szagú kezét a fejére teszi. Mi nincs jól fent? Az öreg nincs jól. Hogyan nincs jól? Azt mondtad, atya, az ott az Isten. És nem? Nem ő az. Hanem ki? Talán az apja, de az is lehet, a nagyapja. Honnan gondolod? Nem gondolom, atya, tudom. Mit tudsz? Hogy Isten fiatal. Fiatal? Igen. Olyan fiatal, mint a Jézuska a kereszten. Honnan veszed? Találkoztam vele. Hol? Ott fenn, nem is egyszer. És mondott valamit? Nem. Bántott? Nem. Inkább szeretett. Honnan tudod, hogy szeretett? Megsimogatta az arcomat. Csak nem igaziból. Hát hogyan? Nem a kezével. Akkor mivel? Nem tudom. Megsimogatta az arcodat, azt mondd? A kezével nem ért hozzám. Csak éreztem a simogatását. Hogy mentél fel oda? Nem tudom. És hogyan jöttél vissza? Azt se tudom.

A pap várt egy kicsit, aztán szinte ráförmedt a kisfiúra. A misének vége, ideje hazamenned! A kisfiú felpattan, és a templom kapuja felé indul. Várj! Hol is voltál az előbb? A padban. És közben? Mi közben? Mise közben. Mise közben is a padban. Sehol máshol? Sehol. Hol lettem volna? Jól van, menj, ne aggódjanak otthon miattad! Csókoldom, atya. Isten veled, kisfiam.

A kisfiú határozott léptekkel indul el ismét, a kintről beáradó fény azonnal elnyeli semmi kis alakját. A pap sóhajt, felnéz a kupolába, a fent ácsorgó borzolt szakállút nézi. Lám, lám, morogja. Sóhajt, és elindul a sekrestye felé, lassan, hogy a reverendától még testesebbnek látszó alakját mind lassabban oldja magához a templombelső mély homálya.

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

222+3

A Cédrus Művészeti Alapítvány kiadványa.

Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Babics Imre** (vers), **Boldogh Dezső** (Forráskút),
Csáji László Koppány (Voltjelen), **Halmi Tamás** (kritika, tanulmány),
Hegyi Botos Attila (honlapgazda, főszerkesztő-helyettes), **Kovács Katáng Ferenc** (dráma, interjú),
Prágai Tamás (örökös szerkesztő), **Suhai Pál** (Levéla), **Szondi Bence** (tördelés),
Szondi Eszter (dokumentumgazda), **Toót-Holló Tamás** (próza), **Wehner Tibor** (művészet),
Alapította: **Masszi Péter**. Laptev: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: 1136 Budapest, Pannónia u. 6.

Teléfono: (30) 511-3762 • E-mail: szongy@gmail.com • Honlap: www.naputonline.hu

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda.

B2-páholy

Zalán Tibor tárcája (borítóbelső)

„a benső, forogva, forogva”

Hegyi Botos Attila: A Gyönyörűség Énekei. 3

Sukadev Bretz: Az áhitat útja
(Domokos Johanna fordítása). 6

Parvathy Baul: Gópi-bháva (Dzsája fordítása) . 11

Beata Grant: Kínai buddhista szerzetesnők
költészete (Takács Brigitta fordítása). 17

Haiyin, Szilvavirág, Miaozong, Miaozhan,
Jueqing, Jixing, Shenyi, Zaisheng, Jingwei,
Mingxiu, Yuanduan, Miaohui, Jizhu, Ziyong,
Wuqing versei (Dálnoky Dana,
Hollósi Judit, Szatmári Zsófia,
Tódor György, Ulviczki Emőke fordításai). . 19

Dennis Maloney: Guan Yin ezer arca
(Gyukics Gábor fordítása). 27

Ludvig Károly: Az élet teljességének
jegyében 31

Sudár Balázs: „ajkának álmoképe után
vágják a szív” 41

Az egység művészi alkotásai: Jyotika Sehgal
Japji Sahib festményei. 5, 26, 40

„virágot lépő virágszál”

Basa Viktor versei 49

Halmi Tamás: Búvótenger 53

Baka Györgyi versei. 56

Komoróczy G. Emőke: Avilai Szent Teréz,
a női misztika megújítója 62

Daróczy Anikó Judit: „Úgy szobra
önmagának...” 73

Dukay Barnabás: egymásban megosztva
karácsonyt élni.

Korálmotetta a 4 vegyeskarra 93

Komoróczy G. Emőke: A Szentlélek és Mária
küzdeme a világ megmentéséért 99

Angelus Vineus: Részletek a Tengeren túli
könyvből (Jász Attila fordításai). 137

(Szent) Faustyna Kowalska nővér: Versek
a börtnaplóból (Jász Attila fordításai) . . . 139

„Égjetek! Éljetek! Fénnel teljetek!”
(Az angyal válaszol c. könyvről

Kardos Gyöngyivel beszélget Sepsi Enikő) 140

„Soha nem vagyunk egyedül az úton!”
(Sepsi Enikő körkérdése Juliette

Binoche-hoz és Wajdi Mouawadhoz) . . . 153

Az egység művészi alkotásai: Sara Berti
 papírmunkái 55, 92, 136, 152, 155

**„vizeknek fölébe,
 tengerek mélyébe”**

Rideg Zsófia: A színházi alkotás
 mint közösségi ima 156

Halmi Tamás: Eurüdiké dalai 162

Fenyvesi Félix Lajos: Lányok, Asszonyok, Isten 164

Szalai Mirtill: Lilith misztikus ereje 169

Halmosi Sándor: 30 vers 184

Lovász Irén: Boldogasszonytól
 az akusztikus köldökzsinorig 193

Dobai Lili: Igazgyöngy 203

Wolfgang Braungart: A művészet
 mint önmegvalósítás

(Dörögdi József fordítása) 206

Hegedűs Gyöngyi versei 221

Prontvai Vera: Ahogy Anyánk hallja 222

Babics Imre versei 231

Női erővonalak a tudat, a kép, a nyelv
 metaforáiban (Gilah Yelin Hirschsel

Donna Stein beszélget;
 Németh Tamás fordítása) 232

Rácz Ráchel: A szent színészet 239

Bánki Éva: versei 245

Benkő Ildikó: Élettánc 247

Turai Laura: A kereszt szimbolikája Pilinszky
 János és Simone Weil gondolatvilágának

kettős motívumrendszerében 248

Lajtos Nóra versei 257

Jaj, szerelmem, hol van a te sírod?
 (Vály Sándor multimediális művésszel

beszélget Ódor Klára) 263

Tóth Kinga: Bagolysimogató 278

A testté vált ige (Vály Sándor multimediális
 művésszel beszélget Ódor Klára) 279

Csáji László Koppány versei 283

Az egység művészi alkotásai: Avi Roth
 coffeegrphjai® 161, 167, 192, 202,
 230, 238, 246, 278, 283

„tűfokon át piros fonál”

Perger Éva: Szemben a felkelő Nappal 284

Domokos Johanna: A zarándok dala 308

Dukay Barnabás: közösségünk válasza
 (kéziratos vers) 320

E számunk szerzői 321

NAPÚT

Irodalom, művészet,
 környezet

222 + 3

Szívem, te szívem II

A jelen kiadvány gömbpano-
 rá mája a *Szívem, te szívem*
 2020/6-os Napút kiadvány szelle-
 miségének folytatása. Nemcsak
 korábbi szerzőink zöme jelent-
 kezik újabb írásával, hanem szép
 számmal csatlakoztak hozzánk
 továbbiak. Közösségű(n)k által az
 írárok egyszerre nyitnak keletre,
 nyugatra, északra, délre – lelki és
 művészi hagyományaikra, jele-
 nükre: bennük lényegükre. És ez
 a nyitás nemcsak az ablaknyitók
 lelkületéből ered, hanem abból a
 közép-re való figyelésből is, mely
 minden érző lényt egy útra terel.
 A megidézett női misztikusok
 és művészi rezonanciájuk öröme
 segítse a beteljesítő békessé-
 get és boldogságot gyönyörű
 Föld Anya Bolygónk minden ér-
 ző lényében. *Domokos Johanna*
 (a szerk.)

A lapszámborító rajza
 Cakó Ferenc homokalkotása.

„a benső forogva, forogva”

Hegyi Botos Attila

A Gyönyörűség Énekei

– részlet –

...napkeleti hegyeken, középtengeren, eurázsiai folyóközben, afrikai holtágon

Annuntiatio (invoco nomen)

Aureola szigete

Királyok leánya vagy!
S mennyek legfényesebb
ékessége királyságod.
Rózsálló partjaid,
lagúnád csepp tava,
hol bimbózó valódban
csak a hajnal látott.
Zsendülő földeden
csillámló folyód, körül
hegyek koronája –
napok aranya,
éjek ezüstje s Te,
Tűz Igazgyöngye:
Királyok Leánya.

1. Át tündöklő hegyeinken
(Lung-gom-pa)

Bőr s a szem,
akár a jég, ég.
Szív vére tűz,
szárnyasan ver.
A lélegzet perzsel –
gondolatnál sebesebben,
súlytalan illan a láb.
Földre szállt menny –
ragyogóbb a mélylő égnél.
Így futok Tehozzád, gyulladva
miriád színről színre.
Át ritkás egeinken,
tündöklő hegyeinken,
szellővirág.

2. Pelágiához
(Ámor, idők, nyelvek)

Nyílt vízen feslik
a part. Duzzadt
gyümölcse pottyán:
bíbora tintafelhő,
Lakedaimón eperfája.
Ma így hasadsz, reggelem,
tenger virág megaronja.
Táncolsz, remegő víztükör
karjaimban – szívem Pelágiája.

(Ps.
*Nyakadba hajoltam,
füledbe suttoztam,
véremben érezve
szökkenő lázad,
valahány nyelvén
nyaldosott partszegélynek,
ó, én szerelmem, nyíló titka
szónak, hullámszó idők
mézes suttogása!)*

3. Égi tehén
(A fehér üsző)

Hajnal előtt,
hogy kert kapuja tárul,
szurokfák dúcán derengő,
fejt harmat az éj:
erednek kettecskén,
battyognak párálló
parton, tündérrózsás
hajnalhasadásban.
Át cséplő szérűn,
aranytorzsas tarlón:
távolodó kolompszó,
két pöttöm pont
kéklő hegyhatárban.
A táncos csüdű,
mennyszőrű üsző
s hajló nád
csattogó rigója,
a gyermekléptű ég.

4. Anubias
(mint pecsétet, vonj ajkaidra)

Így – amint a kő az éjben
parázslanak varázs babérlombjai.
Gyökér sem fog talajt, tapad savak
súlytalan, holt ágára. Itt –
hol erek bronza izz’
rezzenetlen vizű mélyben:
mécslik ligete olivin aranyában.
S mintegy lebegő, illatos sóhaj,
mint hasad odaát, holtág felett
irizáló leple: ahány ízisi lepke,
ma született mennyek vitorlája.
Szélduzzadt flamingók, lelkek
tündértüneménye.
Szigonyra vert egek torzsavirága.

*Hű húgom, fivérem,
ha dalra gyúlt hajnalom
partjaira tévedsz,
mint pecsétet, vonj ajkaidra.
Csókom édesebb, mint a halál.*

JYOTIKA SEHGAL
JAPJI SAHIB 1., TOJÁSTEMPERA

Sukadev Bretz

Az áhitat útja

A bhakti szó önátadást, áhitatot és Isten szeretetét jelenti. A bhakti-jóga az Isten iránti szerető odaadás jógája. Azt mondják, hogy a legtöbb ember számára a bhakti-jóga az a jógaút, amelyhez hosszú távon a legmélyebben kapcsolódik. A legtöbben végül az Isten iránti önátadásuk révén érik el Isten felismerését, és ezáltal a megvilágosodását. A legtöbb vallás, valamennyi társadalmi és egyéb szervezetével és intézményével együtt, gyakran a bhakti-jóga otthona. Egyáltalán, mi az Isten? Milyen rajongást ápolhatunk és fejleszthetünk ki az ő irányába? Alapvetően a bhakti egy magasabb valóság iránti odaadás és szeretet. A rádzsja-jógában azt mondják, amikor elméd elnyugszik, akkor megtapasztalod valódi lényedet, mely egy a világlélekkel. A Vedantában azt mondják, hogy minden mögött egy végtelen örök valóság van. Szakadj el az azonosulásoktól és a kötődésektől, és a világlélekkel egyként élheted meg önmagad.

A bhakti-jógában is azt mondják, hogy minden mögött egy magasabb világlélek áll. Fordulj irányába lelkes odaadással, nyisd meg magad előtte, imádd ezt a magasabb valóságot. Nem kell teljesen megértened, sőt magadat sem kell tökéletesen uralnod. Mindez jön majd természetesen az iránta való szerető odaadásból. Emotio/érzelem és devotio/odaadás a legerősebb emberi erő. Bennük a -motio mozgást jelent. Az e- pedig arra utal, ami kimozdít minket a megszokott kényelmes vagy kényelmetlen hétköznapiokból. Ezt az érzelmet át lehet alakítani odaadássá. Angolul azt mondják, hogy az emotion-ból legyen a devotion, azaz önátadás. Ha ez a kettő összekapcsolódik, akkor az érzelmeid nem billentenek ki téged, avagy nem vonnak el a fogadalmaidtól. Ez kivezet a korlátok világából, és összeköt a korlátatlannal, az istenivel. Ebben a tekintetben a bhakti azt jelenti, hogy az érzéseket és érzelmeket Isten felé irányítod, és így olyan csatornát alakítasz ki, amelyen keresztül az isteni kegyelem beléd áradhat. Ez a kegyelem aztán elvezet a megvilágosodáshoz, Isten megtapasztalásához.

Ísvara-bhakti

Alapvetően az isteninek négy különböző aspektusa van, amin keresztül hozzáfordulhatsz. Az egyiket Ísvara-bhaktinak hívják. Istent mint kozmikus princípiumot, mint a mindenben és mindenütt jelen levő legfelsőbb minőséget ismered fel. Ez egyfajta elvont istenszeretet, amely nem zárja ki a személyes kapcsolatot sem. Vannak vallások, amelyek azt mondják, hogy nem szabad Isten képmását megformázni, azaz nem szabad Istent tárgyi formában megtestesíteni. A jógával kapcsolatban ezt úgy mondjuk, hogy Ísvara-bhaktit gyakorolunk. Isten felfoghatatlan, de létezik. Minden mögött ő áll. Az Ísvara-bhakti végső soron az isteni imádata az egész teremtésben, és minden szépség arra emlékeztet, hogy létezik ez az egy isteni valóság. Ha megnézed a természetet, a fákat, a madarakat, minden nagyszerűt, és amit az ember alkotott, mindenben ott van ez az isteni erő. Isten az Univerzum teremtője, fenntartója, pusztítója. Isten nyilatko-

zig meg mindenben. Ha így fordulsz feléje, akkor az Ísvara-bhaktit gyakorlod. A buddhizmusban – főként a mahajana buddhizmusban – Buddha maga ölti magára Ísvara minőségét.

Istadévatá-bhakti

A bhakti másik formája az Istadévatá imádata. Ez Istennek arra a nagyon konkrét aspektusára utal, hogy Isten testet ölthet ebben a világban. Az Isten, Istennő vagy az Isteni egy bizonyos formát ölt, amelyben hozzád szólhat. A kereszténységben ezt pl. a Jézus Krisztus iránti odaadásban ismerik. Jézus Krisztus a Szentháromság része. Isten Atya, Isten Fiú, Isten Szentlélek. Kétezer évvel ezelőtt jött erre a világra, de mindörökké létezik. Láthatod őt lelki szemeid előtt, a nevéen szólíthatod, olvashatod szavait a Bibliában, fogadhatod áldását. A legtöbb vallásnak nagyon konkrét istenei és istennői vannak. Például a jógában ismerjük Brahmát, Visnut, Sívát, Durgát, Kálít, Szarasvatít, Ganesát, Szubramanját, Hanumant és még jónéhányat. Azt mondhatjuk, hogy maga az isteni minden képzeletet felülmúl, de az isteni bizonyos formában eljőhet hozzád. Így az Istenhez egy meghatározott formán és egy meghatározott kapcsolaton keresztül is eljuthatsz. Például felteheted Jézus képmását az oltárra, meghajolhatsz Jézus előtt és imádkozhatsz hozzá. Feltehetsz egy Krsna-képet az oltárra, meghajolhatsz Krsna előtt, és áldását kérheted. Ugyanezt megteheted Buddhával, Durgával vagy Lakshmival stb. Isten egy aspektusát imádogod. A holisztikus védanta-jógában abban hiszünk, hogy egy végtelen valóság van, azaz Brahman. Brahman az egész univerzum mögötti intelligencia. Brahmán/Ísvara különféle tulajdonságokkal és funkciókkal rendelkezik. Ezeket viszont úgy lehet elképzelni, mint Ishtadevatakat, kik Ísvarán keresztül Brahmanig vezetnek el téged. Vegyünk egy másik hasonlatot. Tegyük fel, hogy egy nő házasságban, jóga-tanárként dolgozik, spirituális neve is van, dolgozik, a szülei élnek, és gyermekei vannak, azaz nagyon különböző társadalmi kapcsolatai vannak. Lehet, hogy a férje drágámnak hívja. A főnök Kovácsnének szólítja. A gyerekei anyukának hívják. Az asszony szülei Petrának vagy Pétinek nevezik. A jóga-tanítványai Narayaninak fogják szólítani. Ki ez a nő most pontosan? Most drágám, Petra, Mama, Kovácsné vagy Narayani? Egyszerre minden, és mindenki más-más névvel illeti ugyanazt a nőt... Ha mélyebbre akarsz jutni, hogy jobban megértsd ezt a nőt, fokozatosan ugyanahhoz a lényeghez jutsz. Ezért az Istadévatá azt jelenti, hogy egy szempontból imádogod Ísvarát, és hiszel abban, hogy Isten kegyelme tovább visz, hogy elérd a legvégsőt.

Átma-bhakti

Az odaadás gyakorlásának harmadik módja az Átma-bhakti. Ennek során a fegőbb énünk iránti odaadást gyakorlod, hisz tudod, mélyen benned van a legmagasabb én. Ezzel szeretnéd felvenni a kapcsolatot. Végző soron belső hangként imádogod az istenit. Úgy fordulsz hozzá, mint ami a szíved legmélyén van.

Guru-bhakti

Különleges eset a Guru-bhakti, a spirituális tanító iránti odaadás, ki elérte az Isten-megvalósítást. A Guru ezt szeretné megadni neked is. Ahogy gyakorlod

a gurud iránti odaadást, megnyílik egy csatorna. Így áradhat beléd a kegyelem, áldás és a guru saktija, és beteljesítheted önmagad.

Sakti- vagy prakriti-bhakti

A bhakti további speciális formája, a sakti- vagy prakriti-bhakti. Vannak emberek, akik megkülönböztetik az Ísvara-bhaktit és mint különleges formát a sakti-bhakti, vagy prakriti-bhaktit, azaz Isten szeretetét a természetben. A szanszkrit Ísvara szó mindkettőt tartalmazza: az Istent mint az univerzum mögötti intelligenciát, vagy mint Prakriti Bhaktit, az univerzum és a világegyetem szépségében megnyilvánulót.

Nos, így tegyük fel magunknak is kérdést: Neked, személy szerint, mit jelent Isten? Mit és milyen formában látod? Minden teremtes mögött ott van? Vagy a teremtes szépsége felé fordulva találsz rá? Vagy van kapcsolatod Isten egy olyan aspektusával, amelyet megnevezhetsz és imádkozhatsz hozzá? Számodra Isten a szíved hangja a lelked mélyén? Vagy a legkönnyebb a Gurudhoz fordulva megélni ezt?

A bhávák különböző típusai

Függetlenül attól, hogy melyik típusú bhaktit gyakorolod, végül is azt ötféle bhávával teheted meg. A bháva szónak sok jelentése van. A bháva az, ami lényegedben azzá tesz, ami vagy. A bháva létállapotot és létérzést jelent. Másként fogalmazva azt mondhatjuk, hogy az öt bháva nem más, mint az Isten iránti szeretet öt különböző irányulása. Azt mondhatjuk, hogy ez az öt típus öt emberi érzelem, amelyek elvezethetnek téged Istenhez.

Sánta-bháva

A Sánta-bháva azt jelenti, hogy békés, nyugodt bháva. Ez inkább egy elvont istenszeretet. Szereted Istent, talán mint a természet szépségét. Tudod, hogy valahol minden mögött ott van jelenléte, de nem beszélsz Istennel, és nincs erős kapcsolatod Istennel. Ez nem Isten személyes elképzelése. Inkább alapvető szeretet mindenki és minden iránt a természetben, vagy bárhol. Tudod, hogy létezik isteni jelenlét, és ez gyakran erősen érinti meg a szívedet. A szívedbe érezheted Őt, és megnyílsz előtte. Az indiai mitológiában számos bhakta létezik, amelyekről azt mondják, hogy ezzel a békés bhavával rendelkeztek. Pl. az indiai bölcs Sukadeva, ő is Sánta-bhavával rendelkezett.

Dászja-bháva

Ez Isten, mint Mesternek a szeretete. Valahol érezed: „Istenem, te vagy az én uram/úrnőm. A szolgád vagyok, és téged akarlak szolgálni.” Ekképp is szólhatsz: „Ó, Istenem, mutasd meg, mit tegyek Érted. Kérlek, vezess! Küldd el nekem a Te világosságodat és igazságodat, hogy vezessen engem. Kérlek, mutasd meg, mit tegyek.” Dászja-bháva nyilatkozik meg abban is, ha pl. reggel felébredsz, és azt mondod: „Ó, Istenem, kérlek, mondd meg, mit tegyek. Szolgálni akarlak. Ma van néhány feladatom, és feltételezem, hogy mind Tőled valóak. Amit tennem kell, mind Neked ajánlom fel.” Este a napi munka végeztével azt mondod: „Istenem, ezt meg ezt megcsináltam. Nem mindig tökéletesen, de a legjobb tudásom és meggyőződéseim szerint. Bármit is tettem, felajánlom

Neked.” Dászja-bháva odáig is el tud menni, hogy azt mondod: „Ó Istenem, nem tudom, mit tegyek. Ha most nem mondod meg, hogy mit csináljak, megteszem ezt vagy azt. Megvan a képességed, hogy megállíts, ha nem méltó hozzád”. Átadod Neki a teljes felelősséget. Szvámi Sivánanda azt mondta: „Könnyítsd meg a terhet a válladon. Adj át mindent Istennek.” Dászja-bháváz gyakorolt Hanuman is, ki Ráma szolgája volt. A lippei református templomban például van egy gyönyörű vers. Ez a becsületről, a köszönetről és a dicsőségről szól. Egyik szakaszában így szól: „Az Istennek, aki terheket ró ránk, de minden terhünket hordozza.” A Dászja-bháva talán sok ember számára a legfontosabb bháva a mindennapi életben.

Szatja-bháva

Szatja-bhávában Istent a barátodnak tekinted. Azt jelenti, hogy Istenhez, mint barátodhoz fordulhatsz, és ekként beszélhetsz vele. Egy barát nincs mindig veled, de tudod, hogyha segítségre van szükséged, akkor támogat, és ott leszel mellette. Satja-bhávában a felek egyenlőek. Mondhatod Istennek; „Istenem, ezt a feladatot te adtad nekem. Kérlek, mutasd meg, mit tegyek.” Mondhatod azt is: „Itt megint nagy kihívást bízál rám”. Akár kicsit morgolódhatsz is. Ugyanakkor tudod, hogy mindig veled van. Az isteni jelenlét érzése hasonló ahhoz, ahogy a barátunk vagy barátnőnk iránt érzünk. Valójában Isten mindig ott van veled. Kiöntheted neki a szíved, és mindened felajánlhatod neki. Ő segít. Satja-bhávát érzett Krsna Ardzsuna iránt és Ardzsuna Krsna iránt. Ardzsuna tudta, hogy Krsna Isten a földön, kinek Ardzsuna jó barátja. Együtt játszottak, hancúroztak, viccelődtek, beszélgettek, töltötték idejüket. Amikor eljöttek a megpróbáltatások, Ardzsuna nagyon is jól tudta, hogy Krsna Isten.

Vátszalja-bháva

Lehet a kapcsolatod Istennel olyan, mint a szülő és gyermeke között. Szűkebb értelemben Vátszalja-bháva néha azt sugallja, hogy Isten a te gyermeked, és szüksége van a te védelmedre, segítségedre. A kereszténységben számos ábrázolás Jézust csecsemőként örökíti meg. Sokan különösen szépnek találják. Örülnek a kisednek. Ez megnyitja szívükben az imádatot. Indiában is ismert a kised Krsna imádata. Mások szeretik Ganesának a kisbabaként való ábrázolását. Vátszalja a gyermek, és mint gyermekhez, úgy kapcsolódsz Istenhez. A legtöbb ember számára azonban a kapcsolat inkább olyan, mintha maga lenne Isten gyermeke. A kereszténységben mennyei Atyánkról beszélünk. Jézus így szólt Istenhez: „Atyám, ha lehetséges, múljék el tőlem e pohár; mindazáltal ne úgy legyen, amint én akarom, hanem amint Te.” Így van ez a hinduizmusban, hol az isteni anya különösen fontos. Sok indiai dalban ott van a Maha, anya. Mahához imádkozva az Isteni Anyához fordulunk.

Madhura-bháva

Madhura-bháva szó szerint azt jelenti, hogy az édes bháva, a mézízű bháva. Madhura-bháva egy szenvedélyes és intenzív istenszeretet. Ez olyan Isten iránti szeretet, mint a leghőbb imádott kedves iránt. A madhura szerelemi izzás, szenvedélyes érzelem. Ezt azok értik a legkevésbé, akikben soha nem lángolt fel ilyen szeretet Isten iránt. Madhura-bháva azt jelenti, hogy annyira vágysz

utána, hogy minden más megszűnik. Amikor újonnan szerelmes vagy, csak kedvesed jár az eszedben. Minden más nem oly fontos. Madhura-bhávában erős vágy él benned, hogy érezd Istent, átöleld Őt, és beteljesülésre lelj karjaiban. Szíved kitölti az iránta való rajongásod, és csordultig telítődsz az isteni jelenlétével. Érzed, hogy Isten mindenhol ott van. Amikor Isten hirtelen nincs ott, hihetetlen szenvedés tör elő. Az intenzív bhakti eufória után, hirtelen nincs ott Ő. A szenvedély szó tartalmazza a szenvedés szót is. Madhura-bhávában emiatt találunk olyan fázisokat, amikor Isten nem érzékelhető, amit nagyon fájdalmasnak élünk meg. Egy bizonyos ponton a madhura-bháva, mint minden más bháva, az Istennel való egyesüléshez vezet. Példa madhura-bhávára Krsna esete a gópikkal. A gópik, azaz indiai tehénpásztorlányok erősen vágyakoztak arra, hogy egyesüljenek Krsnával. Úgy képzelték el Krsnát, mint akit férjüknek akarnak. Hihetetlen szerelem tört föl belőlük iránta. Különbféle szertartásokat végeztek, hogy Krsnát férfiként megnyerjék. Egyszer meg is adatott a rásza lilá, a szerelmi játék, amelyben Krsna átalakult, és minden gópival táncolt. Mindegyikük úgy érezte, hogy Krsna most csakis vele van együtt. Másnap Krsna elhagyta Madhurát, azt a képzeletbeli helyet, ahol az Isten iránti intenzív szeretet megvalósult. Krsna azt mondta: „Igen, a kedvesednek éreztél engem. A szeretetnek eképp kell továbbélnie, hogy rám találj.”

És Benned, hogyan él mindez, milyen az Isten iránti szereteted? Talán több Sánta-bháva van benned? Isten szolgájának, barátjának, Isten óvó szülőjének, vagy Isten gyermekének érezed magad? Érzed a vágyat, hogy Isten karjaiban legyél, hogy intenzíven érezd jelenlétét, a madhura-bhávát? Vagy olyan a kapcsolatod Istennel, mint Ísvarával, az univerzum mögötti kozmikus erővel? A legtöbb aspiráns számára a bháva formái keverednek. Vannak fázisok, amikor inkább szolgának érezed magad. Vannak olyan szakaszok is, amikor Istent barátodnak érezed. Máskor pedig úgy fordulsz Istenhez, mint anyádhoz, apádhoz. Vagy fellángol benned a szenvedélyes vágy, hogy valóban érezd az isteni jelenlétet, eggyé válhass Istennel. Tudod, hogy valahol te vagy a felelős a saját életedért, és mégis minden mögött ott van az isteni jelenlét, a ánta-bháva. Arra szeretnélek ösztönözni, hogy mélyebben áss bele ezekbe a kérdésekbe, és mélyen gondolkodj el rajtuk. Milyen a kapcsolatod Istennel, az Istennővel, egy magasabb valósággal? Hogyan hívod őt? Gondolj bele, milyen volt a kapcsolatod Vele eddig. Milyen változásokon ment keresztül? Hogyan tudnád tovább mélyíteni?

Domokos Johanna fordítása

Parvathy Baul Gópi-bháva

A Szádhuktól hallom:
a Gópik útja
a leggyorsabb út Krsnához.

Ha a Gópik egyszerű tehénpásztorlányok,
a bháva pedig a Legfelsőbb Tudattal való
egység állapota,

hogyan találhatnak menedéket
efféle pásztorcibék a lótuuszálaknál?

Sok-sok bölcs hosszú-hosszú idők óta
lehetetlenebbnél lehetetlenebb
módon meditál Krsnán:
Fejjel a föld fele!
Lábbal az ég fele!
Fura testhelyzeteket vesznek fel.

És útjaik még mindig nem vezettek el
a legmagasabb helyre!

Ó, de a gópik szerelme!
Ez a Legfelsőbb Úr iránti áhítat és odaadás legmagasabb rendű példája.

A bölcsek azt mondják, két folyam létezik:
a Sakti Atya
és a Sakti Anya.

A férfi energia
a tudásban keresi helyét.

A női energia
a belső öröm energiája;
teljesen átadja magát Kedvesének.

Figyelme egyhegyű:
ha Kedvese boldog, ő is boldog.
Mely tudás fogható ehhez?

Ez az energia túláradó örömtengert hoz létre!
 „Csak te létezel! Én nem létezem!
 Ha itt vagyok, csak érted vagyok itt, Kedvesem!”
 mondják a Gópik.

Sri Krsna, Purusa.
 Nincs minőség. Nincs kettősség.
 A hímnemű semlegesen áll.

Ő, a mindeneket vonzó,
 magához vonzza belül a női energiát,
 a legfelsőbb belső boldogságot,
 a Hládini Saktit.

Ha érzékszerveid használod,
 és mindezt a Dharma elemzésének tekinted,
 nem jutsz el sehova.

Lépj túl az anyagi léten,
 a Bradzsa¹ terébe;
 A Gópik e térnek a lakói.
 Kifürkészhetetlen út az övék,
 amely meghaladja az elmét!
 Végül a Legfelsőbb Tudatosság
 és a Legfelsőbb Belső Öröm egyesül!!

A Szádhu azt mondja: ó szívem,
 Válj nővé!
 A férfias ego? Töröld el!
 Légy átlátszó kristály,
 mely a hőn szeretett Kedves színeit tükrözi vissza.

Krsna utáni sóvárgásod legyen olyan,
 mint a kígyó kínja,
 ki elvesztette fején az ékszer.

Bár hasonlónak tűnhet,
 az anyagi világban élő nő
 és a Gópi útja nem ugyanaz.

¹ Vrindávana: Ez a város az Úr Krisna gyermekkori otthona. Atmoszféráját az odaadó lelkiség hangulata hatja át. Lakói szinte kizárólag Krisna hívei. A Vrindávana és a közeli Mathura körül lévő 1453 négyzetmérföldes területet Bradzsa Mandalának nevezik. Srí Krisna itt végezte kedvteléseit 5000 évvel ezelőtt. Bradzsában 12 fő erdő van, s mindegyiket zárandokhelynek tekintik. Nandagrāma, Varsana, Gokula, a Góvardhana-hegy és a Rádhákund mind olyan helyek Bradzsában, amelyről azt mondják, hogy pusztán földjüket megérintve az ember élete tőkéletessé válik. (Forrás: Terebess)

Az önös vágyak kielégítésének vágya
a világ útja.
A Gópi-bhávában nincs vágy.

A Gópik elhagyják önön kényelmüket,
és egyedül Krsnán meditálnak.

Krsna boldoggá tétele
a Gópi egyetlen szádhanája;
boldogsága Kedvese boldogságában van.

Mindenki Krsnát Krsnát hívja!
Krsna Nevét.
Krsna ott van minden lényben.
Mathurá Krsnája;
Dváraka Krsnája;
Krsna Kurukséttra csataterén.

De a vaját lopó Krsna Vrndávanból,
Ő minden bhakta kedvence.

Vrndávan Krsnája
a Gópik ruhája sarkába csimpaszkodik,
karjaikban keres menedéket.

Ez a Krsna a szeretet megtestesülése;
Ő a legfőbb esszencia,
akihez mindenki fohászkodik.

Hívei
egyszerű tehénpásztorok.
Nem tanultak,
és nem is érdekli őket
a tudás megszerzése.

Uruknek saját szülővárosukból
egy kisiút választottak,
aki vaját lop
házaikból.

Haja fejtetőjén csomóba van kötve,
és pávatollal ékesítve.

Sárga ruhát visel,
s bambuszfurulyát tart kis tenyerében.

Azt mondják, az egész világon
a vrndávani Krsna
Isteni Urunk leggyönyörűbb megnyilvánulása.

Híve, egy tehénpásztor lánya,
Kedveséhez hasonlatos.

A Gópik szerelme nem vár viszonzást.
Nincsenek elvárásaik, és nem tartják számon, mennyire szeretnek.

Miért szeretik Krsnát?
Még ezt sem tudják.

Semmit sem kérnek a kis tehenész fiútól.
Feltétel nélkül behódolnak neki.
Minden vagyonukat odaadják,
mindenüket, amijük van.

Ahogy a viharos tengeren
a hullámok verdesnek,
a Gópi szíve
is viharos hullámokat vet,
ha egy pillanatra meg van fosztva Krsna látásától.

A Gópik egyszerű szerelme
meghódította Krsna szívét.
Boldoggá teszi őt ez az odaadás.

Ha a Gópi elválik Krsnától,
Krsnát saját magában találja meg.

Saját testében egyszerre lesz
Gópi és Krsna.

Önmagát öleli karjaival;
feltétel nélküli szerelemben egyesülve Krisnával.
Mint a tenger hullámai, a belső boldogság feltámad, és visszaáramlik az Önvalóba.

Ó, Szádhu, figyelj, láttál már valaha
ily példát az önzetlen szerelemre?

Dalommal a Gópi szerelmének
belső formáját éneklek meg.

Ezt a szeretetet nem lehet elérni
mantra recitálásával
vagy tantrával,
vagy bármely más tudással.

Ezt a feltétel nélküli szeretetet
csak a bhakta tapasztalja meg,
aki megérkezett
a spontán belső tökéletességbe.

Ehhez a szeretethez nem lehet
erőfeszítés, megszorítás árán eljutni.
Éreztél-e valaha szerelmet kényszerből?

A belső Sakti gyakorlatán keresztül
megnyilvánul az Önvaló
a szeretet esszenciája, Krsna rászája nem átadható!

A szent könyvek elmagyarázzák,
miként lehet eljutni az igazi odaadáshoz;
de csak abban tudnak segíteni,
hogy eltávolítsuk a múltban felhalmozott szokásokat.

Egy bhakta szeme abban a pillanatban
megtelik az odaadás könnyeivel,
mihelyt meghallja Kedvese szent nevét.
Az odaadás könnyei
lemossák a belső szennyet.
És cserébe megkapja a Szeretet ékkőjét.

Miközben teljes szívéből zengi a szent nevet,
a bhakta megtapasztalja Krsna jelenlétét.

Hallgass ide, ó bölcs!
A szent név éneklése
nem írott szótagok pusztja ismételtetése!

Krsna a belső öröm óceánjából született.
Formája a lét-tudat-boldogság,
„Szat” „Csit” és „Ánanda” hármasa.

Ahol a belső öröm nektárja záporozik,
ott van Krsna valódi kincse.
Gauránga² elmerül az odaadásban;
Ő valóban a szeretet kincses bányája.

Isteni teste könnyekből áll;
csak Maháprabhu kóstolta meg
Sri Krsna rászáját.

Teste a Krsna szádhana
végső megnyilvánulásává változott.
Nem lelünk hozzáfoghatót azóta sem.

Gaurángához hasonlóan
imádni Krsnát
ím ez a Gópi-bháva.

Binádasz³ leborul
Guru Szanátan Dasz⁴ lótuszlábai elé.

A bölcs Vjásza⁵ jelképesen beszélt
a Gópi-bháváról.
Gauránga a Gópik Útjának beteljesült megnyilvánulása.

Dzsája fordítása

² Gauránga – a Nyugat-Bengálban megjelent Csaitanja Maháprabhu (1486–1534), az arany avatár megnevezése, am. aranylő testtagú. (Forrás: Kagylókürt folyóirat.)

³ Parvathy Baul költői neve.

⁴ Parvathy Baul mestere.

⁵ A Srímad-Bhágavatamban Vjásza útmutatást adott az emberek számára az élet legmagasabb rendű célja – az Isten iránti szeretet – eléréséhez. (Forrás: Terebess)

Beata Grant

Kínai buddhista szerzetesnők költészete

Kínában a buddhizmus az első században tört utat magának, és noha a szervezett rendek csak évszázadokkal később jelentek meg, források szerint egy A Pan nevű kínai nő i.sz. 67-ben buddhista szerzetesnőnek állt. Az első rendbéli chan buddhista szerzetesnő ugyanakkor a hagyomány szerint Jingjian (292–361), egy elit családból származó, tanult nő volt, akit a kínaira fordított buddhista szutrák inspiráltak. Jingjianról és a kínai buddhizmus kialakuló korszakából kiemelkedő további szerzetesnőről Baochangnak köszönhetően tudunk, aki a Liang-dinasztia udvarának szerzetese volt. Baochang 516-ban összeállított egy hatvanöt beszámoltót tartalmazó gyűjteményt a megelőző két évszázad szerzetesnőiről, melynek címe *Biqiuni zhuan* (A szerzetesnők élete) volt. A Liang-dinasztia (502–57) után vagy jelentősen csökkent az irodalmi és szellemi tevékenységet folytató buddhista szerzetesnők száma, vagy pedig egy újabb Baochang hiányában tevékenységükről nem maradt fenn semmi tudomás.

Másik ok, ami miatt a szerzetesnők költészete sokáig ismeretlen maradt az, hogy ebben az időszakban a szerzetesnők tanítóként és oktatóként szolgáltak azokban a különleges vallási jellegű intézményekben, amelyeket a palota körzeteinek belső negyedében hoztak létre. Ezeket a zárdákat elsősorban a császári háremet alkotó nők, valamint az uralkodói család, vagy az udvarhoz kötődő magas rangú tisztviselők szükségleteinek kielégítésére tervezték. Tekintettel a palota általában elzárt és nagyrészt rejtett világára, különösen a női lakrészekre vonatkozóan, ezeknek a nőknek kevés alkalmuk volt arra, hogy nagyobb közönséget érjenek el, akár tanításaikkal, akár költészetükkel. A fennmaradt írások hiánya ellenére voltak írástudó és irodalmár szerzetesnők már a Tang-dinasztia (618–907) idején, akikhez a chan buddhista mesterek számos története fűződik.

A Szung-dinasztia (960–1279) idején a kolostorok sokkal tiszteletreméltóbb társadalmi szerepet kínáltak a nőknek, mint a Tang idején. Ennek részben az az oka, hogy egy lány kolostorba léptetése elfogadható módja lett annak a pénzügyi dilemma megoldásának, ha a lányos házaknak csinos hozományokat kellett biztosítaniuk az újonnan felbukkanó tudós-tisztviselő osztály családjai közötti kapcsolatok megszilárdítása érdekében. Egy másik ok egyértelműen a Szung-udvar által kialakított új politikához kapcsolódott, amely szerint a szerzetesnők nemcsak saját női tanítványaikat avathatták be, hanem kolostoraikat is vezethették anélkül, hogy a férfi szerzetesi szangha tekintélyére kellett volna hagyatkozniuk.

1279-ben az ostromlott Déli Szung-dinasztia a Mongol Jüan-dinasztia (1260–1368) kezére került. Bár Kína új uralkodói a buddhizmust fogadták el hivatalos vallásukként, csak a következő Ming-dinasztia (1368–1644) idején találunk jelentős utalásokat buddhista szerzetesnőkre. A tizenhatodik században azonban, Jiajing császár (1522–1566) trónra lépésével, a buddhizmus ismét leáldozó sorba került. Úgy tudjuk, hogy a császár teljesen megszállottja volt annak a vágyának,

hogy megszerezze magának a taoista halhatatlanságot. Ezt számos konfuciánus tisztviselő kihasználta, és császáruk által gyakran meglehetősen drákói intézkedéseket kényszerítettek a buddhista intézményekre. Jiajing császár halála viszont megállította ezt az üldözést, és a buddhizmus újra felvirágozhatott a Wanli-korszakban (1572–1619), mely egészen a Ming-dinasztia végéig és a Csing-dinasztia kezdetéig (1644–1911) folytatódott. A buddhista újjászületés ezen időszaka jelentős társadalmi és kulturális zavarral esett egybe, amelyet gyakran egyszerűen Ming-Csing átmenetnek neveznek. Ez egybeesett a kínai társadalomban bekövetkezett számos jelentős változással is, beleértve a kereskedelem és az ipar példátlan bővülését, amely növekvő urbanizációhoz és magánvagyonhoz vezetett. A kiadók, szerkesztők és antológusok – különösen Délkelet-Kína városi területein – igyekeztek kielégíteni a növekvő olvasóközönség igényeit. Most először hivatalosan is felfigyeltek a chan buddhista nők írásaira, különösen a költészetükre. Amikor a Csing-dinasztia leáldozott, és a társadalom ismét zűrzavarba süllyedt, a káosz és bizonytalanság időszakában a vallási élet ismét végső megoldásként jelent meg az intelligens nők számára. A közelmúltban a női szerzetesi szangha drámai újjáéledést élhetett meg különösen Tajvanon, de a Kínai Népköztársaságban is. Ezen kortárs szerzetesnők közül legtöbbjük magasan képzett személy, és sokuk egyéb hivatalon elfoglaltságaik mellett, mint adminisztrátor, oktató, tanító vagy tanár talál a mai napig időt versírásra.

A buddhista szerzetesnők által írt versek közül sok gyakorlatilag megkülönböztethetetlen a buddhista szerzetesek verseitől. Ritkán hivatkoznak a nemre, kivéve, hogy emlékeztessék olvasóikat annak irreleváns voltára. Fontos azonban megjegyezni, hogy a szerzetesek ritkán vagy egyáltalán nem érzik szükségét annak, hogy hangsúlyozzák a nemi különbségek jelentéktelenségét (kivéve, ha néhány nő tanítványukhoz szólnak). Más szóval, amikor egy szerzetesnő versében a nem irrelevánságát hangsúlyozza, egészen mást jelent, mint amikor egy szerzetes teszi ugyanezt. Mindkettőt tekinthetjük a retorika egy formájának, de a gyakorlati vonatkozások eltérőek: a férfiak természetesnek vehetik, a nők egészen biztosan nem.

Az, hogy a nő létre való közvetlen és személyes utalás ritka, nem jelenti azt, hogy ezekben a versekben egyáltalán nem utalnak a nemre. Egyrészt ezek a szerzetesnők gyakran hivatkoznak korábbi buddhista szerzetesnőkre vagy laikus nőkre, mint spirituális példaképekre, jelezve azt, hogy létezik egy női vonal, amelyhez ők is tartoznak. Másrészt ezek a szerzetesnők gyakran címeztek verseket női tanítványaiknak, mind laikusoknak, mind szerzeteseknek, valamint Dharma-mestereiknek és -nővéreiknek. Az ilyen versek rámutatnak a közös törekvésekre, és sok esetben a nők közötti vallási közösség erős kötelékeire egy nagyrészt férfiak által uralt hagyományon belül. Röviden, úgy gondolom, hogy ezen versek közül sok önmagában is élvezhető a tágabb kortörténeti ismeret nélkül.

Álljon itt a tanulmányomat követően a chan buddhista szerzetesnők izgalmas és sokszínű költészetéből egy kis szemelvény, melyet a Károli Gáspár egyetem szorgalmas műfordító diákjai készítettek. Munkájuk váljon minden érző lény javára.

Takács Brigitta fordítása

Haiyin. Nagyon keveset tudunk Haiyinről azon kívül, hogy valószínűleg a Tang-dinasztia (618–907) utolsó korszakában élt, és hogy a mai Szecsuan tartományban található Ciguang kolostorral állt kapcsolatban. Az ő költeménye egyike azon verseknek, amelyet buddhista apácának tulajdonítanak – buddhista szerzetesektől ugyanis elég sok fennmaradt. A vers szerepel a mintegy kétezer költő által írt, több mint ötven-ezer költemény között, melyeket *Quan Tangshi* (*A Tang-kor összes költeménye*) című terjedelmes kötet foglalja magában.

A víz színe egybeolvad az ég színével,
A szél zúgása összekapcsolódik a hullámok morajával.
Az utazó fájdalmasan gondol otthonára,
Az öreg halász álmodozó énje összerezzen.
Evezőit kiemeli, de a felhők előbb odaérnek,
Amikor csónakja mozdul, a hold kíséri azt.
Bár befejeztem versem sorainak szavalását,
Még mindig látom a hegyeket elnyúlni mindkét irányban.

*

Szilvavirág. Erről az apácáról semmit sem lehet tudni, meglehet, hogy kitalált személy. A neki tulajdonított vers azonban nagyon híres, és antológiákban gyakran megjelenik.

Egész nap a tavaszt kerestem, de a tavaszt nem találtam,
Szalmaszandálomban a hegycsúcs felhői között kóboroltam.
Hazaérve, mosolyogva megtapintottam egy illatos szilvavirág hajtást;
A tavasz éppen itt, ezeken az ágakon tündökölt teljes valójában!

*

Miaozong (1095–1170). Su Song miniszter (1020–46) unokája és egy magas rangú tudós-hivatalnok özvegye volt. Felső osztályhoz tartozó írástudó család gyermekeként magasan képzett volt, és úgy tűnik, hogy nemcsak a buddhista irodalmat, hanem a konfuciánus és a taoista szövegeket is figyelemre méltóan jól ismerte. A buddhizmus iránti érdeklődése korán megmutatkozott, tizenöt évesen állítólag ezt kérdezte: „Honnan jött ez a test ebbe az életbe? És miután az ember elmúlik, hová kerül?”. A nagy linji chan mester, Dahui Zonggao tanítványa, majd dharma örököse lett. Miaozong jól ismert költészetéről és egyéb írásairól is. Számos verse a hagyományos chan történetekre vagy *koanokra* reflektál. A *koan* irodalmi hagyomány, Xuedou Chongxian (998–1052) chan mester által vált ismertté. Az ő gyűjteményéből alakult ki a magyarul *Kék szikla gyűjtemény* néven ismert (Dobosy Antal fordításában először 2011-ben megjelent) kötet. Miaozong verses kommentárjaiból mára negyvenhárom maradt fenn.

Egy csónak levele sodródik a végtelen vízen,
Az evezőket emelgetve és táncoltatva egy eltérő dallamra.
Felhők a hegyen, hold a tenger felett: mind odébb szállt;
Ezután Zhuang Zhou pillangó-álma örökké tart.¹

¹ A szerző itt egy híres ősi kínai történetre utal, amelyben a mester álmából felébredve azon tündökl, hogy ő egy ember, aki pillangóról álmodik, vagy ő egy pillangó, aki azt álmodja, hogy

Egyszer csak megérintettem az orrom hegyét,
 És az okosságom elolvadt, mint a jég, és összetörött, mint a cserép.
 Miért kellett Bodhidharmának nyugatról idejönnie?
 Minő hiábavalóság, hogy a Második Pátriárka meglátogatta!²
 Tovább kérdezni arról, hogy mi ez és mi az,
 Az vereséget jelentene egy szalmahadseregtől!

Miaozhan. Nagyon keveset tudunk erről a szerzetesnőről azon kívül, hogy a Changming kolostorban, ahol élt, az egyik leghíresebb korabeli kínai festőnő, Guan Daosheng (1260–1308) festményei díszítették a falakat. Úgy tartják, a kalligráfiában is jártas Miaozhan az alábbi verset ráírta Guan festményére.

Két fa árnyékában, a hegycsúcsok zöld rejtekében,
 Egy lámpás ezer évre eloszlatta a sötét korlátokat.³
 Rájöttem én is, hogy a jelenségek pusztán trükkök,
 És boldogan múlnak el a köd, a folyók és a kövek között.

Jueqing. Ez a szerzetesnő egy művelt, elit család sarja volt Nanjing környékéről. Miután elkezdte a vallásos életet, egy kis, szegény, falusi kolostorba költözött, ahol zöldséget termesztett. Ezt a csendes, elvonult életet 1537-ben Huo Tao törte meg, aki célul tűzte ki, hogy minden Nanjing környéki kolostort elpusztít, és minden buddhista szerzetesnőt visszatérít a világi életbe. Jueqing biztonságba menekítette kis közösségét. Azt mondják, hogy távozásakor a következő verset hagyta a falon.⁴

Egy falra írva

Sietve, gyorsan szedjük rongyos ruháink,
 Csomagolunk az útra: nem sokat vihetünk.
 Ruhaujjak fehér felhőjében a barlangba visszavonulunk,

ő egy ember. Miaozong versében Zhuang Zhou sohasem ébred fel álmából, ami talán egy olyan tudatállapotnak értelmezhető, amelyben a tudatállapot (megvilágosodás), már túllépett az ember és a pillangó kettősségén is.

² A Második Pátriárka megnevezés Huike-re, a 6. századi kínai szerzetesre utal, aki nemcsak napokig állt a hóban, hanem az egyik karját is levágta, hogy bizonyítsa Bodhidharmának eltökéltségét, hogy tanítványa akar lenni.

³ A lámpás itt Buddha tanítására, a dharmára vonatkozik. A két fa utalhat Buddha *parinirvána* állapotára, mert amikor halálán volt két *szálafa* alatt, azt mondta tanítványainak, hogy legyenek „önmaguk lámpásai”.

⁴ A versek falakra írása korábban nem volt szokatlan, bár főleg a természet szépsége vagy a nap eseményei ihlette versek voltak, amiket híres (vagy néha névtelen) költő férfiak hagytak templomok és romok falán. A Ming dinasztia utolsó éveiben, amikor nőknek és férfiaknak egyaránt menekülniük kellett a megszállók elől, vagy akár életüket is kellett adniuk, a kilátástalan helyzetbe került nők falra írt versei egyre elterjedtebbek lettek.

Vállunkon visszük a holdat, az ég szélén cirkálunk.
 Úgy sajnálom a fenyők ágán fészkelő kis darvakat,
 És hogy elhagyom a kerítés mellé ültetett virágaimat.
 Újra és újra intem a kutyákat, macskákat:
 Ne ólálkodjanak a világiak háza körül!

Jixing. Már kislányként kolostorba vonult, talán mert családja túl szegény volt, hogy felnevelje őt. Ahogy idősebb lett, sok buddhista mesternél tanult, és úgy tűnik, ennek köszönhetően volt egy megvilágosodás élménye is. Ezután vándorolni és kéregetni kezdett, nem dolgozott azért, hogy fedél legyen a feje fölött, a hideg pataokban fürdött. Az emberek eleinte örültek tartották, de aztán hírnevet szerzett magának jövőendő mondóként, és áldás kísérte őt. Egyszerű és lényegre törő nyelvezettel ki-fejezett bölcsességről és éleslátásáról is híres volt.

Mind, kik megvilágosodásra törekedtek –
 A törekedésben szorgalmasnak kell lennetek!
 Ha nem őszinte az elmétek teljesen,
 Örökké hányódtok majd a keserű tengeren!
 A nagy föld hatalmas és határtalan,
 Érző lényekből is van számtalan.
 Mégis, hányan vannak az értelmesek,
 Akik kiléphetnek a keserű szamszarából?

Shenyi. Világi neve Xia Shuji volt, apja Xia Yunyi, a Ming-korszakban az Értékelési Hivatal igazgatója, lojalista mártír; és testvére Xia Wanchun (1631–47), zseniális költő, mindkettőjükkel a Qing-császárság serege végzett. A férje, Hou Xun – aki Hou Dongceng (1591–1645) unokaöccse volt – a Ming-kor magas rangú tisztviselője és szintén lelkes lojalista, szintén meghalt a Qing-császárság ellen harcolva. Otthonukat lerombolták. Az ezt követő káoszban Shenyi egy kis remetelakba vonult vissza, ahol később csatlakozott hozzá a családja többi tagja, köztük két sógornője is. Shenyi már fiatal lányként is ismert volt tehetségéről a versírásban és a kalligráfiában. Egy vallási beszéd gyűjteményt hagyott hátra, mely az idők során sajnos elveszett, emellett jelentős számú tanítványa volt.

*Visszaemlékezés egy kirándulásra a Wang kolostorba
 Zaishengnek címezve*

Az emberi élet találkozások és búcsúzások sora, végül csak tajték és hab,
 Visszanézve a hatalmas messzeségre, meghatódva gondolok régi kirándulásunkra.
 A reggeli harmat még fel sem száradt, a virágok bőven és élénken virítottak,
 A déli árnyék már megállapodni készült, a madarak éneke elrejtőzött.
 Illatot szívva a kis pad körül, feledkeztünk meg a poros világról,
 Holdfényben sétálva, tiszta beszélgetésünk elsöpört minden régi bánatot.
 A szilvavirág ferde árnyéka olyan volt, mint egy festmény;
 Ki fogja a tépett, földre szórt virágokat összeszedni?

Zaisheng. Yao Ximen (1597–1636) lánya volt, aki a Ming-korszak végén kulturális miniszterként szolgált. Shenyihez hasonlóan ő is a Ming-hú Hou családba házasságot kötött; férje, Hou Yan mártír halált halt a Qing-császárság elleni harcban. A férfi elvesztése után apáca lett, és csatlakozott Shenyihez remeteségében, akire úgy tűnik, spirituális tanítónak tekintett.

A második tavaszi hónap tizenötödik napjának éjszakáján, a Daren-hegységben, érzéseim leírása egy beszélgetést követő búcsú után

A fehér felhők az égbolt szélén alacsonyan lebegnek, mint ez a szomorúság,
A hajnali kakasra fogom az elválás végtelen bánatát.
Ködös fűzfák a folyó hídja mentén, egy kis újhold,
Fel-felhangzó harangzúgás egy ősi templomból, hűvös hajnali szellő.
Egy élet átmító délibábja, megöregedett virágzó ágak,
Húsz év lebegő létezése, mely a gazzal borított úton elveszett.
A magányos nád a folyó torkolatánál mindjárt kettétörik,
Ha nyugatra⁵ indulsz, oda majd kéz a kézben megyünk.

Jingwei. Shenyi költő szerzetesnő unokatestvére volt, és Huading elit tudós családjából származott. Eljegyezték, hogy feleségül menjen a lojalista Hou Dongceng harmadik fiához, de mielőtt az esküvőre sor kerülhetett volna, a fiatalembert a Qingek kivégezték. Jingwei ezután csatlakozott Shenyi és Zaisheng buddhista remeteségéhez.

Shengchuang mesternek

E belső kamrákból⁶ ragyogsz elő,
Messze magad mögött hagyva minden világi hívságot.
Elméd képes olyan lenni, mint hold a vízen,
Csontjaid homályos színekben derengve fénylenek.
Smaragdzölden nő, az ilyenség bambusza,
Aranylóan virágzik, a bölcsesség virága.
Üzenetet küldök majd Vas Köszörűkő Liunak⁷:
Meg kell értenem a Zhaozhou teáját⁸.

⁵ A „Nyugat” a Nyugati Paradicsomra, Amitábha Buddha Tiszta Földjére utal.

⁶ Shengchuang mester valószínűleg nő lehetett.

⁷ A Tang-dinasztia Guishan Lingyou (771–853) mesterének női tanítványa volt. Neve tükrözi hírnevét, miszerint ugyanolyan ádáz harcos volt a dharma harcban, mint bármelyik férfi kolégája.

⁸ A híres chan mester, Zhaozhou Congshen (778–897) állítólag megkérdezte két újonnan érkezőt, hogy jártak-e már valaha a kolostorban. Az első azt válaszolta, hogy igen, a második, hogy nem. Mindkettőjüknek Zhaozhou egyszerűen azt válaszolta: „Menjete, igyatok egy kis teát”. Amikor Zhaozhou vezető szerzetese rákérdezett erre, a mester egyszerűen azt mondta neki is: „Menj, igyál egy kis teát”.

Mingxiu. A Jiangsu tartományból származott és állítólag igen fiatal kora óta elkötelezetten hajlott a vallásos élet felé. Már gyermekként megtagadta a húsevést, és ahogy idősebb lett, kinyilvánította elhatározását, hogy hajadon marad, hogy gondoskodni tudjon időszedő szüleirol. Haláluk után leborotválta haját és apáca lett. Köztudott, hogy zarándoklatra indult Kína számos híres buddhista helyszínére, többek között az Emei-hegyre, a Putuo-hegyre és a Wutai-hegyre. Hátrahagyott egy versgyűjteményt és egy diskurzusait tartalmazó feljegyzésgyűjteményt, ám mára sajnos egyik sem maradt fenn.

Szép a He folyó mentén elterülő hegyvidéki táj,⁹
De el kell viselni az örökké tartó esőt.
Ha szeretnéd megtalálni az Emei-hegyre vezető utat,
Az intuitív bölcsesség csónakjára kell hagyatkoznod.
A felhők takarásába rejtett hegycsúcsok közt utat tör a korai hajnalfény,
Az égbe nyúló fákat őszi köd borítja.
És oly közel van az a hely, ahonnan mikor felnéz valaki,
Mintha emelkedni kezdene a mennyek első földjére!¹⁰

Yuanduan. A Jiangsu tartománybeli Jiading város egyik művelt családjából származott. Tizenkét éves korában apáca lett, és később a Dharma tanítás átadásában részesült Shanshao Benzhi chan mester, Miyun Yuanwu második generációs Dharma örököse által. Ezt követően a Hangzhou-i Mingyin kolostor és a Jiading-i Meghajló Oroszlán kolostor apátnőjeként szolgált. Különösen ismert volt költészete által.

Tanulmányom: Egy rögtönzött vers

Tétlen nyugalomban megpihenünk az ablak melletti kanapén,
Kéz a kézben merengve múltbeli túrákon.
Teát forralunk, minden oly elegáns és kifinomult,
A könyvek lapozgatása is elég ehhez a tiszta elvonuláshoz.
Az éji eső felcsillan a virágok szirmain,
A gyengéd szellő magával hozza a madárcsiripelést.
Mintha meg akarnám őrizni a halványuló fényt a növény árnyaktól,
A sötétben csendben pengetem a fehér selyemhúrokat.

Miaohui. A Jiangsu tartománybeli Changzhou-ban született. Később feleségül ment egy Li Shiyan nevű tudóshoz Shanxi tartományból, A férje nem sokkal a házasságuk után meghalt, és Miaohui szülei arra ösztönözték, hogy újra férjet találjon. Ő azonban eltökélte, hogy hűséges marad férje emlékéhez, és nem házasodott újra. Miután mindkét szülője meghalt, apáca lett a szülővárosában, Changzhou-ban található

⁹ A He folyó Szecsuan tartományban található, a buddhista szent hegy, az Emei-hegy közelében.

¹⁰ A tradicionális buddhista kozmológiában az első mennyei birodalom a Sumeru hegy felső szakaszán kezdődik.

Bore (Prajna) kolostorban. Számos tanítványt vonzott magához, és különösen ismert volt költői tehetségéről. Nyolcvan éves kora felett halt meg, és egy – sajnos már nem fennmaradó – írásgyűjteményt hagyott hátra.

Kora reggeli meditáció a Bore kolostorban

A hegyi sziklákat lemossa az éjjeli eső,
Mikor eljön a hajnal, a zsenge zöldek nedvesen ragyognak.
Keresztbe tett lábbal ülök, s megtanulok elmélkedni az ürességen,
Ahogy a tiszta szellőben felhalmozódnak az illatok.
A szavak végül nem tudnak győzedelmeskedni a téveszmék felett,
Mégis továbbra is jó érzéssel tölt el az ecset és a tinta látványa.
Az elmém még nem porosodott olyan holtta, mint a hamu,
Még nem merítettem ki minden evilági karmámat.
Az ablak melletti bambusz belül teljesen üres,
A fenyő a kertben különösen tiszta és kitartó.
Intuitívan megértem, hogy ezen örökzöld fák
Létük lényegében túljutottak mind az ürességen, mind a formán;
Hogyan lehet akkor, hogy a harang és a haldob között
Találhatóak a buddhizmus alapelvei!
Hosszas üldögélés után megcsap csodás illata,
Mi úton szállhatnánk fel az Együttérzés Hajójára?

Jizhu. Tudós családban született, ahol már fiatalon a szülei tanították a költészetre. Fiatal lányként árván maradt, majd egy idős apáca nevelte fel. Tartós barátságot ápolt más ismert Jiangsu tartománybeli irodalmár nőkkel, különösen a Tiszta Csermely költői közösség tagjaival. A csoportot alkotó tíz nő közül Jizhu a jelek szerint a viszonylag fiatalon megözvegyült Zhang Zifanhoz állt a legközelebb. Zifan gyakran meglátogatta Jizhut a Yishou kolostorban, ahol a költészetről és a chan buddhizmusról beszélgettek.

A Zifan tanítványnak

Ékes nyakék és jégmadár-kék kezelő, rég megváltam tőlük én,
Szútra asztal és fonott szék, röptetik most gondolatim határtalan ég felé
Élek tétlenül, de legalább letettem énem fölényes oldalát
Szegényen bár, de nem feledtem, sőt áhítom öreg könyvtáram bölcs tanát.
Megvitatni az ürességet, itt vagy te, ki érti a chan tanokat,
Így ha tanulni éhezem, kedveseim körében mint könyvmoly létezem.
Szépséget ad e magányos élet, melyet evilági gondok el nem érnek
Hol fű a kabát, mag az étel, mégis békében él ki eme létre lép fel.

Ziyong. Ziyong apja – a távoli északról érkezett, de – a mai Hubei tartományban telepedett le, ahol feleségével együtt földművelésből élt és tanult. Ziyong egyetlen gyermek és komoly gyermek volt, de amikor elérte a házasság kort, hevesen tiltakozott a házasság ellen, és ragaszkodott ahhoz, hogy vegetáriánusi lemondással, böjtöléssel és buddhák himzésével tölthesse ki az életét. Szülei vonakodva beleegyeztek. Ziyong tovább akarta fejleszteni spirituális tudását, és felkereste a kor számos nagy chan mesterét. Egy Peking környéki apátságban telepedett le, ahol hívei közé tartoztak a királyi család női tagjai. Kangszi császár az Egyetemes Üdvösség Könyörletes Szolgája tiszteletbeli címet adományozta neki. Később délre zárandokolt és egy kolostor főnövére lett.

10 búcsú strófa a tanítványaimhoz (részlet)

Tegnap tanítványaimat összehívtam és az elválás fájdalmáról szóltam. Mert megtelik határtalan fájdalommal a szív, amint kilépek a végtelenbe. Kértem hát a kerti virágokat ne legyenek túlságosan nyugtalanok, Vagy riadjanak meg gyanítván, hogy a gyöngyöző harmat az ősz elközelgésének hírnöke.

Váltottam egy kis csónakot, hogy kész legyek az útra, mely délre visz, Fényes a hold, kebelemre ragyog, kongó a szívem, meg-meg szédül. A sziklák tövében, rejtőz madarak kórusa sürgető hangon zúgja-, Zúgva: „ha révbé érsz délen, beszélj az ötvenhárom tanítóval¹¹”.

Múlt éjjel, álmomban a misztikus virág kibontotta szirmait, De ébredéskor minden olyan véghetetlen nagy és érintetlen volt, mint azelőtt. A fénylő hold menyeeien ragyogott, oly tisztán mintha csak fürdőt vett volna épp. A jade-tükrű vizek és Yan¹² hegyei, mind felemelik az utazó lelkét.

Ne vesd meg a tétlent és egyszerű lelkűt, mert feje üres, Egek emelkednek ily ürességből, ahogy a melódiák a madarak torkából. Virágok fényén, ha áthatol a szél, illatuk zenél, Keresni egyebet? Ennél messzebbre menni kell-e?

Wuqing. A Jiangsu tartománybeli Yangzhou-ban született. Szülei meghaltak, amikor még kislány volt, és mivel nem volt, aki gondoskodjon róla, a fővárosba költözött idősebb nővéréhez. Később a nővére öngyilkos lett, miután férje meghalt. Wuqing akkoriban mindössze tizenöt-tizenhat éves volt, és ez az esemény mélyen megrázta. Ezután visszatért délre, ahol a tudós és költő Luo Qilan mellett talált otthonra. Kettejük érdeklődése közös volt a buddhizmus iránt, és Luo halála után Wuqing apáca lett.

¹¹ Sudhana, az Avatamsaka Sutra utolsó előtti fejezetének a főszereplője, amelyet angolul Flower Garland Sutráként és Kínaiul Huayan jing-ként ismernek, zárandokútra megy, amely során felkeres és tanítványául szegődik 53 elismert spirituális tanítónak.

¹² Yan a Peking környéki terület egy másik neve

Érzések

Tekints a mérhetetlen mindenségre, miriád alakzata üres.
Ne úgy beszélj hát az életről, mely ennek lehetőség, másiknak kínlódás.
Szemeim előtt emelkedtek és buktak el hercegek és urak.
Élet és halál, azonos e lánynak, a fiatal bal-sorsúnak.
Mik megőrződtek a mának, csupán e sötét-színű szerzetesi köpenyek,
A tegnap bársony hímzései ma már sehol sincsenek.
Gyékény szőnyegen ülök, míg el nem fogy alólam az is, akár lelkem szerte foszló
hullámai,
Nem szorongat tovább elmém, enged, kitárt vitorláival szelem át az eget.

*Dálnoky Dana, Hollósi Judit, Szatmári Zsófia,
Tódor György, Ulviczki Emőke fordításai*

JYOTIKA SEHGAL
JAPJI SAHIB 2., TOJÁSTEMPERA

Dennis Maloney

Guan Yin ezer arca

– részletek –

A buddhizmus gyakran titkolt női vonalának,
a mindennapi élet számtalan istennőinek,
és a mindannyiunkban levő femininnek
ajánlom soraim.

A vezető szerzetes megkérdezi Miaozongot:

*A Buddha-Dharma tesz különbséget
férfi és női alak között?*

*Vajon ez dharma interjú
vagy evilági interjú?*

A vezető szerzetes így válaszol: „Dharma interjú”.

*Akkor kérje meg a kísérőit, hogy távozzanak.
Csak ön jöjjön be.*

Amikor a függönyt elhúzta, Miaozong
arccal felfelé, meztelenül feküdt az ágyon.

„Miféle hely ez?” – kérdezi.

Miaozong válaszol:

*A három világ buddhái,
a hat pátriárka és az összes nagy szerzetes
belülről jönnek.*

Erre azt kérdezi: „Megengeded, hogy belépjek?”.

*A lovak átmehetnek, de a szamarak nem.
Ennek a beszélgetésnek vége.*

Miért van Guan Yinnek
annyi keze és szeme?

*Ez ahhoz hasonlít, amikor sötétben
Nyúlsz hátra a párnáért.*

Érted?

*Az egész test kezekkel és szemekkel
van befedve.*

Nagyjából.

Akkor mi a válaszod?

Nincs más, csak kezek és szemek.

Először 1971-ben hallottam a mantrát,
amikor Allen Ginsberg
a Syracuse-i Everson Művészeti Múzeum
padlóján ülve, harmóniumon játszva
nyugtatta meg
a John Lennont és Yoko Onót
látni akaró
és John 31. születésnapjára
a Beatles újraegyesüléséről szóló pletykákra
összegyűlő tömeget.

A tömeg egy testté,
egy remegő hanggá vált

íme az ékszer a lótuszban

om mani padme hum

om mani padme padme hum

a legbelső ajtóm
első alkalommal
csak résnyire nyílik.

Az istennők könyvében
a költő talált egy fényképet
a tibeti Tara istennőről.
Ő a legszebb nő
akit valaha látott, gondolta.

Ő, aki a buddhák,
a bölcsesség és az együttérzés,
harmatos testű,
békés és mosolygós arcú anyja,
hatalmas fehér fénye
feloldja az illúziókat.

Olykor-olykor, a költő
kinyitotta a könyvet
ránézett Tarára, és elgondolkozott
hogyan merre lehet manapság,
és hogyan boldogulhat.

Kezét gyengéden
a válladra teszi,
magához húz,
füledbe suttog:
Búcsúzz el.

a szíved körüli
fájdalomtól,
a félelmeiktől és a bizonytalanságtól,
a káosztól, a csillogástól,
a járműtől, ami oly sok
utazásra vitt.

Felejtsd el, hogy egy gyönyörű katasztrófa vagy,
egy elszabadult száguldó
vonat.
Csússz ki a páncélból
amiről azt hiszed, hogy megvéd.

Embernek lenni annyi,
mint nekivágni a
legmélyebb zarándokútnak
belső templomába.

A Bering-szorostól
a Csendes-óceán déli részén fekvő szigetekig,
az óceán felfalja
a szárazföld széleit.

Egy luxushajó megtalálja
az Északnyugati átjárón átvezető utat.
Miamiiban megemelik
az utcákat, hogy kezelni tudják
az egyre emelkedő tengert.

Amikor a japánok
megjavítottak egy értékes kerámiát,
a repedéseit arannyal öntötték ki,
hogy felhívják a figyelmet a
a tárgy sebezhetőségére.

Van-e annyi arany, amivel kiönthetjük
Az ember okozta repedéseket
a világ szépségén?

Gyukics Gábor fordítása

Ludvig Károly

Az élet teljességének jegyében –

a Taj-Csi-Tu dinamikus egységének működése
egy európai női misztikus látnok életpéldájában

I. Teremtés

Korunk nagy kérdése a teremtés. Véget ért-e a teremtő folyamat? Ami zajlik, az teremtés vagy másoló sokasítás-e? Meg tud-e maradni az ember teremtő erőként, vagy önsorsrontó rombolásának áldozatául esik? Öndestruktív jelenünk elképzelhető-e egy olyan rombolásként, ami egyfajta pusztítva újrateremtés előfeltétele; szülési fájdalom, mely a – viselősség áldásával és a szenvedés negatívumával együtt értelmezett – teljesség elvesztése nélkül nem megspórolható?

Dimenzióvesztés

Civilizációs kontroll és irányítás alatt álló életünkben az a veszély fenyeget, hogy az életegész női és férfi eleme kijátszódik egymás ellen, és a „ki van fölül” hétköznapi pornográfiája szintjén, jogosultságok küzdőtereként, lefokozva határozódik meg újra. Mintha azt tennénk nárcisztikusan érzékeny kérdéssé, hogy a Föld Északi vagy Déli pólusa-e az értékesebb (nem hagyva bizalmi alapú szabadságot arra sem, hogy a pólusok közös rendszerükben kialakítsák egyensúlyukat a maguk természete szerint). Inflációs jelenségről van szó, a szellemi összetevő lefokozásáról, ami dimenzió-vesztéshez vezet. E zuhanásban jelentkezik reflex-szerű, a megbillent rendszert kiegyensúlyozni hivatott ellenáramlatként a misztikus élmények felé fordulás, mivel ezekben sűrítve jelenik meg a szellemi dimenzió.

A misztika bátorsága

A latin *myst*: titok, talány, rejtelem, az ófrancia *mistere*: „rejtett jelentés” értelmű szó. Elgondolkodtató, hogy az angol *mist* köd, ködbe borít, burkolódzik jelentésű. A köd, a felhő a művelődéstörténetben mindenütt az Isten lakhelye. Talán csak játék a szavakkal, de a *mistake* szó jelentései: tévedés, félreértés, összetévesztés, azaz hibás azonosítás, és tagadhatatlan, hogy a misztika bátor dolog: vállalja a tévedés, az elutasítottság és a megtámadottság kockázatát. Ez a bátorság a civilizált emberből nagyjából kiveszett: fél a bizonytalantól, mindent szabványosítani törekszik, az *evidence based* a bálványa, paradox vallása, miközben a misztikus tapasztalást meg önkényesen kizárja az evidenciák közül. A demokrácia gyáva intézménnyé lett, amely a személyes erőt és az egyéni felelősséget helyettesíti. Ez is a misztikus elődök iránti fogékonyságot erősíti a

szellemi régiók sorvadására érzékeny emberek, művészek körében. E tekintetben Hildegárd von Bingen élete és személye az utóbbi egy-két évtizedben különösképpen előtérbe került. Mi magyarázza a kiemelt érdeklődést irányában, ami napjainkban mintha még a nála egy évszázaddal később élt Assisi Szent Ferenc roppant intenzív és messzire sugárzó életpéldájánál is erősebb volna? A válasz leginkább abban a teljes körűségben rejlik, amely Bingen életét mai szemmel nézve is jellemezte.

A látnok

Hildegárd máséhoz nem fogható személyes élettörténettel rendelkezett. Életét egyénként kiteljesítette, miközben teljes mértékben alávetette az isteni akaratnak, az Isten és az emberi közösség szolgálatának. Vallásos-szellemi meghatározottsága szoros kapcsolatban állt a gyógyító és a művészi szándékkal és szerteágazóan termékeny tevékenységgel, emellett nem óvakodott saját személyisége, lelke sajátos és változatos megnyilvánulásaira hallgatva – mai elnevezéssel: intuitívan és asszertívan – képviselni magát és elképzeléseit; továbbá tudott „jól szenvedni”, a nehézségeket felvállalni, a sorsot elfogadni. Életműve így vált teljessé. Egy tökéletes élettörténet, életmű és szereplője, az ember – XXI. századi magunk számára is – egyszerre nyugtalanító és vonzó képe rajzolódik ki előttünk. Bingen – viselkedés-jellemzői hektikussága mellett is – a jungi individuáció útján járó, integrált személyiség, aki az önmagában (mint mindannyiunkban) megnyilatkozó Selbstre hagyatkozva hozza meg döntéseit. Személyében jelen van a természetet önmagában és önmaga természetében is meglátó és csodáló, mondhatni, reneszánsz ember. Széleskörű társadalmi, gyógyító, művészeti és isteni szolgálattelvői, kultúraépítő működésében pedig a női és a férfi szubsztancia egyszerre és együtt munkál. A Bingen általa megjelenített emberkép egyik legfontosabb üzenete, hogy ember és ember viszonyában ne a másik ellenében, hozzá képest határozzuk meg önmagunkat, hanem másoló és elkülönítő *ön-design* helyett – úgyszólván látomásosan – önmagunkban találjuk meg önmagunkat a Selbst révén, hogy aztán szabadon és elfogadással találkozassunk egymással. Bingen érdekességét persze misztikus tapasztalatai nagyban megalapozzák, hisz éppen ez az a többlet, ami a ma emberétől elidegenedett, és fájdalmasan hiányos.

Látomások

A görög *mystik* előzménye a *myein*: lecsuk szemet, száját. Hildegárd épp ezt teszi: az érzékelést befelé fordítja, ezzel a maga testébe, személyes tudattalanján keresztül a kollektív tudattalanba tekint – ami odakint, a hegy tetején az isteni pára, felhő –, és ebből a belső sötétségből, ködből emeli ki a maga megvilágosodott képeit, tiszta hangjait. „E dolgokat nem testi szememmel látom és nem testi fülemmel hallom, hanem inkább a lelkemben látom...” A látott fény „mérhetetlenül fényesebb, mint egy felhő, mely a napot takarja”¹. A *myein* titoktartásra is int. „Kezdetben, mikor alakot nyertem, Isten anyám méhében életet lehelt belém, bevészte lelkembe a látás képességét” – írja önéletrajzában Bingen. „Háromesztendősen oly nagy fényességet láttam,

¹ Az idézetek és a hivatkozott képek fő forrása: Bingeni Hildegárd Élete (Ursus Libris, 2004)

hogy lelke beléremeggett, ám gyermek lévén, szólni még nem tudtam róla.” Hozzáteszi, hogy látomásait tizenöt éves koráig el-elmesélte, de „magam is el-ámultam, és amennyire csak tudtam, magamba rejtettem a látomást”. 43 éves koráig hallgat. Ekkor azonban Isten szól hozzá: „Amit látsz s hallasz, írd le”. Hildegárd azonban megriad a felszólítástól, a látomások felfedésétől és önma-ga leleplezésétől, és ellenáll, mire ágyának dől. Amint azonban mégis enged a rendelésnek, betegsége múlik. Ebből megérti, hogy a felszólítás valóban isteni eredetű, és most már teljes odaadással fordul az írásos kinyilatkoztatás felé. Egész életének tapasztalata, hogy a betegség is Isten nyelve, aki megpróbál-tatások révén téríti, tereli az embert veleszületett hivatásának ki-, azaz önma-ga sorsának beteljesítésére. Ez is „aktuálissá” teszi Bingent. Hiszen napjaink forgácsokban lappangó misztikája – még a közösségi média profán hírózöne közepette is – azt üzeni: a megpróbáltatások lehetőséget adnak az egyén és a közösség számára egyaránt, hogy magára leljen, magához – és Istenhez – tér-jen, és rátaláljon az élet valós értékeire.

Teremtés

„Kezdetben...” – Hildegárd e „felütéssel” a teremtés kezdeteihez kapcsolja önmagát. Ugyanezt a képzetet erősíti az első ember megformálásához illesz-kedő kifejezés is: alakot nyerni. „Isten anyám méhében életet lehelt belém” – e mondat pedig anyját a Szűz Anyához hasonítja, önmagát is vele azonosságra helyezi, fogantatása és születése pedig ennél fogva Jézuséhoz mérhető. A hét-köznapi realitás szintjén ebből a teremtő, szűznemző aktusból kimarad a férfi; ahogy Jézus fogantatásának is csak árnyképszerű mellékalakja József, az ács. Misztikus szinten viszont a férfi szubsztancia legteljesebb formájában nyilatko-zik meg már Bingen születésénél. Maga Isten az a férfi, a Szellem, akit Hilde-gárd anyja magába fogad, és aki – mint egy Mária reinkarnációban – anyjában, egyszersmind magában Hildegárdban is kibontakozik. Ahogy Szent Ferenc-nek – és Jézusnak –, úgy Hildegárdnak sincs gyermeke. Azazhogymégis van: szellemi gyermeke; hatása és sok és sokféle szellemi gyermeke! Ez ugyancsak napjainkhoz kapcsolja őt. A bevezetőben vázolt, a férfit és a nőt egymás ellen kijátszó diskurzusnak ez kifejezetten érzékeny eleme: mi a nő és mi a férfi „ter-mészetéből adódóan kötelező dolga”? Ez a kérdés igen sok indulatot gerjeszt, legnyersebb változatában így hangzik: a nő dolga, hogy szüljön. A könnyen el-durvuló, a két nemet – az Északi és a Déli pólust – egymás ellen fordító vita csak a misztikus dimenzió figyelmen kívül hagyása esetén tud egyáltalán megjelen-ni! Ha azonban a Szellem jelenvaló és elismertségben van jelen az emberi lét egészének lényegi részeként, akkor a teremtés magától értetődő, és választás kérdése. Misztikus szempontból egy lényegű, hogy hús-vér gyermek-áldásról van szó vagy szellemi gyermek áldásos jelenvalóságáról: mindkettő teremtés – a lényeg a Szellem jelenléte abban, ami van! A szellem nélkül választott gyer-mektelenség lehet egyfajta nárcisztikus, önmagát mindennek elé, fölé helyező individualizmus esete, amely nem szolgálja az életet mint a saját, személyes, időben korlátozott életünkön túlmutató, azaz időtlen folyamatot. Azonban lehet ez szellem-telített, Selbst-vezérelt döntés is. Ha pedig drámai akadályoztatás húzódik a háttérben, akkor a misztika nyelvén ez akár azt is jelentheti, hogy a Sors – a Selbst – vezeti inkább szellemi gyermek vállalása irányába az embert.

Egy gyermek születése azon túl, hogy biológiai és pszicho-szociális esemény, egyben misztikus aktus is. De az alkotás, a művészet, a gyógyítás, a köz javára szellemi gyermekként ajánlott, „áldozatos” élet szintén misztikus vállalás (vallás), amely ugyancsak meghaladja a véges, egyéni élet nárcisztikus tudatát, fizikai-biológiai kereteit, és az időtlen. Életfolyam részévé válik, amely az egyén megszűnése után is töretlenül hullámszik tovább. Ha a Szellem alakító tényező, akkor biológiai értelemben vett szülés és szellemi alkotás egyenértékűen a teremtésben való részvétel aktusa. Csak a Szellem legyen jelen! Bingennél nagyon is jelen van, átítatva a fizikai teret, szociális közeget is.

A hívás választása

A teremtés választás kérdése – iménti állításunk igazságát kövessük először a nyelv útján. A teremtés: kreáció. A világ teremője: *Creator Mundi*. A *creare* ige főnévi alakjai ezek: 1. creatio: választás, 2. creator: teremő, alkotó; nemző, szülő; atya, 3. creatrix: szülő; anya. A creator-ban teremteni, alkotni és szülni, nemzeni ugyanaz, illetve a szógyökben a két szülő – atya, anya – jelentés még egyben van, nem különül el! (Mellesleg a köznyelvben: az anya és az apa is szülő!) Ha pedig misztikus-lélektani realitásként elfogadjuk, hogy Hildegard Isten leheletével nyert alakot anyja méhében, s aztán az ő akaratóból vált látnokká és az ő felszólítására lett fél világ és a jövő misztikus tanítójává, akkor kézenfekvő: a benne és általa megnyilvánuló Isten választotta ki őt arra, hogy ily módon és ne másképpen váljék térben és időben is messzire sugárzó teremő erővé fogantatásának pillanatától kezdve. Ezt hívják kiválasztottságnak, elhívásnak, erőteljesebb voltában elragadtatásnak. Hildegard – a benne, bennünk élő – Isten elragadtatottja, aki a maga szűzi nőiességével odaadja magát e hívásnak, és ekként bontakozik ki teljes emberségében. Az isteni rendelésnek való önálávetés, alávetettség pedig nem valamiféle földi hatalmi harc „igazságtalan” következménye, hanem szellem és anyag együttműködése a közös létben (ennek földi vetülete a férfi és a nő kapcsolata és együtt működése).

A misztikus szerelem

Itt nyer értelmet Hildegárd egyik vezérszava, az *amplectar*: körülfon, szeretettel át-, felkarol, valamire adja magát. Azaz odaadja magát, feláldozza valaminek az oltárán. Hildegárd esetében ez a nyíltságot, nyíltszívűséget, a befogadás készségét jelenti, a teljes kitárulkozást az élet felől érkező dolgok iránt. Ez a misztikus kehely, a szent Grál önvaló természete. Bingen első nagy művének, a Sciviasnak egyik látomás-képén Krisztust látjuk. Megnyitott mellkasából ömlő vérét a kereszttje mellett álló, koronázott, „aranyba öltözött” asszony fogja fel a maga szíve magasságába, szíve elé emelt edénybe. Egy korábbi látomás-képhez fűzött kommentárból tudjuk, hogy ez a nőalak maga az Egyház, annak misztikus teste. Ez az asszony tehát „felnézett rá, és az oldalából eredő vért felfogta. És hallottam az égből egy hangot: ‘Fiam, legyen ő a menyasszonyod népem megmentésére. Legyen ő az anyja a megváltás révén meggyógyuló lelkeknek!’ Így az asszony az Isten akarata szerinti boldog jegyességbe lépett, s az Ő [vőlegénye] testét és vérét kapta hozományként... Megláttam egy oltárt, amelyet az asszony gyakran meglátogatott, és áhítatosan mutatta fel hozományát az égi Atyának és angyalainak. Őt, aki az élő kenyér, aki belemélyed testünk

gyengeségeibe, az élő víz szökőkútja, aki szomjunkat oltja, szárazságunkat legyőzi.” Bingen azonosul az egyház misztikus testével (milyen személyes kiszólás a látomásból: egy oltár, amelyet az asszony gyakran meglátogatott...), s ennyiben ő maga tárja fel kelyhét Jézus számára, hogy az szomját oltó szökőkútként mélyedjen bele gyengeségébe; s mindannyiunkéba: a személyes és az egyetemleges áhítás egyaránt benne van ebben a mélységes, ugyanakkor a legmagasabb szellemi szintre emelt, szublimált erotikával telített jelenetben, amely nélkül nincsen igaz szerelem, nincsen libidó, amely – a jungi értelemben – minden moccanat, változás, gyógyulás, alkotás, létrehozás, kreáció elengedhetetlen feltétele: energiája, mozgatója.

A férfi a nőben

Opus: mű, munka, műalkotás; Bingen egy másik vezérszava. Az élet árának könyve (*Liber vitae meritorum*) című művének egyik jelenésében Isten egy jól megtermett férfi képét ölti magára. Miközben a mély vizekben veti meg lábát, feje „a tiszta éterbe nyúlik”. Ő a *vir*, akinek száján a „*virtues*”, az isteni erők áradnak ki. A latin *vir* jelentése: férfi, férj, katona, harcos. vitéz. Íme, a Férfi, aki Bingen alakjával – az ő befogadó, szűzi kialakulatlanságában – egyesül, és vele az *opus*ok megdöbbenően sokszínű és sokféle gyümölcsöt hozza létre. A *virtues* a *virtus* szóból vezethető le: férfiasság, derékség, erő, szilárdság és bátorság; erény, lelki, erkölcsi erő. A *virago* férfias, bátor nőt jelent (ld. Istár, Astarta, Astor – Vénusz – mint Bingen harcos, vadász, szerelem-istennő és asszony „előzményei”)! *Virga*: vessző, pálca; *virus*: nyálka, sűrű nedv – a férfi nemző, megtermékenyítő „tartozékai”. A *virgo* pedig: a szűz. *Virgo regiae*: királyi hercegnő. Épp egy ilyen, „napfénybe öltözött” asszony tarja szívbeli kelyhét, hogy fölfogja a Férfi (a fájdalmak férfija) áradó, megtermékenyítő testnedvét: vérét; aki készen áll, hogy e misztikus menyegző révén egybekeljen vele, és szellemi gyermekek sokaságával ajándékozza meg az emberiséget – és nem az individuális élet határoeltságában, hanem a végtelen lét sokdimenziós mélységében, távlatában!

Nő és Férfi nyelvi közegben olvasható egybeírotttsága a magyarban is tetten érhető. A *virgo-virág* mint *világ* szimbólum, földi jelkép, a virág mint a még megtermékenyítetlen nyitottság, az önmagát a beporzóknak kitett, befogadó szíromleveles-pártás szűz menyasszony, mely a *vir*-rel, annak „szellemi szomjoltó” testnedveivel találkozási megfogó és gyümölcsöt terem. Ez a teremtés misztikus erotikája, illetve maga a teremtés. Végül a *virgeus*: vesszőből való, rőzse – azaz vesszőnyaláb. A virgács az Öregisten (Zeusz, Jupiter, Mikulás) felhőből vilámló-fényítő, fényítő szerszáma, akinek a sötétség fiai – a krampuszok – is csak vidám segédei. A vesszőnyaláb suhintásaival kiűzi belőlünk a sötétséget, illetve az évkörben a fény e nyalábnyi ajándékával előkészíti, beharangozza az igazi Fény – a Férfi – megszületését a téli napforduló napfény-minimumán, a legnagyobb sötétség idején, a női barlangmély sötétjéből. Korunk is ilyen szellemileg sötét időszak, amelyben Hildegárd alakja úgy jelenik meg – a maga jelenéseivel és maga is jelenésként –, mint fény az éjszakában... A Nő így fogadja magába a Férfit az egyik pillanatban, hogy aztán önmagában hordozza, majd egy másik pillanatban a *világra* hozza – ez maga a Taj-Csi-Tu forgatókönyve és dinamikus mozgásdiagramja. Ezt a szimbólummá sűrűsödött, anyagi és szellemi meghatározottságában teljes, archaikus emberit képviseli Hildegárd von Bingen.

II. A misztikus háromság: művészet, vallás, születés

A misztikum: lélektani realitás

Hildegárd élete öntörvényű. Minden megnyilvánulása a látomásokkal együtt lélektani realitás és belső, elhivatott kényszer hatására zajló esemény, amelynek fenntartás és a kontroll szándéka nélkül aláveti magát. Ezáltal beavatottá válik (ez is a *myst*, *mustes* jelentése). Bingen élete nem Ego-ból irányítottan, hanem a Selbst iránti odaadással árad. *Ez a misztika forrása az emberben.* Az Ego-gyökerű akarat feladása nem zárja ki a választás szabadságát. Ellenkezőleg: az önközpontúságról való leválás adja a valóban szabad döntés (akarat), a tényleges választás lehetőségét. Két én létezik ugyanis. Az Ego-val a hétköznapi életben képviseltetjük magunkat. Ez az egyéni érdek képviselési helye, ha túlzásba esik, az önző individualizmus forrása. A Selbst az integrált személyiség központja, amely saját élet-küldetésünket mutatja: nem követ divatokat, hanem legszemélyesebb utunkra vezérel. A Selbst lelki képlete, archetípusa – Jung megfogalmazásával – az ember „isten-érzékelő szerve”, a szellem veleszületett helye az emberben. Az Ego-ból származó hajtóerő akaratos és célra tör, a Selbstből inkább cselekvésre irányuló sugallat érkezik. A kettő elkülönítése az egyén számára önismereti – lelki ismereti – kérdés. Hildegárd a Selbst médiumaként titkos látomások részesévé válik, és ajkát bezárva követi a szabályt: nem beszél róluk beavatásának, megszólalásra érett nyilvánításának pillanataig. Mindez a misztikus Ködbe Burkolódzó iránti odaadás alázatos élet-gesztusa, amely napjainkban egy súlyosan veszélyeztetett „emberfaj” emlékeként kerül elő, az archetípust mozgósítva válik nyugtalanítóan vonzóvá a mai kor életrendjébe ágyazandó, átültetendő működésként. Mert ez a látomásos képekben viselt – Bingen e képekkel viselő – archetípus a világ teljességének elengedhetetlen összetevője.

A maga idejében Hildegárd sajátos és erős férfikultúrában érvényesül, mely előbb-utóbb mindig utat enged ihletett szándékainak. Valami/valaki segíti. Ez leginkább a benne munkáló Isten (a *Vir*), akiről úgy tudjuk, „nem személyválogató”, azaz nem tesz különbséget ember és ember között, csak cselekedetei alapján, ítélkezéstől mentesen. Ma is férfikultúráról beszélünk, ám a határvonalak már elmosódottak. Jobban egyfajta *ítélkező kultúra* érvényesül, amely elsődlegesen nem férfi-női tengelyen ábrázolható, inkább énközpontú egyoldalúságot mutat. Az önzőség vált uralkodóvá, amely a férfi-női polarizációt is csak használja az individuális érvényesülés céljaira.

Polarizációs veszélyek, veszteségek

A férfinak „szülés-szerű”, tárgyiasuló, látványos cselekedetre van szüksége, hogy igazán a teremtés jogosultjának és résztvevőjének tekinthesse magát. Ez azzal a veszéllyel jár számára és a világra nézve, hogy cselekvését nem Selbst-ből, hanem Ego-ból indítja, s ha alkotni nem tud, infantil, „túl férfias” hévvel rombolásba kezd, csak megtalálja önmaga hatását. Az embertől leváló szellemi a nőre nézve pedig azt jelenti, hogy kevésbé hozzáférhető számára az a misztikus, alkotó energia, amelynek birtokában és támogatásával adott esetben gyermektelenül is teljes tud lenni. A spiritualitás vesztesével teret

nyer az egyéni érdek, az anyagi érvényesülés, a férfias karakterű haladás-teljesítmény-győzelem-siker tengelyű világnézet, a szabványok, a kontroll által fenntarthatónak vélt biztonság ábrándja, szemben a világ tapasztalt erőivel: a bizonytalansággal, véletlennel, spontaneitással. A mentális egészség témakörében általam vezetett csoportok során egyre gyakrabban tapasztalom azt a gyermekvállalással kapcsolatos frusztrációt, amely a világi érvényesülés kontra anyaság mint női önmegvalósítás – látszólag – egymás ellenében ható tendenciáinak eredője. Mindkét „elvárás” több irányból jön, pozitív és negatív előjelekkel egyaránt. A vágyak, sugallatok mellett ott vannak a külső hatások is, amelyek támogatók és nyomasztók is lehetnek. Belülről Selbst és Ego benyomások érik az embert, az elkülönítés a zaj, a „szirén-hangok” miatt nem egyszerű. Az elvárások megfelelésre készítetik az embert, polarizálnak, és alattomosan kettőre szűkítve korlátozzák a szabadság téralkotó elemeit. Ha pedig a szabadság korlátozott, a döntés kérdésessé válik. Az állandósuló frusztráció lélekromboló – distressz – hatású. A következményeket nők és férfiak egyaránt szenvedik, s még ha a döntés meg is *születik* ilyen vagy olyan irányban, a kétségek nehezítik az önátadást, a belefeledkezést, a döntést követő felszabadulás megérkezését, az örömevet, a boldogság, a kiteljesedés élményét.

A misztikum és a szellem régióinak erőszakos civilizációja, a túltengő racionalitás a hétköznapi vallásosság hanyatlásával azzal is jár, hogy a művészet vagy fogyaszthatóság alapján besorolt illusztráció-design-ná válik, vagy végérvényesen marginalizálódik mint érthetetlen magának-valóság, és leszakadva a tömegek érdeklődési köréről, el is veszíti figyelemfelhívó, morális és etikai – lélektani, önismereti – funkcióit. Mintha Pinokkió történetéből kiretusálnánk Tücsök alakját. A történelem lelki-ismeretlenül, lélektelenül, *virtuális* – nem valós, mert *polarizált*, látszat-férfias! – terekben szerveződik tovább, és a spiritualitás vesztével az élet-döntések fájdalmas, felesleges frusztrációba torkollanak. Az élet értelme alakul át a bizonytalan jövővel kapcsolatos szorongássá. Ez a folyamat a hétköznapi tudatról leválasztja az e tekintetben sorsközösségben lévő vallásosságot és művészetet mint jelentőség nélkülit, és mint ilyet, a létezés körén kívül rekeszti.

A pólusok lüktető egyensúlya

Pedig a vallás és a művészet is a világ megismerésének módja: tapasztalás által. Annak is, aki gyakorolja és annak is, aki „csak néző”, szemlélő befogadó. A traumatan pozitív érvényessége: ahogy traumatizálódhat az is, aki egy adott traumának „csak” szemlélő tanúja, úgy esztétikai és/vagy vallási épülésben részesülhet az is, aki a művészi és/vagy vallási teremtő folyamatban mint tanú, befogadó vesz részt. A befogadás ugyanis a teremtés női mozzanata. Olyannyira, hogy – miközben a Teremtőt inkább férfiként tételezzük – tudattalan szinten magát a teremtést (miként, szűkebben értelmezve, a szülést) inkább női folyamatként látjuk. Pedig a nemző, a *megtermékenyítő* mozzanat – látszólag – (ny)elvileg még közelebb is áll a *teremtéshez* a *termékenyítéshez*, mint a befogadás, hordozás, szülés. Csakhogy a *termékenység* meg már megint női karakter-fogalom... Hacsak nem férfi alkotóról, művésztől van szó. De a művészet esetében a megtermékenyítő mozzanat meg pont „fordított aktus”, amennyiben *női hatás termékenyíti meg* – ihletés, sugallat, inspiráció révén –

az akár férfi, akár női művészt: egy Múzsza, aki lehet hús-vér alak vagy elvont, mitológiai előzményű lelki minőség, archetípus is. Így forog a Taj-Csi-Tu. Spirituális szinten nő és férfi egy az alkotásban, szülésben: mindketten lehetnek megtermékenyítő és befogadó-hordozó-megvalósító szerepben egyaránt. A művészet és a vallás a társadalom élő, életet hordozó és teremtő megismerési módja, melynek egyetlen „bűne” az ellaposító civilizáció szemszögéből, hogy lelki útja nehezen ellenőrizhető. Mindkettő alapvetően érzelmi, intuitív, nem akarható vagy szabványosítható, archetipikus, összetett működés, természete szerint macskák, madarak és felhők közeli rokona, mely nem vesz figyelembe – nem is igen érzel – kerítések, földmérők által kitűzött országhatárokat, hanem természetadta utakat, akadályokat tisztel.

Vallás, művészet, születés – a misztikus megismerés útjai

Figyelemre méltó az ember és a műalkotás születését megelőző folyamatokban hasonló izgalomteli bizonytalanság. Ahogy az alkotás folyamatában a mű sokszor – magát a művészt is „meglepve” – „magát készíti”, a művész kezét a Belső Alkotó vagy maga az Alkotás vezeti (a Selbst), úgy az utolsó pillanatig rejtett, hogy 9 hónap bűvópatakok létmód után ki, mi jön világra a genetikai lehetőségek végtelenjéből, a véletlen valószínűségével válogatva. Ahogy világunkban a fogantatáshoz, a terhességhez egyre több kontroll-elem kapcsolódik (nem-választás, korai nem-meghatározás, magzatszám-redukció, programozott szülés stb.), ugyanúgy válik a művészet is egyre több külső, érdek jellegű, tervezett (politikai, gazdaságossági, marketing stb.) szempont szerint meghatározottá, fokozatosan elveszítve természetes spontaneitását, lélekből jövőségét egyfajta „szabadságfok-redukciós” folyamatban. A szabadság megőrzése kockázattal jár: a marginalizálódás veszélyével. A vallás és a művészet olyannyira közös gyökérrel rendelkezik, hogy a mítoszokban, rítusokban még el sem különül. Ezek hang, kép, mozgás (tánc), sokszor szag/illat és ízek multimédiás reprezentációi; amelyeket a civilizáció egyre csak kisimítani, szabályozni, redukálni, *újbeszélre* cserélni törekszik. Holott a vallás és a művészet egyaránt a túlnan megismerése, amiként a szülés is: maga a misztikum, amely a szűken értelmezett – mindennapi, „operatív” – élet mellett az igazi spiritualitás, élet és halál tapasztalati megismerésének forrása; a „ködös”, tudattalan tartalmak vizsgálata és felszínre hozása a megélésben. A misztikus háromság ekként a mindenség, az isteni és az emberi természet kapcsolódásainak tudománya, eljárásrendje, folyamata.

Ellentétek egyesítése – a poláris elköteleződés helyett

A vallás és a művészet civilizációjával az ember elveszti a lelki ismeret útját, és többé nem ismer se istent, se embert. Ennek az egészes veszteségnek része az a neurotikus szerveződés is, amely az egyénben a választás kényszerének azt a szenvedés-telített érzetét kelti, hogy két egyenrangú lehetőség közül választva nem *inkább* a választottnak fog örülni, hanem *inkább* a nem-választottat fogja bánni. A létezés misztikus dimenziójával való teljességben ez a frusztráció kevésbé jön létre, mert egyrészt minden irány megengedett Isten és ember előtt egyaránt, másrészt civilizációs kontroll nélkül esélyt kap a beleengedés, az odaadás, a rászánás, az önfeledtség, a bizalomtelt belefeledkezés állapota,

ezzel pedig az ellenétek egyesítése, az alkímiai *conjunctio oppositorum*, amely nem polarítások közül kényszerít választani, hanem ezeket egységbe oldja, s közben a feszültségből teremtő energia szabadul föl!

A bizalom-adta biztonság nem jöhet létre a kitettség, a kiszolgáltatottság kockázatának vállalása nélkül, amely azonban a spirituális-misztikus dimenzió híján sokkal kisebb eséllyel és mértékben tud megtörténni. Napjaink hatalmas, főként vizuális, három vagy néha akár négy érzékszervet is kirekesztő zajában, információs dömpingjében percről-percre, élő, egyenes adásban látjuk tapasztaljuk a misztikum veszendőségét. A megbomló lelki egészség helyreállítására a személyes, a tudattalanban azonban mindannyiunkat egybefogó, kollektív Selbst által – misztikusan – mégis felbukkan valaki vagy valami a veszendőség ellenáramaként. Ezen a ponton találkozunk ismét Hildegárd von Bingennel, aki mindent ötvöz és megjelenít, amit mára a kihalás szélére sodort a civilizáció.

A Teremtés imperatívusza és a végtelen életfolyam

A vallás és a művészet vonatkozásában kietlen tájon még leginkább a gyermek mutatkozik, mint az önmagán túllépő élet-, létszemlélet esélye. Valóban: minden születő magával hozza kezdetében a teljességet. Minden újszülöttel újratemtődik a világ, a minket túlélő gyermekkel pedig szimbolikusan megadatik nekünk egy másként látás, egy harmadik szem, mellyel nem mint önmagában és önmagáért való egyetlent, hanem a természet alkotó részeként, az Élet folyamatának egy szakaszában, annak aktív szereplőjeként, továbbadó-közvetítőjeként láthatjuk önmagunkat, önnön életünket.

Ugyanakkor Bingen életpéldája innen nézve is tágítja a láthatárt. Felhívja ugyanis a figyelmünket arra, hogy ugyanez az individuális létből kiemelődő, átlényegítő értelmesség megvalósulhat spirituális alkotás, szellemi gyermek teremtésével, mégpedig ugyanúgy a szépség és a boldogság létélményét adva önmagunknak és másoknak egyaránt. Az ő módján megszabadulhatunk a kényszerválasztások frusztrációjától, csak keressük meg magunkban a Selbst halk szavát, és hallgassunk hangjára.

Az individualista-narcisztikus létmódban a halálfélelem rettegése határozza meg éltünket annyira, hogy elevenségünk bánja. Szélsőséges esetben akár kővé is dermedhetünk, s lefagyva, tetszhalottként töltjük ki időnket azzal az egyetlen – ostoba – céllal, hogy ebben az állapotunkban minél tovább „éljünk”, tengessük napjainkat. Az *önvalója természete szerint misztikus Selbst* által vezetett életben a biológiai-testi helyzet ugyanaz, csakhogy személyes életünket értelemmel és tényleges étellel tölti meg az a tudat, hogy Az Életnek velünk nincsen vége (ahogy nem is velünk kezdődött), hogy hozzájárulhat(t)unk a nagy egészhez, része vagyunk/voltunk, és életünk a halálunkkal – ennyiben bizonyosan – nem ért véget. Ezt a tudást a misztikus női képviseli – a férfiban is. A férfiban is, akkor, ha „férfias” egyoldalúság helyett női részének (a jungi *anima*) kibontakozása révén kiegészül, és férfiként is rendelkezik immár azzal az élet-tendenciával, amit Bingeni Hildegárd megjelenített a maga életében. A férfi-alkotta művészet nem lehetséges az anima munkálása nélkül, tárgyi megvalósulásai pedig a férfi „maga-szülte” gyermekei. Mert a *Teremtés imperatívusza* nem ismer kivételt, és, miközben meghagyja mindkettőt a maga elemében elkülönülten és összetartozóan, a teremtésben nem tesz különbsé-

get Északi és Déli pólus között. Éppen azért, hogy ketten tudjanak létrehozni egyet, ami a *Conjunctio oppositorum* misztériuma. Éppen azért, mert elkülönülés nélkül nem lehetséges találkozás, ahogy kilégzés nélkül nincs belégzés, és minden hullámokban létezik, és az egész mindenség ekként *lélekdzik*, pulzál, lüktet.

Miként Bingeni Hildegárd önálló – de a másikért, a közösségért, a mindenségért is felelősséget vállaló, teljes életet élő – alkotó és mások számára műzsa is egyben; valaki, *aki az élet teljességének jegyében jár*. És ahogy létünk szellemi satnyulása idején az amortizálódó misztikummal emberségünk egyre mélyebb szintre süllyed, s az élet természetes megnyilvánulásai kárt, veszteséget szenvednek, azt reméljük tőle, hogy mindezt visszahozza nekünk, vagy rávezet, hogyan hozhatjuk vissza mi magunk.

JYOTIKA SEHGAL

JAPJI SAHIB 3., TOJÁSTEMPERA

Sudár Balázs

„ajkának álmoképe után vágyik a szív”

Mihri hátún szúfi költőnő dalairól

A török költészet számos forrásból táplálkozott, ezek egyike a szúfizmus, az iszlám misztikája. Ez két módon is utat talált a törökökhöz: egyfelől a néptömegek számára ez képviselte az iszlámot, így körükben egyfajta sajátos népi Iszlám jött létre. Ennek egyik megnyilvánulása az énekmondók, azaz az ászik zenéje és költészete, amely egyrészt a hagyományos, Iszlám előtti verselésre, főleg annak erkölcsi-tanító formáira, másrészt pedig a perzsa misztikus költészetre épült. A másik út a magaskultúra volt, amely többek között az arab és perzsa verselési hagyományokat tette magáévá, és két-háromszáz év alatt saját hangját is megtalálta török nyelven. E költészet központjában a szerelem állt, amely sok esetben semmiféle világi vonatkozással nem bírt, s – a mámor mellett – az Isten és az ember viszonyát, az Isten felé vezető út fájdmát írta le. A költői nyelv, a kifejezőmód idővel megmerevedett, s a költők is lassan két csoportra váltak: egyesek számára az alapvető téma „csak” hagyomány volt, és költészetüket a formák irányába fejlesztették tovább, míg másoknak a versek inkább eszköznek számítottak, amelyek segítségével a legmélyebb belső tartalmak kifejezésére törekedtek. Mihri hátún az utóbbiak közé tartozott.

Nem érdektelen történetünk ideje sem: a 15. század második felében, a 16. század legelején járunk. Az oszmánok ekkorra már nagy lépéseket tettek a birodalommal válás útján, bevették például Konstantinápolyt, de még nem ők az Iszlám világ vezetői, Damaszkusz, Mekka és Medina elfoglalása még várat magára. A szultán még nem az Iszlám világ kalifája, és a dinasztia saját családi hagyományainak folyományaképpen otthonosan mozog a népi misztika világában is – az alapító, Oszmán apósa például egy szúfi dervisfőnök volt –, II. Mehmed szultán (1451–1481) pedig meglepően nyitottnak látszik a görög, és egyáltalán a nyugati hagyományok felé is. Az, amit oszmán klasszikus kultúraként ismerünk, még nem létezik teljes pompájában, de már formálódóban van. Most jönnek létre azok a megoldások, amelyek az oszmán építészet emlékeit összetéveszthetetlené teszik, most alakul ki a jellegzetes díszítőművészet, és ekkor érlelődik ki a klasszikus irodalom nyelve is. A 15. század második fele művészeti szempontból forrongó korszak: még nincs meg a letisztult, kiértelt stílus, de annak formalizmusa, kötöttségei is hiányoznak még. Szabadabb világ, ahol sokan kísérleteznek sokmindennel. E kor gyermeke Mihri hátún.

Mihri hátún nő, egy alapvetően férfiak dominált világban. Ám ő – a szokásokkal ellentétben – a külső világban is megnyilvánul. Verseket ír. Verseket küld. Versekre válaszol. Azaz: társadalmi életet él. Fél évszázaddal később, az immár klasszikussá fagyott korszak életrajzgyűjteményeinek – mert akkor már ilyeneket is készítettek, szép rendben, „szakmánként” – szerzői nem is nagyon tudnak mit

kezdeni vele. Költőnő? Olyan pedig nincsen. De mégis van, a versei ismertek, kezdeni kell vele valamit. Van, aki teljesen külön költő-csoportot hoz létre neki és egyetlen nőtársának. Mások elmagyarázzák, hogy tulajdonképpen nem is akkora baj, hogy nő: „A himoroszlán: oroszán. A nöstény oroszán nem oroszán?” – teszi fel a kérdést valaki. Egy másik így érvel: „Nem szégyen a Napra nézve, hogy nőnemű. Nem érdem a Holdra nézve, hogy hímnemű.” (Az arab nyelvben a Nap hímnemű, a hold nőnemű szó.) A lényeg a magyarázkodás: szükség van rá, mert nagyon nem szokásos dolog, hogy egy nő a verseiről legyen ismert.

A 16. század derekán már így van ez, a 15. század végén azonban még egy kicsit más a helyzet. És Mihri nem Isztanbulban él, hanem Amaszjában, a birodalom keleti határvidékén. A város környéke tele van türkmén nomádokkal, akiknek a körében másféle életviszonyok a meghatározóak. Férfiak uralta társadalom az is, de a nomád állattartás mégis sokkal kiegyenlítettebb viszonyokat teremt férfiak és nők között, mint a letelepült, főképpen a városlakó életmód. Bizonyára ez is benne van a levegőben. És Mihri nem akárci, a város egyik jelentős, korábban és később is meghatározó családjának, a Gümüslüzadéknak a sarja. A nagypapa, Pír Iljász a város nevezetes szülöttje, nagy hatású, köztiszteletnek örvendő szúfi mester. Apja a város bírása, szintén nagy tekintély, nagy műveltségű ember, maga is költő. Nagybátyja tehetős személy, vallási főiskolát, medreszét alapít a városban. Egy közeli rokon pedig a katonai-polgári közigazgatásban kúszott magasra, kormányzó – pasa – lett. Már ez is elegendő lehetne ahhoz, hogy Mihri különleges bánásmódot élvezzen.

De ennél egészen biztosan többről volt szó. Amaszja ugyanis a birodalom különleges városa. Ez az egyik olyan hely, ahol a szultánfiak az uralkodás művészetét gyakorolják. Mihri kortársa, a leendő II. Bajazid szultán közel harminc évet töltött itt 1454-től 1481-ig, majd fia, Ahmed herceg lakott a városban. Mihri mindkettejükhöz írt dicsérő verseket, kaszidéket, máshoz viszont sosem. Nem kereste pasák, vezírek, főmuftik kegyeit, hanem egyenesen a szultáni családhoz folyamodott. Az udvari kimutatások szerint Bajezid szultán bőkezűen bánt vele, a versekért cserébe komoly pénzeket utalt ki neki. Láthatólag szívében viselte a sorsát. Szinte bizonyos, hogy ismerték egymást, hiszen a szultánfi körül afféle „irodalmi szalon” is működött, és egyes megjegyzések szerint ezekre Mihri is eljárhatott. Egy sor jeles költő felbukkant a herceg környezetében, például a kor egyik legnagyobb hatású poétája, Nedzsáti bég is. Mihri vele afféle költői levelezést folytatott, bizonyosan ismerték egymást. És ezeken az összejöveteleken sokan ott voltak, akik majd Isztambulba kísérik a herceget 1481-ben, és udvartartásának tagjai lesznek. Mihri őket is ismerhette. A „világ végén” élt, kapcsolati hálózata azonban végső soron a birodalom elitjéhez kötötte.

De vajon hogyan kerülhetett Mihri kapcsolatba a szultánfival és környezetével? Rokonsága, amely a helyi társadalom vezető elitjének része volt, minden bizonnyal a hercegi udvar látókörébe került, sőt valószínű, hogy bele is tartozott. Ez azonban cseppet sem jogosította fel Mihrit a szultánfi belső köreinek a látogatására. Nem lehetetlen azonban, hogy éppen a verseivel vonta magára a figyelmet. Végül is a vers mint a figyelemfelkeltés eszköze a birodalom társadalmi kommunikációjának bevett megoldása volt. Ráadásul Mihri nem volt férjnél – soha nem is házasodott meg –, így ilyenfajta kötöttség sem gátolta a szultánfi udvarának látogatását. De hogyan engedhette meg mindezt a rokonsága?

Mihri családja nem csupán művelt és gazdag volt, hanem spirituális értelemben is kimagaslónak számított. A nagyapát, Pír Iljászt állítólag Timur Lenk küldte Keletre tanulni az ankarai csata (1402) után. A fiatalember azonban nem csupán a tudományokkal ismerkedett Sirvánban – a mai Azarbajdzsánban –, hanem Szadreddin Hijavítól a belső tanítások útján is elindult. Hijavi pedig Ömer el-Halveti (–1397), a halveti dervisrend alapítójának tanítványa volt, így aztán Pír Iljász a rend első anatóliai terjesztője lett, amikor 1412-ben hazatért. Egy évvel később Jakúb pasa, az ankarai kormányzó kolostort építtetett neki, amely máig is áll. Mire Bajezid herceg a városba érkezett 1454-ben, bő négy évtized állt a rendház – és főnöke – mögött. Nem csoda, hogy Pír Iljászt a szultánfi is bizalmasba fogadta. Jóval később majd az ő támogatásával fog megépülni a mester sírkápolnája, ami jól mutatja a nagyrabecsülését. A kolostor irányítását unokája – Mihri unokatestvére –, Abdurrahmán vette át, és vált a közösség máig meghatározó erejű tagjává. Mihri hatún családja tehát elköteleződött a szúfizmus mellett. Ez már csak azért is lényeges, mert a szúfik lényegesen megengedőbbek voltak a nőkkel szemben, mint az ortodox muszlimok. Ahogy Dzselaeddin Rúmí írta: „A nő és a férfi között az anyagi világban különbség van. De a szellemi világban – minthogy ott formák sincsenek – nincs közöttük semmi különbség”.

Az iszlám misztikusai dervisrendekbe tömörülnek, amelyek annyiban hasonlítanak egymásra, hogy az Istenhez való közeledést belső út révén látják megvalósíthatónak. Hogy ez az út külsőleg milyen, az nagyon eltérhet. A halveti dervisek a hosszú magányba vonulást gyakorolták: negyven napra egy cellába (halvet) zárkóztak, ahol csak csekély mennyiségű élelmet vettek magukhoz, egyébként pedig elmélkedéssel töltötték az időt. Ilyen cellák vannak Pír Iljász amaszjai kolostorában is, amelyet szorosán a dzsámi mellé építettek. (Ilyen volt egyébként Ferhád pasa pécsi kolostora is.) A halveti tanok széles körű elterjesztése azonban egy másik dervis, Dzsemaeddin cselebi nevéhez köthető. Ő Pír Iljász egykori sirváni tanulótársának a neveltje volt, és amikor Amaszjába érkezett, meleg fogadtatásban részesült Bajezid herceg udvarában. A szultánfi lelki vezetője lett, és 1481-ben ő is ott volt az Isztambulba igyekvők között. A szultán bizalmasa azután meg is alapozta a halveti rend viharos terjedését a birodalomban. Bajezid erős halveti kapcsolatai minden bizonnyal Mihri iránt is növelték a bizalmat.

Nem tudjuk, hogy Mihri formálisan a rend tagja volt-e. Sokat mondó, hogy nagyapja kolostorában temették el, ami persze nem feltétlenül jelenti azt, hogy dervis volt, de legalábbis támogatja ezt a lehetőséget. Különös az is, hogy Mihri nem házasodott meg. Állítólag különlegesen szép volt, ami persze az Iszlám világban nem befolyásolja a házasságot. Kevésbé valószínű, hogy a szülei ne akarták volna kiházasítani, sokkal elképzelhetőbb, hogy ő maga nem akart megházasodni. Persze ez sem feltétlenül nyomott volna sokat a latban a patriarchális muszlim családokban, de esetleges szúfi kötődései magyarázhatják ezt a viselkedést. (Az életrajzgyűjtemények ugyan sokat írnak különböző szerelmeiről, de ezen történetek többsége a versekből kiókumulált kitalációnak tűnik.) Az egyik életrajzíró, Ásik cselebi viszont kiemeli, hogy a bölcsesség, azaz a meg nem tanulható spirituális tudás (mana) birtokosa volt, első életrajzírója, Szehi bég szerint pedig a dervisek nagyon kedvelték a verseit. Evlia cselebi egyenesen Rábiához, a legnevezetesebb muszlim misztikus nőhöz hasonlítot-

ta. Ő maga így írt: „Ha a szúfiknak a szépet szeretni bűn volna / Akkor te légy szabad, hagyj engem, hadd égjek azzal a bűnnel.”

Mihri hátún versei nem tartoznak az oszmán költészet élvonalába, még saját korában, a 15. század második felében sem. Viszonylag kevésbé élt a költői eszközökkel, amelyek halmozása pedig a poéták mesterségbeli tudását mutatta, s amelyek alkalmazása valójában a költészet egyik lényegi eleme volt. Teljesen idegen tőle a formába való beletemetkezés, a nyelv öncélú használata. Hangvétele meglepően őszinte, sok egyéni vonással és konkrétummal bír, ami egyébként nem jellemző az oszmán költészetre. Mihri költői teljesítménye éppen olyan, mint a többi szúfi költőé. Furcsa módon az ő versei sokkal könnyebben érthetőek, mint a kor nagy költőinek bravúros alkotásai: neki elég nagy problémát jelentett az is, hogy a leírhatatlanról próbált írni. Mindezt nem tetézte további „rejtjelezéssel”. Művészetének megismerése végett álljon itt egy vers, és annak – szubjektív – magyarázata.

A bánat tüzeiben rablőhússá sült a benső, forogva, forogva
Az égig szállnak füstöm hurkai forogva, forogva

Távolléted miatt a lélek kanóccá lett a szív házában
A test álmoképed miatt lámpás lett, s világít, forogva, forogva

Hogy lábad porába hajtsa az arcát, a Nap és a Hold
Az utcádba jön éjjel és nappal, forogva, forogva

Hogy szemöldöködre hasonlítson, ej, Vénusz-homlokú,
A Hold sarlóvá tette önmagát, forogva, forogva

Nézd a lélek kötélhányósát! Hogy [ajkad] rubinjához elérjen
Hajszálad végén ereszkedik le forogva, forogva

Mihri! Mióta ajkának álmoképe után vágyik a szív
A bánat tüzeiben rablőhússá sült a benső forogva, forogva

A vers a klasszikus költészet legközönségesebb, gazelnak nevezett formájában íródott, rímképlete aa xa xa..., időmértéke pedig a leggyakrabban használt török metrum, a remel (– ◡ – – | – ◡ – – | – ◡ – – | – ◡ –). Érdekes néhány dolgot tisztáznunk a rímekkel kapcsolatban, mert ezt az oszmánok másképp használják, mint mi. A rím két részből áll, a rímelő szótag(ok)ból és a rím toldalékából. Ez a toldalék minden esetben azonos, és akár egészen hosszú is lehet, közel az egész sorra is kiterjedhet. Versünkben közepesen hosszú, négy szótagos (*döne döne*). A rím mindig – elcsalhatatlanul! – ez előtt áll, és most egy *-er* szótag. A rímszerkezetnek nagyon komoly szerepe van a vers alakulásában, mivel egyrészt behatárolja a szóba jöhető rímelő szavak körét, másrészt a toldalék tartalmilag és nyelvtanilag is jelentősen meghatározza az előtte álló sort, már csak jelentős hossza miatt is. A *döne döne* annyit tesz, hogy „forogva, forogva”, azaz forgolódva, tekeregve, tekeredve, hurkolódva, és mivel határozói igenév, természetesen valamiféle ige is kell elé. E rímszerkezet eléggé

speciális, amely ha nem is nagyon kevés, de nem is túlságosan sokféle jelentéstartalommal párosulhat. Mihri versében a rablólús nyársa forog a tűz fölött, füstkarikák gomolyognak az ég felé, forog a melegtől a lámpabúra, a Nap és a Hold körbe-körbe jár a pályáján, az akrobata pedig kötele végén pörög. Meglehetősen szerteágazó képzettársítások, de volnának még más lehetőségek is: körözhetnének a madarak, lengedezhetne az akasztott ember, a zarándokok keringhetnének a Kába kő körül vagy éppen foroghatna egy táncos.

E vers azonban nem önmagában áll, hanem parafrázis. Az oszmán költészetben a parafrázis annyit jelent, hogy valaki egy kiválasztott költemény metrumát és rímszerkezetét megtartva alkot egy válaszverset. Nem kell az eredeti tartalmát, költői képeit követnie, csak a feljebb bemutatott formai feltételeknek kell megfelelnie. Egy speciális rímszerkezet azonban sok tekintetben meghatározza a mondanivalót is, így aztán az eredeti és a rá adott válasz afféle „testvér versek” lesznek. Parafrázist írni valakinek a versére egyrészt a tisztelet jele, másrészt egyfajta bravúr is: az új versnek fel kell érnie a mintakép színvonalához. Azaz erőfitogtatás. Mihri nem aprózta el, magasra tette a lécet: verse a kor költőfejedelmének, Nedzsáti bégnek az egyik művét parafrazeálja, akivel egyébként – mint láttuk – ismerték is egymást. De van még egy másik jelentősége is annak, ha egy vers parafrázisként íródik. Említettük, hogy így testvér-versek jönnek létre, egy-egy híres vers esetében azonban nem csak egyetlen válasz születik, hanem akár századokig reagálnak rá újabb és újabb költők. (Ilyen a dőne dőne rímtoldalékú vers is.) Így egészen komoly „vers-csokrok” jönnek létre, amelyeket mind a költők, mind az olvasók ismernek és fejben tartanak. Amikor egy konkrét verset olvasnak, tudatában vannak a többinek – legalábbis az általuk ismerteknek – is. Ez pedig nagyon kitágítja az asszociációk lehetőségét.

Márpedig az oszmán klasszikus költészet egyik nagyon fontos mozgatórugója az asszociáció. No nem a teljesen szabad ötletelés, mivel – mint a török világban mindennek – ennek is megvan a maga rendje és rendszere. Szó- és fogalombokrok (tenászüböök) alakultak, amelyeknek elég egyetlen tagját megemlíteni ahhoz, hogy az olvasónak a többi is az eszébe jusson. Például pusztán a rózsa szó kimondása magában rejti a bimbót, a tüskét, a vörös színt, a harmatcseppet, a hajnalt, az illatot, a fülemülét, amely a rózsának énekel, valamint mindazokat a hasonlatokat, amelyekben ezek szerepelnek, így azután az ajkat, az orcát, az éjjelt és a nappalt és a többit. Innen kezd érdekessé válni a játék: egy-egy ilyen szóbokor ki nem mondott tagja elvezethet más egyéb megemlített szavakhoz vagy a versben megemlített szavak mögött álló szavakhoz. Az irodalom élvezetének egy része valójában rejtvényfejtés: ezen kapcsolódások felismerése. Minél szerteágazóbb, sokrétebb a kapcsolatrendszer, annál élvezetesebb – tehát jobb – a vers. Lássuk, hogyan is működik mindez Mihri költeményében!

Az első és az utolsó sor azonos, „hurkot” alkot: a felütés ugyanaz, mint a zárlat. Kört írunk le – „forogva, forogva”. De mit is mond ez a sor? A benső – szó szerint a zsigerek – rablólússá, kebabba sülték forgás közben, a bánat tüzeiben. Ezt a tüzet a szerelem, illetve a szerelmi bánat okozza, fellobbantója a szív vagy a lélek (ez körülbelül ugyanazt jelenti, hiszen a szív a lélek lakhelye), de a testre hat, az hamvad el a tűzben, ezért szerepelnek az első sorban a voltaképpen nagyon is természetes zsigerek. (A kebab magyar megfelelője a pacalpörkölt lehetne, a kifejezés legalább ennyire közönséges.) Könnyű ebben

meglátni a test és a lélek szembeállítását: a zsigerek a testet, az anyagi világot jelképezik, amin bizony túl kell lépni a misztikus út során, erre való a tűz. Az elhamvadást persze nem kell szó szerint értenünk, hiszen a szúfi út nem a fizikai önsanyargatásra épül: nem magának a testnek kell pusztulnia, hanem a hozzá való kötődésnek, ami azonban éppen olyan fájdalommal, szenvedéssel jár, mint amikor megég valakinek a teste. Afféle tisztító-tűzről van tehát szó. A szenvedés, a bánat, a sóhajtozás leggyakoribb jelképe az égre szálló füst, ami persze szintén kigyózza gomolyog felfelé.

De a tűznek van egy másik aspektusa is, mégpedig a fény: erről szól a lámpás-hasonlat. A lélek a kanóc – azaz a tűz forrása –, és a lángoló test világít. Ezzel viszont belép a sötétség-világosság, tágabban a tudás–nem tudás ket-tőse. A hétköznapi világ szellemi értelemben vett sötét éjszakájában – a Kedvestől, azaz az Istentől való távollétben, elszakítottságban – a misztikus olyan mit egy lámpás. Az a tény, hogy valaki a tévelygés helyett Isten felé fordul, és a misztikus utat választja, önmagában fényt teremt. A szúfi tanítások szerint Isten ugyan nagyon mélyen rejtőzik az emberben, de mindig jelen van: egy kicsi szikra – egy cseppnyi tudatosság – ott rejtőzik a szívben, ez a lélek, ami azután kanóccá, azaz a tűz hordozójává válhat. A kanóc azonban nem maga a tűz, ahhoz éghető anyag is kell. Ez a lámpában az olaj, a misztikában az anyagi világhoz való kötődés, tulajdonképpen az egó. A fény – ami a „szív házában” világít – végül is az egó felszámolásának az eredménye. És ez az a fény a sötét éjszakában, amely utat mutat az Isten felé vezető úton. Ugyanez a gondolat jelenik meg a gyertya és a pillangó hasonlatában is: a pillangó éjjel belerepül a gyertya lángjába, fellobban, fizikailag megsemmisül, de ezáltal nagy fényességet hoz létre, világosságot teremt, önmaga, de mások számára is.

A második sorpár azonban ennél is többet mond, mivel nem egy egyszerű lámpásról beszél. Az „álomképek lámpása” (fener-i hajál) létező tárgy, olyan világítószeköz, amelynek burka vékony papírból készült, és erre különféle figurák képét festették vagy ragasztották fel. Ha meggyújtották benne a mécsest, akkor egyfajta vetítőként működött, és a rajta látható minták következtében színes fénybe borította maga körül a teret. Volt még egy trükkje: a mécses melegétől a felakasztott búra forogni kezdett – a versben részben erre utal a „forogva, forogva” rímtoldalék –, így a vetített kép is mozgott. A szúfik azért szerették ezt a képet, mert a világ működésére emlékeztette őket: a központban a fény – Isten, vagy személyesebben: a lélek – állandó, ennek segítségével jön létre a vetített kép, az anyagi világ képzete, amely a centrum stabilitásához képest állandóan mozog – zajlik az élet –, ami egyúttal azt is jelenti, hogy az nem állandó, nem örök, és így értéke is csekély. Az Istenkereső feladata az, hogy átélje: ő nem a kivetülő, „forgandó” képekkel azonos, hanem az azokat kivetítő fénnel.

Míg az első sorpár csak a bánatról beszél, a másodikban már megjelenik a bánat tárgya is, igaz csak két birtokos személyrag formájában: távolléted, álomképed. Az oszmán költészet hagyományainak tükrében nincsen ebben semmi meglepő, a versek mindig Hozzá szólnak, a Kedveshez, aki persze egyúttal Isten. A második sorpár előhozta a Kedves és a fény kapcsolatát, a harmadik erre erősít rá, kicsit másképpen. Itt a Nap és a Hold járul a Szeretett Személy elé, és alázkodik meg előtte. A kép egyrészt azt mondja, hogy a Kedves mindennél hatalmasabb, hiszen még a Nap és a Hold is csak szolgál

lehet a jelenlétében, másrészt a két égitest azért borul le, mert Ő még náluk is fényesebb. Bevett hasonlatcsoport ez az oszmán klasszikus költészetben, gyakran olvasunk olyat, hogy a Kedves termete és járása leckét ad a ciprusnak egyenességéből és ringásból, a szája pirosságból a tulipánnak vagy a rubinnak, orcája pírja a rózsának, és így tovább. Itt most fényességéből áll mindenek felett. Épp úgy, ahogy mi is ismerjük: a Napra lehet nézni, de reá nem. A verset ezúttal tehát a fény témája vitte tovább.

A következő két versszak az áldozatra hívja fel a figyelmet. Újra előkerül a Hold, de most nem a fényessége lényeges, hanem megfogyatkozott sarlója. Az oszmán költészet bevett megoldása az ál-okok használata. Itt például a Hold azért fogy sarló alakúra, hogy a kedves szemöldökéhez hasonlíthasson. Sok minden van ebben. Egyrészt a holdsarló íve, ami a meggörnyedés, a megalázkodás jelképe: a Hold „meggömbül”, azaz szolgaként hajol meg a Kedves előtt. Ráadásul a fogyó Hold a tökéletlenség, a hiányosság állapotát mutatja, következésképpen alacsonyabb rangú minőség a teljességnél. Továbbá másolni igyekszik a Kedvest, ami szintén alávetett helyzet: az eredeti önmaga jogán létezik, a másolat viszont függ az eredetitől. A Hold azonban csak a szemöldököt igyekszik utánózni, ami tovább lendíti az asszociációk folyamatát: az ívek újra vagy handzsárra, egyfajta görbe késre emlékeztetik a szemlélőt. Itt a Holdsarló emlegetése inkább az utóbbit erősíti, de ez a költő szempontjából mindegy, egyikkel sem jár jobban. A szemöldök íja a pillantás nyilával lövi át a szívét, a handzsár pedig ledöfi, kizsigereli, és így máris az első sornál és a kebabnál tartunk. Ez egy új elem az eddigiekhez képest: bár e versben sehol nincs kimondva, de egyébként „köztudott”, hogy a Kedves bizony kegyetlen. Nem kíméli az áldozatát, nincsen benne irgalom, véres kezű zsarnok. Ez egyfelől az Istenkeresés, az egótól való megszabadulás kínjaira utal, másrészt arra, hogy ha valaki felismerte, hogy ki kell lépnie az anyagi világ szorításából, akkor már nincs választása, nem tehet úgy, mintha nem lenne e tudás birtokában. A Kedves nem ereszti.

Az ego pusztulásáról és a kedves kegyetlenségéről szól az ötödik sorpár is. A kötél-táncost, az akrobatát a perzsában és a törökben dzsánbáznak nevezik, szó szerint olyan valakinek, aki a lelkével, azaz az életével játszik. Most maga a lélek – a költő – a kötél-táncos, aki a Kedves hajszájába csimpaszkodva ereszkedik lefelé, hogy elérje a rubintot, azaz az ajkat. (Az előző sorpárban a Kedves fénylő homlokáról és szemöldökéről is szó esett, akrobatánk most éppen ezek előtt csüng a „kötélen”.) Nem veszélytelen művelet ez, emberünk pörög lefelé, ráadásul a forgás egészen más képzeteket is felkelt: a hajfürtök hullámain és göndörödését. Ez pedig a pányvára emlékeztet, ami a költő kötél-táncosának nyakára fonódva elfogja őt, illetve egyúttal a hóhérkötélre is utal, amelyre felakasztják. A Kedves tehát elfogja és kivégzi az akrobatát, aki a rubintot igyekszik megkaparintani. Mert ez az olvasat is ott lappang, nem csupán egy ártatlan egyensúlyozóművészről szól a sor: a dzsánbáz csalót is jelent, aki most éppen rubintot próbál lopni. Kivégzése éppúgy pusztulás, mint korábban az elhamvadás, de míg az belülről jön, ez kívülről: a Kedves maga végez áldozatával. Itt nem a pillangó repül a tűzbe, nem a fellobbanó szív ég el, hanem kivégeznek valakit. A „gonosztevő” teste a hóhérkötél végén lengedezik („forogva, forogva”). Az Istenkeresés szándékolt dolog (az akrobata maga indul el a kötélen), de a célba érés nem a keresőn múlik, hanem a Kedves kegyességén.

Itt furcsa módon éppen ez történik: a kivégzéssel az anyagi világhoz való kapcsolat szűnik meg. És hogy nem egyszerű kegyetlenségről van szó, azt a rubint megemlítése biztosítja, ami az oszmán költészetben a Kedves ajkának állandó szimbóluma. Ez ugyanis – nagyon sokféle elgondolás alapján – az élet forrása. Egyrészt a csók a megérkezés, az elérhetetlen Kedves elérése. Másrészt a Kedves ajka az élet vizének a forrása, a csók tehát az újjászületés is. Harmadrészt a Kedves ajka Jézus szavainak a kimondója, azoknak a szavaknak, amelyekkel Lázárt életre keltette (ezt a muszlim hit is számon tartja), így tehát a feltámasztó is egyben. A korábbi sorokban sokféleképpen elbeszél pusztulásnak tehát itt az ellentéte, az új élet elnyerése, a megérkezés.

Azt pedig, hogy itt valóban egy bejárt útról van szó, az utolsó sorpár árulja el. A „nagy menetelés” azzal kezdődött, hogy a kedves ajkának álomképe megjelent a szerelmes előtt, arra vágyni kezdett, és elindult, hogy megleglje. Minderre tulajdonképpen csak egy időhatározói toldalék utal (düseli – mióta estem), de mégis ez a lényeg. A záró sor – ami a kezdő sor is volt egyben – itt nyeri el igazi értelmét: mióta a költő szerelembe esett, a bensője kebabba sült a tűz fölött forogva. Szerelembe esett – és meg is sült. Míg az első sor állítása a szenvedésről szólt, az utolsó a lezárságot emeli ki, az út végét. Mihri megtette, amit megtehetett. Azt persze, hogy bejárta-e az utat, nem tudjuk meg egészen egyértelműen. De az biztos, hogy a közelbe ért: emlékezzünk, az akrobata serényen ereszkedett lefelé a hajfürdő-kötélre az ajkak felé. Ez a vers mindenesetre sokkal optimistábbnak tűnik, mint a nagy többség. A szerelmi – világi vagy spirituális – szenvedésről nagyon sokan írtak, de csak kevesen villantják fel a révbé érés lehetőségét. Mihri hátún megteszi ezt. És mivel tényleg szúfi költőről van szó, akár hihetünk is neki.

A vers nem a földi szerelem szenvedéseiről szól, ahogy feljebb láthattuk. Nem is igen lehetne anyagi valósága, hiszen egy lány a muszlim világban kevéssé törhette a fejét ilyesmin, és főképpen nem tehetett efféle gondolatait közszemlére. Ha végig tekintünk a versen, jól látható, hogy a Kedves nem anyagi természetű. Egyfelől alig jelenik meg, csupán a költő utána való vágyáról esik szó, illetve mindenki másnak – Napnak, Holdnak – a hozzá való viszonyulásáról. Valójában passzív szereplője az eseményeknek. Éppen úgy, ahogy Istent jellemzik a szúfik: megismerhetetlen, és nem cselekszik, vagy éppen ellenkezőleg globálisan cselekszik: süt, mint a Nap, vagy illatozik, mint a Rózsa. A költő – az Istent kereső ember – az, aki felismerheti, hogy útra kell kelnie, és dönthet: elindul-e az úton, vagy nem. Mihri döntött, és végig is ment: a zsiger – azaz minden, ami az anyagi világhoz kapcsolódik – ropogásra sült, az akrobata elérte a kötél végét.

És miért a szerelem? Azért, mert a misztikusoknak szükségük volt egy olyan kifejezésrendszerre, ami általánosságban is érthető, de mégis egy olyan állapotot ír le, amely túlmutat a hétköznapi józanságon. Amely magában foglalja az irracionális döntések lehetőségét. És erre a szerelem nagyon is megfelelt, ahogy egyébként az alkohol vagy a kábítószeres mámore is. Így aztán érthető az is, hogy Mihri nőként miért ír éppen olyan verset, mint férfi társai: mert Isten szempontjából teljesen mindegy, hogy az Istenkereső milyen nemű. Ez csak a korszak társadalmi konvenciói szempontjából jelentett nehézséget, a misztikusoknak mindegy volt.

„virágot lépő virágszál”

Basa Viktor

Magdolna

piszkos a gyolcs,

de rendben
föltekerték

a földre gurulva
mégis kibomlott

véres foltok
amint a szikla
beissza

alvad
a szürke tér

úgy mentem
előre
mint aki úszik

alig bírtam
emelni a lábam,

parázna testem,
a pusztulás

többé nem én

Jeanne D'Arc

szent

suhanásba vezetett
szavak a csöndnek

árnyékok
szárnyas ívelése

üres lepel a testre

múltak szobája
kerubok elzárt kertje

hasadó tekintetek
trónusa

halálok szent arca

lángoló szent
szentek szentje

Jézus találkozik anyjával

(Keresztút, negyedik stáció)

most álom rejtette igened az
áradó rettenet idején alá merül
riadt igazgyöngy amorf mesék áradatában
idegeinkben alvilágból megidézett átok reng
anyám megváltó álma remeg idebenn

Mária áll rendületlenül időm ajtajában

Veronika kendőjét nyújtja Jézusnak

(Keresztút, hatodik stáció)

belém mar minden pillanat
szégyentelen hóhéraid
zúzódó, vérző tagjaid
hogyan bontják emberarcodat

jó Mester hová rejtselek
disznók előtt agóniád
vérrel átizzadt éjszakád
mivel fogjam föl könnyedet

arcom fátylát eléd teszem
a póré asszony szégyenét
fölvállalom a büntelen

megszégyenített emberért –
nem kézzel készített a jel
mely kendőm vászonába ég

Jézus szól a síró asszonyokhoz

(Keresztút, nyolcadik stáció)

Veronika,
Mária, a leghűségesebb
Magdalából

Johanna, Kúza felesége,
Zsuzsanna,

Mária, a kis Jakab
és József anyja

és a töprengő
Mária Betániából

és aki életre kelt

a kútnál,
a szamaritánus asszony

és a tizenkét éves
holtan fekvő kislány

és a vérfolyásos nő,
a bátor

meg Péter derék anyósa
Kafarnaumból

és a házasságtörő,
aki hozzám menekült

és a szorgalmas
Márta nővér

nélkülem, mint a pára

szétfoszlik
szépséges
szívetek

A félkegyelmű

újra táncol
az a szelíd és
virágillatú lány
a homályból

felmosolyog
amikor kabátját
beletúrják
kifeslett zsebébe

szeme lopva
figyeli az ápolt
púderezett nőket
a pirosakat

és mindig elejti
világcsokrát
és belepirul
libbenő nevetésbe

halovány
amikor szép és
sebeket tisztít
hajnalkötényben

szomorú ha lát
inkább sehova néz
pörge karimáján
verebek áznak

neki soha volt
tükre mi nézzen
rút csillanások
vakító ígézetében

viharos szélben
millió angyal
ők altatják
ha elege támad

Vöröslő szerelem

álmom minden sugarad
pihenésem páncél-kezed
szavam háborgó fürgeteged

pusztám véredtől hangos
arcom kemény márvány
szemem virágzó szivárvány

sebem sebedbe nőtt
nézem kezed
alvadt por jajszavát
benövik csírázó szemek

kezed kezembe ér
sebed sebem
virágzó keresztfa ágbogán
gyökeret üt
a vöröslő szerelem

Halmi Tamás

Búvótenger

Néhány gondolat Norwichi Juliannáról

„keveset ismerek a fényességes Nőkből”
(Károlyi Amy: A névtelenek)

„Csak jóság van, és nincsenek nemek.”
(Pilinszky János: Levél)

1.

Ha feltesszük a kérdést: *létezik-e sajátosságosan női misztika*, válasszal felérő hagyományokat találunk. Öröndetesen szépszájú látomásos-sugallatos irat maradt ránk például a katolikus szentkultusz világából (Bingeni Szent Hildegárd, Avilai Szent Teréz, Lisieux-i [Kis] Szent Teréz stb.). Olykor világi helyezettű, de spirituális hajlamú intelligencia kelt misztériális hatást (Dienes Valéria, Simone Weil). Az ezoterikus tradíciók is szolgálnak jelentékeny életművekkel (Haich Erzsébet, Kemény Katalin, Mallász Gitta, Szepes Mária). Ismerünk misztikus (vagy misztikusan szép) belátásokat közlő verskultúrákat a múltból (Emily Dickinson), a közelmúltból (Károlyi Amy, Székely Magda) és a jelenből (Hege-dűs Gyöngyi, Iancu Laura) egyaránt. És népszerű, kortárs metafizikus szerzők is eszünkbe juthatnak (Joan Chittistertől Doreen Virtue-ig).

Csak jelzésszerűen soroltam neveket. De aligha hagyható ki közülük a boldogként tisztelt Norwichi Julianna (1342 k. – 1413/1429).

2.

Az isteni szeretet kinyilatkoztatásai című könyvecske (ford. Magyar Erzsébet, JEL Könyvkiadó, Bp., 2013) fülszövegét idézem: „Ez a kis kötet [az] eddig elsősorban az angol olvasóközönség előtt ismert és közkedvelt misztikus író, Norwichi Julianna munkája, amelyet 1373-ban harmincéves korában tizenhat látomás ihletett.” A fordító bevezetőjéből érdemi adatok derülnek ki. Például az, hogy Norwichi Julianna valószínűleg „nem tartozott semmiféle közösséghez, egyszerű keresztény nő volt, aki valamivel harmincadik életéve után kegyelmi élményei hatására, belső indíttatásra celláját soha el nem hagyó remete, *reclusa* lett”. Fontos adalék az is, hogy „a XIV. századi Angliában ő az első nő, aki anyanyelvén írta le élményeit”.

Anyanyelvén – mégpedig átimádkozott esztendőik után. De mit is? A látomásgyűjteményből egy már-már *bűn nélkül is lehetséges megváltás* koncepciója dereng elő. A tiszta jóság irgalmazó mindenhatósága, egy harag és ítélet nélküli Isten képze, a nem szenvedésre, hanem szeretetre rendeltetett

teremtmények ontológiája. Az etikával kevert teológiák korában az ártatlan öröm hite és dicsérete. Máig ámulhatunk ezen a vallásbölcselei magatartáson. A szeretettől elrekesztő bűn, avagy az irgalommal hadakozó gyöngeség: vissza-visszatérő motívum e szövegekben. De sosem a bűnre és a gyöngeségre, hanem a szeretetre és az irgalomra irányul ez a lelkiségi fókusz.

A kapcsolat Istennel nem emberfeletti képességet, hanem egyszerű emberiséget kíván: „Az a legmagasabb rendű ima, amikor Isten jóságára összpontosítunk.” (25.) Ez a figyelmi alapállás antropológiai állandónkat is átrajzolhatja: „Az öröm teljessége abból származik, hogy Istent látjuk mindenben.” (99.) Sivatagi atyáktól, de az eckharti, böhmei tanokból is ismerős a végső felismerés: „Isten közelebb van hozzánk, mint a saját lelkünk” (172.).

Norwichi Julianna Isten-képe nem az ószövetségi tónusok – utóbb Jézusra is átvitt – haragvó-ítélkező komorságát, hanem a feltétlen szeretet makulátlan világosságát viseli magán; ez a Teremtő mintegy partneri viszonyt áhít teremtményével: „Csodálatos tény, hogy Isten mindig ugyanaz.” (48.) – „Néha a lelkünk érdekében hagy magunkra.” (54.) – „Ha Isten haragos volna, akár csak egy másodpercre is, többé már nem élnénk, egyszerűen megszűnnénk létezni! [...] Nagyon világosan láttam, hogy örök barátságunk, otthonunk, életünk és egész létünk Istenben van.” (137.) – „Ez Isten természete: a rosszat jóval viszonozza” (183.) – „Isten szomjazik az emberre” (227.).

Az *igazságnál igazabb szeretet* misztikus valósága olyan realitás, melyet a test csak elfüggönyözni képes, megtagadni vagy felszámolni nem: „Amint az igazság megköveteli, hogy minden bűn megkapja megfelelő büntetését, a szeretet ugyanennek a léleknek minden bűnéért áldást ad.” (106.) – „A béke és a szeretet mindig eleven és cselekvő bennünk, bár nem vagyunk mindig a béke és a szeretet állapotában.” (110.) – „Ami lényegi természetünket illeti: tökéletesek vagyunk, csak fizikai természetünkben bukunk el.” (175.)

Lenyűgöző lélektani érzékenység alakítja a sorokat. „Oly sokféle módon vagyunk törötték” (158.), olvassuk, s akárha a szorongásos-neurotikus modern ember egzisztenciális portréjával szembesülnénk. Az orvosló távlat ma is időszzerű: „a természet s a kegyelem összhangjában” élni (196.). Az *önmagával* békében élő lélek kívánalma korunk transzcendentális pszichológiáit előlegezi: „Mihelyt az irgalom és a kegyelem működése nyomán alázatossá és kedvessé válunk, teljes biztonságban leszünk. Minthogy Istenben nincs harag, a lélek, amely igazán békében él önmagával, azonnal egyesül Ővele.” (138.)

Eszkatologikus vetületekben is a jelenlét bizalommal telt derűje ajánlkozik szinte szervezőelvül: „Mihelyt megszűnik a bűn működése, az irgalom is befejeződik. S akkor minden belesimul az igazságosságba, és úgy marad örökre.” (100.) – „a sötét éjben hitünk a világosság” (247.) – „A végén pedig minden szeretet lesz.” (248.) – „egy napon Isten örök boldogságában fogjuk találni magunkat” (249.).

Öröm az örömben, hogy mindehhez nem kell mennyországi időkig várunk. Az *egymás közti mennyek* a mindenkori *most* vívmányai – lehetnének: „Isten szeretete olyan egységet teremt közöttünk, hogy amikor azt valóban meglátjuk, senki sem tud többé elszakadni a másiktól.” (203.)

3.

Évszázadokig láthatatlan hagyományok kéredzkednek napvilágra, amikor a patriarchális természetű, keresztény egyházi szerveződések és világképi struktúrák mögöttes rendjéből – egyszersmind a feminin kreativitás jelenlétével tudatosan nem számoló műveltségi berendezkedésből – női fenomének munkássága ragyog elő. Hozzászoktatnak ezek a koronként felfedezendő szerzők az új otthonhoz, az új léthez. Ne érjen váratlanul, ha androgüni nemtelenségbe fordul az ember, mert angyallá érik a fény.

Olyan szellemtani bűvópatakról van szó, mely *bűvótenger* inkább.
És kezdettől bennünk csobog.

SARA BERTI

ORGANIKUS GÉP VIRÁGOKKAL

Baka Györgyi

Metamorfózis

Miután már
kicsusszan belőlünk a föld
és fékezhetetlenül tör ránk a Nagy Átváltoztató,
nem tudunk felkelni többé, sem felülni,
nemhogy suhanni, mint valaha
szerelmünk virágzó tekintete előtt,
tudatunk lázasan küzd, majd elszunyókál.

Miután már
kiszorul belőlünk a víz
ajkaink összeragadnak, örökké
szomjazó sebes sivatag a szánk,
meg-megrándulunk, száraz
ágacska ujjakkal menekülő
álmaink után kapdosunk,
tudatunk eszelős hullámcsapkodás.

Miután már
elszívároგ belőlünk a melegség
érzékeinket hámló köd fedi
nevük nélkül bámulnak ránk a tárgyak
gondolataink szélsodorta falevelek
csak hallgatunk, beleveszve
egyre hosszabb kilégzésünkbe.

Miután már
elillan belőlünk a levegő
szemünk fennakad, zihálunk,
hangok, látomások villámlanak,
félelmünkben felkiátanánk
de sejtjeink már áttetsző
por- és párafelhőként oszlanak.

Amikor már
megközelíthetetlenek
vagyunk minden külsőnek,
kisodródtunk térből és időből,
akkor történik meg
a legbelső feloldódás,
melynek gyönyöre

gyöngyházfényű, méz ízű,
akár a fogantatásé,
lelkünk leveti magáról
az utolsó földi leplet is,
mámorosan ismeri föl
valódi természetét.

Csönd keresztje

– haikuk –

Jézus keresztje
megérint kiszólít a
sebzett időből

szögek keresztje
az elgondolhatatlan
megváltás jele

az Egészen Más
szívem mélyébe hatol
de rejtve marad

amint térdre hullsz
kereszted súlya alatt
lelked felröppen

az önátadás
határok átlépése
hazatalálás

Jézus keresztje
a lehetetlenbe hív:
belső ölelés

a csönd keresztje
felszakadó szívverés
újjászületés

Pünkösdi szél

A pünkösdi szél
úgy kering bennem,
miként a lepkék
szárnya verdes,
leheletnél lágyabb
röpte lángot vet
ereimben.

Gyöngéd érintésekkel,
szelíden biztat,
suttog hangtalan,
áradó világossága
a határoeltságot
feloldja szüntelen.

Átfúj testemen
tisztító sodrása:
szabadságom öröme
és ostorcsapása,
percről percre
eleven létre ölel.

Rubljov ikonjai

megfestett imák
az idő feletti
valóság szépségben
testet-öltése

tisztaságuk végső
egyszerűség
megfosztottság
minden feleslegtől

az Örökben
gyökereznek
nem az *én* a
látvány rögzítője

a visszkapott
gyermeki tekintet
valóságai

távlat és titok
a fájdalom utáni
csönd ragyogása

Engem várnak

Napok óta
gondolatom
az álombeli
arkangyalokhoz
visszatér

ott állnak ők
a köztes időben
meghatározatlan
szürkületben
bizonytalan hogy
alkonyodik-e
vagy lassú napkelte
lebegteti színeit
hétszín fátyolán át

Vajon lelkem
erői szemernyit
érezkelnek-e
a tűnő örömből
mikor a fény
könnyed lepkeszárnya
átröppen a
belső tájról
az árnyakból
kitakarózó cserefákra

Ott állnak ők
moccanatlan
az erdősusogásban
szikár óriások
kezükben dárda
arcuk szigorú
befelé figyelő
metsző jelenlét

Az angyalok várnak

Lényem egyik fele
átható fénykörükbe fut
másik része kétkedve
félve bújik meg
a fák odvas törzse mögött

Az angyalok várnak

Létparadoxonok

Éppen az, ami
hiányként éget,
lesz fénné bennünk.

Válságod esély
arra, hogy
mélyre lássál.

Amit igául
veszel magadra,
majd szárnyként
felemel.

Merülj bele a
felfoghatatlanba,
hogy megismerd
a valóságot!

Hitünk
tapasztalásunk
ellenében
bontakozik.

Már bennünk él,
mégis örökös
érkezésben van.

Az Elképzelhetetlen
az igazság
elrejtetlenségében
nyilvánul meg.

Együtt belül

amikor felismered
Ő rád talál
átragyogva tested
megérkezik

feltétel nélkül
megnyílsz
átjár miközben
létrehoz

átláthatóság
és titok
minden megélt
pillanat

suttogása
levegőm
simogatása
szárnyalásom

akácfürtök apró
fehér virágait
szitálja szerte
tavaszi eső

lágyan
belenöveszt
az elfogadásba
az elengedésbe

megsebez
hogyan változhass
lényét lényedben
hordhasd

elveszít
hogyan megmaradjál
lélegzetében
illatozzál

Komoróczy G. Emőke

Avilai Szent Teréz, a női misztika megújítója

A viharos XVI. század szellemi harcai (egyházzsakadás, reformáció – ellenreformáció) közepette született és érlelődött valódi misztikussá, a *női misztika megújítója* és művei által világszerte ismert terjesztőjévé *Avilai (Szent) Teréz* (1515- 1582), aki már kisgyerekkorában arra készült (nála nem sokkal idősebb bátyjával együtt), hogy majd a mórok között fognak misszionálni, akár a vértanúságig. 1530-ban édesanyja meghalt; s az eleven és kissé világias gondolkodású lányt édesapja kolostorba adta, hogy ott nevelődjön (bátyja is teológiát végzett; Boldog Avilai János nagyhatású pap lett, akiben szintén erős misztikus érzékenység volt, csodatételek is fűződnek nevéhez). Két év múlva Teréz hazatért; de továbbra is foglalkozott a Bibliával, amelyet Szent Jeromos latin fordításában olvasott (*Vulgata*). 1535-ben, 20 éves korában belépett a *Megtestesülés*-ről elnevezett *Karmelita Kolostorba*. Ekkortájt még eléggé „világias” lelkületű, könnyed természetű, s a „vidám társaságot” kedvelő volt – amint életrajzában írja; novícia-társaival a közös közbenjáró imákat buzgón gyakorolta; de egyre inkább érezte, hogy ő ennél sokkal többre, mélyebb benső életre vágyik. Kiváló lelki vezetőre, gyóntatóra talált, akitől sokat tanulhatott (Alcantarai Szent Péter, Assisi Szent Ferenc minorita ferences rendjének kiemelkedő papi személyisége, az Oltáriszentség rajongó tisztelője volt, akinek miséit sokszor csodatételek kísérték). Később Szent Ignác lelkigyakorlatos könyvével, valamint a nála negyedszázaddal fiatalabb, az 1550-es években fellépő Keresztes Szent János – szintén karmelita rendi szerzetes – korai műveivel megismerkedve, *mindjobban alámerült a keresztény misztika rejtelseibe*. Megértette: ha alávetjük magunkat Isten Törvényeinek, s a közbenjáró IMA segítségével mind mélyebb kapcsolatba lépünk Teremtőnkkel, határtalanul szabadok leszünk: meglátjuk a teremtetlen FÉNYt, Istent, s megkapjuk a tökéletes lelki békességet. A Kármel-hegy Magaslatán (a LÉT legmagasabb csúcsán, Illés próféta Hegyén) Istennel találkozunk, aki az Örök Élet abszolút Boldogságába emel bennünket.

Később, a Tridenti Zsinat lezajlása után, az 1570-es években Teréz és rendtársa a katolicizmus keretein belül – főként a meditációra, *szemlélődő imamódra* építve – próbálták megreformálni ősi szerzetesrendjüket. Műveikben olyan mélységben tárták fel a Teremtőnek teremtményeihez való „Atyai” viszonyát, gondoskodó Szeretetét, *Jézus Krisztus* valóságos jelenlétét a Szentmisében, és mindennapi életünkre való boldogító-eligazító hatását, hogy az utánuk jövő nemzedékekben – az ő személyes tapasztalataik nyomán – a szentségimádás, a mindennapi szentáldozás, a rózsafüzér titkai fölötti elmélkedés és a szemlélődő imaforma által a Jézussal való folyamatos párbeszéd rendszeres gyakorlattá vált. Így a karmelita kolostorok fokozatosan a spirituális élet megújulásának színterei lettek, s fontos szerepük volt a Krisztus-központú vallási szemlélethez, az ősegyház misztikus vonulatához való visszatérésben.

A Karmelita Rend a Szent Hagymány szerint még az „Ábrahám-i időkben” született: az i.e. IX. században Illés próféta a Kármel Hegyen védelmezte Istent a Gonosz hatalmának mind erősebb terjedése és a bálványimádók támadásai ellen. Isten ezért Őt – mint hajdan a Vízözön előtti Énoch prófétát – élve vitte fel a Mennybe szent Angyalai segítségével. A Kármel Hegyen azóta folyamatosan éltek remetéik: a Szent Írásokat őrizve, aszkétikusan, imában szolgálták Isten Országát. Berthold keresztes vitéz (1195) összegyűjtötte az addig szétszórtságban élő remeteket; s a jeruzsálemi patriarcha, Szent Adalbert, összefogva őket, Rendi Szabályzatot adott nekik. Letelepelve hát a Hegyen, egy ősi kis kápolna körül, a remetéik nagyszerű, hatalmas kolostort építettek; s a Boldogságos Szűz oltalma alá helyezték magukat. Azonban az iszlám terjeszkedése miatt idővel el kellett hagyniok a Szent Hegyet, s Európában menedéket keresve, később több országban építettek rendházakat. Avilai Szent Teréz és Keresztes Szent János új szabályzatot készített számukra, elkülönítve az eredeti és az újabb szerveződésű (női) kolostorok jellegét, feladatait egymástól. Így az „ősi” szerzetesrend „sarus” – a „reformkövető” új ág pedig „sarutlan” karmelita rendként írta be nevét az egyháztörténetbe. Mindkét ág ma is virul és tevékenyen közreműködik Isten Országának építésében. Lisieux-i Kis Szent Teréz is (1873–1897) a „sarutlan” ághoz csatlakozik majd; s idővel – Sienai Szent Katalin után és mellett – mindkét Teréz elnyeri az „egyházdoktori” címet; természetesen Keresztes Szent Jánossal együtt, akit 1725-ben avattak szentté. Így a keresztyén misztika az ő révükön (újra) polgárjogot nyert az egyház további útjának formálásában. A sok „férfi-Szent” mellé idővel (különösen a XX. században), a nők is egyre többen felzárkóztak.

A korszak legnagyobb hatású (s a keresztyén misztika talán mindmáig legjelentősebb) „tudora” a kasztíliai születésű, igen nyomorúságos körülmények között felnövő Keresztes Szent János (San Juan de la Cruz, 1542–1591), már gyermekkorától fogva híres volt csodatételeiről: korán elárvulva egy karmelita kolostorba került, s az ingyen-kórház pestises betegeit ápolta, koldult, szolgált és sokat tanult. Jó b Isten-kapcsolatáról korai tanulmányában (*A sötét éjszaka*, amelyet később különböző formákban továbbír) azt hangoztatja, hogy a szenvedés a legfontosabb alapfeltétele Istenhez való közeledésünknek: érzékeink általa tisztulnak meg, s így – kilépve a földi dimenzióból, kibontakozva evilági szeretet-kapcsolatainkból – megrövidül az Istenhez vezető utunk. Ha elfogadjuk kinkeserves kitaszítottságunkat, s nem lázadozunk az ÚR ellen, lélekben szabaddá válunk. Kilépve a szellemi-érzéki éjszaka sötétségéből – határtalan boldogságot érzünk: meglátjuk Istent, a FÉNYt, megkapjuk békéjét; s a Kármel-hegy magaslatára (a lélek legmagasabb csúcsára) felérkezve (ahol Illés prófétát – harcában győzve – Isten élve magához emelte) találkozunk mi is Istennel. Keresztes Szent Jánosnak misztikus tanaiért iszonyatos sok üldöztetésben volt része; az Inkvizíció megkínozta, börtönbe zárta; szabadulása után is éhezett, nyomorgott; utolsó 13 évét szentként, szüntelen vándorlásban élte; végül, nem lankadó vita-kedve miatt rendfőnöke *Nueva Espana* (Amerika) száműzte. Élete utolsó szakaszában (ő is, mint a legnagyobb szentek) stigma-szerű fekélyeket kapott; és mégis, sok-sok szenvedése után, elérkezve a „színről színre látás” csodájához, a Krisztussal való találkozás reményében extatikus örömben, kisimult arccal, átszellemülten hunyta le szemét (Mária napján, szombaton, 1591. dec. 14-én).

Az utókor *A Kármel Hegyére vezető Út*, valamint *A Lélek éneke* c. csodálatos, misztikus-ezoterikus költeményeit s a hozzájuk fűzött, többszáz oldalas magyarázatát, több változatban is elkészített elemző prózáját (*A Lélek sötét éjszakája*) a lélek lépésről lépésre történő emelkedésének spirituális útjáról („a megtisztító szemlélődés” révén a legmélyebb kétségbeesésből az üdvösség legmagasabb pontjái: a tökéletes megtisztulásig), s börtönbeli látomásairól készült feljegyzéseit, az Istennel való eggyéválás boldogságáról írt vallomásait a misztikus irodalom legmagasabbrendű alkotásaihoz (Klopstock *Messiása*, Goethe *Faustja*) sorolja; *Keresztről leváló Krisztus*-rajzát pedig jelentőségében Leonardo *Utolsó vacsora*-jához méri. Keresztes Szent János szerint földi életünk legfőbb (sőt: egyetlen) célja, hogy Jézushoz hasonlókká váljunk, Vele Egységbe jussunk – aminek 10 lépcsőfoka van. A szenvedésben való megtisztulás és a földi élettől való eltávolodás (1.) után Isten végtelen, első szeretete megérint bennünket – s ekkor felismerjük kicsinységünket, végtelenül bűnös voltunkat, ami alázatra készítet (2.). A ránk ereszkedő „sötét éjszakában” olthatatlan szomjjal vágyjuk, hogy Isten kiszabadítson bűneink sötét verméből és „szellemi életre” nemzzen bennünket (3.). S valóban: ekkor Isten lehajol hozzánk, lelkünket megszabadítja közönséges érzékelési módunktól, s „isteni érzéskörbe” tereli (4.); a lélek boldogan magába fogadja az ‘istenit’, az üdvösség szellemét – de mert olthatatlanul vágyik annak folyamatos megtapasztalására, most ettől a vágytól szenved (5.). Már-már elért békéje tovaillan, kiegyensúlyozottsága, belső biztonsága tovatűnik (ez Jób „sötét éjszakája”: Jób 30, 17); egyre jobban vonzzák az erények, mígnem lelke, áttüzesedve, Isten iránt mind nagyobb szeretetre gyullad; de mivel „még sötét és tisztátalan”, egész bensője sajog ettől a Tiszta Szeretettől: a Pokol fájdalmaait érzi. Isten azonban „titokzatos módon tanítja és oktatja a Tökéletes Szeretetre a lelket”: a szenvedéssel és vággyal „megszabadítja tisztátalanságaitól”, s „előkészíti a Vele való egyesülésre” – „ráébreszti arra, hogy önerejéből semmire sem megy” (6.). Ezt az érzést Keresztes János *Jeremiás siralmaihoz* (3, 1–20) hasonlítja; néhány évig e kettős érzés között hánykodik a lélek, tűz emészti, mint a tisztító-tűzben szenvedőket a halál után; de igyekszik türelemmel viselni helyzetét, s *szemlélődés*be átfordítani gyötrelmeit. A szellem isteni fénye átjárja a sötétben és megtisztítja a lelket; de a lélek – tévedéseit egyre jobban felismerve – még mindig sötétben érzi magát (7.). Erre azonban szükség van ahhoz, „hogy értelmünk természetes világosságában megsemmisüljön és megtisztuljon, a sötét szemlélődés homályába merüljön, mert csak így lesz képes arra, hogy egyesüljön Istennel, és a Tökéletesség állapotában aztán *istenivé* váljon”. Csakis így érezheti meg Isten Szeretetének magasztos, sosem tapasztalt érintéseit, amelyek őt is átgúyrják, „kiűzik belőle szokásos ellenkezéseit”, amelyektől valójában szenved „még a rásugárzó isteni fényben”, annak ellenére is (8.).

A lélek aztán a *szemlélődés létrafokain* mind tovább haladva, a megvilágosító Szeretet tüzeiben égve, az *istenszerelem* mindjobban erősödő vonzásában („szenvedélyében”), az Istennel való egyesülésre vezető *szerелеm* erejében bízva, átadja egész lényét Istennek, „hogy e szeretetben minden – szellemi és érzéki – képessége és ereje Istennel teljes összhangban működjék”. Szétárad benne a misztikus bölcsesség, a szív tisztasága, „mint Isten szerelme és kegyelme”, amely „mindazt, ami nem Isten, kiveszi belőle, levetkőzteti, hogy

lemeztelenítve, mindenéből kiüresítve, régi bőrét lehúzza róla – Ő maga öltöztesse újjá”. És akkor „megszületik benne az új ember, amely Isten szerint teremtetett” (Ef 4, 24). Értelmét Isten a természetfeletti Szeretet fényével világítja be, hogy az isteni értelemmel egyesülve, „istenivé váljon”; „akarátát az istenszerelem járja át, hogy csakis isteni módon szeressen”. „Ez a lélek az Éghez, Mennyhez tartozik már; inkább isteni, mintsem emberi”. „Megvilágosodik” lelke, s „isteni lángra gyúlva, éjszakájában már csak Istennel (a Vőlegénnyel) való egyesülés után eped”. A lélek (a Menyasszony) az „érzékek házát” hátrahagyva, most döbben rá evilági élete „rabszolgaságára”; s ráismerve a szellemi élet gazdagságára, szabadságára, „boldognak mondja magát” – hogy túljutva a rettenetes éjszaka sötétjén, az Istennel való titkos, teljes lelki találkozásra siethet (9. lépcsőfok). És ezzel nagyjából le is zárul *spirituális zárándoklata*: Isten erejébe öltözve, biztonsággal teszi meg a további lépéseket. Kilépve önmagából s összes teremtményi kötelékéből, a teremtett dolgok világából, siet az Istennel való édes, gyönyörteljes végső Találkozás felé (10. lépcsőfok: az elért Teljesség). „A titkos létrán át utamra térve / (...) / arcot, ruhát cserélve / sötét és boldog éjjel / titokban jártam. /.../ Más fény nem is világolt, / egyetlen a szívemben égő láng volt”. Így ért fel a Kármel csúcsára: „Feledtem azt, ki voltam, / fejem szerelmesem vállára csuklott, / megszűnt mi volt, mi voltam / lilimágyra hullott, / elmúlt a gond, és minden vele múlt” (A Kármel hegýére vezető út).

Hasonló utat járt be az 1550-es években Avilai Teréz. Megismerve Loyolai Szent Ignác, majd Keresztes Szent János műveit, szigorú lelkigyakorlatokat tartott, sokat böjtölt; és a szemlélődő imamódot – kitartó türelemmel elsajátítva – több ponton is „összetalálkoztak” egymással. A Jézussal való lelki egyesülést (immár tudatosan is) célul tűzve, hosszas ‘párbeszédet’ folytatva vele az Oltáriszentség szemlélése közben, mind intenzívebb szellemi kapcsolatba kerül a „Vőlegénnyel”; s mint a Menyasszony, vágyva a szerelmi egyesülésre, szinte extatikus boldogsággal átadja magát. Élménytapsztalatait komoly és különös, elmélyült teológiai könyveiben örökíti meg, tanulságul novíciáinak – és az utókornak (A *belső Várkastély*, *Önéletrajz*, *Alapítások Könyve*, *A tökéletesség útja*). Saját kolostora apácáit és más kolostorok szerzetesnőit is igyekszik rávezetni a *szemlélődő ima* fontosságára az Istennel való bensőséges találkozás elérésére. Miért volt olyan fontos ez? Mert az Istennel való közvetlen kapcsolatot fokozatosan elvesztő, Jézustól is eltávolodó európai ember, az anyagi világ fogságában, már kezdett eltávolodni a természetfölötti világtól, s kezdte elveszíteni a középkorban még eleven, Isten Mindenhatóságába vetett hitét, „megváltottsága” tudatát, s egyre inkább a pusztá földi élet vonzáskörében zajlott élete. Természetesen fontos a cselekvő, tevékeny élet; de ha kihamvad a „pünkösdi” tűz az emberben, elsötétül egész lénye.

Bár Teréz könyveit a spanyol inkvizíció (*Index*) 1559-ben betiltotta, később – mikor a tilalmat már feloldották – sok-sok korabeli apácát, mélyebb lelkeségi kapcsolatot kereső szerzetest, sőt, a későbbi korok látnoknőit is hozzásegítette a misztikus élmények megismeréséhez, megértéséhez, a Jézussal való közvetlen, személyes viszony kialakításához, s a meghitt „párbeszélgetéshez”. Ezeknek az írásoknak köszönhetően maga az Egyház is mélyebben bepillantott a misztikus látásmód titkaiba. Az utókor ezen írások nyomán ismerhette

meg a Szent Valóság rejtelmait; s kerülhetett *emberi* közelségbe a megtestesülés – megváltás – Isten Országá titkainak megismeréséhez, az „Isten-gyermeki” állapot megtapasztalásához. Az un. „vallásos” (vallását gyakorló, de nem igazán „hívó”) lelkek sokasága kerülhetett ez írások ismeretében közelebb a Szentlélekhez, a Szentháromsághoz; s követői közül többen meg is próbálták (sikerrel) az Oltáriszentség szemlélése közben elmélyíteni az *élő* Jézussal való lelki kapcsolatukat. Sikerült megtapasztalniok a kegyelem csodálatos hatását életükben – amint erről ma már a látnokoktól, s a lelkiségi mozgalmak kibontakozásával elég sokat megtudhattunk.

Naplója tanúsága szerint Teréz sokat szenvedett – hitében elmélyülve – a kolostorban a fiatal novíciák felszínes élete, gondolkodásmódja miatt. Még ifjúkorában, láthatóan különösebb ok nélkül, egy ízben eszméletét veszítette, kómában feküdt négy napon át (a nővérek már a halotti zsolozsmát imádkozták felette); s bár magához tért, de három évi teljes bénasággal sújtotta a Sors – amit a „próbatétel éveinek” is nevezhetünk. Olvasott, mélyen belemerült az evangéliumba; majd lassú felépülése után egy látomásban „szellemi-lelki eljegyzést” élt át Jézussal: meghívást kapott Tőle a Vele való lelki egyesülésre. Mint már korábban is több apáca, Jézus menyasszonyai – Teréz is az Ő Jegyese lett. S mivel sokan és sokat imádkoztak érte, 41 éves korában (1556) teljesen meggyógyult; s valójában most kezdődött el intenzív spirituális élete. A „szentté válást” mint célt, tudatosan tűzte maga elé. A Tridenti Zsinat küzdelmeit, az újteológia harcát az egyházi reform megvalósulásáért (annak „elakadását” az 1555 utáni években) már tudatosan, teljes odaadással kísérte figyelemmel, s kolostorának apácaival együtt intenzív imaküzdelmet folytattak a győzelemért. Engesztelni akarta az Atyát azokért a sebekért, amelyeket a reformáció mért Szent Fia misztikus testére: az Egyházra. Egy látomásban megismeri a Pokol borzalmait, s ez után elhatározza: mindig mindenben Krisztust fogja szolgálni; kiengeszteli, megdicsőíti, „vigasztalja” Őt az engedetlen gyermekei által ráért sérelmekért.

Teréz egységben szemlélte az Egyházat, az Eucharisziát és Krisztust. Hitte s vallotta, hogy Jézus az Eucharisziában velünk van, s a világ végéig itt marad nálunk, velünk – hiszen Ő *egyszerre* Isten és ember: a feltámadt Istenfiú, aki segít nekünk a küzdelemben, hogy mihamarabb megvalósulhasson Isten Országá – ne csak a lelkünkben, hanem a megváltott és újjáteremtett Földön is. Ő az Üdvösség forrása számunkra: az Életszentséghez az út mindig Krisztuson és az Euchariszián keresztül vezet. Az Egyházat azért kell Anyánknak elfogadnunk – hangoztatta – mert a kereszten haldokló Jézus „végrendeletében” Anyjára s Jánosra (és apostolaira) bízta tanítványai s az evangélium sorsát. Az Egyház által részesülünk a szentségekben; engeszteljünk tehát s tegyünk meg mindent, könyörögjünk fennmaradásáért a támadások, éles harcok idején. Krisztus-központú gondolkodása révén fáradhatatlan apostola lett az Oltáriszentségnek, a szentségimádásnak (az Eucharisztia Krisztus Királyságának jele – vallotta). Élete folyamán több mint 30 kolostort alapított, hogy az Egyház „mind fényesebben ragyogjon” ezekben a nehéz időkben. De igazában akkor talál önmagára, amikor 1562-ben megalapítja a *Szent Józsefről* elnevezett Karmelita Kolostort; ekkor már tisztában van elképzeléseivel, terveivel, teológiai is alaposan felkészült, így elhatározza: a szigorú Karmelita Szabályzatot

itt tökéletesen meg fogják valósítani. A kápolnában elhelyezik az Oltáriszentséget, bevezetik a folyamatos szentségimádást, a mindennapi szentáldozást, hogy Krisztus Királyi Uralma már itt e földön elkezdődhessen. Jézus jelenlétét Teréz *valóságosan* átélte; gyakorta látta is Őt az Oltáriszentségben Isten-emberi alakjában; épp ezért apátnóként társait, novíciáit is arra ösztönözte, hogy vegyenek részt a *mindennapos* szentáldozásban, szentségimádásban – kérjék bátran Krisztus kegyelmeit. Küzdelmeinkben mindig számíthatunk együttérzésére, vigasztaló jelenlétére – tanította ifjabb társainak; bőkezű és nagylelkű velünk, s ha tapasztalja hűségünket, odaadásunkat – Istenségével és emberiségével táplál bennünket. Teréz több ízben is átélte extatikusán a Jézussal való bensőséges Találkozást, teljes átlényegülést (amiről lelki naplójában ad számot – *A belső várkastély*, 1577). Giovanni Lorenzo Bernini nápolyi szobrászművész (1598–1680) gyönyörű márványszoborban meg is örökítette *Extázisát* (1647–52), amely a római Santa Maria Della Vittoria templomban látható. A művész a „*szíusebzés*” gyönyörű és extatikus pillanatát megragadva, lehunyt szemekkel faragja szoborba az ernyedten aláhanyatló testet, amint a hozzálépő Angyal könnyedén megérinti habitusát, s a jobb kezében tartott nyilat a szíve felé irányítja. A felülről Terézre hulló sugárözön lángnyelvekként öleli körül az elalélt szerzetesnőt – szinte szuggesztíven követve a lélek lángra lobbanásának, az odaadó szerelemtől való benső hevülésének fokozatait; amint azt a Naplóban olvashatjuk: „A lélek világosan érzi, hogy Isten vele van. (...) De ha ezt érzi, vajon mi után vágyódik még, s mi fáj neki? Vajon micsoda nagyobb boldogságot kívánhat? Csak annyit tudok, hogy ez a fájdalom szíve mélyéig hat, s mikor kihúzza nyilát AZ, aki megsebezte, úgy érzi, mintha szívét is kiszakítaná; ilyen erős érzélem, ekkora Szeretetet tölti el”. Olyasféleképpen, „mintha parázssal telt brazéróból (üstből) kiugranék egy szikra, s a lélekbe esnék úgy, hogy azt megperzselné. Ahhoz, hogy egészen elégsesse, ez a szikra nem elégséges, de élvezetes fájdalmat kelt benne...” (Napló, 132.p.).

Teréz a lelki Naplójában (*Belső Várkastély*) *hét fokozatot* különít el Istenhez vezető utunkon – amely voltaképpen saját lelkünk bensejébe vezet bennünket, ahol a Király lakik. Evilági életünk kereteiből, érzelmi-értelmi tapasztalatainkból kialakított külső „lakásainkból” indulva hatolunk mind mélyebb és mind érdekesebb belvilágunk felé (1–5); mígnem – Isten hívását mindjobban érezve – a 6. 'házba' belépve olyan boldogságot tapasztalunk, amelyről szinte számot adni is lehetetlen: mintha Ő Szent Felsége váratlanul elröppenne mellettünk, s felriasztana álmunkból. A lélek úgy érzi: könnyű kis sebet kapott, amely azonban nagyon értékes számára: Jegyese ajtót nyitott előtte: beléphet az Ő világába. Boldog tehát: bár sohse gyógyulna ki belőle! Ez a *szíusebzés* (transzverberáció) misztikus tapasztalata, amely megelőzi a teljes Istenbe Olvadás: eltűnik az „én” és „te” közt szakadék, s Isten teljes önátadásra szólítja őt. Ez a fájdalommal vegyes öröm szíve mélyébe hatol – s mikor kihúzza nyilát a megsebzője, határtalan boldogság árad szét sebzett szívében: ereje elhagyja – hátrahanyatlík; a földi idő megszűnik számára; egy elsuhanó angyal érintését érzi, lángnyelvek veszik körül (személyes Pünkösöd). A *Szeretettláng*ra lobbant, a tűzben megperzselődött lélek szívében éles, boldogító fájdalommal, arcán mennyei mosollyal éli át az égi / földi világ határainak elmosódását, a földi korlátok elenyészését (7. fokozat).

Teréz őszintén feltárja előttünk ezt a benső folyamatot; bátorít és vigasztal bennünket (mint egykor novíciáit), hogy töretlenül haladjunk a megkezdett úton. Elmondja azt is, hogy ő 14 éven át még csak elmélkedni sem tudott, csak is imaolvasással egybekapcsoltan; de sokan vannak olyanok is, akik egyszerűen csak imádkozni tudnak, s mégis kedvesek az Úrnak. Nem szabad tehát különbséget tenni aközött, hogy ki milyen fokon s hogyan találja meg az Istenhez vezető utat; a 'kötött imákkal' ugyanolyan jó szerzetes lehet valaki, mint az, aki a legmagasabb szinten folytat párbeszédet az Úrral. A lényeges csupán az, hogy ki-kí megtalálja a *saját útját, amelyre rendeltetett*. Az Oltáriszentséget szemlélve, ekkor már egyre többször esik elragadtatásba; s környezetét is az extatikus Isten-kapcsolat kialakítására ösztönzi (elvégre: ők is *Jézus menyasszonyai*). „Mi egyebet kívánhatunk még, mint a szentségi Jézust szemlélni, Őt szeretni és magunkhoz venni?” Naponta áldozott; „lányait (a novíciákat) is biztatta a mindennapos szentáldozásra („Így jutunk mind közelebb Jézushoz”); s órákon át ült az Oltáriszentség előtt, szemlélve Jézust („boldog az, aki Jézussal lehet”). A *benső imádságra* – „a szív imájára” – a Jézussal való egyesülés mély vágya, a léleknek Istenhez való felemelése vezet: hozzá *akarunk* 'hasonulni', Vele *akarunk* párbeszédet folytatni, sőt: azonosulni (*Eggyé válni*). De ehhez tökéletesen el kell szakadnunk önmagunktól és a világtól (amire azonban csak kevesen képesek); s mély alázattal, szellemi éberséggel kell *szemlélőnünk* Istent: a Végtelen – korlátatlan – Létezőt, akinek nincs alakja, hiszen Ő mérhetetlen, mindent betöltő, mindenütt jelen levő Lélek. Ha sikerül tökéletesen elmerőlnünk Isten szemlélésében, elmélkedéseinkben – lelkünk megnyugszik: Istennel egyesülve érzi magát, átszellemül (ez az *extázis*). Azonban nem fontos eljutnunk ebbe az állapotba, amely Isten *kegyelmi adománya* (testünket-lelkünket az üdvösség bőséges örömeivel árasztja el) – hiszen az extázis nem feltétlenül növeli magának az imának az értékét, érdemeit – de benső boldogságunkat igen!

A *tökéletesség útját* és A *szerető párbeszédet* novíciái számára írja Teréz már a Szent József kolostorban; bevezetve őket az ima különböző mélységű fokozataiba, formáiba – hogy minél közelebb kerülhessenek ők is Jézushoz; s megismerhessék saját *belső várkastélyukat*. Avilai Teréz úgy érzi: lelkünk (a Belső Várkastély) egy nagy darab, fénylő gyémántból vagy ragyogó kristályból van „kifaragva” – sok lakás van benne (éppúgy, mint a Mennyben), amelyek csak fokozatosan tárulnak fel saját magunk előtt is. Az Igazak lelke óriási Paradicsomkert, melyben az Úr, gyönyörködve a virágpompában, a gyümölcs-parádében, boldogan sétál ide-oda; hiszen itt minden Őhöz hasonló. Ha a teremtmény nem is lehet oly tiszta és fenséges, mint maga a Teremtő, szépségben és méltóságban közelíthet Jézushoz. Akinek lelke a testhez tapadó képzetekkel, testi vágyakkal van telve, annak fogalma sem lehet arról, hogy saját várkastélyában milyen gyönyörű lakások vannak – nem indul el felfedezésükre, mert nem is vonzzák a lélek kincsei; s nem törődik a kegyelmekkel sem, amelyeket az Úr nyújt felé, hogy bemenjen végre kastélya bensejébe, s megtekintse, megismerje saját lelkének mélyebb, szépséges rejtelmait. Az ilyen lélek nem képes imádkozni, magába szállni; úgy megszokja a lelkében vagy a Vár körül nyüzsgő kígyók – békák – fenevadak társaságát, hogy maga is hasonlóvá válik hozzájuk. Az előkelő és gazdag lélek viszont – elhúzódva a világtól, magában meditálva, imádkozva a Vár legszebb szobájában élvezheti

az Úr társaságát, s megismerheti Őt magát, csodálatos titkait. „A lelki várkastély belsejébe csak egy kapu vezet – és ez az imádság, az elmélkedés”. S mivel a kolostor lakói „a kegyelmi élet titkai által” könnyen átjuthatnak e kapun „isten jósága folytán”, hiszen a titkok megismerése, kimondása által sorra kinyílnak előttük a kapuk – egyszersak a legszebb szobában, Jézus társaságában találhatják magukat. „Nagy kegyelem ez. Vonuljunk tehát vissza minél gyakrabban a belső termekbe, pihenjünk és erősödjünk meg Jézusunknál!”

Az *ima-módok titkát* is feltárja hát novíciái előtt. Az első lépés, hogy elszakadjunk gondolatban mindentől, ami a világhoz, a világiassághoz köt bennünket; de legfontosabb, hogy önmagunktól (céljainktól, evilági helyzetunktől) is. Alapfokon a *közösen mondott ima* segít bennünket ebben legjobban (*Miatyánk, rózsafüzér, különböző közbenjáró ima-formák, másokért való imák stb.*) – ezek erényeinket erősítik. A másokért végzett ima – mint mennyei manna – táplálja szeretetünket; míg nem a természetes szeretetből át nem lépünk az abszolút önzetlen, természetfölötti (isteni) Szeretet dimenziójába. S ekkor már elkezdünk hasonulni Jézushoz: el tudjuk viselni a szenvedést, a megaláztatást, elszakadunk a test vágyaitól, segítünk, megbocsátunk egymásnak, s megfeledekezünk az „igazunk”-ról, mert felismerjük: e földön senkinek nincs, nem lehet igaza – mert Igazság csak Istenben van. S ekkor már nem számláljuk sérelmeinket, hanem alázattal elszenvedjük, amit a Sors ránk mér. Jézusért, aki türelemmel elviselt értünk, megmentésünkért, minden szenvedést. Ebben Mária segít nekünk, hiszen Ő is ártatlanul együtt-szenvedett Szent Fiával, alázatosan elviselve a legsúlyosabb bántásokat is. „Alázzuk meg magunkat, lányaim; mert ha nem, minket aláznak meg”; és foháskodjunk a Szent Szűzhöz, hogy sértődöttség és lázadás nélkül el tudjuk viselni az igazságtalanságot, s megtanuljunk uralkodni indulatainkon. Mert ha nem: megrögzülünk bűnös állapotunkban – ami fokozatosan a lelki halálhoz vezet. Ha mindezt megtanultuk: előbbre léphetünk: az *értelmező imamód* felé (az evangéliumok példázatainak, Jézus gyógyításainak, kivetettségeinek, megkínzásának, kereszthalálának bensőséges elemzése, értelmezése felé). „Jézus a földi életében, kínszenvedésében megtapasztalta az összes ember minden bűnének következményeit. Feltámadásával kiragadta az emberiséget az ördög rabságából, elvette az összes bűnt, legyőzte a halált; és így minden emberi szenvedés, amelyet egyesítünk az Ő kereszten való szenvedésével, az üdvösség útjává válik: rendkívüli kegyelmek forrásává, részesedve az Ő szenvedésében, amelyet a világ megváltásáért elviselt”. Isten Fia, emberré válva, egyesült mindnyájunkkal – így *szenvedéseink értelme*: a „*Krisztussal való egyesülés*”. Így válik a szenvedés áldássá, *Úttá*, amelyen végighaladva megérünk az Istennel való végső találkozásra”. Teréz arra is figyelmezteti „lányait”: „Ha lázadozol és nem ajánlod fel a szenvedésed Krisztusnak, az romboló erővé válik benned – egész életed tönkretelheti”. Ezért „add át szenvedésed” neki, s „engedd, hogy Ő meggyógyítson”. De Jézus csak akkor férhet hozzá szívünkhöz, ha minden bűnünkkel *véglegesen* szakítottunk már, „mert azok okozzák boldogtalanságunkat”. Ezért „a lelkünk lakását mindig nyitva kell tartanunk Krisztus előtt”, hiszen „ez a lakás szegényes és nyomorúságos lenne, ha a Királyok Királya a szentáldozásban nem jönne hozzánk, s méltóságával nem aranyozná be életünket”. Milyen nagy ajándék, hogy az eucharisztia által bensőséges kapcsolatban lehetünk Megváltónkkal és Terem-

tónkkal – s Ő megcsókol bennünket, ha átadjuk szívünket Neki. Mert „a szentáldozás Isten csókja számunkra” – mint az Énekek énekében: Isten pecsétet tesz ajkunkra, s elfogad bennünket. S akik Őt szívükbe fogadják: meggyógyulnak. S ha már Jézuséi vagyunk: jöhet a *belső* – a *szemlélődő (nyugalmi)* – *ima*. Akaratunk teljes kiürítése, értelmünk Istennek való átadása – a lélek felemelése Istenhez. Elcsendesedés, nyugalom, teljes belső béke – Isten bevisz minket az Ő Országába; együtt időzünk Vele a Szentháromság szeretetközösségében a mozdulatlan Örökkévalóságban, mint mikor már „színről színre” láthatjuk Őt, amint *van* (1Jn 3, 2; 1Kor 13, 12). Benne az Irgalom és az Igazságosság: EGY. A *nyugalmi imában* Istent helyezzük életünk középpontjába; mint csecsemő, szívjuk magunkba a megszentelő kegyelmet, a belső békét; s Isten – a belénk öntött erényeken és a Szentlélek ajándékain keresztül természetfölötti működésre teszi képessé értelmünket és akaratunkat. Így készek leszünk arra, hogy teljesítsük az Ő akaratát; s Vele együttműködve, *erényes életet éljünk*. Örök párbeszédbe kezdünk Istennel: mi kérdezzük, s Ő válaszol. Majd megtisztulva bűneinktől, a szellemi Rend törvényei szerint kezdünk élni (szeretjük ellenségeinket, senkinek nem akarunk rosszat, mindenkinek megbocsátunk stb.), mert nem önmagunkat, hanem Istent szeretjük immár, s kedvében akarunk járni. A kegyelem állapotában élő ember lelke *szabaddá* válik az őt újra és újra megkötözni akaró kötelékektől, kísértésektől – erős akaráttal legyőzi a benne élő *ó-embert*, s kialakul benne a *belső ember*: Isten fölemeli őt magához, megszabadul minden földi vonzalomtól, evilági érdektől, szenvedélytől, függőségtől – s rábízza magát az Úr vezetésére. Teréz itt is inti novíciáit: ne zúgolódjanak a szenvedések, megpróbáltatások miatt, mert azok által tisztít meg bennünket az Úr bűnös mivoltunktól; csakis az alázat és a mély bűnbánat segíthet bennünket a megszentelődésben. „Ha az érzék fölötti szinten megéljük Istenhez és embertársainkhoz való tartozásunkat, minden evilági örömnél mélyebb boldogság tölt el bennünket”, s képtelenek leszünk bűnt elkövetni.

A Szentlélek hatására kialakul bennünk a természetfölötti *összeszedettség* – az Istenre összpontosítás képessége. De ez még csupán a *szemlélődés kezdete* (csend – nyugalom – bizalom – belső béke): a *kegyelem befogadásának* állapota; lelkünk spontán módon Istenhez emelkedik Felgyújtjuk magunkban a *szeretet lángját* – folyamatosan Isten jelenlétében élünk (fontos a kitarás, a hűség). „Nem a mi választásunk, hanem az Úré, hogy ki milyen fokra jut el a Szeretetben és a kereszthordozásban” – figyelmezteti Teréz ismét az olvasóit. „Minél jobban szeret valakit isten, annál nagyobb szenvedésekben részesíti; a szemlélődőknek olyan fokú szenvedéseket ad sokszor, amelyet ők csak az eucharisztikus táplálék kegyelmével tudnak elviselni. Az Úr – ellátásukról gondoskodva – bátorságot önt beléjük, és megadja nekik, hogy ne féljenek a rájuk váró szenvedésektől. A tevékeny életet élők (utal Teréz a Mária – Márta bibliai párhuzamára), látván a szemlélődők földöntúli boldogságát, örömet – arra vágnak, hogy ők is ezt kapják jutalmul (de nem biztos, hogy a szenvedéseket képesek lennének zokszó nélkül elviselni). A legfontosabb tehát: a közös imaórákat – mint alapot – senki ne mulassza el; s ki-ki szolgáljon abban, amit parancsoltak neki. A tevékeny életet élő boldog lesz szolgálatában, „mert talán ő teszi a legtöbbet a többiekért”. Aki viszont a *szemlélődő életre törekszik*, „annak le kell tennie akaratát egy megértő gyóntató kezébe, aki segít neki

ezen a nem könnyű, *szenvedéssel teli úton* haladni”; de neki is *alázatra és engedelmességre*, világosságra van szüksége, hogy meg ne inogjon útján. „Az összeszedett elmék, ha értelmük le van kötve (könyvekkel, rendszeres meditációval), nyugodtan és biztonságosan haladnak útjukon; de a *nyugtalan elmék*, kiket nem lehet „megfékezni”, *sokat szenvednek*, mert örökké szomjaznak, s mindig elállják a Forráshoz vezető útjukat; s ha le is győzik az egyik ellenséget, mindig elébük áll egy másik. Útjuk mégis örömteli, mert Istentől enyhülést kapnak. Közben el-elfogy erejük, vissza-visszaesnek; a lélek mégis szomjasan vágyik a Forrásra, mert felfogja, ismeri annak értékét: a legnagyobb kegyelem az, mikor Isten lecsillapítja benne e szomjúságot. Mindennek ellenére: az ilyen lélek egyre erősebben kíván visszatérni az Élő Víz Forrásához: Istenhez.

Avilai Szent Terézben és Keresztes Szent Jánosban mind az összeszedettség, mind a nyugtalan vágy és szomjúság megvolt; ezért tudták – minden korábbi misztikusnál teljesebben és személyesebben – feltárni (kortársaik és az utókor előtt) az Isten-kapcsolatnak azokat a mérhetetlen mélységeit, amelyeket a hívő lelkek közül is csak a legtökéletesebbek, a szenvedésben legkitartóbbak és a fejüket Isten előtti alázattal a legmélyebbre hajtók képesek. Mindkettejükben megvolt – a napi szentáldozás ‘szabadító hatása’ következtében – az a „menyyei tűz”, amelyet csak az Eucharisztia rendszeres vétele képes fellobbantani szívünkben a kegyelem által. Isten minden lelket szeretne átjárni ezzel a tűzzel – hangoztatja Teréz – de aki nem járul naponta az Oltáriszentséghez – az nem is tapasztal(hat)ja meg ezt a „szeretet-tüzet”: „Isten csókját” az ajkán. „Csókolj meg, Uram, a Te Eucharisztikus jelenléteddel” – kéri naponta Teremtőjétől; s tanítványainak is szívből ajánlja ezt a mindennapi boldogító találkozást Jézussal. „Hiszen semmi más vigaszunk nincs ebben a világban, mint a természetfölötti ajándék, mikor Jézus szent testét magunkhoz vehetjük”. Ezért „okítja” valódi (egyház)tanítói elkötelezettséggel novíciáit a „megszentelt” élet megvalósítására – hogy elnyerhessék ők is a mennyei boldogságot már földi életükben, s továbbsugározzák azt. Teréz szerint a tökéletes szemlélődéshez csak a lélekben teljesen szabad ember juthat el; aki nem törődik azzal, hogy mások mit gondolnak / mondanak róla, hogyan ítélik meg őt; nem is válaszolnak a rájuk szórt rágalmakra (ahogy Jézus is viselkedett a farizeusokkal szemben). Nem könnyű megszerezni ezt a szabadságot, de az Úr kegyelmével megszerezhető: a lelki békét csak Krisztusban érhetjük el – elszakadva önmagunktól s minden teremtménytől. Ekkor tudjuk csak alázattal, égő szeretettel teljesen Krisztusra fordítani tekintetünket – s elkezdődik közeledésünk Hozzá a bűnbánat által; mígnem Ő is elfogad bennünket. „Mert nem adja oda magát ez a Király csak olyannak, aki teljesen átadja magát Neki”. A *teremtményekkel szemben nem kell alázatosnak lennünk*, hiszen *ők is bűnösök* – éppúgy, mint mi magunk. Felismerve tehát bűnösségünket, magunkba szállunk, törekszünk az erényekre; de Istennel Egységre csakis teljesen megtisztult állapotban juthatunk. Ő életét adta értünk a kereszten, hogy megtanuljuk: hogyan győzhetjük le a Gonoszt – s éppen mi, keresztények, még most is arra szeretnénk kényszeríteni őt, hogy Ő küzdjön meg helyettünk a Bestiával?!? De legalább ne okozzunk neki új s újabb fájdalmakat a bűneinkkel! „Ha átadjátok magatokat az Úrnak és Isten karjában vagytok, akkor vádolhat benneteket az egész világ – szólítja meg Teréz a „lányait” – Ti *ne féljete!* Ő engedi ezt meg, mert ez *javatokra válik*: így tanul-

tok meg leválni a világról”. Ő a Mindenható – s „mi csak arra vagyunk képesek, amire Ő képessé tesz bennünket”. Mi ezerszer elesünk s letérünk az Útról, amit Ő kijelölt számunkra; de ha segítségért fordulunk Hozzá, Ő kezét nyújtja, s számíthatunk a kegyelmére. „Csakis Krisztus érdemei folytán, s az Ő segítségével nyerhetjük el a *szemlélődés kegyelmét*; s aki csak az imáig vagy elmélkedésig jut el, annak is boldognak kell lennie, hogy az ÚR szolgálóinak szolgálója lehet, akár a legalacsonyabb helyen. Az is hatalmas kegyelem – lehet, hogy az ő útja a legmagasabb az ÚR szemében”. Teréz egyik kis versében írja: „Amikor a nyugalmi imát / és a meditációt kerestem / mindig segített, / ha a mezőket, a vizet vagy a virágokat szemléltem: / bennük a Teremtő nyomára leltem”. Hiszen Isten jelen van a Természetben is. Az egész teremtett világ értünk, nekünk van teljes szépségében – ne rontsuk meg tehát, hanem mondjunk köszönetet Teremtőjének.

„*Jézus szíve örökké lángol*”: a Szeretet lángjával ég – vallják egyöntetűen a Szentek. Ez a láng lobbantja fel Mária törrel átváltott szívét a Kereszt alatt; s ez tartja ébren követőiben a *szeretettlángot*, az együttérzés – a megbocsátás – az irgalmasság érzéseit. Mária átszűrt szívének vére Fia patakozó vérével egyesült; szívében ő is hordozta Fia Keresztjét – s elfogadva (előre ismert) sorsát, felajánlotta az Atyának együtt szenvedését (kompassió) és anyai fájdalmait. Híven teljesítette, amire Fia kérte: nemcsak a tanítványoknak, hanem minden embernek és minden népnek anyja lett, hogy segítse őket Szent Fia útján járni, keresztjüket elhordozni. Fia lángoló szeretetétől megsebzett szívének lángja Máriában soha ki nem alvó szeretetlánggá válva, kegyelmek forrása lett – ezért Avilai Teréz (ebben a korszakban mind intenzívebben terjedő imaként) a teljes *Üdvözlégy* napi többszöri elimádkozását ajánlja kolostora lakóinak: Mária szívének égő tüze megtisztítja szívüket – bátorságra, buzgóságra serkenti őket, hiszen a *szeretettláng* nem az érzelmekben, hanem a *szellemben* lobban fel: a lélek megsejti Isten jelenlétét (ez a *tisztító tűz*). Ha Isten „világossága” kiárad rájuk, szívükben megérik a Szeretet hevét, amelyben az akarat élő lángra gyúl, s így képesek lesznek megvalósítani Isten akaratát. A szeretet tehát voltaképpen: *szellemi energia, kreatív hajtóerő*. Az eucharisztikus láng ereje: „Én vagyok a világ világossága. Aki engem követ, nem jár sötétben, hanem övé lesz az Élet világossága” (Jn 8, 12). S az Eucharisztia mint gyógyító manna: testünket-lelkünket táplálja – tanította Avilai Teréz. Hiszen „a Pokol nem térbeli (túlvilági) hely: minden emberben ott rejlik lelke mélyén; s ha valamilyen erős negatív élményünk van, harag s indulat – esetleg félelem – formájában feltör bennünk pusztító tüze. Ugyanígy természetesen boldogító, pozitív élményeink hatására hálát és boldogságot érzünk, hiszen Isten is bennünk rejtezik – s ilyenkor az Úr belép belső „szobánkba” (Várkastélyunkba), s lelkünkben felragyog az Isteni ARC. Ekkor megnyugszunk és szabadon döntünk Jézus Krisztus mellett, aki mindenkinek megadja az elégséges kegyelmet ahhoz, hogy Őt – és ne a Sátánt – válassza Urának. Ezért hatalmas Öröm, lelki gyönyörűség a szentáldozás: Jézus vár ránk, hogy önként átadjuk magunkat Neki. S aki ezt gyakorta megtapasztalja, abban vágy ébred, hogy embertársait is Hozzá vezesse; hogy nekik is részük legyen ebben a csodálatos élményben (voltaképpen ez a „lélekmentés” öröme, amely majd a következő korszak misztikusainál kap elsődleges szerepet a Szentlélek tüze által).

Daróczi Anikó Judit

„Úgy szobra önmagának...”

Hadewijch középkori,
Beney Zsuzsa kortárs belső misztikája

Begina

Úgy szobra önmagának, mint a láng.
Megrezenő és mégis mozdulatlan.
Burokban mint a szív, de áthatolhatóban,
a levegőt magába égeti.

Gyertyamagas. Viasz és oxigén.
Magát nem látja, csak a vaksötétet.
Az éjszakát, amelyben feldereng
fényének eltűnő holdudvara,

az égő csipkebokor látomása.
Anyagát égeti: lelket és oxigént.
Talán Istent, a sohasem elégtőt,
vagy önmagát, a lassan elfogyót.

(Beney Zsuzsa: *Begina, Se tűz, se éj* kötetből, 2005)

A „Beginát” Beney Zsuzsa 2004 tavaszán írta, abban az időben, amikor a 13. századi németalföldi misztikus szerző, a begina Hadewijch néhány versét fordította. Amikor felkértük a Hadewijch-szövegek fordítására, *Tél*-kötete (2004) utolsó, haiku-szerű versein dolgozott, de már élete utolsó versciklusán is, az *Introitus*zon is, tizenkét soros, rímtelen versek füzérén. A ciklus címe gregorián liturgikus zenét idéz. Az Introitus-antifóna a miseindító imát követő ünnepélyes zenei nyitány, az az énektétel, amely a mise alapgondolatát vagy alapérzését legplasztikusabban szólaltatja meg, a liturgikus nap gondolatvilágát tömören idézi fel. A versciklus ugyanakkor Pilinszky 1961-ben írt „Introitusz” című versének kérdéseit is megidézi: „Ki nyitja meg a betett könyvet? / Ki szegi meg a törtetlen időt?” (...) „És ki nem fél közülünk? Ki ne félne, / midőn a szemét Isten lehúnyja, / és leborúlnak minden angyalok, / és elsültétül minden kreatúra?” Ezért nemcsak liturgikus aktus ez a Beney-indítás, hanem mintha a Pilinszky-kérdések megválaszolására vagy a kérdések továbbfűzésére való kísérlet is volna.

A ciklus-nyitó, szintén „Introitusz” címet viselő vers a középkori (udvari) költészetre és Hadewijch-re is jellemző természeti képre (*Natureingang*) való utalással indít: „Nem tudhatom, hogy ez volt-e valóban / utolsó tavaszom, de ez a nem tudás / azt jelenti, hogy mindegyik utolsó lesz már, ha lesz” – írja. „Egyetlenegy kívánságom / maradt: tiszta tudattal lépni át a partról az ismeretlen sós

tengerbe”, de „elkapott az örvény, / tölcsére szélén pörgők mind sötétebb / és mélyebb függőleges végtelenbe.” A ciklus első harmadától kezdve érzékelhetők a Hadewijchről folytatott, szakmainak induló, de fokozatosan személyesebbé váló levelezésünk témái: álom és látomás tér- és időtapasztalatai, tükrözés és visszhang, a zenébe foglalt csend és a hallgatás retorikája, a formák és belső képek misztériuma, s ezek között ott van a Begina-vers is. Az *Introitusz*, Beney Zsuzsa költői életművének utolsó versciklusa egy más létformába való bevonulás kísérő zenéje lett.

Beney volt az első, aki arra vállalkozott, hogy Hadewijch különös szerelmes dalait megszólaltassa magyarul. A fordításokat kísérő esszéjében¹ azt írja, hogy csak úgy tudott nekivágni a munkának, ha valamiképpen személyes kapcsolatba is lép a szerzővel. A közelítés-kísérletek folyamatában született meg a „Begina”, Beney Zsuzsa Hadewijch-látomása.

Hadewijch egy kisebb misztikus beginaközösség lelki vezetője, mestere volt. A 13. századi beginák még kialakulatlan keretek között éltek, volt, aki a világtól elvonultan, remeteségben, volt, aki a szülői házban, volt, aki rokon lelkű, rokon mentalitású nőkkel közös házban, közösségben. Az, aki hitben és bölcsességben legkülönb volt közöttük, írja róluk pártfogójuk, Jacques de Vitry (1160–1240) „jó példával és írásai által” (*tam moribus quam litteris*) tanította, vezette a többieket. Ilyen *magistra*, misztikus mester lehetett Hadewijch is. Leveleiből, látomásaiból és verseiből arra következtethetünk, hogy művelt, nagy tudású nő volt, kora teológiájában, világi és vallásos irodalmában, zenéjében (és valószínűleg zeneelméletében) egyaránt jártas.

2005-ben jelent meg a Beney Zsuzsa *Introitusz*-ciklusát tartalmazó *Se tűz, se éj* című kötet és a Hadewijch prózáját tartalmazó *A lélek nyelvén* (2005) is, három Beney-versfordítással. 2006-ban Beney Zsuzsa meghalt. 2009-ben látott napvilágot Hadewijch összes dalának új holland kiadása, a kötet magyarul 2016-ban jelent meg Rakovszky Zsuzsa formahű fordításaival. A németalföldi begina-lelkiség azonban nem a kétezres években találkozott először a magyar nyelvvel és kultúrával, hanem már a 13. században. Amikor a beginák életformája Észak-Nyugaton is még csak kialakulóban volt, már Magyarországon is több formája létezett.

Egyes kutatások szerint első magyar versünk, az Ó-magyar Mária-siralom szövege valószínűleg olyan közegben, körben volt ismert, sőt, olyan közösség számára fordították magyarra, amelyben beginák is éltek, és passiómisztikus funkciója lehetett. A Siralom a tudomány mai állása szerint 1250 előtt keletkezhetett, de majdnem fél századdal később jegyezték le – első költészeti nyelvemlékünk azokban az években születhetett tehát, amelyekben Hadewijch a műveit írta. A Siralom a passiómisztika korai magyar jelenlétére utal, a Krisztus és Mária szenvedésével való azonosulás révén megtapasztalt isteni egység megélésére irányuló misztikáéra, amely több női misztikus írásaiban is jelen van, így – eddig még nem alaposan feltárt módon – Hadewijch misztikájában is.

Ebben az esszében arra vállalkozom, hogy közelebb vonjam egymáshoz Hadewijch szerelemmisztikáját és a 13. századi (Mária)-passiómisztikát, és ezek fényében láttassam Beney sajátos, a szerelem- és passiómisztika jegyeit

¹ „Utószó. Misztika a szerelem nyelvén. A versfordító megjegyzései.” In: Hadewijch 2005, 273–278.

egyaránt magán viselő szerelem- és passiómisztikáját. Beney passiómisztikus képei korai előzményének a Mária-síralmunkat idéző gyermeksirató-ciklusok egyes strófái tekinthetők. Ezeket is érintve érkezem vissza Beney Hadewijch-fordításaihoz és a „Beginát” tartalmazó *Introitusz*-ciklushoz.

Hadewijch misztikája: mély-struktúrák és fordítások

A misztikus tapasztalat és „fordításai”: szerelemmisztika, passiómisztika, világi költészet

Misztikus tapasztalaton a lélek Istennel való közvetlen kapcsolatának tapasztalatát értjük. Megélésének többféle módja és a módok kifejezésére többféle misztikus „nyelv” van, úgy is mondhatjuk, hogy a tapasztalat többféle nyelvre „fordítható”. Hadewijch, ahogy azt tanítványainak szánt egyik levelében (a Tizenegyedikben) írja, tízéves korától kezdve részesült „misztikus” tapasztalatokban. Származásának, neveltetésének és rendkívüli értelmi képességeinek köszönhetően megvolt minden eszköze ahhoz, hogy a már gyermekkorában megélt tapasztalatait beszéddé alakítsa, vagyis szavakká formálja, szavakba foglalja, (le)fordítsa. A megfelelő nyelvezet kialakításában a szó irodalmi jelentése szerint is fordítások segítettek. A 13. század első felében már volt anyanyelvén hallható-olvasható, hozzáférhető világi és vallásos költészet és próza, de ő maga is fordított latinból, s a latin vallásos-misztikus prózát saját (misztikus) tapasztalatainak egyre kiforrottabbá váló rendszerén átszűrve fordította anyanyelvére.

Az új vallási mozgalmak keletkezésének idején a cisztercita rend alapítója, Clairveaux-i Szent Bernát és a bencés Saint-Thierry-i Vilmos Órigenész (3. század) olvasata szerint értelmezte újra az ótestamentumi Énekek Énekét, s a szerelmi dialógust a lélek benső imájaként, Isten és a lélek párbeszédékként látták és láttatták. A beginák spiritualitása ebben a jegyes- vagy szerelemmisztikában gyökerezik. Hadewijch szerelem-misztikája szerint Isten (vagyis Krisztus, a Szerlem, a *Minne*) érintésére lélek és test megindul, s háborgó, szenvedélyes vágy lesz úrrá rajta. Az isteni jelenlét megtapasztalható, de emberi elmével fel nem fogható hatalmasság. Egyre mélyebben érinti meg a lelket, s a váagnak egyre magasabbra kell törnie ahhoz, hogy (ismét) részesülhessen az eggyé válás édességében, gyönyörében, amelyben a lélek láthatja, érezheti, „tudhatja” Istent. A vágyakozó lélek ugyanakkor folyamatosan tudatában van az ember és az Isten/Minne közötti távolságnak is. A Minne érintése tehát kétféle, egymásnak – látszólag – ellentmondó indulatot ébreszt a lélekben: a nemes vágyban folyamatosan jelen van a hiány tudata és az efölött érzett fájdalom. Hadewijch tanítása szerint az emberi lélek akkor válik tökéletessé az isteni szerelemben, akkor „nő fel hozzá”, ha megtanulja azt, hogy a hiány megtapasztalatásakor is tudatában legyen a jelenlétnek, vagy – az ő szavaival – ha folyamatosan, minden múló érzés, tapasztalat ellenére is „hordozza” magában a Minnét.

Az Énekek éneke új értelmezése elterjedésének ideje egybeesik az udvari szerelem irodalmának – a trubadúrok, trouvère-ek és Minnesänger-ek költészetének – virágzásával, amely Hadewijch misztikájára is nagy hatással volt. Szintén a 11–12. század folyamán erősödik a Mária-tisztelet is, s a párizsi szentviktori iskola ebben is fontos szerepet játszott. A virágzásnak indult Má-

ria-kultusz szókapcsolatai – szöveg-gesztusai –keverednek a lovagi költészet nyelvének jellegzetes toposzaival és motívumaival. A Mária-tisztelet a misztika megélésének egy másik módjára, a passió-misztikára volt jelentős hatással, a Krisztus és Mária szenvedésén való elmélkedés és azonosulás révén elért isteni egység megtapasztalására. Hadewijch szerelemmisztikájába szervesen épül bele a passiómisztika, s ezen belül egész finoman rajzolódik ki a Máriával való azonosulás misztikája is. A passió-misztikában a lélek a szenvedéstörténet és a szenvedés egyes mozzanatainak felidézése, az azon való *meditatio* révén „emlékezik” (*memoria passionis*). A *meditatio* szó a latin *meditor*-ból ered, elmélkedést, gondolkodást jelent: valamit végiggondolni, szívünkben hordozni, s az elgondoltak szellemében cselekedni.² A passiómisztika emlékező elmélkedés-folyamatában több mozzanat különböztethető meg. Az emlékezés *compassio*-hoz (a szenvedővel való együtt-érzéshez), *imitatio*-hoz (követéshez, utánzásához) és *conformatio*-hoz (eggyé váláshoz) vezet. Az eggyé válás helye is a szív: Krisztus/Isten és a vele együtt érző ember szíve, amely a középkori embertan szerint a *memoria* központja is. Amikor Hadewijch a szívről (*hert*) ír, a szó e gazdag jelentésében kell értelmezni. A középholland *hert* minden emberi érzelem és tulajdonság központja, a *sin*-nel, az értelemmel, a gondolkodásra való képességgel rokonértelmű szóként is használták. A misztikában Isten és ember találkozásának helye, tere.

Zenei erők és struktúrák

Hadewijch prózájának legsűrűbb, legmélyebb, legmisztikusabb rétegeit egy szavakon túli, zeneinek mondható erő irányítja, amely a külső-belső érzékeket működésbe hozza, s az olvasó maga is nyitottá válik a misztikus érzékelésre. A szövegek olvasása, értelmezése nemcsak az intellektust veszi igénybe, hanem a teljes testet megmozgatja. Bizonyos misztikus tartalmak mélyebb rétegei csak e *hallás* – vagy a specifikus, meditatív hallás nyomában beindult szinesztetikus percepció – révén érzékeltetik (tudatosan nem írom azt, hogy fedik fel) titkaikat. Az ember minden érzékszervével részt vesz az „olvasásban”, a *magistra* beszédét nemcsak hallja/látja, hanem mélyebb szinten tapasztalja meg, s mivel valamiféle, egész testét és lelkét érintő tapasztalatban részesül, követni tudja a hozzá beszélőt, sőt, azonosulni tud vele.

A dalok esetében ez a zeneiség konkrétabban van jelen. Hadewijch a francia udvari költészetben – a *trouvère*-ek énekelt költészetében – is otthonosan mozgott, s a világi szerelem francia nyelvezetét saját anyanyelvén misztikus szerelemi költészetté alakította, vagyis (közép)hollandra – (közép)flamandra – „fordította”. Ugyanígy járt el a latin vallásos lírával – himnuszokkal, szekvenciákkal, *conductus*okkal is. Miközben megőrizte a *chanson*ok, *rondellus*ok és a latin vallásos énekek dallamíveit, a francia vagy latin dallam lejtése szabadabb flamand mondat- és dallamlejtésbe fordult. A dalokat (kés) zenei mintákra írta. Ez nem feltétlenül vagy nem minden esetben jelenti azt, hogy ő vagy a közösség, amely számára írta őket, énekelte, „előadta” volna a szövegeket. Sok dalának mélyen intellektuális, csak meditatív olvasás révén feltáruló – vagy inkább felsejlő – tartalma vagy tartalmának egyes rétegei véleményem sze-

² Ld. Gábor 2000, 137 és Daróczi 2007, főleg 261–271.

rint nem is teszik erre alkalmassá őket. Meggyőződsésem viszont, hogy kora ismert, népszerű, világi és vallásos, elevenen élő dallamai adták a fogódzót a misztikus tapasztalat megfogalmazására és megformálására. A dallamok a tartalom formába öntésében, fordításában segítettek.

Hadewijch Mária-dalai: az azonosulás módjai

A Hadewijch-dalok énekelhetőségének, a forrásszöveg és fordítás-parafrázis kapcsolatának kérdése, szöveg és dallam kapcsolata az elmúlt három évtizedben új lendületet kapott kutatások egyik központi témája lett. Éppen abból az 1943-ban történt felfedezésből indult ki, hogy Hadewijch utolsó dala egy 12–13. századi latin Mária-szekvencia, a *Mariae preconio* dallamára íródott, s a szöveg a Mária-ének misztikus átköltése – ugyanúgy, mint ahogy az Ómagyar Mária-siralom a 12. században élt Szentviktori Godfrid *Planctus ante nescia* kezdetű szekvenciájának, a latin nyelvű siralmak egyik legkorábbi példájának fordítása-parafrázisa. A Mária-siralommal kapcsolatban több ihletett irodalomtudós értekezett arról, hogy vajon fordítással, parafrázissal, vagy a latin szöveg ihlette magyar verssel állunk-e szemben, de abban minden kutató egyetért, hogy Siralmunk a latin *Planctus* valamelyik változatának magyar megszólaltatása. És ugyanúgy énekelhető, mint a *Mariae praeconio* dallamára Hadewijch Mária-szekvenciája – amelyet már nem Beney Zsuzsa, hanem Rakovszky Zsuzsa fordított magyarrá.

Hadewijch eddig felkutatott *trouvère* dallammintái felének Mária-kontrafaktuma is van (vagyis a világi ének dallamára Mária-dalokat is énekeltek) tehát a Hadewijch-dalok dallamaik révén eleve utalnak Mária alakjára. De három dalban, az 1., a 29. és az utolsó, 45. Dalban a Mária-jelenlét különösen fontos szerepet játszik. Mindhárom „hordozza” Máriát, mindegyik a maga egyedi módján.

Conductus: 1. Dal

Hadewijch a Dalok első darabját calószínűleg a párizsi Perotinus Magnus (1160–1230) *Beata viscera* kezdetű Mária-conductus dallamának egy változatára írhatta. A dal Mária méhének (*viscera*), dicsőítése, amely lehetővé tette Isten és ember találkozását. A szöveg szerint Mária méhe által a régi törvényt az új törvény, a sötétséget a fény váltotta fel, és az addig sötétben bolyongók végre elindulhatnak a ragyogó nap, a fény felé.

A dal nyitánya a télből tavaszba fordulást jelzi: „Bár még rövid s hideg napok / virradnak a hosszú éjre”, „Nincs messze már a nap / amikor a tél tűnni látszik...”, „...a mogyoróbokor / nézd csak, máris virágzik!”³ Hadewijch a toposszal sokszor az egyik évszakekből a másikba való átmenetet jelöli, a várakozást: a „jó” évszak még nem érkezett meg, vagy még nem egészen, vagy csak épp valami jele van. A jel sokat ígér, de törékeny, sérülékeny is. A tél megbéklyóz, a tavasz felszabadít, s a mogyoróbokor-képben a kettő együtt van jelen: a télben a nyár reménysége, a hiányban a jelenlét, a szenvedésben az öröm ígérete. A mogyoróbokor ugyanakkor a rügyeit korán bontó, termését későn hozó növény, s ez Hadewijch-nél a misztikus gyermek-volt, a túl korai öröm és a késői misztikus felnőtté válás metaforája.

³ Rakovszky Zsuzsa formahű fordítását idézem. Vö. Hadewijch 2016, 364.

Már ebből a nyitó dalból is kitűnik, hogy Hadewijch költészetére a latin vallásos líra, a lovagregényekből és világi dalokból átvett toposzok és motívumok, a 11–12. századi misztikus szerzők és maga a Biblia egyaránt hatással voltak. A szövegbe itt Jób-könyve-parafrázisok egész füzérét szövi bele, következetesen Jób szavaival beszél, egyes szám első személyben, s ezáltal azonosul vele, „kon-formálódik”. Jóbot a középkor folyamán a szenvedő Krisztus előképének tekintették, a dal tehát a Krisztus-követés, a szenvedés vállalása által a vele való eggyé válásra törekvés megfogalmazása. De miközben az „én” Jóbbal (vagyis Krisztussal!) azonosul, Hadewijch példát is mutat – magistraként – az őt követőknek.

Hadewijch a maga „conductusába” refrénszerűen beleszó egy latin idézetet. Ezekkel a szavakkal – *vale, vale millies, si dixero, non satis est (köszöntelek, de ha ezerszer köszöntenélek, az sem lenne elegendő)* – üdvözli mindazokat, akik vele tartanak a nyomorúságból, számkivetettségből, bolyongásból kivezető úton az isteni szeretetben, szerelemben (*minné*-ben) való élet felé. Azokhoz szól, akik vállalkoznak arra, hogy fokról-fokra magasabbra hágjanak vele az úton, hogy megújuljanak, új emberré váljanak. A dal az egyik állapotból a másik állapotba – vagy hozzáállásba – való átmenetre megfogalmazott felszólítás. A refrénszerűen visszatérő latin idézet mindig a holland szövegkörnyezetbe illesztve, mindig közbeékelésként hangzik el. Attól függően, hogy a feltételes mód hogyan illeszkedik a holland szövegkörnyezetbe, a változatlan latin sorok más-más tartalmat hordoznak. A latin sorok forrása ismeretlen, de efféle formulák gyakran előfordulnak Mária-énekekben. A rímképlet a *trouvère* költészetben csak Gautier de Coinci egy híres művében, a *Miracle de Notre-Dame*-beli *De sainte Leocade* című dalában fordul elő, amely, amint már említettük, Perotinus Máriát dicsőítő *conductus*-ra, a *Beata viscera*-ra írt kontrafaktum.

Ezért feltételezhető, hogy Hadewijch dalának mintája ez vagy egy hasonló (Mária)-*conductus* volt, és ezért (is) tekinthető a dal maga *conductus*-nak. Ez a gesztus ökéletesen illik Hadewijch misztikájának újszerűségéhez, a misztikus magistra-szerep vállalásának finom, de az értő fül és művelt elme számára nagyon is határozott megerősítéséhez, Hadewijch gyakran rejtjelezett üzenet-rendszeréhez. Amennyire „testi” Hadewijch, amennyire affektív, annyira cerebrális is. Miközben Jób szavaival szólva Krisztussal azonosul, egy ismert Mária-ének (variált) dallamát hallja – és hallatja. A választott formával mintha a *conductus* lényegére utalna, a vezetés, átvezetés aktusára, s közben a szöveg maga „többszólamúvá” válik. Az alapidallam a Jób-szólam, az „én” életérzése, a nyomorúságban is Istenéhez (itt: a *Minné*-hez) hű ember szólama. E mellett, ezzel egybeszöve halljuk a világi *trouvère* szólamot: a (lovagi, szerelmes) kalandra való felszólítás összecseng a Jób-szólammal. S közben mindenütt visszatér a latin refrén, amely újra és újra arra hívja fel a figyelmet, hogy Mária-dalban vagyunk.

Az, hogy valószínűleg éppen a *Beata viscera* volt a dal ihletője, egy további különös, rejtett jelentéssel gazdagítja a szöveget: A *viscera* mindenekelett az ember testének belső részeit, zsigereit jelenti, a hús-vér ember bensejét. A Mária-énekekben méhet: Krisztus megfogadásának terét. Hildegard von Bingen, akit Hadewijch szintén megemlít a Tökéletesen lajstromában, Mária megfogadásának dicsőítésére írt énekfüzérében, a *Symphoniá*-ban többször jeleníti meg az örömet (*gaudium*) hordozó anyaméhet, bensőt, a *viscerát*,

amely olyan, mint a harmattal átitatott fű. Az istenség átjárta ezt a harmatozó belső teret, s virág fakadt benne. A *viscera* Hadewijch korának misztikus irodalmában azt a belső teret jelenti, amelyben Isten és ember találkozik. Az 1. Dalban e misztikus tér akusztikájában válnak hallhatóvá a dallamok és felhangok.

Hadewijch *conductusa* megteremti tehát azt a misztikus teret, tájat, amelyben a *magistra* a cél felé fog haladni követőivel. S ezzel a követések valóságos szekvenciáit hozza létre: az „én” Jób szavaival beszél, s Jób révén Krisztust követve, mesterként példát mutatva indul útra, „kalandra”. Az ő példáját követik – vele azonosulnak – misztikus körének tagjai, a dalok-levelek-látomások címettjei, akiket ő vezet. A *conductus* itt egyben *introitus* is, hiszen a dalok állandó témája már itt megfogalmazódik: a szerelem szabad útjain nem lehet úgy járni, hogy a bátor szerelemes azt ne magányos bolyongásnak, száműzetésnek élje meg. A viharban kívülálló támogatására nem számíthat, meg kell tanulnia és meg kell élnie, hogy a szerelem azzal tesz szabaddá, hogy megbéklyózik.

Chanson: a 29. Dal

A *conductus*, a bevezető, a télből a tavaszba, a régiből az újba átvezető első dal Mária-idéző ének, a dalok terének megteremtése. Az egyetlen, kimondottan Máriáról szóló dalban Mária maga válik, a szó egy másik értelmében, *conductus*-sá: Mária azáltal, hogy elfogadta, befogadta Istent (itt is: *Minne*), az eget a földdel összekötő csatornává, *conduut*-té vált (ez a *conductus* szó középfolland fordítása, 89 és 118. sor): mély vágya és alázata tette lehetővé azt, hogy az Atya szerelme Máriába áradjon és Mária megfogadjon. A chanson-formában írt szöveg dallamát eddig nem sikerült azonosítani, de a tartalom bonyolultsága miatt nem is dalszerű: egyike a határozottan meditációs szöveggént olvasandó, erős szellemi koncentrációt igénylő, rímbe szedett misztikus traktátusoknak.

Hadewijch a fogantatás lehetőségét a fájdalom, gyász állapotának sejtetéséből vezeti vissza: a fájdalom kimondó „én” szólal meg, majdnem Mária-siralomszerűen: a nemes („magas”), hűséges szerelem (*hoghe trouwe minne*) az „én” minden érzékét fájdalommal tölti el, nehéz a teher, amelyet hordoznia kell. Az, akiért könnyét hullatja (*douwen*) és akit gyászol (*rouwen*), megértette vele, hogyan viselheti el a szerelmet. Miközben megidéződik a gyászoló, könnyező Mária, a siralom hangja el is halkul. Hadewijch egyszerre teremti meg a képet és negatívját, meghalást és megfogantatást, a halált és életet.

A versbéli *claghen* (panaszolni, siratni) a *clacht*-ből származik, a latin *placatus* (közép)holland fordítása. A *clacht* szó a fájdalom hangokkal, hallható szavakkal való kifejezése. Itt a *claghen* a „nélkül” névutós névszóval szerepel: *sonder claghen*. De így is felidéződik a siratás képe, amelyet nyomatékosít a „gyász, bánkódás, szomorkodás” szó (*rouwen*) és a könnyhullatásra is utaló *douwen*, amely egyben „harmatozás” is. A harmat-kép pedig – lehellet-finoman – a befogadásra, fogantatásra kész test képét idézi fel. A *douwen*-nek sok jelentése van: a harmatozás mellett a *dooien* egy alakjaként jelenthet elemésztdést is, olvadást, és konkrét meg átvitt értelemben vett kívánást, vágyat. A gyászoló (anya) tehát fogantatásra kész lánnyá, szüzzé alakul a szövegben, de fordítva is láthatjuk a képet: az, aki készen áll a fogantatásra, tudatában van annak, hogy a teher, amelynek kihordására, hordozására Isten maga szólította fel, gyásszá fog változni. Mintha már a fogantatás előtt sem volna „sirolm-tudatlan” a beszélő,

hogyan Mária-síralmunk első sorát, a *Planctus ante nescia* sor fordítását idézzem. Majdnem észrevétlenül veszi át a szót a misztikus „én”: ha a „nemes szerelem” (*hoghe minne*) engedi, hogy az „én” érzékeit, értelmét, józan eszét megőrizze, akkor biztos lesz abban – „belülről” érti meg, hogy szerelme tökéletes lesz. De ezt csak az értheti, aki a „nemes szerelmet hordozza” (*draghen*). A „nehéz teher/hordozása” a „nemes szerelem hordozásává” alakul. Azokban, akik a nemes szerelmet hordozzák, eggyé válik a magasság a mélységgel, s így járhatnak félelem nélkül, szabadon ott, ahova a szerelem vezérli őket – legyen az közel vagy távol, jeltelen akár életet, akár halált. A szerelemnek, a „tehernek”, súlya van tehát.

Hadewijch csak a negyedik versszakban nevezi meg Máriát, és itt már egyes szám harmadik személyben beszél róla: Őelőtte senki nem „értette” az Istentől ajándékba kapott igaz szerelmet, de Mária magába fogadta (s e befogadás által értette meg). A „befogadás” áll a strófa középpontjában, erre következik az új élet, a váltás jelzése: a vadság helyett szelídséget hozott, az oroszlánból általa lett bárány, a sötétségből fény (vö. a *Beata viscera* tartalmának lényegével!). Hadewijch ezek után az új élet születését lehetővé tevő aktust írja le: a szerelmet az Atya a kezdet kezdetétől fogva önmagába rejtve hordozta. Hadewijch a *scoet* (43) szót használja, amely „öl” és „anyaméh” jelentéssel is bír – de átvitt értelemben valaminek a legbenseje, olyan poliszemantikus, mint az ómagyar *jonh*, amelyet mára már jóformán csak Mária-síralmunkból ismerünk, vagy a latin *pectus*, ami szintén jelenthet keblet, mellet, gyomrot, vagyis belsőt is. A magyar Síralom a *jonh*-ot háromszor is használja, mintája, a *Planctus pectus* és *mens* (vö. a *minne*-értelmezéssel) megfelelőjeként, szív/méh/kebel értelemben. A Hadewijch-dalban Mária titokzatos módon, „megnyitotta” az Atya ölet, keblét: a hegy a földre, a föld az égbe „áradt” (a *vloeyen* kétszer hangzik el), így vált Mária közvetítővé ég és föld között.

Mária „mély” vágya és alázata tette, hogy a nemes szerelem (*edele minne*) Máriába áradhatott. Neki a mélységen és vágyon kívül semmi egyebe nem volt, ezért építhette meg az eget a földdel összekötő csatornát (*conduut: conductus*). Az utolsó versszakban Hadewijch a szerelmet önmagában hordozó, s őt az életében követő Mária példáját állítja követői elé, hogy hozzájuk is elérhessen „a szerelem csatornája”, amely – mértéket nem ismervé – Máriához elért: ezért szólítja fel Hadewijch a követőit arra, hogy imádkozzanak a nemes („magas”) bizalomhoz (*hoghe trouwe*). A *reprise*-ben fogalmazza meg Hadewijch azt, hogy az alázat – vagyis a mélység – tájait kell bebarangolni ahhoz, hogy eljussanak oda, ahol Mária eggyé vált a szerelemmel. Ez a szerelemmisztikus Krisztuskövetés útjának Hadewijch-i, passiómisztikus rajzolata – az *imitatio Mariae*.

Szekvencia: a 45. Dal

Az utolsó dalban a misztikus cél elérésének vagy érintésének éneke: a „nemes szerelem”-ben (*hoghe minne*) Mária alakja dereng fel: „ki minden erény anyja vagy, úrnőm, én reginám” (*vrrouwe ende regina*). Mintha magához Máriához érkezne az utat bejárt „én” és vele azok, akiket idáig vezetett.

A dal mintája a 12. századból származó, *Mariae praeconio* kezdetű latin szekvencia. A szekvencia – mint műfaj – önmagában paradoxon: a *jubilus* az Istenben való, szavakba nem foglalható öröm, a *jubilus*ból származó szekvencia pedig a kimondhatlan ujjongás dallamára kimondott szófüzér. A szekven-

cia a kimondhatatlant kimondottá, szavakkal formált *jubilus*-szá alakítja. Az *Alleluia*-tétellel való kapcsolat idővel meglazul, önálló zenei – és önálló irodalmi – műfajjá válik, kilép a liturgikus keretekből és bevonul az egyházi énekek közé, népénekké válik. A strófikus szerkezet továbbra is változatos és változó dallamegységekhez idomul, társulhatnak hozzá világi szövegek is, sőt, 1200 körül (profán) táncformává is alakul (*estampie*).

Hadewijch utolsó versének szövege nem a *Mariae praeconio* „fordítása”, nem is parafrázis, hanem a szekvencia dallama és latin szövege által különös módon ihletett, misztikus tartalmat hordozó ének, amelyben a latin szövegből átvett szavak a brabanti flamand mondatlejtéshez idomulnak, s így *minne*-dallá, misztikus tartalmat hordozó énekké állnak össze.

Hadewijch szekvenciája ismét másképp hordozza-követi Máriát, mint a *conductus* és a *Mária-chanson*. A Máriát üdvözlő és dicsőítő ének, a *Mariae praeconio* kezdetű szekvenciára írt dal öt versszakból áll, vagyis öt dallamszakaszban mondódik ki a szöveg, amely a szekvencia-formának megfelelően minden versszakban kétszer hangzik el. Hadewijch itt is meghagyta a szekvencia-egységeket záró latin szavakat, s beépítette őket anyanyelvének mondatszerkezetébe. A szekvencia-forma maga, az öt különböző dallamszakasz mozgása és a latin zárszavak is kötik ugyan, de szinte az a benyomásunk, hogy fordított folyamatról van szó: mintha Hadewijch a szövegre komponálta volna a dallamot. A dallam ugyanis itt-ott mintha kihangsúlyozná, alátámasztaná a tartalmat. Minden versszakban – tehát minden (ismételt) dallamszakaszban találunk olyan szót vagy szókombinációt, olyan szöveggesztust, amelyet a dallammozgás emel ki.

A dal természeti képpel – vagy inkább a *Natureingang*-ra utaló sorral – indít (ez a latin mintából nyilván hiányzik): nem tavasz- vagy tél-képről van benne szó, hanem „bármely évszak”-ról. Néhány motívumban visszaköszön az első ének, de a kalandos úton, amelyre az „én” az 1. Dal kora tavaszában a követőit hívta, itt, az utolsóban, már egyedül bolyong (itt is, mint az 1. Dalban, a lovagi irodalomból származó *avontuere* szó szerepel: *ic ... dole in tavontuere*, 4b, 29), s nem-sokára eléri útja célját. De ez az egyedül-bolyongás (is) a *magistra* bolyongása, amellyel példát nyújt az övéinek: ő – magányosan – a *Minnét* (Máriát, Krisztust) követi, a tanítványai őt. Az utolsó versszakban a szerelem nemes természetének elfogadásával az „én” teljes egészében aláveti magát a *Minne* akaratának – mint Mária az Atyáénak –, s a csapásokat (*slaghen*) kegyelemként (*genade*) érzékeli (5a, 35). Ez Hadewijch tanítása alaptételének egyik megfogalmazása. Kegyelem ez a Megváltó szemében is (*redemptori*, 36), akivel az „én” egygé válik:

Éljen öröm vagy gyötrelem,
ahogy akarod, úgy legyen,
mert csapásod is kegyelem,
Redemptori.
Járjak mélyben vagy odafenn,
ha jóllakom, ha éhezem,
csak te fogadj el, szerelem,
unde mori.⁴

⁴ Rakovszky Zsuzsa fordítása, Hadewijch 2016.

Krisztussal akar, az isteni szerelemnek való teljes odaadásban meghalni. És mindezt Mária-énekben fogalmazza meg. Emlékezzünk Mária-síralmunk utolsó sorára: *Ovogy hálál / kináál / anyját ézes / fiáál / egyembelű / ülljétük.*

Hadewijch megérkezése: a belső terek misztikája

Hadewijch utolsó dala nem egyszerűen a „daloskönyv” utolsó, záró darabja, hanem – mint Beney *Introitusz*-ciklusa – búcsú is. Ezt sugallják az *unde mori* és az *Amen*, ez utóbbi egyetlen más dal végén sem hangzik el. Hadewijch Bevonul abba a térbe, amelynek keresésére az első dal szerint elindult – ilyen értelemben a záróének paradox módon liturgikus értelemben vett *Introitus*-ként értelmezhető.

A *Minnéhez*/Máriához megérkezett Hadewijch nemcsak az utolsó dalában, hanem az utolsó leveleiben (28–31) és látomásaiban (13–14) is búcsúzik. Közben egyaránt utal saját életútjára, életének valós tereire, és a felfoghatatlan egység tereinek dimenzióira is. Búcsúlevelei közül a legszemélyesebbikben (Huszonkilencedik levél) is megjelenik a számkivettség és a bolyongás-motívum, s a többi (búcsú)levél fényében is valószínű, hogy a misztikus mester, magistra élete valóban veszélyben volt. A levél középső részében Hadewijch azt a várost, helyet, teret (*stat*) írja le, amelyet a megvilágosodott értelem mutatott neki – azt a helyet tehát, ahova „megérkezett”. A Jelenések Könyvének Mennyei Jelurzsálemére való utalás nyilvánvaló, a *stat* szó azonban a városon, helyen, téren kívül jelenthet állapotot, „státuszt”, sőt, időt és egy bizonyos elért szintet is. Ebben a levélben inkább tér-jellege van, de a „tér” ebben a tág jelentésben értendő.

A *Minne* tere (helye, locusa, „városa”), melyet a megvilágosodott értelem feltárt előttem, olyannyira fölötte állt mindennek, amit emberi értelem fölfoghatna, hogy be kellett látnom: nem eshet meg velem többé se öröm, se bánat (...) azon az egyetlenen kívül, hogy ember vagyok, és a szerelmet szerelmes emberi szívvel élem meg (...), ugyanakkor Isten oly nagy és én, ha megérintem is néha Őt, a magam emberi voltát az Ő isteni voltával csak tökéletlenül tölthetem el.

E szavak révén egyszerre sejthetjük meg a hiány-gyötörte „én” szerelem-misztikájának és Mária-misztikájának lényegét. A misztikus a Minne teljes befogadására törekszik, a „terek” egyesítésére, úgy, ahogy azt a 29. Dalban is megfogalmazta: arra, hogy magasság és mélység egybeáradjanak. Mária Hadewijch motívumrendszere szerint azért volt tökéletes, mert az alázat-teremtette mélységébe beáradhatott Isten magassága. Máriához hasonlatossá válni Hadewijch szerelem-és passiómisztikájában azt jelenti, hogy a misztikus Isten – vagyis a Minne – hordozójává, anyjává válik, miközben ő maga a Szerelmet, amellyé-akivé Mária vált, „anyának” tekinti. A belső tereknek ez az egymást-elnyelése, egymást-átjárása jelenti a tökéletességet, vagy Hadewijch szavaival a misztikus felnőtté válást.

Hadewijch utolsó nagy látomásának tere ugyanaz, mint a kiemelt búcsúlevélben említett „hely” vagy „város” (ismét nyilvánvaló a Jelenések Könyvére tett

utalás): egy „új ég”, amely rejtve van mindazok előtt, akik sohasem váltak Isten anyjává, akik nem hordták (ki) a Fiút (*draghen*), nem menekültek Vele idegenbe, Egyiptom földjére (vagyis nem váltak számkivetetté), „s nem voltak társai minden útján, nem ajánlották fel Őt Istennek, midőn a prófécia töre átvihar a lelket, nem nevelték férfivá a gyermeket, és nem követték őt egészen a sírig: ezeknek örökre rejtve marad”⁵ – vagyis nem siratták meg Krisztust, anyaként. Emlékezzünk a Mária-siralom igaz Simeonjára, a megjövendőlt bú törére: *Ó, igoz Simeonnnok / bezzeg / szovo ére: / én érzem ez / bú tűrűt, / kit níha igére.*⁶

„Virág virága, halálnak halála”: Beney Zsuzsa szerelem- és passiómisztikája. Azonosulások.

A tanulmányt Beney Zsuzsa Begina-versével kezdtem, amelyet azért írt, hogy megteremtse magának azt a Hadewijch-t, akinek néhány versét készült lefordítani. A fordításról írt esszéjéből, amely a „Misztika a szerelem nyelvén”⁷ címet viseli, kiderül, hogy Hadewijch életművéből épp prózájának misztikus tér-ábrázolásait érezte magához legközelebb, azokat, amelyekben mélység, magasság, tágasság felfoghatatlan módon egyesülnek. Azokat tehát, amelyeknek mélystruktúrája, ahogy az a fenti elemzésekből kiderült, a Mária-misztika mélystruktúráját érinti, s egyben Isten megtapasztalásának kimondhatatlanságát is. A világot, s benne az embert önmagában hordozó Istent egy ember teste fogadta magába. Erre az elképzelhetetlen isteni aktusra, erre a felfoghatatlan *unio mysticá*-ra épül a kereszténység tanítása. A kereszténységé, amelyhez Beney Zsuzsa mélyen vonzódott, de amelyben – zsidó származású lévén – mindig idegennek érezte magát.

Esszéjében Beney Zsuzsa mindenekelőtt az egymást befogadó leírhatatlan terek hadewijch-i ábrázolását idézi – és idézi meg. Az emberi nyelvnek képi alapja van, írja, s ez a térélmény beláthatóságával és értelmezhetőségével függ össze. „Ha térben képzeljük [Istent], abba rajta kívül senkinek-semminek nem marad hely”, állapítja meg, „a tér egyszerre Isten tartóedénye (...) és maga Isten”. Leírhatatlansága ezzel függ össze. A Beney által kiragadott egyik prózarészletet az esszé zárásaként, Hadewijch imént idézett búcsúleveléből vette át, a megvilágosodott értelem által feltárt „helyről” szólóból, amely az emberi értelem számára felfoghatatlan. Ez a felfoghatatlanság láttatja be Hadewijch-hel, hogy az egyetlen fájdalom, amely érheti, az, hogy az isteni szerelmet (*minne*) ember szívvel éli meg, s hogy ha megérinti is néha Istent, a maga emberi voltát Isten isteni voltaival csak tökéletlenül töltheti el. „Hogy is lenne tehát tökéletes” – zárja a Hadewijch-idézet után a fordításról szóló esszéjét Beney Zsuzsa – „ennek a tökéletlenségnek tükrözése?”

A felfoghatatlan terek ábrázolása az emberi-isteni szerelem (*minne*) megtapasztalásának kimondhatatlanságával érintkezik tehát, ezért próbálja Beney a

⁵ Hadewijch 2005, 86.

⁶ Vízkelety 1986.

⁷ Hadewijch 2005.

szerellemisztika nyelvét e terek és általában a kimondhatatlanság témáján keresztül megközelíteni. S csak miután ezt a belső mozgatóerőt – a maga számára is – azonosította, fordul a konkrétan megismerhető Hadewijch-hez és ahhoz a külső világhoz, amelyről tudomást szerezhethünk: a társadalmi, vallási, irodalmi közeghez, a beginamozgalom és az eretnekmozgalmak történetéhez és a a trouvère -ek és Minnesängerek költészetéhez. De – írja – „vajon az igazán hű (szándékosan nem írok sem formai, sem tartalmi hűséget) fordításhoz nincs-e szükségünk a fordítandó személyéhez kapcsolódó közelségre, ez a valóságos vagy vélt közelség (melynek nagyon kevés próbája képzelhető el, még leginkább a kontextusok felfejtendő rendszerében) nem feltétele-e a fordítói beleélésnek?”

Ha nincs támpont ehhez a „személyes kapcsolathoz”, mondja, akkor – „és nehéz megítélni, hogy munkánkra ez jó vagy rossz hatással van-e – felépítünk magunknak egyet,” s ezáltal a fordítandó mű személyességébe több vagy kevesebb beépül a fordítóéból, „hiszen ennek, saját szimpátiájának, érdeklődésének alapján teremti meg a számára virtuálisan létező másikat.” A fordítás ezért csak „többé vagy kevésbé” lehet hű az eredetihez. A megértés megáll a metaforikus befogadás szintjén, „s a fordítónak be kell látnia, hogy a rejtelem, a szokásos földi értelemben, számára sem fog feltárulni.” Más szóval: Hadewijch misztikus szerelmesverseinek „hű” fordítása lehetetlen. De a fordításhoz szükséges egyetlen lehetséges kiindulópont talán éppen ennek a lehetetlenségnek a tudata. Mire az egyik nyelvről a másikra való fordítás kérdéséhez érünk, a „fordítások” más módjait is azonosítottuk: a kimondhatatlan kimondhatóba fordítását, a felfoghatatlan terek az emberi elme által egyszerre ismert kiterjedésekbe és elképzelhetetlen dimenziókba való fordítását, az isteni érintés testi érintéséreztté való fordítását. E fordítások aktusából keletkező Begina-alak megformálásával párhuzamosan Hadewijch misztikája Beney-misztikává „fordítódik”. Kétféle azonosulásnak lehetünk tanúi: Beney megteremti azt a beginát, akivel azonosulni tud, s a „begina” misztikus beszédmódja rétegeinek feltárásával hozzá igazítja saját beszédmódját. Azt teszi, amit Hadewijch tett hétszáz évvel előtte. Hadewijch a latin és francia forrásait saját, személyes misztikus alaptapasztalatának anyanyelvi megfogalmazásába illesztette. Beney Hadewijch misztikáját saját misztikáján vagy (vágyott) istentapasztalatának szűrőjén át fordította, illetve saját misztikáját Hadewijchén keresztül vetette papírra. Miközben Hadewijch-hez próbált közel férközni, a misztikus beszéd mozgató erők azonosításának folyamatában saját költészetének alapmozgásait tárta fel, és saját költészetének mélyrétegeihez ért le. A Begina-vers ebben a megvilágításban Beney-tükörre, sőt, önarcképpé válik.

Amint Pór Péter nevezi Beney Zsuzsa az „egyetlen vers költője”: költészetének ugyanúgy egyetlen központi tengelye van, mint Hadewijch misztikájának. Az övé a szerelmeken és halálokon átszűrt szenvedélyes istenkeresés, a lét és nemlét kérdéseinek egyre mélyebbre tekintő boncolgatása. Verseit a jelenlét és hiány egyszerre-tudásának, a jelenlétbe foglalt hiány és a hiányba robbanó jelenlét tudatának bírhatatlansága járja át: „Nem múlik el (...) a majdnem-jelenlétté tett hiány”,⁸ „Gyötrelem volt, de öröm is hiányod / hisz benne voltál”.⁹

⁸ Már csak emléekben és víziókban (ciklus), In: Tűzföldi táj 1990, 177.

⁹ „Végző”, Utolsó szerelmeim ciklus.

A „másik”, aki felé sorsszerű, lángoló erő hajtja, néhol ember, máshol Isten. A kínzó elszakítottságot, elfordulást, elhallgatást kimondó szerelmes versei alig különböztethetőek meg istenkereső, isten hiánya okozta szenvedését megfogalmazó verseitől. Az isteni és emberi dimenziók közötti határ átjárhatóságát istenkereső labirintus-szonettjeiben (*Versek a labirintusból*, 1992) maga is megfogalmazza:

Nem vagy közel, ha nem emberalakban
élem meg hiányodban a hiányt.
Szerelmeim selymébe a magányt
szóttam, hogy megfulladjak lángjaiban

mert fellobbant s égett mind olthatatlan
hogy érted égjek bennük...

Az egyszerre van-és-nincs felismerése, feloldhatatlanságának feszültsége, tüze halálos. A kimondhatatlannak érzékelt tartalom képbe születésének vagyunk tanúi, s miközben megszületik a kép, megszületik körötte a megnevezhetetlen tér. A labirintusban, a mozgó „látszat-kanyarulatok” és „káprázatok útvesztőjében” felsejlik az is, ami a mozgást beindította: az érintés.

Útvesztőd rengésébe rejtezten
megéreztelek, majdnem érintettem
majdnem-érintésed. A létezés

csipkebokra Benned lánggal virágzott.
Elevenen emésztett el hiányod.
Ez lett szerelmem, ez a szenvedés.

Maga a hiány-szülte magány elszenvédeése válik tehát „szerelemmé” (a hadewijch-i értelemben vett *minnévé*). A hiányt, a megfoghatatlant sokszor érdes, plasztikus képekben rögzíti az utolsó, *Introtus*-ciklusban: „Csak egyet érzek már most: a tenyér / hirtelen ürességét. A tapintás / megszűntét. Legyen bár forró-meleg kő, / szőke fejecske, elguruló alma. / Gömbölyű helyett homorú hiányt. // Tenyeremben élt az Isten....”¹⁰ És az „elengedett kéz világűrre tánguló hárhozatának” képével zárja a verset. A konkrét tapintás kozmikus, metaforikus érintéssé – illetve annak elbírhatatlan hiányává – lényegül át.

A tapintható képek rögzítésének folyamata egy nagyobb mozgás része. Mint Hadewijch misztikus szövegeiben, Beney verseiben a képek az élő látómezejéből, a testi érzékelések teréből a folytonos, végtelenített tükröztetések következtében a téren kívülibe siklanak át, s ezzel összeomlanak az emberi tudattal követhető tapasztalatokat tartó pillérek. A labirintus-szonettek egyik utolsó darabja mintha Hadewijch-parafrázis volna, pontosabban a latin himnusz hadewijch-i parafrázisának hiányba foglalt Beney-féle parafrázisa: „Ön-

¹⁰ *Se tűz, se éj* 2005, 46.

magadat zártad teremtet tereidbe / s e teremtet térből kizártad magadat”¹¹
 – A labirintus-szonettek keletkezésének idején Beney Zsuzsa még nem tudott Hadewijch létezéséről.

Ha néhányszor megtapasztaljuk ennek a látszólag mindig más, de lényegében mindig azonos belső tájnak, térnek a születését, megtanulunk tájékozódni benne anélkül, hogy pontosan meg tudnánk nevezni a kiterjedését és az irányokat, éppen úgy, mint Hadewijch misztikájában. Megmarad bennünk a tér-érzékelés és a képek belső lényege, mert minden újabb kép és tér születésével az állandó, egy és egységes Beney-féle (misztikus) tér erősödik, szűkül-tágul. A metafora primér realitás, külső és belső érzékelés eggyé válik, az elvont, anyagtalan tapinthatóvá, s a tapintható hirtelen elvonttá:

Te voltál a fa, a göröngy, az este.
 Mi megérintette hiány-sebezte
 világom, lényed abba költözött.
 Fény holt mezők fölött.
 (...)
 Mint ekék hasítják a tükrözések
 a föld kérgét – hiányodban a lélek
 világ-magát látja; kioltja a teret
 elvont tekinteted.¹²

Az érintés és a tekintet összeránt és ellazít. Azt a ritmust szabja meg, amelybe beleszakad a szív, mert az érintésre-várás élet-halál kérdése, miközben az „én” a kétség-gyötörte ember védtelenségével és kiszolgáltatottságával keresi Istent a hitetlenség holtvidékén „...a vakhomályban, / a lép határövezetében, mintha én magam lennék az, aki nincs”. Azt a tájat keresi, amelynek, sejtjük, mindig is lakója volt, de amelyben csak akkor maradhat meg, ha az öngyöttrő keresés nem szűnik, ha az „én” végigjárja a számára egyedül járható utat, ha „a hiány erdejében” bolyong – ismét a labirintus-versekből idézünk:

Bolyongok hiányodnak erdejében
 s egyszerre hallom lépted s lépteim.
 Egymásbafont nyomok ösvényein
 egymásban járja Isten és a lélek

a tér és idő tömkelegének
 földillatú, mohos-zöld köveit.

Úgy keresi Istent, mint a legnagyobb misztikusok:

Mindig Téged kerestelek. De Te
 elvontad Magad tőlem. Csak jele

¹¹ Versek a labirintusból 1992, 61.

¹² Csillag, de eltűnik ciklus. In: Tűzföldi táj 1990, 109

csillant meg olykor a kettős hiánynak,
a szerelem vakvillanásai.

Küszöbödön fogok elbotlani,
s tudom, hiába vársz. Hiába várlak.

Ezekkel a sorokkal zárulnak a labirintus-szonettek, amelyekben a szerelem-misztika és passiómistika képei és hangjai sirató-hangokkal és -képekkel keverednek: „Mint egykor a szerelem hatol át / testemen és majd betölt szenvedésed. / Megkínóztál mert a mi testünkben érzed / létednek bizonyosságát, a halált.” S abban az örök tűzben siratja Krisztus/Isten halálát, amelyet egyszerre a hiány-lobbanította vágy és a Holokauszt mindenütt jelenlévő, soha nem múltó emléke gyújtott:

Átvezetted, mert át Te vezetted
a halál lángjai közt lelkemet.
Most lángsorsomban égve Nélküled
sorsomban mégis Téged rejtegetlek.¹³

A megszólítás és együtt-szólás általi azonosulás kísérleteiben Isten jelenléte folyamatosan újjászületik. Az Istent rejtegető lángsors a fénix fészkének képét idézi meg, de a jelenlét hiánya, az újjászületés negatívja, a semmibe-hullás is folyamatosan újrateremtődik:

Azért vagy, hogy megfosztódj önmagadtól.
„Istenem, mért hagytál el engemet?”
Világot teremtettél, hogy Veled
együtt mindig újra semmibe hulljon....
(...)
Isten, ki fényesebben távolodsz
világodban a világtól – hagyod
hogy hiányodra épüljön teremtett létünk.

A hiányból fakadó vágy újra és újra az együtt-érzés verseit szüli: „Felvonszolod magad és visszacsúszol / tizennégy grádicsán a szenvedésnek”,¹⁴ írja, s mint egy passió-meditációban, felidézi Krisztus fájdalmát, a köves hegyoldalon felsértett véres talpat, horzsolt lábszárat, tüskét, csalánt. A körötte álló, mindig társtalan „tömör tömeg” együtt-szenvedésben megélt megváltása azonban maga a megélt halál:

így élük meg az együtt-szenvedésben
megváltásuk: az elzuhanó fényben
megváltathatatlanul mélyebb halálodat.

Ezek már Krisztus-sirató sorok: Beney Zsuzsa szerelemmisztikája a passiómistika Mária-siralmainak világába fordul át a labirintus-szonettekben.

¹³ Uo., 17.

¹⁴ Uo., 20

A sirató-szólam a Krisztus utolsó szavait idéző, a Labirintus-kötet első szonettjeinek egyikében felbukkanó Mária-siralom-foszlányban, a „világodban a világtól”-ban is felsejlik, de abban a szonettben válik igazán hallhatóvá, amelyben az „én” Istennel is, Máriával is azonosulva siratja népét, Krisztust, Istent – és saját gyermekét.

Csak azért születtem-e hogy sirassam
mint Isten saját népét, népemet,
mint Isten a Fiút, gyermekemet
s mint Isten a világot, hogy én Istent sirassam?

A Mária-siralmak gyöngéd gesztusait, a Fiúval való együtt-szenvedés vágyát idézi fel a Krisztus-magány megfogalmazása:

Mélyebb magányba estél mint amit
istenséged elbírna. Túl a hit
ívén s túl evilági életed

színváltozásán végképp megtörtél.
Mint sebzett gyermek, magadhoz kötöttél
hogy halálodon átsegítselek.

Évtizedekkel a labirintus-szonettek születése előtt, első kötetében (*Tűzföld*)¹⁵ saját fiának siratásában halljuk meg néha Mária-siralmunk hangfoszlányait, itt-ott felsejlik bennük Mária alakja, vagy megpillantjuk Krisztus halálának, tehát a *Planctus*nak/Siralomnak a helyszínét. Ezekben a néhol dalszerű versekben mintha az archaikus siralom-sirató minták segítenék saját gyászának kimondásában. Tehát a transzcendens, ikonikus minta felől érinti és önti formába a tragikusan személyes tapasztalatot. A halott Fiú és a meghalt kisfiú magányának átérzése egybemosódik, vagy a Fiú magányának archaikus képei révén férkőzik a gyermek magányához. A *Tükrök*-ciklusban dallamos varázsigé-imával kérezkedik az erdőként megjelenő isten-anya közelébe, a belső tájakra, hogy a Fiút – és vele saját fiát – elérje:

Szép kerek erdő, sudaras erdő,
tündérleányok között a legszebb,
házam és kertem a közeledben,
ágyam és sírom a te szívedben –
világ világa, elérlek egyszer?

Virág, virágom, éjféli rózsza,
tengert igéző égi királynő,
Dávid a hárfás zenél szívedben.
Szikraeső hull földön és égen.
Csak szirmod hervad könnyed vizében.

¹⁵ *Tűzföld* 1972.

Néha Mária (képzelt) hangján szól a már keresztrefeszítetthez: „Sugárzó két talpadig föl nem ér / a kárhozottak jajgatása”, s a halálban felsejlik a fogantatás: „Angyali hírnök: / bűn nélkül vétkezel”, végül az azonosulás fátyolos képe: „Könnyeiddel én könnyezem”.¹⁶ Töredezett tükörcserepekben vetül egymásra a Krisztus-arc és saját gyermeke arca:

Fehér gyertya lángja, korom, korom éj,
lélek és kenyér,
életem, Krisztus-arcu gyermekem,
te gyermekem és édes-kedvesem,
hogyan hagyhatnálak el?

A Hó-ciklus rövid, egymással lazán összefüggő verseiben Nagypéntek és Karácsony olvadnak egymásba, Mária-szavakkal, Máriával azonosulva szól a gyermekhez:

Keresztfádnak gyökeréből kiáltok:
támadj föl, te halott!
A tengermély keserű árja éget –
hol jársz most nélkülem, te elhagyott?
Kilenc nap, tíz hold fényes fürtje érlett,
mégis eltépett tőlem a halál.
Melyik világ igaz? hol járszol-bölcsőd,
vagy a szikla, hol kereszted áll?

Az anyát a fiú „iszonyatos magánya” borítja el, temeti be a Nagypénteket idéző megcsúszó földben:

Halottan is napról napra növekszel,
míg én lassan pergetem álmomat –
holt gyermek, holt anya, a hóesésben
dúdolom eszelős dalaimat.

Mint Hadewijch nagy Mária-versében, a 29. Dalban, a fogantatás és a gyász összeér. Beney Máriához szól: „Te tudtad, mikor lánytestedbe vetetted / megérni a magot, / hogy oly magányos lesz, mint akit anyja /már egynapos korában elhagyott...” S végül, a Hó-ciklus utolsó, Karácsony-versében, ahol önmagához és az Isten-anyához szól, holt gyermekét bízva arra az anyára, aki, mint ő is, átélte és túlélte fia halálát. Finoman idézi meg az első sorban ismét a Mária-síralmat:

Virágot lépő virágszál,
már gyermeked gyermeke vagy,
betemeti a föld pora lassan
örömdetet és bánatodat.

¹⁶ Uo., 19.

Gyöngy kis Madonna, jó a Karácsony,
szórjad szét ezüstös szirmaidat,
felhők puha bokrain futna utánad,
dajkáld el az én fiamat!

Az elengedést megkísérítő könyörgés ez, s a távolodás lassan be is következik a „Transzcendens dalok” archaikus ima-formát idéző soraiban:

Elmerült az arcod.
Krisztus-arcod sötét fényét
zöld mocsár felitta,
gyenge harmat-tested
forró szél kiszárította.
Lelked lelkem nélkül
nem talál már vissza.

A Karácsony-ciklus telében a Mária-siralom „világnak világa” helyébe a Hattól beszéd „halálnak halála” szavai lépnek:

Dallam laza körvonala.
Ablakban gyermekarc.
Virág virága, halálnak halála
bölcsőben, jászolban, sziklák alatt.

Amikor Beney Zsuzsa Hadewijch-t fordította, a kimondhatatlan terek és a szerelem képeihez próbált közel férkőzni, és talált rá a számára ismerős szerelem-élmény transzcendens jelenlét-hiány kettőségére. De talán nem tudatosodott benne az, hogy költészete egy ennél rejtettebb és bensőségesebb rétegében is kapcsolódik az évszázadokkal előtte élt németalföldi misztikushoz: istenkereső verseiben a passiómisztika és Isten-sírató regisztereiben, egy ki nem mondott *imitatio Mariae*-ban, amely korai költészetének sírató-verseiben, majdnem-énekeiben gyökerezik.

Még nielőtt a Hadewijch versekkel megismerkedett volna a *Tél*-kötet utolsó versei mintha a Hadewijch-dalok télből tavaszba való átmenetére hangolták volna: „Talán tavaszodik. A jégvirág / szirma lehullt – az ablakban / üresség.” „Már egy-egy madár pittyen. Hallod-e? / A fészket még hiába is / keresnéd.” „Még egyszer rajzolódj ki, jégvirág. / Menyasszonyi csokor a / temetésen.” „A föld már párolog. De illatát / visszaszívja önnemző / önmagába.” „Meg-megrezzen a levegő, a szél. / Fáj a földnek, ha kipattan / a csíra.” „Biztos-e hogy zöld fűvé lesz az olvadt / hó? Mindkettőt hogy / láthatod?” „Már lassan kibújik a hóvirág. / Hó és virág. Látomás vagy / valóság?” Az utolsó sorokkal elbúcsúzik a téltől: „A csöndes évszak elmúlt. Az a csönd / következik, mely többé már / nem évszak.” – A téli, de már-nem-évszaki csöndben az *Introitusz* hangjai hallatszanak, a tavasz már az új ciklus első versének nyitó sorában is még csak ígéret: „Nem tudom, ez lesz-e utolsó tavaszom...” Két évszak, két versciklus, két formavilág határán volt tehát épp, amikor Hadewijch misztikájával kezdett foglalkozni 2004 februárjában. A *Tél*-forma távozása és az *Introitusz* formájá-

nak érkezése majdnem egy időben, a két évszak közötti átmenetben történt – pont abban a még-télben, alig-tavasban, amely Hadewijch költészetének jellegzetes versindító képeiben is megjelenik.

Beney Zsuzsa Hadewijch-fordításai jól felismerhető Beney-szövegek lettek: „Cak az én világom / marad tél, ha hiányod / meggyötör, Szerelem...”, „Saját szomorú létem / üzent nekem hadat.” „Ha ezer halált halok is, / halálomban is te segítsz”, a Szerelem „édes eledele / Erőm szélviharához” de „a szél csöndre váltott”, mert „megtagadta (...) / mindazt, mi egykor biztosan / volt vele egy-világom”, „Nem vagyok a valahai, mert magába zárt engem”, „a Végzett itt / bolyong a néma tájon, / Beláthatatlan útjait / látom”, a lélek nem járhatja be „szabad / tág tereit”, a Mindenért bolyong „elvadult, sötét útján a végtelennek”, a „fény felhője” száll az égre, de a „a nappalra leszáll az éj”, „a sötét téli éjben / madárka didereg. / De még mélyebb sötétben, / ki magát látja meg. / A szerelem hiánya / dermeszti,” a szív „ezer halál halálával hal”, mondja, „napfényem éjfélle sötétedett”, és végül: „Világnak édessége / mért gyűlölsz engemet? / Viharod dühödt kéje / szaggatja szívemet.”

Mindezt mintha a Beney-teremtette begina hangján hallanánk, aki „önmaga szobra, mint a láng”, „magát nem látja, csak a vaksötétet”, s „anyagát égeti: lelket és oxigént. / Talán Istent, a sohasem elégőt / vagy önmagát, a lassan elfogyót.” S mintha a Begina-vershez kapcsolódna a ciklus egy későbbi verse is, amelyben a fordításnak azt a folyamatát formálja képpé, amely egyaránt ábrázolja a misztikus begina szövegeinek „fordítások” útján való keletkezését, a *Planctus*ból lett Mária-siralom-fordításnak és saját Hadewijch-fordításainak születését:

A fordító
Belép a versbe. Szikla. Összezárul
mögötte, kővé lesz ő maga is.
A csontok celláiba és az ívek
árkádjaiba lassan beszívódik.

De míg ő megfagy, átforrósodik
körötte az anyag, végül megolvad,
és az izzó magmából kivirágzik
egy új alakzat: sivatagi rózsa.

Ő maga pedig a kőből a kőbe
csukódik, feltámad, megsemmisül
azon az úton, mely testén keresztül
vezet a teljesből az egészbe.

Irodalom

BENEY 1972: Beney Zsuzsa: *Tűzföld*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1972.

BENEY 1990: Beney Zsuzsa: *Tűzföldi táj*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990.

BENEY 1992 Beney Zsuzsa: *Versek a labirintusból*, Budapest, Pannónia Könyvek, 1992.

BENEY 2004: Beney Zsuzsa: *Tél*, C.E.T., 2004.

BENEY 2005: Beney Zsuzsa: *Se tűz, se éj* 2005.

BENEY 2005: Beney Zsuzsa: „Utószó. Misztika a szerelem nyelvén. A versfordító megjegyzései.” In: Hadewijch: *A lélek nyelvén*. Ford. Balogh Tamás, Daróczi Anikó és Beney Zsuzsa. Budapest, Szent István Társulat, 2005, 273–278.

DARÓCZI 2005: Daróczi Anikó: „Előszó: „És így lesz a két lélek egyetlen egész””, In: Hadewijch: *A lélek nyelvén*. Ford. Balogh Tamás, Daróczi Anikó és Beney Zsuzsa. Budapest, Szent István Társulat, 2005, 9–39.

GÁBOR 2000: Gábor Csilla: „A meditáció a hitgyakorlásban és az irodalomban.”, In: *Studia Universitatis Babes-Bolyai, Theologia Catholica Latina*, XLV, 1, 2000, 135–143.

HADEWIJCH 2005: Hadewijch: *A lélek nyelvén*. Ford. Balogh Tamás, Daróczi Anikó és Beney Zsuzsa. Budapest, Szent István Társulat, 2005.

HADEWIJCH 2016: Fraeters, Veerle és Willaert, Frank 2016: Verle Fraeters és Frank Willaert: *Hadewijch: Dalok* (ford. Daróczi Anikó, Rakovszky Zsuzsa), Budapest, L'Harmattan 2016.

VÍZKELETY 1986: „Világ világa, virágnak virága”. [*Ómagyar Mária-siralom*]. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1986.

SARA BERTI
ORGANIKUS GÉP

egymásban megosztva
karácsonyt élni
korálmotetta a 4 vegyeskarra
Sopr., Cont., Ten., Bass.
szöveg: Domokos Johanna –
(élt, halt) Született
című költeménye magyar
nyelven
Dukay Barnabás

Pars I

♩ = 60 / min. cca. – *vn*, in modo semplice e naturale

rilievo _____ *rilievo* _____

S. te - - - - most - ra _____ te - - - - most - - -

C. te - - - - most - - - (r)a _____ te - - - - tő - - - ra -

T. te - rem - tő - (m)ost - ra _____ te - rem - tő - mo(st) -

B. te - - - - - (m)ost - (t)e - (m)ost - ra -

S. tá - - nem - ma - - dás - ra _____ egy - más - ban - (m)eg - oszt -

C. - ra - dás - ra _____ egy - - - - - (m)eg -

T. - vol - - ra - dás - ra _____ egy - - - - - meg - oszt -

B. (t)á - vol - nem - ma - - - egy - - - - - meg - - -

rilievo _____

* *vn* = voce naturale, *mp* és *mf* közötti dinamikai fokozat

rilievo

S. - (r)á-csonyt_ - ni hisz_vágy - - já(r) - - a

C. - rá - - - él - - - hisz_vágy - - já(r) - - a

T. _ (k)a - rá - csonyt_ - ni hisz_vágy - - já(r) - a

B. ka - - - - él - - - (h)isz_vágy-ban_ jár - va - - va

rilievo

rit. ----- a tempo – *vn*
rilevo -----

più del mp

S. *lós - - hajt - rü - - - - - gyan - ér - kez - tek? - lét - - - rel - mes -*

C. *lós - - hajt - rü - - - - - lét - sze - rel - -*

T. *lós - - hajt - - gyet - - ho - - ér - - tek? - - rel - -*

B. *- [ág] - - rü - - - - - lét - - - rel - -*

rilevo

più del mp

4'' - 6'' cca.

S. *csend - ben - - - - - tár - (ss)al, - - - - - ssal - - -*

C. *csend - ben - - - - - (t)ár - ssa(l), - - - - - ssal - - -*

T. *(cs)end - ben - - - - - tár - - - - - tá - - - - - ssal - - -*

B. *csend - - - - - tár - ssal, - - - - - foly - ta - - - - - ssal - - -*

9

9

9

9

Pars II

Misterioso – *mp*

rilievo

S. fel - té - - - fe - lett vá - - fel - té - - - fe - - -

C. fel - - - - fe - - - - llal - va fel - - - - lek - (l)ett -

T. fel - - - te - lek (f)e - lett vá - - - - fel - - - te - lek fe -

B. fel - - - - - (f)e - - té - - lett -

S. vá - - - fel: í - - Min - dig Je - len: (t)e - le -

C. a Min - dig Je - - - - (t)e -

T. - va a Min - dig Je - - - - te - le -

B. - llal - va fel: me, Je - - - - te - - -

rilievo

rilievo

S. te - - - (l)el - - (b)ol - dog (k)é - kkel le(l) - - -

C. - - - lel - ki bol - - kkel (l)el - ki -

T. *rilievo*

B. te - - lel - - - bol - - - ké - (kk)el (l)el - ki -

- (t)e - le (l)el - (k)i - dog lel - -

rilevo *rilevo*

S. - hé - rrel ál - - - ból szent - ból

C. fe - - - - rrel ál - dott - ból szent - ból

T. - dog - fe - (h)é - rrel ál - - - ból sze(nt) - - ból

B. bol - - - - - rrel - dott - ból szent - - - (b)ól

rit. ----- a tempo – *mp*
più del p *rilievo*

S. ad - ni kap - - - - radj]:_ü - nnep_ [élt, ____ halt]: ____

C. - ni kap - - - - [élt, ____ halt]: ____
rilievo

T. ad - ni - ni [ma - - ü - nnep_ halt]: ____
più del p

B. ____ a(d) - kap - - - [élt, ____ halt]: ____

S. [élt, ____ halt]: ____ szü - - - - tett_ (sz)ü - - - - tett ____

C. [élt, ____ halt]: ____ (sz)ü - le - - - - - tett ____

T. [élt, ____ halt]: ____ szü - - - - le - - - - tett ____

B. [élt, ____ szü - le - - szü - - - - - tett ____

Durata: 3'51"cca. (+ - 7")

Komoróczy G. Emőke

A Szentlélek és Mária küzdelme a világ megmentéséért

A XIX. században már szinte „napirenden” voltak a „felülről jövő” üzenetek, sugallatok. A misztikus hajlamú apácák többsége a Mária nevet is felvette: ezzel jelezve, hogy Máriához lélekben hasonulva, Jézusnak valamiképpen társa kíván lenni szenvedéseiben s megváltó küldetésében. Jézus spirituális menyasszonyaiként többen is bensőséges kapcsolat kialakítására törekedtek az Úrral, egész létüket átadva Neki, imaszolgálattal, empatikus látnoki erővel közelkerülve Hozzá, golgotai kínszenvedésében osztozva, szent sebeibe rejtőzve, minden fájdalmat és megpróbáltatást örömmel vállalva Érte, hogy megkönnyítsék a bűnösök miatti – mindmáig tartó – szenvedéseit (hiszen bűnösök mindig vannak; Isten-tagadók is, akiknek szörnyű vétkeit is magára vállalta Jézus a halálával, hogy bűnbánatra készítse, s mint tékozló Fiúkat, Istenhez visszatérítse őket). Ugyanakkor az Isteni Szeretet fényében magukért a nagy bűnösökért is egyre több apáca imádkozott, hogy halálukkor az „isteni igazságosságot” enyhítse az „isteni irgalmasság”, amelyet életükkel eljátszottak ugyan, de a „Szeretet-Isten” bocsánatában bízva, talán mégis megmenekül(het)nek az utolsó pillanatban. 1818-ban Rondeau Teréz (1793–1868) megalapította az Irgalmasnővérek kongregációját (Lavalban – Franciaországban); 1862-ben megnyitották a kongregáció 1. házát Varsóban, majd a 2.-at 1868-ban Krakkóban – így egyre nagyobb teret nyertek a közbenjáró imák.

A XIX. század egyik kiemelkedő szentje, a Világegyház megújítója Don Bosco (*Bosco Szent János*, 1815–1885); *Szalézi Ferenc munkásságának folytatója*, pedagógiai nézeteinek gyakorlati megvalósítója. Torinói fiatal szerzetesként megalapítja a *Szalézi Szent Ferenc Kongregációt* (1849/50). Az 1850-es években oratóriumokat (közösségi ima-helyek) építtet, amelyekben példaképek lelkeségi koncepcióját, a „Jó Pásztor” nevelői módszereit próbálja továbbfejleszteni; mintegy bizonyosságul, hogy az „evangéliumi életmód” igen is megvalósítható; nem pusztán utópia! *Egyháztörténet az iskolák számára* címen (1845) továbbgondolja, és a kor igényeinek megfelelően átformálja Mestere pedagógiai elképzeléseit. Ösztönös érzékenységgel alakítja ki oratóriumainak nevelési elveit: az emberformálás szent feladata csak a teljes bizalom, a *lelkismereti szabadság* légkörében, kulturált módon valósítható meg; ha a nevelő teljes személyiségével, hitével, életpéldájával nevel. 1854/59 folyamán az egyház szentesíti a Szalézi Kongregáció Működési Szabályzatát, és engedélyt kapnak Rómától búcsúik tartására. A szalézi család – *apostoli*, ökumenikus *lelkiségi iskola*, *missziós közösség*, amelynek tagjai „a Szentlélek különleges indíttatására”, saját karizmájuk alapján csatlakoznak a csoporthoz. A különböző karizmájú személyeket a Szentlélek jelenléte tartja össze, aki az Egyházban egy

közös terv alapján összehangolja a különböző kegyelmeket és szolgálatokat, a tagok karizmájának megfelelően. A családhoz tehát számtalan, különböző feladatú, funkciójú csoport tartozik – az Egész egy jól összehangoltan működő világszervezet, amelyben ki-ki a saját (rész)feladatát végzi; de nem függetlenül a többiekétől.

Don Bosco arra is vigyázott, hogy Isten Háza otthonos és barátságos legyen növendékei számára (sok fény – zene – virágok – vidámság – közös ima, ének); a vallás, az életszentség öröme és tisztasága hassa át mindennapjaikat, mert az segíti őket benső erejük, erkölcsi tudatuk érlelődésében. Az Oltáriszentség imáadását, a szentáldozást, a Jézussal való személyes kapcsolat kialakítását nagyon fontosnak tartotta, elmélkedő imáikban előtérbe állította a Feltámadt Krisztus alakját, aki itt van köztünk napjainkban is. „A nevelés meg tudja változtatni a történelmet” – vallotta. Szent Anna-házakat alapított az idős, megözvegyült hölgyek számára; Magdolna-házakat az elesett, megtévedt fiatal lányoknak menedékkül, ahol „imádkozva és dolgozva” tölthették hasznosan, „kegyesen” életüket. Don Bosco honosítja meg oratóriumaiban a Szentek közbenjárásáért való fohászkodást; ő alapítja a *Segítő Szűz Mária Egyesületet* („a Szent Szűz a Ti Anyátok!” – hangoztatván), s buzgón szorgalmazza a Mária-napok, a májusi Mária-litániák megtartását, s a Szentek névünnepének közös, egyházi megünneplését, közbenjárásukért esdve. Ezért a Szentek „hálásak” is: mennyei segítségükkel ma már világszerte példaadóan működnek a Szalézi Rend Házai, oratóriumai – mind az ifjúsági pasztoráció, mind a karitatív munkára nevelés, a közösségi együttműködés és a közös imák megszerettetése vonatkozásában. Don Bosco 1884-ben Rómából a torinói rendtársaihoz szóló levelében írja: „Aki tudja, hogy szeretik, ő is szeret; akit szeretnek, mindent el tud érni, különösen a fiataloknál. (...) Nem elég szeretni őket, érezniük is kell, hogy *szeretjük* őket”. Ez olyan szeretet, amely felér az önfeláldozással, a teljes élet átadásával: „a jó nevelő teljes egészében a fiataloknak szenteli önmagát”. A szalézi Házak lakóinak jelmondata: „Isten másokért teremtet minket” – elevenen él ma is. Don Bosco ezért lett a *Világegyház Szentje* – a 72 tanítvány mintájára küldi mindmáig szerteszét „világi” misszionáriusait Jézus nevében (Források: A SZALÉZI CSALÁD Karizmatikus identitásának Chartája; valamint: *Szalézi Szent Ferenc és Bosco Szent János* – EGY SZÍV – KÉT ÉLET; Don Bosco K. Bp. 2017, ill. 2018.).

A Szaléziak mintegy 100 éve jelen vannak Magyarországon is, s aktívan munkálkodnak „a Szeretet civilizációjának” építésén. Lehet, hogy egykoron még valósággá válik Don Bosco ifjúkori álma: egy hatalmas hajó – több kisebb kísérőhajóval – hánycodik, vetődik ide-oda a viharos, háborgó tengeren; s a vízből két égbe nyúló óriásszobor emelkedik ki. Egyik a Szent Szűzé – rajta felirat: *Auxilium Christianorum*; a másik szobor még hatalmasabb, a Szentostyát ábrázolja, ezzel a felirattal: *Salus credentium* (a hívek üdvössége). A vezérhajón a pápa összehívja a kísérő hajók kormányosait; de a rettenetes viharban, a támadó hullámok és az ellenséges hajók folyamatos ostroma közepette tehetetlenek. A nagy hajó azonban biztosan halad a maga útján a két oszlop védelmében, mígnem az ellenséges erők a Kormányost célba véve, letaszítják s megölik őt. De helyére új kormányos áll, aki bátran a két oszlop közé irányítja az anyahajót, s két horgonyát a két oszlophoz rögzíti. Az ellenséges hajók megfutamodnak, többségük léket kap, elsüllyed, s a Tenger végül

elcsendesedik. Vajon mit jelenthet ez az álom? – töpreng Don Bosco, majd így fejtí meg: a Pápa hajója: az Egyház; a tenger: a világ. A nagy hajó védelmező az Egyházhoz hű emberek – a többiek az egyház ellenségei, üldözői. A menekülés Oszlopai: *Szűz Mária* és az *Oltáriszentség* – vagyis a Mária-tisztelet és a gyakori Szentáldozás. A hatalmas zűrzavar idején csak ezek a szilárd Oszlopok menthetnek meg bennünket. Ez az álombeli Üzenet ma még aktuálisabb, mint bármikor volt – ezért kell ragaszkodásunkat eme Oszlopokhoz erősíteni jelenkori megpróbáltatásainkban is; talán jobban, mint bármikor (Vö.: *Don Bosco, a fiatalok Szentje* Magyarországon, 2013. máj. 17–26. – kiadta a Don Bosco Szalézi Társaság, Bp. 2013).

A II. Vatikáni Zsinat kanonizálta Szalézi Ferenc és Don Bosco elveit a „világi apostolok lelkiségéről”, akik „szőlőművesek” az ÚR szőlőjében. Mindketten eucharisztikus lelkületű papok voltak; Jézus szíve szerinti Pásztorok, a szegények, elhagyatottak, perifériára szorítottak védelmezői és segítői; a Jézusi Szeretet és a szentségi élet *misszionáriusai*. „Akár mondotok, akár tesztek valamit, tegyetek mindent Urunk, Jézus nevében; így adjatok hálát általa Istennek, az Atyának”. VI. Pál pápa, aki végtelenül sokra értékelte a Szalézi Családfa bőven termő ágait, úgy vélte: „Senki a mai egyházatyák közül, egyedül Szalézi Szent Ferenc tudott éleslátásával elébe menni a Zsinat döntéseinek. Ő lesz a segítség életével, példájával, tiszta és egészséges tanaival, *biztos talajon álló lelkiségével*, amely nyitott mindenféle és fajta állapotú ember keresztény tökéletesítésére”. Don Boscót a Szent iránti Szeretet vonzotta Szalézi Ferenchez; a hasonló létérzékelésből fakadó megoldáskeresés az emberiség válság-problémáira: „a szeretet módszerének Mestere jól érezte magát a szeretet doktorának iskolájában”. A II. János Pál pápa idején felvirágzó *lelkiségi mozgalmak*, az ifjúsági pasztoráció, az újevangelizáció és a világszerte terjedő ökumenikus ifjúsági találkozók – lényegük szerint – a szaléziak pasztorális lelkületét teljesítették ki az ezredfordulón („URAM, adj nekem lelkeket!” – hogy terjeszthessem evangéliumodat szerte a világon). Don Bosco is „Isten embere” volt, telve a Szentlélek ajándékaival; úgy élt, „mintha már a Láthatatlant látta volna”. Életprogramja: a fiatalok (evangéliumi) szolgálata, nevelése. „Nem tett egyetlen lépést, nem mondott ki egyetlen szót, nem fogott bele egyetlen vállalkozásba sem, amelynek nem az *ifjúság mentése* lett volna a célja. Valóban, nem volt más szívügye, mint a *lelkek megmentése*” (részlet a *Szaléziak Alapszabályából*).

Az azóta is egyre növekvő és terebélyesedő Szalézi Család Szűz Mária „védnöksége” alatt áll: Ő „a keresztények segítése, az apostoli lelkület Tanítónője” a missziós munkában: a „*mindennapok lelkiségének misztikájában*”. „Az egész Család *máriásnak* érzi és tudja magát, hiszen a Szűzanya segítségével született meg (s ezt minden munkacsoportja meg is vallja saját alapító okiratában). A Szalézi Munkatársak a Szeplőtelen Szűz pártfogásával munkálkodnak „Isten üdvözítő tervének megvalósításában”. „A Máriára hagyatkozás nem más, mint evangéliumi hozzáállással megélni a mindennapok lelkiségét, hálát adva az ÚRnak a folyamatos csodákért, hűséggel fordulva Hozzá a nehézségek, a kereszt órájában”, ahogy Mária tette. A *Segítő Szűz Mária Leányai* a Krisztussal való Egység, a megszentelt élet, az együttműködés megvalósulásán munkálkodnak; a *Jézusi Szeretet Nővérei* azon fáradoznak, hogy a Szentlélek buzdítására életük középpontjába Jézust helyezték, követve Szent Anyja példáját,

„aki a mindennapokban is Isten akaratát keresi”. A „szomorúak Vigasztalója”, a „keresztények Segítsége”, „az emberiség Édesanyja” a mintaképük: naponta Órá bízzák magukat. A Szalézi Hitvallás szerint „Mária az első olyan világi hívő, aki lényének átadásával elfogadja Isten tervét, valóra váltja Igéjét; nőként, feleségként és anyaként, tanítónőként és tanúként – elsőként, akit evangelizáltak és evangelizátorként. MÁRIA tehát szemükben az első Szalézi Dáma: irányadó – vezető – ihletadó – anya – nővér – hűséges társ a „küldetésben” (vö.: A Szalézi Család Karizmatikus identitásának Chartája; Don Bosco K. Bp. 1917).

A Chambéry-i kolostor laikus vizitációs nővére, *Chambon* Franciska (később: *Mária Márta* nővér, 1844–1907) közbenjárására elterjedt a *Jézus Krisztus Szent Sebeinek tisztelete* is, a hozzá kapcsolódó ima-formával („Jézusom, a Te Szent Sebeid érdemei által – bocsáss meg nekünk, köszörműl rajtunk!”) s a *Szent Sebek Rózsafüzérével* egyetemben. Utóbbi „az Úrtól kapták a Vizitációs Rend apácai Mária Márta nővér révén”, aki Angyalos Szűz Mária néven 1862-ben „végre teljesen elfoglalta helyét a fehér-fátyolos szerzetesnők között”. Ez az egyszerű származású, alázatos fiatal nő, akinek az ÚrJézus szinte naponta megmutatta és elmélkedésre kínálta Szent Sebeit, s ő a kereszt alatt imádkozott és vezekelt órákon át, 1867 szeptemberében egy látomásban kapta meg küldetését a tűzsugár-szerűen alászálló Szentháromságtól, e szavakkal: „Ebben van a Világosság – a Szenvedés és a Szeretet” (a fantasztikus, csodás látvány 3-napos kómát váltott ki belőle). Egyházi előjárói tüzetesen megvizsgálták a rendkívüli esetet, s arra a következtetésre jutottak: „Úgy látszik, az ÚR a mi szerény szerzetesi családunkból akarta azt a kiváltságos lelket kiválasztani, akinek hivatása lesz, hogy a mi századunkban Urunk Jézus Krisztus Szent Sebeinek tiszteletét felújítsa”. Így aztán az ifjú nővér szabadon, feljebbvalói és a Vizitációs Rend már korábban megdicsőült Szentjei támogatásával, naphosszat az Oltáriszentség előtt térdepelt, s imádkozva törlesztette (nővér-társaival) a megszámlálhatatlanul sok (rég és újabb) bűnös iszonyú vétkeinek, mulasztásainak az Örök Atyával és Szent Fiával szembeni adósságát.

Jézus biztatta és sürgette őket: „Mindent Szent Sebeimre kell bízni, és ezeknek érdemei által kell a lelkek üdvén munkálkodni. (...) Meg kell alázkodnotok és semmiségetekbe elmerülnötök, hogy lelkeket csalogassatok. Sebeim útja igen egyszerű, s könnyű rajta az Égbe jutni”, hiszen azok „minden kegyelem forrásai”. Az Üdvözítő – mint egykor Alacoque Margit Máriával, most Chambon Mária Mártával, újabb szent Jegyesével – meghitt bizalommal társalog: „Megtanítalak, hogy kell engem szeretni. (...) Ha én egy szívet kiválasztok magamnak, hogy szeressen és akaratomat teljesítse, abban felgyújtom szeretetem tüzeit”; de időközönként „a lelket saját gyengeségében magára hagyom”, hadd lássa: „mire képes magától”. Azonban „mindig figyelemmel kísérem őt”, mert „szükséges, hogy szívetek az alázatosság és önmegsemmisülés által egyesüljön az én szívemmel”. Jézus azt is elárulja új jegyesének: „az Anyaszentegyház diadalra fog jutni a Szent Sebek és a Szeplőtelen Szűz közbenjáró Hatalma által”; de „sokat kell imádkozni az Anyaszentegyházért”. A nagy kolera-járvány idején (1867) naponta imádkozzák a kolostorokban a Szent Sebek olvasóját, s könyörögnek: „Jézus, isteni Megváltónk, légy irántunk és az egész világ iránt irgalmas” – „Erős Isten, szent isten, halhatatlan Isten, köszörműl rajtunk és az egész világon” „Kegyelmezz és irgalmaz nekünk, Jézusom, a jelen veszedel-

mekben; földj be minket drága véreddel – AMEN”. Jézus biztatóan: „Ameddig sebeim védenek titeket, nem kell remegnetek sem magatok miatt, sem az Anyaszentegyházért”.

„A szent sebekből áradó áldás az Ég kegyelmeit vonzza le, és a tisztítóhelyen szenvedő lelkeket az égbe felviszi” – mondja Jézus, aki újra s újra kéri az imatámaszt a Vizitációs Rend (s főként a chambery-i kolostor) apácáitól: „Akarom, hogy ez a szerzetesi testület a Szentszék támasza legyen imádságával és főképp a Szent Sebek segítségül hívásával. Ezzel mintegy védőfalat emeltek ellenségeim előtt”. Jézus Krisztus (most is) valóban formálja a történelmet: beavatkozik a földi eseményekbe, s az önmagukat Neki átadó embereken keresztül, azok segítségével megvalósítja akaratát – ezért fontos a Szentek közbenjárása, misztikus kapcsolatuk Jegyesükkel a világ további sorsa szempontjából! Az érzékeny, együttérző, Jézust követő lelkek, akik engedelmességükkel, különös karizmájuk által nemcsak átélnek és közvetítik a világ felé Üdvözítőjük kívánságait, hanem – lánggra gyúlva az Isten-szerelemtől – mindenben követik is utasításait. Aki Jézushoz közel akar kerülni, annak a keresztyét – sok-sok szenvedés árán – vállalnia kell vennie; de e kereszthordás – a misztikusok tanúsága szerint – számukra a legnagyobb boldogság. Mária Márta nővér nagyon sok szenvedés után, de lélekben megbékélten és teljes megnyugvással hal meg 1907 márc. 21-én: feladatát betöltötte, a Szent Sebek tiszteletét saját szerzetesi közösségében bevezette, amit csakhamar számos zárda is követett, elfogadva az ájtatosság gyakorlásának kötelezettségét. Naplóját 1923 karácsonyán hozták nyilvánosságra párszáz példányban, de azóta már sokszor újranyomták, püspöki jóváhagyással, 1924-ben Vatikáni áldással; sok-sok példányban (*Ajándékok, amelyeket mi kapunk Krisztus sebeinek tiszteletéért*; 1928; Magyarországon legutóbb: PAX Kiadó, Esztergom, 2021). Ma már az egész világon elterjedt a Szent Sebekhez való fohászkodás; szenvedéseink felajánlása Jézus sebeivel együtt az Atyának a lelkek megmentésért, a Világ Életéért.

A XX. századi szalézi csoportok és a lelkiségi mozgalmak emlegetésével kissé előreugrottunk az Időben; térjünk hát vissza még a XIX. század válságos, társadalomformáló illúziókkal („haladás-eszmével”) telített világához! Mint Don Bosco misztikus álma is mutatja – az Élet-Tenger habjai egyre durvábban ostromolták az Egyház hajóját. Erősítésre volt tehát szükség; s az Egyház ezt éppen a misztikus vonulat felvirágzásától remélhette: az Eucharisztia „csodái” által a hit erejének fellángolásától. A feltámadt Jézus, a Szentség színeibe rejtve, a Szent Ostyában üzent: „Ne féljete! Veletek vagyok” (most is és) „az Idők végezetéig”. Megmentelek Benneteket, ha hisztek bennem. Hitvallói, leghívebb tanúságtevői, közvetítői a XVIII. – XIX. századi női misztikusok, akik a kolostorokban már Avilai Szent Teréz tanításai nyomán felismerték a *szemlélődő ima* szerepét a Jézussal – Szűz Máriával és a Szentekkel való közvetlen kapcsolat-teremtésben. S az Égi világ is mind több jelzést próbált küldeni az evilági laikus híveknek, hogy ne térjenek le az evangéliumok-kijelölte útról, ne vesszenek el a világ ’útvesztőiben’, mert közel a számonkérés, az ítélet ideje („Térjete meg! Tartsatok bűnbánatot!” – az Eucharisztia által mentsétek meg lelketeket).

Azonban a XIX. században az Istentől mind messzebbre távolodó emberiség számára már az égi jelek sem bizonyultak elegendőnek ahhoz, hogy felismerje eltévelyedésének mértékét és fokát; nem látta, hogy az út, amelyre

a francia forradalommal lépett, a szakadékba vezet. Ezért égi Édesanyánk, a Világ Királynője, úgy látta jónak, hogy maga is aktívan közbelépjen, és jelzést adjon a veszélyről, amely a „fejlődés”-illúziótól elkápráztatott emberiséget fenyegeti, ha „saját földi érdekkörébe” akarja vonni a Történelem menetét. Mária-jelenések olykor korábban is voltak (azokon a helyeken többnyire templomok is épültek, s a századok során így alakultak ki az ismert kegyhelyek, búcsú- és zarándokhelyek). A francia forradalom utáni két évszázad alatt (!) mintegy 400 ízben emelte fel figyelmeztető szavát a Szent Szűz – már-már úgy tűnik: hiába, mert az emberiség mintha nem akarná megérteni figyelmeztető jelzéseit! Pedig Ő palástja alá vonta a bűnbánó vétkeket is (ezért kapta az epiteton ornamst: „Bűnösök Menedéke”). Ahol elterjedt a Mária-tisztelet, ott a nép eljutott Krisztushoz is.

A nép igen. De a Hatalmasokra, a világ sorsát evilági (gazdasági, ideológiai, hatalmi) szempontok alapján irányító politikusokra nem hatnak az égi *Jelek*! Pedig Mária példátlan türelemmel újra és újra inti őket (is): „Megtérésektől függ a jövőtök!” – s az is, hogy lesz-e „örök életetek” (Hiszen tudjuk: „Könnyebb a tű fokán átmenni a tevének...”).

Az újkori „Mária-korszak”

1830. nov. 27-én a Szent Szűz *Laboure* Szent *Katalin* Irgalmas-rendi nővérnek megjelenve, átadta neki a *Csodás Érem* tervezetét s kérte őt, hogy készítsenek érmét az adott minta szerint („akik azt viselik, bőséges kegyelemben részesülnek”. Az Érme elkészült De Quélen párizsi érsek jóváhagyásával; s viselőik valóban számtalan csodában és lelki védelemben részesültek (s részesülnek mai viselői is). Jézus Szentséges és Mária Szeplőtelen Szívének együttes ábrázolása új spirituális korszak kezdetét jelzi: a súlyos veszélyhelyzetben a két szív közös lélekmentő munkájára van szükség. Az Érme másik oldalán Mária kezeiből a kegyelem fényáradata sugárzik; a felirat („Ó, bűn nélkül fogantatott Szűz Mária, könyörögj érettünk, kik Hozzád menekülünk”) jelzi: a hívek feltétlenül bíznak Mária oltalmában. X. Piusz pápa 1909-ben jóváhagyta a Csodás Érem Társulatának működési szabályzatát – ez mindmáig él. *Labour* *Katalin* egész életét a világtól elvonultan, a szegények gondozásának szentelte, s hősieen viselte sokféle betegségét, felajánlva szenvedéseit Égi Édesanyjának a lélekmentés szolgálatában.

Mária 2. jelenésére 1846 szeptember 19-én került sor, egy kis francia falu, La Salette mellett (a francia Alpokban), ahol a sátán pusztító munkájáról beszélt az őt ámulva hallgató két kis pásztorgyereknek: a 14 éves *Melanie Calvat*nak és a 10-esztendő *Maximin Giraud*-nak. Csodálatos, ragyogó fényburokban egy szép Hölgy jelent meg előttük, s megszólította őket: „Ne féljete, én azért vagyok itt, hogy nagy újságot hirdessek nektek”. A szép Hölgy szeméből könnyek patakzottak, amint a föld lakóira elsorolta panaszát, a káromkodás, főként az Istentől eltávolodott élet és a szentmise elmulasztásának súlyos következményeit tárva fel; s elmondta, hogy Fia büntető kezét már alig tudja visszatartani attól, hogy a legszörnyűbb csapásokkal sújtsa az emberiséget. Aztán francia nyelven feltárta *Melanie* előtt az emberekre váró katasztrófák sorát, a Végső Idő

fenyegető közelségét, a borzalmas csapásokat – *ha nem tartanak bűnbánatot*. Mentőtervét is elmondta egy új szerzetesrend alapítására vonatkozóan, s kérte: „adjátok tudtul egész népemnek: ha megtérnek, ha jól és buzgón imádkoznak – megmenekülnek s bőségben, jólétben lesz részük”. A szép Hölgy megígértette a leánykával, hogy próféciáját majd csak 1858-ban hozza nyilvánosságra; aztán, karját mellén összefonva, felnézett az Égre, s alakja lassan távolodni kezdett. Melanie otthon elmesélte, majd leírta a történeteket; átadta La Salette plébánosának, aki megrémült: „Gyermekeim, el vagyunk veszve, Isten meg fog bűntetni bennünket. Ah! – ez a Szent Szűz volt, aki nektek megjelent”.

Melanie – az esemény után bő három évtized múltával, amikor már sok hivatalos kikérdezésen, egyházi vizsgálaton átesett, s maga is egy kolostor lakója volt – így írja le az emlékezetében még mindig elevenen élő látomást, amely „tiszteteletteljes félelmet” ébresztett benne: „A szentséges Szűz ruhája ezüst-fehér volt, (...) fényből és dicssugarakból szöve tündökölt. Ő fehérnek látszott, makulátlannak, kristályszerűen vakítónak, üdének, újnak, mint egy szűz”; fején rózsakorona; cipői fehérek, rózsákkal övezve. Nyakán két lánc; egyiken szép aranyozott kereszt, rajta ragyogó fényben Urunk Jézus Krisztus alakja, karjait kitarva; egész testéből fény sugárzott. A kereszt két szárán egy kalapács, illetve egy fogó; Krisztus feje lehanyatlott, teste lecsüngött – szent Anyja szemeiből könnyek patakzottak – a cseppjei fényszikraként tovatűntek. Majd „Jézus felfemelte a fejét, szemei nyitva voltak – élőnek látszott, mint aki saját akaratából van a kereszten, irántunk való szeretetből”. Melanie szíve minden szeretetével vigasztalni akarta a szép Hölgyet, kinek szemében a Paradicsom tündökölt, mint Isten Kapuja. A kislány úgy érezte: e végtelen szépségben, az Anyából áradó Szeretetben fel kell olvadnia – ennyi sugárzás „elegendő ahhoz, hogy a lelket arra indítsa, hogy szakadatlan dicséretet zengjen, hálát mondjon elégtételül és engesztelésül”.

A csodához az is hozzátartozik, hogy éppen 1846 júniusában választották pápává IX. Piuszt, aki az egyháztörténet leghosszabb ideig (32 éven át) uralkodó pápája lett; s rendkívüli érdeklődést mutatott a La Salette-i jelenés iránt. Így – Lyon érseke közreműködésével – már 1851-ben megkezdte a vizsgálatokat, kihallgatásokat; a gyerekek július 3-án a tanúk jelenlétében külön-külön leírták titkukat, s az érsek zárt borítékban átadta azokat a pápának; miután IX. Piusz magánkihallgatáson fogadta külön-külön őket. S már 1851 szept. 19-én szereteküldték azt a püspöki pásztorlevelet, amelyet az egyházmegye minden plébániáján felolvastak nov. 16-án a jelenésre vonatkozóan: „Engedélyezzük a La Salette-i Miasszonyunk kultuszát, megengedjük azt hirdetni, s levonni belőle azokat a gyakorlati és erkölcsi következtetéseket, amelyek e nagy eseményből származnak. Kifejezetten megtiltjuk a hívőknek, hogy nyilvánosan akár élőszóban, akár írásban bármikor e tény ellen támadjanak”. A jelenés helyén csakhamar kegytemplom épült, alapítvány gondoskodott házról is a gondozó szerzetesek számára. S bár a jövődőlés körül a következő évtizedekben sok vita is fellángolt, kételyek támadtak a valóságát illetően, s Melaniet még sokszor zaklatták az egyházi hatóságok újabb s újabb részletekért (többször le kellett írnia Isten pontos tervét a jövőre vonatkozóan – de Melanie egyetlen szónyi vétséget sem követett el: fejből pontosan tudta idézni a szép Hölgy kifejezéseit is). A hosszú életű IX. Piusz pápa, aki mélységesen meg volt győződve az általa

elsőként megismert Titok igazságáról (hiszen a jövődőlés szinte szó szerint fedte a *János Jelenéseiben* feltárt Végidő történéseit!), 1854. márc. 25-én kihirdette a *Szeplőtelen Fogantatás* dogmáját, s elismerte a természetfölötti Jelenés tényét. Pápasága 25. évében, 1871. június 22-én pedig nagy beszédet tartott egy jövődöbéli, csodás isteni beavatkozásról az emberi történelemben, amely majd bámulatba ejti a világot. Erről a rendkívüli eseményről azért tudósított az Istenanya a La Salette-i Jelenésben, hogy előre felkészülhessen rá a világ, mély bűnbánattal és megtéréssel. E beszédével kinyilvánította a pápa a prófécia hitelességéről való meggyőződését – teszi hozzá Fekete Sándor Pál nagyszerű elemzésében a Jelenés rendkívüli jelentőségéről (*A Boldogságos Szűz Mária La Salette-i megjelenése és jövődölése; Zarándok Kiadó, Bp. 2011*).

A Szent Szűz tehát a *János Jelenései* közeli beteljesültére figyelmeztet: ha nem tér meg az Isten-tagadásba és a bűnök tengerébe alámerült emberiség – elpusztul. *A prófécia I. része a Végidők kezdetéről* szól („az Istenben való szent hit el lesz feledve; mindenki önmagát akarja vezetni, és a hozzá hasonló fölött szeretne uralkodni. eltörlik a polgári és egyházi hatalmat, minden rendet és igazságot lábbal tipornak; nem lesz más látható, mint gyilkosság, gyűlölet, irigység, hazugság, viszály a haza és a család szeretete nélkül”). „A Szentatya sokat fog szenvedni (...) Sem ő, sem utódai (...) nem fogják meglátni egyháza diadalát” – mondja a Szent Szűz IX. Piusz koráról – de mindez valójában már a háború s az új(abb és újabb) forradalmak felé rohanó új évszázadra vonatkozik („vér fog folyni az utcákon; Jézus Krisztus evangéliumát ezek többé nem ismerik”). Majd rettenetes természeti csapások következnek (a XX. században): az évszázak megváltoznak, nagy földrengések, természeti katasztrófák sora jön, kegyetlen egyházüldözés lesz; mígnem az Igazak könnye, bűnbánata feljut az Égbe, s az Isten irgalmáért esdő nép Mária és Jézus közbenjárásáért s az Atya bocsánatáért könyörögni nem kezd. „Akkor rögtön elvesznek Jézus Krisztus egyházának üldözői, és mindazon emberek, akik a bűnnek adták magukat. És a Föld olyanná válik, mint egy pusztaság”. Ez a kor (az 1850-től mintegy 2010-ig tartó időszak) mindvégig a Sátán uralma alatt áll; s ha nem hallgat a figyelmeztetésekre, nem tart őszinte bűnbánatot az emberiség, rettenetes események fognak bekövetkezni. „Buzdulj fel és tarts bűnbánatot!” – kéri hát Mária.

A prófécia II. része jó másfél évszázadot fog át, amelybe beleértendő IX. Piusz trónra lépésétől (1846) a pápai állam megszűnésén át (1859) az I. Vatikáni Zsinat összehívásáig (1869) tartó „háborgó” időszak; majd IX. Piusz 32. évén át tartó „uralkodása” lezárultával trónra lépő XIII. Leó (1878–1903), s az őt követő 7 pápa (X. Piusz – XV. Benedek – XI. Piusz – XII. Piusz – a II. Vatikáni Zsinatot elindító XXIII. János s VI. Pál) folyamatos küzdelme az egyház megújításáért, amely sajnos nem vezetett eredményhez. A jóslat szerint sem ők, sem az utánuk jövő pápa, „aki nagyon rövid ideig fog uralkodni” (I. János Pál) „nem fogja meglátni az egyház diadalát”. Vagyis az Egyház remélt győzelme a Gonosz erők fölött nem következik be – hiszen az emberiség nem „javult”, nem tartott bűnbánatot mindmáig! Sőt, ha lehet, még mélyebbre süllyedt gonoszságaiban – már a III. világháború fenyegetettségében él.

III. Leó pápa, aki trónra kerülése után, 1879-ben magánkihallgatáson meghallgatta Melanie személyes beszámolóját, még őszintén hihetett a jövődölés-

ben. 1894. okt. 13-ai szentmiséje után rövid ideig tartó elragadtatott állapotba került – hallotta, amint a Sátán visszataszító hangon kihívta az Urat, hogy ha egy évnyi cselekvési szabadságot ad neki, az alatt ő megsemmisíti Isten egyházát. A szabadságot az Úr megadta neki a XX. századra vonatkozóan (az „isteni igazságosság” jegyében). A pápa ez után azonnal elrendelte, hogy a hívek minden szentmise után imádkozzanak közösen (3 Üdvözlégy, egy könyörgés Szent Józsefhez [védelmét kérjük „a Sátán elleni küzdelemben”]) s végül Loyolai Szent Ignác kéri imája Szent Mihály arkangyalhoz „Védelmetek minket a küzdelemben!”). 1895-ben pedig közzétette *Adiutricem populi* c. Nyilatkozatát: „Mária, aki Krisztus társa volt az emberi nem megváltásának titkában, kiosztója lett a kegyelemnek; erre kapott szinte mérhetetlen hatalmat”. Vagyis „Mária, a szep-lőtelenül fogantatott, a kegyelemmel teljes, a mindenkor Szűz – a Mennybe testestül-lelkestül felvételre és megkoronázott Istenanya – lett Isten rendeléséből a Krisztus-i Kegyelem kiosztója. Hatalma és dicsősége az ÉG Királynőjének kijáró hatalom és dicsőség”.

Az évszázad végén, 1899-ben III. Leo pápa felajánlotta az Egyházat és az egész világot (benne Magyarországot, külön is!) Jézus Szentséges Szívének; remélve, hogy az új évszázadban az Istentől eltávolodott és ön-nagyságától megbódult emberiség visszatér majd az Élet Forrásához. De, mint tudjuk, az emberiség épp ellenkező útra tért: Teremtőjétől még jobban távolodva, elindult az ateizmus vezérletével a háborúk és a gyilkos forradalmak útján.

Az un. Leó-imát az egyház rendszeresen imádkozta a II. Vatikáni Zsinatig – s ma újra imádkozzuk. A magyar Natália nővér (1901–1992) időközben új látomást kapott: Isten a Sátánnak is tudomására hozta, hogy a világ sorsát Szűz Mária kezébe helyezte; s a Szent Szűz az 1917-es Fatimai jelenések során nyilvánvalóvá tette a látnokok előtt, hogy végül mégis győzni fog Isten megmentő terve: „Szeplőtelen Szívem diadalt arat”.

A XX. században még mélyebbre hanyatlott az emberek vallásossága: bekövetkezett, amit a Szent Szűz La Salett-i *jelenése II. részében* megjósolt (*Végidők*). Támadások sora folyt és folyik a vallás intézményei ellen, tagadták és tagadják az evangélium igaz voltát; az uralkodó állameszme a liberalizmus lett; az életvitelben az anyagelvűség diadalmaskodott. Úgy tűnt: Isten elfordult népétől, amely elhagyta Őt, s a gonoszság tetőfokát éri a földön.

A La Salett-i prófécia II. része tehát a *Végidőkre* vonatkozott; s a XX. században nagyjából mindaz be is teljesült, ami ott elhangzott, de a világkatasztrófa még „függőben” maradt. Fekete Sándor Pál részletesen elemzi ezt az időszakot, amely a *földi idő végét* jelenti – de *nem* az emberiség halálát, csupán átformálódását. Utána egy csodálatos béke-időszak következik (kb. az ezredfordulón, 2000-ben vártuk is; az egyház is felkészült rá); de úgy látszik: Isten a közbenjáró imák sokasága hatására még haladékot adott a bűnösöknek a bűnbánatra és a megtérésre. A kereszténység egysége szintén várat magára; sőt: a vallásos élet (is) mintha (újra) kihűlőben volna. Az anyagiakban, az életmódban pedig (újra) rohamosan nőnek a különbségek. Vagyis úgy tűnik: az emberiség nem tanult (a mind sűrűbben elhangzó) figyelmeztetésekből; s bár a HIT emberei, az evangélium követői közbenjáró imáik sokaságával, a lelkeségi mozgalmakkal és a szentségimádásban történő kegyelem-kéréssel próbálják

„felgyorsítani” a béke-korszak eljövetelét, egyre inkább nő az elpártolás Isten-től, s a hűtlenség az evangéliumi értékekhez. Az ember(iség) nem tér meg; Isten helyett saját magát akarja „imádtatni”, s a Hatalomra törő Akarat az *evilági* jóléti berendezkedésre törekszik. Minek következtében a Természet rendje máris felborult, a klímaválság, a földkéreg elmozdulása folyamatban, a tengerfenék repedezében, s a Föld izzó belsejében túlhevített gőz robbanásszerűen, szökőárakban tör felszínre; a hatalmas víztömegek pedig pusztító hatással vannak (különösen Amerikában!) az egész partvidékre, szárazföldre. Eszünkbe kell, hogy jusson tehát, amit Jézus mondott: „A földön kétségbeesett rettegés lesz a népek között a tenger zúgása és háborgása miatt” (Lk 21, 25), s „jelek lesznek a csillagokban”, „az ezek erői megrendülnek” (Lk 21, 27); a bolygók Nap körüli keringésében is zavarok támad(hat)nak.

Ezek a jelenségek pedig már az Antikrisztus megjelenésének időszakára utalnak. Az Antikrisztus – *János Jelenései* szerint – a Sátán erejével az egész földet átfogó 10 állam-szövetség vezetőinek élére kerül; s – bár rövid ideig (három és fél évig, ami a bibliai időszámítás szerint 35 évet jelent) – a Világ Ura lesz. Iszonyatos keresztényüldözés következik, Róma elpusztul: „mártírok vére fogja öntözni” – ahogy a Jelenések Könyvében áll (Jel 17, 6). Csakhogy a Szent Szűz, a Napba öltözött Asszony, égi Édesanyánk eltapossa a Sárkány, az Óskígyó fejét, s ezzel elkezdődik a „végek vége”. A La Salette-i prófécia utolsó része: Isten Anyja Isten igaz gyermekeihez fordul, s ima-küzdelemre, Isten melletti kitartásra szólítja őket. Kéri őket, hogy alapítsák meg *Az utolsó Idők Apostolai* szerzetesrendet, s terjesszék az evangéliumot (Melanie előtt látomásban meg is jelentek az új szerzetesnők: a Grenoble-i Gondviselés szerzetéből való misszionáriusok, fejükön fekete fátyollal, fekete ruhában, fehér cipőben; nyakukban hatalmas kereszt, fehér övükön jobb oldalt rózsafüzér – prédikáltak, gyóntattak, kereszteltek, ellátták a betegeket, haldoklókat, temettek stb). Ha így lesz: a Végidők nem érik készületlenül Isten gyermekeit – hiszen Isten Anyja kiterjeszti védő ima-hálózataát a világ fölé. Hénok és Illés próféták visszatérnek, segítik az Istenanya küzdelmét („senki emberfia nem árthat nekik”); az Antikrisztus – hatalomra jutván – megöleti ugyan őket, de ők harmadnapon életre kelnek, s az Égbe emeltetnek.

A La Salett-i jövendölés zárórésze: a Krisztust imitáló Antikrisztus is megkísérli az Égbe emelkedést az Olajfák hegyén, csakhogy az „kettéhasad egészen a föld tüzes mélységéig” (Zak 14, 4), a lezuhanó Antikrisztus társaival együtt behull, és ott pusztul el; mire a föld meginog (Iz 24, 19–20); s az emberiség elérkezik földi élete végéhez. Ez után kezdődik a halottak feltámadása és az utolsó ítélet. És az után kezdődik az ÉLET. A Sátán legyőzöttet – tehát egészen más feltételekkel indul az emberiség új fejlődési szakaszába: *átlép egy új éonba*, amelyben majd – Isten gyermekeként, kilépve az anyagvilág determinációjából – „zavartalan” spirituális életet élhet. A megváltás megtörtént már 2000 évvel ezelőtt: Jézus kereszthalálával és feltámadásával megnyitotta a Kaput mindenki számára a természetfölötti világ, az Égi Haza felé – az ember szabad akarattal dönt, hogy él-e vele? Ha elutasítja a kegyelmet – csak magát okolhatja elkárkozásáért. Mária mindenkinek kezébe adta az ima-fegyvert, hogy küzdjön magáért és másokért, s akkor talán a beteg, tévúton járó emberek (is) „visszatérnek az első buzgósághoz az Apostoli Atyák gondoskodása és példája által,

vagy beleolvadnak az Isten Anyjának szerzetébe”. Így megmenekülhetnek Isten irgalma által.

Fekete Sándor Pál – nagyon mélyen betekintve a *János Jelenéseiben* megjósolt „végidők” valóságába s összevetve azt az azóta eltelt majd’ két évezred történéseivel – egyértelműen fogalmaz: „A La Salette-i jelenés Szűz Mária másfél évszázados prófétai megjelenéseinek a kezdetét jelenti (az 1830-as inkább csak JELnek tekinthető). Enélkül nem érthetjük meg a XX. század nagy Mária-jelenéseinek (Fatimától Medjugorjéig) igazi jelentését: „betekintést ad korunk és az elkövetkező idők nagy titkaiba is”.

Az 1864. év tehát valóban a Sátán kiszabadulásának esztendeje lett (ahogy Emmerich Katalin jövendölte): Lucifer (azaz a Világ fejedelme) sok-sok ördöggel „kiszabadult” a Pokolból. Ez a szimbólumok nyelvén úgy értelmezhető, hogy a világuralomra törő Louise Napóleon – életfogytigra szóló rabságából kitörve – az 1848-as francia forradalom által „köztársasági elnök”-pozícióba került; majd 1852-ben egy államcsínnyel császárrá kiáltatta ki magát; ugyanakkor az olasz egységért küzdő csoportokat támogatva egyszerre tört a pápai és a császári hatalomra (vagyis a pápát megillető jogokat is ő akarta gyakorolni). 1864-ben megszüntette a pápai államot, s magát a pápát visszaszorította a Vatikáni Állam keretei közé. A Római katolikus egyház így elvesztette hatalmát „a lelkek fölött” is; a vallásosság egyre jobban visszaszorult Európában; ezáltal az egyház válságba jutott – s elkezdődött a háborúk és forradalmak kora. A nagy francia forradalom mintájára a Párizsi Kommün 100 napos kísérletét az egymást követő lázongások, kisebb-nagyobb „földrengések” kísérték; a Vörös Sárkány (a Kommün Szellembe akarta kebelezní a világot – de legalábbis egész Európát. Így már érthető, hogy XX. századi első jelenésében (FATIMA) az égi Szűz miért kérte, hogy Oroszországot ajánlja fel a pápa az ő Szeplőtelen Szívének – különben nem lehet megakadályozni a soron következő háborúk sorozatát. De úgy tűnik: a Jeleket, az egyre szaporodó látnokok jóslatait nem értette meg (vagy nem akarta megérteni) se az egyház, se az ekkor már egyre racionálisabban gondolkodó, ateista embertömeg – amely az anyagi jólét vonzásában manipulálhatóvá vált s elvesztette kapcsolatát a Szent Valósággal. Az egyház sem volt a teljes Világosság birtokában; így a misztikus látnokok sugallatait nem hozta nyilvánosságra (sőt! – elrejtette őket); s a szellemi-lelki értelemben magára hagyott nép „Lucifer rabságában”, a társadalmi manipulátorok foglyaként Istent kezdte hibáztatni (maga helyett) a társadalmi életben eluralkodó gyűlölet és harci szellem miatt („miért engedi?”)

A Lourdes-i Jelenés azonban a kegyelem kiadásáról szólt (ahol legnagyobb a sötétség, ott árad ki a kegyelem). A Boldogasszony 18 ízben jelent meg a kis pásztorklánynak, Bernadette-nek; egy szegény molnár egyszerű kislányának 1858. febr. 25-én egy elhagyatott és nedves-sáros barlangban. Megszólítva őt, arra kérte: igyon és mosdjon meg a forrásból, s egyen a füvekből, amelyek ott teremnek s a barlang egy száraz szegletére mutatott. A lányka ott kaparni kezdte a földet, s csakhamar vékony sugárban víz tört fel a földből; s ő – bár még sáros, mocskos volt a víz, valóban ivott belőle s meg is mosdott benne, a fűből is evett. A víz pedig egyre bőségesen tört fel a föld mélyéből,

lassan letisztult – s már a jelenés napjaiban csodálatos gyógyulások forrása lett. A Boldogasszony a márc. 25-ei jelenésében már nevét is elárulja: Ő a *Szeplőtelen Fogantatás*. A Csodák és Jelek által akarja meggyőzni a világot Isten Irgalmasságáról s arról, hogy a természetfölötti Valóság léte, Isten gondoskodó szeretete védelmet nyújt számára a Gonosz hatalma ellen. Ha tehát Istenre bízza magát: kegyelemben részesül (ha nem, akkor viszont súlyos megpróbáltatások várnak rá). A Szent Szűz zárándoklatra szólította az emberiséget: így védekezzen a Kísértő hamis illúziókat elhíntő csábításai ellen, s ima-küzdelemben, bűnbánattal erősítse meg hitét és bizalmát az Égi Segítségben.

Természetesen, Bernadette-nek is bőven kijutott a megaláztatásból, meghurcoltatásból – súlyos testi szenvedésekből, mint minden látnoknak; úgy tűnik, Jézus szenvedéseiben mindenkinek osztoznia kell, aki a megváltás ügyében közreműködik – a kereszthordás titka ez. A földi megpróbáltatásokért égi jutalom vár rájuk. A Lourdes-i forrás vize ma is zubog; a víz összetételét pedig már sokszor megvizsgálták – s az eredmény: normális ivóvíz. És mégis gyógyít: természetfölötti ereje van. A betegekről, gyógyulásokról a Lourdes-ban működő nemzetközi orvosi iroda rendszeresen készít följegyzéseket. De azoknál sokkal többet mondanak a gyógyult betegek, a zárándokok ezrei, akik élménybeszámolóikkal bizonyítják: az isteni kegyelem folyamatosan árad ránk, az egész emberiségre – fajtól, bőrszíntől, nemtől függetlenül; csakhogy a hálátlan és hitetlen emberek mintha ezt észre se vennék: nem akarnak róla tudomást se venni. Ezért szenved és könnyezik a Fájdalmas Szent Szűz oly sokszor, s panaszkodik mindmáig: „Szent Fiam teste, az Egyház csupa seb. (...) Kevesen ismerik fel az Ő akaratát. Kéréseit nem hallgatják meg. Tanításait félreértelmezik. Mit tettek ígéivel? Pedig az Ő útja – aki alázatos szívvel, büntelensége dacára a legirgalmasabb Szívvel jött le közénk a Földre – egyszerű és könnyű: Ő mindent megmutatott a világnak. (...) Jézus mindig a szenvedők mellett állt. Ő megmenti az Egyházat, mert az Övé. Imádkozzatok hát és engeszteljétek sokat az Egyházért!” (a Szent Szűz üzenete Lourdesban 1984-ben).

Horváth Mária jelenkori látnokunk Lourdes-i zárándoklatán (1984. aug. 13–16.), amelyen családjával együtt vett részt, saját megtapasztalása nyomán élményszerűen írja le a szakrális gyógyhely csodatévő varázslatának titkát. Az esti körmenetnél s másnap reggel a Barlangnál hihetetlenül nagy tömeg volt – mindenki egyenként léphetett be a Barlangba, s ott az órá váró egyszemélyes kis fülkébe, ahol apácák fogadták mosolyogva. Mikor látnokunk belépett a vízbe (kicsit félve, hogy nem lesz-e túl hideg?), imádkozni kezdtek. Bár valóban hideg volt a víz, mégsem fázott benne: „Egy kis Szűz Mária szobrot nyújtottak felém, megcsókoltam. A levegő nagyon sűrített volt; leültettek, s gyorsan bemerítettek a vízbe; majd ugyanolyan hirtelen ki is húztak belőle. Forró volt a bensőm, mintha tüzet nyeltem volna”. Egy kis pohárka vizet nyújtottak neki, s mikor azt megitta, forróság öntötte el. „Ó, Uram, mi ez itt? mi történik velem?” – gondolta. – „Éreztem a Szentlélek és az Istenanya jelenlétét olyan módon, ahogyan soha életemben. Minden elködösült, a könnyek elöntöttek, alig tudtam kimen-ni”. Egész testét tűz járta át; áldotta, dicsőítette az Urat és Máriát – s a végtelen Istent. Örömteli, ujjongó, érthetetlen szavak törtek fel benne; leült egy padra, s énekelni kezdett. Egyszer csak a férje lépett mellé; ő is könnyekkel telt szem-

mel, s megrendülten szólt: „Mária! Ez valami csodálatos élmény volt! Ilyet még soha nem éreztem! Elmondtam hangosan a vízben az Üdvözlégy, Máriát!” Majd gyermekük is hozzájuk lépett, könnyteli szemmel: „Édesanya, nekem ez volt a bérnálásom! Hogyan köszönjem meg?... Itt van a Szűzanya! Itt van mindenütt, ugye, ti is érzitek? Itt van bennem és körülöttem, ugye, most már mindig érezni fogom őt?” – mondta zokogva. „Ekkor még nem tudtuk, hogy fiunk majd szerzetesrendbe lép, mikor annak eljön az ideje” (1998-ban).

A közös éjszakai virasztáson aztán a Szent Szűz velük maradt, s így tanította a híveket: „Isten lelke minden világvallásban működik. Jelen van mindenütt, ahol Őt keresik. Kinek-kinek szintjéhez mérten jelenik meg. Ne az ellentéteket keressétek, hanem a közös Igazságokat! Ne az ellenségesség és az ítélkezés vezéreljen titeket, hanem a megértés, türelem és jóság! (...) Imádkozzatok és engeszteljétek! *Megtérést kérek az egész világtól!* Vezekeljétek bűtökkel, imákkal, lemondásokkal, sok-sok jótettel a világ bűneiért Vezekeljétek sokat a hitetlen lelkekért!!! Anyai szívem védelme még tart, de siessetek, ne késlekedjétek! Ne vesztegessétek az időtöket: adjátok oda magatokat teljesen az Istennek! (...) Kevés az időtök már...” Majd nyomatékosan hozzátette: „A Világ Anyja vagyok. Szent Fiam rám bízta a Föld védelmét a Keresztről. A *Szentlélek Jegyese* vagyok, Vele, Benne és Általa működöm! A Béke Királynője vagyok. Hamarosan eljövök Jézus Krisztus mellett nagy fényességben és dicsőségben!” (Horváth Mária: *Találkozások Jézussal és Máriával*; I. rész; a Lourdes-i fejezet, 47–54.p. – Testvéri Szolgálat Alapítvány Kiadó, Bp. 1988).

A Szűzanya aktivitása az idő múlásával egyre fokozódik: nemcsak gyermekeit félti az elkárhozástól, hanem a megtérők sokaságával szent Fiának örömt is szeretne okozni, aki oly szomorú, elárvult az Oltáriszentségben! Ezért mind több mentőkötelet kínál fel Isten hűtlen gyermekeinek: „terjesszétek a rózsafüzért – s üdvözlőtök!” 1872 októberében (a később Boldoggá avatott) Bartolo Longo a Vezúvtól délkeletre, az ókorban lávaömléstől elpusztult Pompei romjai mellett járva, Valle di Pompeiben egy kicsike elhagyatott templomra bukkant s *benső hangot* hallott: „Ha az üdvösséget akarod, terjeszd a rózsafüzért!” S ő – bűnös embernek érezvén magát – felkiáltott: „Én üdvözlőni fogok, mert el nem megyek innen, Pompei földjéről anélkül, hogy el ne terjesztettem volna a rózsafüzért!” S valóban! 1875 novemberében népmissziót tartott három egyházmegyes pappal; s mint írja: „ezen az elhagyatott és néma vidéken fölhangzott az *Üdvözlégy*, mert a hazatérő emberek a rózsafüzért énekelve szóródtak szét a vidéken...” Csakhamar szert tett egy Rózsafüzér Királynője kegyképre, amit restauráltatott; s mikor a képet újraszenteltetve elhelyezték a főoltár fölött, csoda történt: a kép volt tulajdonosának unokahúga – a rózsafüzért imádkozva, meggyógyult. Ez után a templomot újjáépítették; 1887. máj. 8-án szentelték fel az új főoltárt; s Bartolo még ezen a napon *Leányárvaház*at alapított; majd 1891-ben *A börtönben lévők fiainak Intézetét*; s csakhamar az egyik innen kikerülő ifjú megtért, s papi pályára lépett. XIII. Leó pápa a világ plébániájának nevezte Pompei kegyhelyét, s a Rómában járó zarándokokat is elküldte oda. A kegytemplom végül is felépült; Szent X. Piusz jóváhagyta az *Egyetemes Rózsafüzér Társulat*ot (1906), amelybe ő maga is belépett; a Társulattal Bartolo Longo az egész világon elterjesztette a rózsafüzér világmetéű közös imád-

kozását, s A Rózsafüzér 15 szombatjához kapcsolódóan A Rózsafüzér Királynőjének megkérdelését máj. 8-án és október 1. vasárnapján. Aláírások millióit gyűjtötte össze a Mária mennybevitelét szorgalmazó dogma támogatására, de arra csak jóval a II. világháború után, 1950-ben került sor (lásd: Bartolo Longo: *A Rózsafüzér 15 szombatja*; Szent István Kiadó, Bp. 2018).

Az Egyház tehát sokáig késlekedett a Szent Szűz megdicsőítésében – mert nem szívesen emelte be Máriát, „a teremtményt” az égi Szentháromság zárt körébe. „Az Úr földi szolgálóleányának” nem kívánt ekkora rangot adni. Csupán a XX. században – a Szentlélek ihletésére – határozott úgy XII. Piusz pápa, hogy eljött az idő annak az ősi teológiai igazságnak az elismerésére, amit János evangélista ránk hagyott („Mária testét Isten az égbe vitte”); s összehívta a világ összes püspökét, mi a véleményük erről a hitigazságról. A püspökök – plébánosokkal egyetértésben – szinte egyhangúan *igent* mondtak; hiszen már a katakombákban is ábrázolták Mária mennybevételét, s évezredes igazságként azóta is él ez a hittörténeti esemény. A pápa megbízta tehát a teológusokat, hogy fogalmazzák meg a bullát; maga is sokat javított rajta, s 1950. nov. 1-én, Mindenszentek napján a Szent Péter Bazilikában ünnepélyesen kihirdette, hogy „Mária testét az Isten az Égbe vitte”; ezzel mintegy Illés próféta s Mózes mellé állítva Őt. II. János Pál pedig *Rosarium Virginiae Mariae* c. apostoli levelében (kommentár a II. Vatikáni Zsinat *Lumen Gentium* c. enciklikájához, 1978) azt hangsúlyozta az új évezred hajnalán (2002, a Rózsafüzér éve), hogy a rózsafüzér „Isten Anyjának csodálatos jelenlétét” mutatja meg „Krisztus és az Egyház misztériumában”. Az Üdvözlégy mondásakor ugyanis elvonulnak lelki szemeink előtt Jézus életének fő eseményei; s „az öröndetes – fájdalmas – dicsőséges titkok által eleven közösségbe kapcsolnak Jézussal az Ő Anyjának szívére keresztül”. Saját magát, egész pápaságát Szűz Mária oltalmába helyezte („totus tuus”), s hálából a kapott kegyelmekért a füzért kiegészítette a *Világosság titkaival*.

A XIX. század második felében a jelenések nyomán intenzíven fellángolt a Mária-tisztelet. A század utolsó harmadának legjelentősebb misztikus női szentje, a *Gyermek Jézusról elnevezett Lisieux-i Kis Szent Teréz* (1873–1897), már szinte egyazon hőfokú lángolást tanúsított Jézus és Mária iránt: boldogan vállalva a Jézus által neki szánt Keresztet, Máriánál keresett menedéket és vigaszt, ha nehézségei voltak, s szinte gyermeki örömmel kapaszkodott égi Édesanyja kezébe, hogy segítse őt útján.

Kis Teréz naivan tiszta és ártatlan lelkületével a Szentté válás legrövidebb és leggyorsabb útját járta be: egyszerűen hitte (és biztos volt benne), hogy Ő minden hibájával együtt Isten Gyermeke. II. János Pál – 1980-ban Lisieux-ban járva – fejet hajtott e bizalomteljes gyermeki nagyság előtt: „Isten lelke megengedte Kis Szent Teréznek, hogy a mai kor emberének kinyilváníthassa az evangélium alapvető titkát: Isten az Atyánk, és mi mindnyájan az Ő gyermekei vagyunk”. 1980-ban szentté avatta őt; s beiktatta az egyházdoktorok sorába: Sienai Katalin és Avilai Szent Teréz mellett van a helye – mint a legfiatalabb egyházdoktornak – a Szentek koszorújában. Kisgyermekkor óta ez volt az álma / vágya: „szentté akarok válni!” S meg is kapta Istentől a szentté váláshoz szükséges kegyelmet; hiszen ha forrón és kitartóan kérünk valamit Istentől,

Ő azt meg is adja. Hiszen Ő eleve azt akarja: „Legyetek mindnyájan szentek, mert én szent vagyok!”

A kislány földi édesanyját 4 éves korában vesztette el. Két nővére csakhamar belépett a Lisieux-i Kármelbe, s ő sokat szenvedett, betegeskedett, sírt, mert ő még nem mehetett. Már kora-gyermekkorában kérte Isten segítségét, hogy apáca lehessen. Amit meg is kapott; mert elhatározta, hogy mindenben elfogadja Isten rá vonatkozó tervét. 14 éves korában Szent Klárát látta álmában, amint végtelen anyai szeretettel foglalkozott ifjú novíciáival; s e látványtól az ő lelke is – mintegy anyává érve – kinyílt mindenki irányában. Ekkor végre már megengedték, hogy belépett a Karmelbe; s ő valóban átélte a végtelen Teljességet: bejuthatott végre a Szeretet Birodalmába. S bár soha nem hagyta el a kolostor falait, nem hirdetett Igét – mégis a *misszió* (a közbenjárás) Szentje lett. Egyszer, mikor valami kisebb bűnt követett el, gyermekien felujjongott – írja magáról – mert örült, hogy van mit megbánnia („abban a pillanatban megértettem, hogy bűnös vagyok”); s boldogan vetette magát Jézus karjaiba. „Isten angyalai a mennyben jobban örülnek a megtérő bűnösnek, mint 99 igaznak, akinek nincs szüksége megtérésre!” (Lk 15, 7). A bűnösök ragaszkodása Istenhez ugyanis erősebb (hiszen hihetetlen öröm, mikor bocsánatot nyernek s visszafogadják őket!), mint az un. „bűnteleneké” (ilyenek nincsenek is; csak öntelten *azt hiszik* magukról, mint a farizeusok). Ha alázattal Jézus irgalmas szívéhez fordulunk, visszakapjuk lelki békességünk – tanítja társait is Kis Teréz; s eközben a bűnbánó megváltottak boldogságát éli át. „Azt kapjuk meg Istentől, amit remélünk Tőle”.

Teréz titka tehát: jól döntött; azt a sorsot és hivatást választotta, amelyet Isten rendelt számára. Leghőbb vágya az volt, hogy „lelkeket mentsen”; és ennek módját megossza-megismertesse rendtársaival. Szenvedései és imái által több lelket nyert meg Jézusnak, mint sok igehirdető. Felismerte: a közbenjárás szolgálat; ajándék Jézusnak. Az áldozatként felajánlott, örömmel viselt szenvedés üdvözteti a lelket. „Lelkem ujjongva örvend fájdalommban, mert a tövisek között érzem a nyíló rózsabimbó illatát” – mondta boldogan a Kis Teréz. „Megértettem, hogy a Szeretet magába zárja az összes hivatást, s hogy a Szeretet: MINDEN” – írja Önéletrajzában (Ecclesia K. 2005) – Egyszóval: hogy a Szeretet: ÖRÖK”. Egész lényét Istennek ajánlja fel szeretetből, engesztelő áldozatul; egyetlen célja: „a szeretet lángtengerében való fölemésztődés Istenért és az emberekért”. Úgy vélte (és tapasztalta is), hogy „aki szeret, az mentes a Gonosz minden támadásától: a Sátán képtelen ártani neki, mert szíve eleve Istené”. Ezért legfőbb törekvése (*küldetése*), hogy „Jézus szentséges szívének lángjától felgyúlva”, viszontválaszt adjon erre az égő hívásra a végtelen, feltétlen Szeretet és engedelmesség alázatával. Vallotta: a világon egyetlen kincsünk a Szeretet, a másokért élés boldogsága. Szeretnünk kell a Keresztet, a mi *saját keresztünket* is, mert általa tanuljuk meg szeretni Istent s embertársainkat; s általa értjük meg, hogy sebeink, szenvedéseink a Mennyei Országába való bejutás forrásai. Ha sebeinket elrejtjük Jézus sebeibe, amelyek gyógyulást szereztek sokaknak, szereznek nekünk is (Iz 53, 5), akkor Jézust boldoggá tesszük, s Ő minden vétünkét megbocsátja. Hiszen Ő – ahogy halálában magára vette bűneinket – azóta is folyamatosan magára veszi, hordozza azokat; eltűri a sok-sok bántást, amivel 2 évezrede illetik a gonoszok, a hitetlenek. Ha mi, akik szeretjük Őt,

mélyen, teljes szívvel megbánjuk bűneinket, azok már nem nyomják tovább az Ő vállát.

Lehet, hogy sokszor „ártatlanul” szenvedünk a külvilág értetlenségétől, sőt rosszindulatától; de végeredményben azokból is sokat meríthetünk lelkiekben – tanítja Kis Szent Teréz életpéldája. A kolostorban sokat kellett szenvednie a perjelő (és gyakorta apáca-társai) ridegségétől, közönyétől, sőt szándékos rosszindulatától is. Önéletrajzában írja: hosszas lelki eligazítások, feddések sora (tény, hogy nem volt a precizitás mintaképe – ezt el is ismerte); sok-sok apróbb-nagyobb hiba, feledékenység, amiért folyton rendre utasították (de hisz oly fiatal volt!) – ezeket a ’dorgálásokat’ penitenciaként tűrte. De az apátnő olyasmibe is belekötött, amiben nem is volt hibás (a novícia-mesternő minden délután őt küldte gyomlálni a kertbe; az apátnő mindig szembejött vele, s rá-szól: „Haszontalan gyermek, minden nap sétálni mész?”); sokszor szándékosan megalázták, bántották – de ő tűrte, bár emiatt sokat kesergett. Később, már „elkészülőben” a világból, így ír Gonzaga anyáról: „Ó, Anyám, szívem mélyéből köszönöm, hogy nekem adtad ezt a szenvedést. Jézus tudja, hogy kis Virágjának szüksége van a megaláztatás ezen esőjére, mert enélkül túl gyenge ahhoz, hogy meggyökeresedjék; és Neked köszönhető, hogy ez a kegyelem megadatott neki”. Nem hiábavaló tehát – szűrhetjük le a ’tanulságot’ – hogy néhányan „nagy keresztet” hordozunk (éppen egy ’főnöknek’, felettesünknek, előljárónknak, esetleg társunknak stb. köszönhetően); s ilyen jellegű ’megpróbáltatásainkat’, szenvedéseinket is felajánlhatjuk másokért.

A kis Teréz felismerte: „Jézus Keresztje én vagyok a vállán, személyesen, bűneim (bűneink) súlyával”; de ha teljes szívvel átadjuk magunkat neki s egysülünk vele a kereszthordozásban, akkor *együtt hordozzuk* mindenki terhét, bűnét. És így Vele együtt megtapasztaljuk: milyen érzés bűnösnek lenni, eltaszítva az Atyától – Ő pedig feloldja eltaszítottságunkat, jóságosan eltörli bűneinket: beemel saját Fényébe, Magához von, s többé nem is emlékezik rájuk. Ez a *megváltás* lényege. S ha mi segítünk Jézusnak minden ember bűneinek cipelésében, akkor Ő sok (egyre több) lélekre tudja kiterjeszteni üdvözítő művét („az ő sebei szereztek nekünk gyógyulást” (Iz 53, 5). Teréz szerint ezáltal „társmegváltói” leszünk Jézusnak: segítünk neki a lelkek megmentésében. Felajánlott sebeink pedig megújult erőt adnak az élő és valódi misztikus testnek, az Egyháznak. „A szenvedés elmúlik, a felajánlás megmarad”- biztatja Teréz a többi apácát is. Hiszen Jézus maga kívánja ezt tőlünk: „Egy órányi elmélkedés fájdalmas szenvedésemről sokkal több érdemet hordoz, mintha egy éven át naponta ostromoznád magad. Fájdalmas sebeim szemlélése javadra, nekem pedig nagy örömökre szolgál” – mondja minden Jegyesének. Tulajdonképpen a szemlélődő imában azonosulnak a misztikusok vele. „Kevés lélek szemléli igazi együttérzéssel szenvedésemet. A legnagyobb kegyelmet azoknak adom, akik áhítatosan elmélkednek szenvedéseimről”.

Kis Szent Teréz gyermeki, áttetszően tiszta gondolkodásmódjával – minden ártatlan naivitása ellenére – az üdvtörténet legmélyebb kérdéseibe hatolt be; ezért oly megható, s mégis végtelenül komoly, felelősséggel teljes minden lépése. Szívével, a természetes szeretet útján megérezte-megértette, hogy Jézus *valóban* megbocsátja minden vétkünk, tévedésünk, és így mi nyugodtan bízhatunk ígérétében. Ezért már kisgyermekkorában, ha nagy fájdalom vagy lelki

szenvedés érte, kedvesen csak annyit mondott Jézusának: „Vedd el, a Tiéd, egy titkos ajándék Neked!” És Jézus magához vette a neki adott sebet, és saját sebeivel egyesítve ‘dicsőséges sebbé’ változtatta. Hiszen mi, bűnös emberek alkotjuk „Krisztus misztikus testét”, és úgy segíthetünk megváltónknak a lelkek megmentésében, ha együttműködünk Vele mások terheinek hordozásában, s ha felajánljuk értük szenvedéseinket. „Határozzatok el, hogy Istent teszitek az 1. helyre életetekben”; s Isten betölti szíveteket szeretetével, a kegyelemmel – mondogatta társainak – „s mi napról napra növekszünk az életszentség útján”. Az Atyához így szólt: „Itt vagyok, Uram! Részt akarok venni üdvözítő tervedben az emberiség számára. Rendelkezz velem kívánságod szerint”. Kéri a Szent Szűz segítségét is – s megkapja: „Drága gyermekeim! Anyátok vagyok, s szeretnék a Mennybe vezetni titeket”. Teréz valóban tapasztalja: aki Máriához fordul, rábízza magát, az megkap minden segítséget Tőle. Hiszen Mária is azt szeretné, ha mindnyájan életszentségben élnénk.

S a Mennyei Atya sem kíván többet tőlünk, akik nem kapunk különleges meghívást a „szentté válásra”, csupán annyit, hogy szeretetben éljünk; mert aki Szeretetben él, az boldog; aki nem ismeri a szeretetet, az súlyos beteg és örökre boldogtalan marad. Az ima – a szentségek – a szeretet és az irgalmasság cselekedetei által mindnyájan meggyógyulhatunk. Ezt tudta és hitte is Kis Szent Teréz; ez volt a „karizmája”, s másoknak is tovább tudta adni a Titkot: „Mennyei Atyátok is azt akarja, hogy egy se vesszen el a kicsinyek közül” (Mt 18, 14).

Teréz, a „kis út” és a lelki gyermekség Szentje, igaz hittel vallja, hogy „a rózsafüzérrel bármi elérhető”: Mária közbenjár értünk Szent Fiánál, aki földi Édesanyja kérését mindig, minden körülmények között teljesíti. „A rózsafüzér olyan, mint a földet a Mennyel összekötő hatalmas lánc: egyik vége a mi kezünkben, másik a Szűzanya kezében van. Amíg lesz, aki imádkozza a rózsafüzért, Isten nem hagyja magára a világot, mert Szíve nem tud ellenállni ennek az imának. A mennyek szelíd Királynője nem feledkezhet meg azokról a gyermekeiről, akik megszakítás nélkül éneklik dicséretét. A rózsafüzér tömjén módjára száll a Mindenható lábai elé. Mária pedig a szívünket megújító forrás formájában adja vissza nekünk mindezt. Isten előtt egyik imádság sem olyan kedves, mint a rózsafüzér”.

A Szentháromság-Egy-Istennek magát *felajánló imájában* átadja lelkét és szabadságát az Úrnak: „Ha gyöngeségem miatt elesem, isteni tekinteted azonnal tisztítsa meg lelkem, megemészte minden tökéletlenségem, miként a tűz átforgatja mindent önmagában”. S külön köszönetet mond Jézusának azért a kegyelemért, hogy „a szenvedések tűzpróbáján” átvezette őt; s hogy méltóztatott részt adni neki drága keresztjéből. „Remélem, hasonlítok majd Hozzád az Égben, és látom ragyogni megdicsőült testemen Szenvedésed szent sebhelyeit”; s a földi száműzetés után, „remélem, majd országodban örvendezhetek”. „Nem akarok más trónt és más koronát, mint Téged, Szerelmem!” S „hogyan a Tökéletes Szeretet aktusában éljek, följajnlom magamat egészen eléggő áldozatként a Te irgalmas Szeretetednek, kérve, hogy egészen eméssz fel, kiárasztván lelkembe végtelen gyengédségednek hullámain, amelyek beléd vannak zárva, és így szereteted vértanújává váljak, ó Istenem! Szerelmem, szívem minden dobbanásával meg akarom újítani ezt a felajánlást számtalanszor, míg az árnyak elenyésznek, és elmondhatom neked szerelmemet egy örök színről-színre látásban! ÁMEN”.

És Isten elfogadta az Ő felajánlását, engesztelő, szeretettől sugárzó életét: halála pillanatában, a lisieux-i Kármelben, felvéve a szentségeket, Gonzaga Anya és nővértársai szemeláttára ment át a színeváltozáson. Ezt a pillanatot őrzi utolsó fényképe: arcán nyoma sincs az átélt szenvedéseknek: tiszta ragyogás, mélységes megbékéltség, az „átistenültség” fénye tündöklök rajta (Jézus eljött Jegyeséért és magával vitte Őt az „örök Világosságba”).

Sienai Szent Katalin, Avilai Teréz, Kis Szent Teréz és Keresztes Szent János karmelita Szentek, egyháztanítók, akiknek felmér(het)etlen jelentősége volt a hit, a belső vallásos szemlélet megújításában: a természetfölötti létszféra titkainak megismerésében. Szalézi Szent Ferencnek, s nyomában Bosco Szent Jánosnak pedig az egyház szociális szerepének növelésében, a Szentlélek-lelkület terjesztésében, s a mások helyzete, gondjai iránt nyitott segítő közösségi szereptudat kialakításában. Az Ő felismeréseik, hogy Jézus velünk van ma is, mindennapjainkban; s jelen van (nemcsak tanaival, evangéliumával, hanem személyesen is) a szentmisékben, köztünk él és formál bennünket – sajnos még ma sem kapnak kellő hangsúlyt az egyház liturgikus gyakorlatában. Pedig ha több ember megismerhetné a misztikusok által felszínre került létigazságokat, ha megismerhetné és mindennapi életében „hasznát venné” az evangéliumi életformának, a példázatokot saját magára vonatkoztatva – társadalmi életünk is letisztultabb, gyűlölettől és hatalmi harcoktól mentesebb lehetne, s többen találnák meg belső békéjüket. Harccal és gyűlölettel, erőszakkal soha nem lehet „boldoggá tenni” senkit (ezek sátáni eszközök); csak az egymásra figyeléssel, egymás kölcsönös segítségével lehet(ne) a „jóakarátú emberek” közös világát megteremteni. Nagyon fontos lenne, hogy minél több ember elinduljon – a misztika ismeretében, annak ’eszközei’ (szemlélődő ima, szentségimádás, bűnbánat, gyakori szentáldozás) – újra Isten felé.

A XX. század – Lucifer százada

A XX. században aztán a szabadon engedett Lucifer kedve szerint tombolhattott; emberi erővel már nem lehet(ett) feltartóztatni. Az ördögi (totális) hatalmi struktúrák kiépítésével (háborúk – fasizmus – bolsevizmus), a hitét veszített tömeg manipulálásával „szolgái” elérték, hogy az emberek – csalóka ígéreteiknek önként alávetve magukat – a leggonoszabb, legembertelenebb parancsokat is engedelmesen végrehajtsák. Az ateizmus fegyverével terelték az egymás ellen uszított népeket a pusztító háborúk felé; a Gonoszság erői gúzsba kötve a lelki rabszolgaság kötelékeivel, vérpadra hurcolták az Egyházat is. Oswald Spengler 1920-ban megjelent nagyszabású, zseniálisnak mondható civilizáció- és kultúrtörténeti mega-művében (*A Nyugat alkonya (Der Untergang des Abendlandes)*, *A világtörténelem morfológiájának körvonalai* I-II. k. magyarul: Európa Kiadó, 1995.) már jelezte: az I. világháború irtózatoss (lelki – szellemi – erkölcsi) pusztítása után, Nyugat-Európa metafizikailag meddővé vált talajában nem lesz többé erő az új magvak felneveléséhez, kibontakoztatásához – ezért a régi vágányon tovaagördülve, az európai civilizáció az önpusztítás, a teljes kiürülés felé tart. S mi most, az évszázad végén, az ezredforduló hajnalán,

már látjuk-tapasztaljuk: e 2500-éves civilizáció valóban a végét járja – mint egykoron a mezopotámiai, az egyiptomi: termő-teremtő erejük kimerülván, elvesztették jelentőségüket; átadván helyüket a görög-római zsidó-keresztény civilizációnak. Ez nem azt jelenti, hogy az Élet megsemmisül – csak átalakul. Az utolsó évszázadban szabadon tobzódó Lucifer hatalma végül meggyengül; a társadalmi struktúrák átalakulnak; Mária eltapossa a Sárkány fejét – s a nagy pusztítások után még megmaradó élet alapjai újrarendeződnek (s ha hiszünk benne: evangéliumi alapokon majd felépül egy más típusú, Istennek tetsző új civilizáció: a Szeretet Civilizációja, amelyben nem lesznek kisemmizettek, nyomorra, éhhalálra ítélt Lázárok a fényes Paloták árnyékában. Ezt már a mi Petőfink is megálmodta a XIX. sz. derekán (*Palota és kunyhó*).

A sátán százada kezdetén nem véletlenül adott a Szent Szűz időben figyelemzavaró JEL-t (az I. világháború befejeződésekor, de még az októberi forradalom kitörése előtt) az emberiségnek! Már 1916-ban háromszor küldte le Angyalát a Földre kis látnokaihoz, hogy felkészítse őket a Jelenéseire; majd 1917. máj. 13-tól okt. 13-ig (tehát egy teljes félétven át) minden hónap 13. napján megjelent Cova di Iria legelőjén (Fatima mellett, ahol a Madonnának már 1385-ben templomot és kolostort építettek a domonkos szerzetesek). Leiria egyházközség három kis pástorgyermekeit (a 10 éves Lúciát s a kis testvérpárt: a 9 éves Ferencet és a 7 éves Jácintát) imára, vezeklésre szólította, hogy az egész földkerekségre kiterjeszthesse az isteni megbocsátás kegyelmét. Mint a *Rózsafüzér Királynője*, felhívta a gyerekek figyelmét a rózsafüzér fontosságára (szent kötelékbe fűz bennünket Istennel, nem engedi, hogy elszakadjunk Tőle; szívünket az Isten- és emberszeretet tűzéire gyújtja). Következő jelenésekor (júni. 13) Lúciának azt mondta: „Jézus téged akar felhasználni, hogy engem jobban megismerjenek és megszeressenek. A mennyei Atya óhaja, hogy a Szeplőtelen Szív ájtatossága elterjedjen mindenütt”; s kérte a kislányt: terjessze el minél szélesebb körben „az 5 elsőszombati ájtatosságot, hogy ezáltal elejét vegyék az egyházüldözésnek és a bolsevizmus terjedésének”. Az utolsó jelenés (okt. 13.) a megígért titokzatos *napcsoda* volt, amelyre 70/80 ezer ember is összegyűlt. A Napkorong fényezésben táncolni kezdett, többször megperdült tengelye körül; s egyszercsak mindenki úgy érezte: elválík az égtől, s rájuk zuhan. Rémülten térdre hullottak, s bűneiket bánva, kiáltozni kezdtek: „Hiszek Istenben! Ave Maria! Istenem, irgalmazz!” Aztán a látnokok előtt megjelent a teljes Szent Család; s a kereszt jelével megáldotta a világot. Majd Lúciának külön is megjelent az Üdvözítő, megáldotta a népet; s utána Lúcia több alakban is látta a Madonnát (mint Fájdalmas Anyát, s mint a Kármelhegyi Boldogasszonyt). A Szent Szűz, a Világ Királynője tehát *több arcával, több alakjában* lépett elé – s ezzel mintegy tudtára adta, hogy ÉGI ÉNje, a Mennybe vétetett Istenanya, különböző alakokban – szerepekben – mindig más-más feladattal: de örökké velünk, köztünk van. Három fontos titkot bízott a Szent Szűz Lúciára, aki a Jelenések elmúltja után rögtön kolostorba vonult; később feltárta a titkokat gyóntatója előtt, aki átadta azokat püspökének – de sokáig nem történt semmi.

Lúcia egész hosszú életében (100 évet élt!) azért imádkozott, hogy az Egyház – felismerve a Történelem végzetes tévedéseit – minél előbb tegyen eleget a Szűzanya kívánságainak: minden hónap 13. napján tartsanak Fatimában

Oroszország megtéréséért (1.) engesztelést szentmisével, szentségimádással, rózsafüzér-ájtatossággal; valamint vezessék be az elsőszombati ima-alkalmat. A jelenések helyén pedig építsenek egy kis kápolnát (2.), ahol Ő mindig jelen lehet. Nem rajta múlt, hogy az egyház csak késlekedve tett szert kéréseinek. Bár 1930. okt. 13-án Leiria egyházmegye főpapja elismerte a jelenések *valódi* voltát; az első-szombati ájtatosságot mégis csak 1939. szept. 13-án hirdette ki: a II. világháború előestéjén. A felajánlás a Szűz Szeplőtelen Szívének pedig majd csak 1942. okt. 31-én történt meg; amikor is XII. Piusz pápa rádióüzenetben az egész világot, Oroszországgal együtt a Szent Szűz oltalmába ajánlotta; majd a Szent Péter Bazilikában a bíborosok jelenlétében megismételte ugyanezt; s 1943 áprilisában körlevelet intézett a világ püspökeihez, hogy ők is ajánlják a Világ Királynője oltalmába saját egyházkerületüket és az egész világot. Ezzel az Egyház és a Világ sorsának alakulását Mária közbenjáró kegyelmére bízta a főpapság.

Ma már nyílt titok, hogy a Fatimai Jelenések legfontosabb üzenete Oroszország megtérésére vonatkozott – ami a bolsevizmus összeomlása után, az ezredfordulón részben meg is történt. De a Szent Szűz csak úgy lehetne úrrá az emberiség bűnein – tévedésein, ha az emberek lelkében is csatát vesz az ateizmus. Hiszen a Bálványimádó emberiség még most is, a XXI. században is, az Anti-Krisztusi Birodalom kiépítésén fáradozik! A szegények – elesettek – a társadalmak periferiáján vergődő milliók egyetlen reménye (most is) az irgalmas Jézus és a Szent Szűz oltalmazó segítsége! – de a „Krisztustalan” világi hatalmak mit se törődnek velük. S bár a modern teológusok, az egyházi vezetők a II. világháború után felismerték: valamiképp véget kell vetni a „keresztényietlenedés” folyamatának, sajnos, azt kell mondanunk, hogy e kérdésben inkább visszafele haladtunk, semmint előre.

Az Egyház próbálta tenni, amit a világi hatalmak ellenében megtehetett a „Krisztustalanság” hátráltatására, a személyes és a társadalmi bűnök visszaszorítására. 1946. máj. 13-ára a portugál püspöki kar nemzeti zárándoklatot hirdetett, hogy Portugália Patrónáját, Szűz Máriát – Fatimai Miasszonyunkat az egész világ Királynőjévé koronázza a Szentatya legátusa a Jelenések közelgő 30. évfordulója alkalmából. S felhangzott a Szentatya hangja az éteren: „Áldott legyen az ÚR, az Isten, Jézus Krisztus Atyja, a könyörület (...) a vigasztalás Istene, aki megerősít minden szorongatásunkban; és az Úrral együtt áldott legyen, akit Ő a könyörületesség Anyjává, a Világ Királynőjévé és Közbenjárónkká, kegyelmeinek közvetítőjévé, gazdagságának kiosztójává rendelt”. Cova di Iria „a kegyelmek kiapadhatatlan forrása és a csodák helye” lett, ahonnan a jótétemények Portugálián át az egész egyházba és az egész világra kiáradnak. Mária „nemcsak Portugália, hanem a VILÁG KIRÁLYNŐJE, aki megőrzi a világon a békét!” Az ünnepségre a zárándokok a világ minden részéről özönlöttek; egy hollandiai híradás szerint „Fatimában az ÉG a földet érintette, s mostantól megkezdődhet Európa újra kereszténnyé válása”. Egy spanyol zárándok pedig Fatimát a *világ oltárának* nevezte.

1950. okt. 30-án a Szent Szűz mennybevételének dogmáját is kihirdette XII. Pius, s egyúttal meghirdette a Szentévet, melynek zárőnnepségét 1951. okt. 13-án Fatimában (az akkorra már felépült csodálatos katedrálisban) tar-

tották, a hálaadás jegyében. A főpapi szentmisét Tedeschini bíboros mondta, aki ekkor jelentette be a Vatikán titkát: a Szentatya négyszer látott a fatimai napcsodához hasonló jelenséget azokban a napokban, amikor a dogmát kihirdette. Tehát Mária megköszönte kérése teljesítését.

A Lúcia nővér által írásba foglalt 3 fatimai titkot lepecsételt borítékban a leiriai püspök 1957. ápr. 4-én átadta a Szent Officium Levéltárának. Ennek a titoknak különös sorsa lett. 1959 augusztusában XXIII. János pápa felbontotta a 3. borítékot, elolvasta, s így szólt: „Várjunk. Imádkozni fogok. Majd megmondom, mit döntöttem”. Később úgy határozott, hogy a lepecsételt borítékot visszaküldi a Szent Officiumnak, nem fedi fel. VI. Pál 1965 márciusában ugyancsak felbontotta, elolvasta, de ő is úgy döntött: nem szabad nyilvánosságra hozni – visszaküldte hát a Szent Officium Levéltárába. II. János Pál az ellene elkövetett *1981-es merénylet után* felépülve, magához kérte a borítékot, majd elolvassa, *prófeciának* minősítette s kijelentette: „egy anyai kéz vezette a golyó pályáját, és a haldokló pápa megállt a halál küszöbén”.

1994. január 3-án, „a Szentséges Szűz parancsára” Lúcia a 3. titok addig nyilvánosságra nem került részét is írásba foglalta, és átadták azt az akkor már erősen betegeskedő Pápának, aki 2000. május 13-án szentté avatta a két kis, korán meghalt pásztor-gyermekeket: Ferencet és Jácintát, s elrendelte a teljes 3. titok közzétételét. A különös látomásban nagy fehér sugárzásban egy Angyal jelent meg, lángpallossal a kezében, amelyből szikrák pattantak ki, mintha fel akarná gyújtani a világot: „Bűnbánat, bűnbánat, bűnbánat!” – A Miasszonyunk jobbából áradó fénysugárzás azonban visszaverte a szikrákat. Aztán nagy fényességben, fehér ruhában vonuló papok, emberek sokasága, élükön egy fehérbe öltözött püspök (a Szentatya?!); egy félig düledező, lerombolt városon ment át, fájdalommal telve, s imádkozva az út mentén heverő holtakért. Majd egy meredek hegyre tartott a menet (a Szentatya nyomában püspökök, papok, szerzetesek, világi emberek); a hegy csúcsán hatalmas kereszt állt; s egy csoport katona nyíllal és lőfegyverekkel tüzelve rájuk, sorra megölte az érkezőket. A kereszt két szára alatt két angyal állt, kristálykannába összegyűjtve a vértanúk véré, s azzal öntözték az Istenhez közeledő lelkeket. (Forrás: Fatima üzenete ma is időszerű: „Az emberek térjenek meg és tartsanak bűnbánatot”; PAX Kiadó, Esztergom, 2001).

A *Fatimai Jelenések* utáni évtizedekben világszerte megsokasodtak a látások, stigmatizáltak, jövőbe látók (akik a misztikusok nyomán jórészt tudatosan törekedtek ekkor már a szentségi életre); s magának az Egyháznak az önértelmezésében is „az Idők jeleire” való odafigyelés, az emberek problémáira való érzékenység került előtérbe. Az új látások jórészt a Jézus sebeiben és fájdalmaiban való osztozás, az *együtt-szenvedés* karizmáját kérték az Úrtól – s valóban meg is kapták azt: boldogan viselték évtizedeken át Krisztus sebeit „a lelkek megmentéséért” (*Neumann Teréz*, a konnersreuthi stigmatizált (1898–1962), Brazíliában „a megostorozott Jézusról nevezett *Amália nővér*”, akinek 1930-ban a könnyező Szűzanya jelent meg, kérve őt, hogy a Könnyek Anyja olvasót imádkozzák rendszeresen kolostorukban, a bűnösök megtéréséért;) Többben közülük a misztikus úton haladva tovább, Jézus-központú szemlélődő és közbenjáró imával „faggatták” az égi titkokat; s igen komoly

szeretettel töltötték be (töltenek be ma is lelki naplójuk által) az emberek és a természetfölötti valóság viszonyának újraértelmezésében s az Isten szeretetében és irgalmasságába vetett bizalom helyreállításában.

Az egyik ilyen – világszerte ismert neves misztikus – *Mária Natália Magdolna* nővér (sz. egy Pozsony melletti kis faluban, 1901-ben, s élt egészen 1988-ig; vagyis végigélte a sátáni XX. századot), aki 14 éves korában ferences harmadrendi fogadalmat tett, 33 éves korában egy belgiumi zárdába került; s életét felajánlotta a papokért. Csakhamar súlyos beteg lett; egy éjszaka látomása volt: JÉZUS arra kérte, hogy a halhatatlan *lelkekért* szenvedjen még tovább itt a földön. Feladata csak annyi, hogy pontosan közvetítse mindazt, amit Ő mond neki: „Lányom, Te a szeretet és a szenvedés által áldozat leszel a papokért, a bűnösökért és a tisztítóhelyen szenvedő lelkekért”. 1936-ban hazajöhetett Magyarországra; s a kecskeméti Jó Pásztor zárdába került. Az Úr előre megmutatta neki „a világra váró katasztrófákat és a lelkek lezüllesztését”. Hihetetlenül sokat szenvedett (ő is, mint minden misztikus). 1940-ben Jézus azt mondta neki: „Akarom, hogy Szeplőtelen Anyámat nyilvánosan és ünnepélyesen – a Világ Királynőjének ismerjék el”; „közöld ezt gyóntatóatyáddal. (...) Szívem nem nyugodhat addig, míg Szeplőtelen Anyám mint a Világ Királynője el nem foglalhatja trónusát (...) Te vagy a botocska kezemben, amivel ki akarom nyitni az ajtót, hogy eljuthassak papjaimhoz”. Jézus akarata beteljesült: XII. Piusz pápa 1942. okt. 24-én az egész világot felajánlotta Máriának, a Világ Királynőjének.

Natália nővérnek számtalan misztikus élményben volt része; látta a Poklot, a tisztító helyet; folyamatosan engesztelt az Egyházért, a papokért, s engesztelő imára szólította fel a híveket is. Avilai Szent Teréz könyvei (és gyóntatója) utasításait, tanácsait követve rendkívüli önmegtagadásokat, szenvedéseket vállalt önként – mások bűneiért. Egyszer, szemlélődő imája közben, Jézus így oktatta: „Lelketek ellenségének útja a bálványozó önszeretetet. Imádkozzatok, s a kegyelem útján járjatok! Azt akarom, hogy szentséges Véremmel megváltott minden testvérem üdvözljön, s Velem éljen együtt mindörökké!” Jézus őt is megajándékozta – mint Szent Ritát – töviskoronája „legkisebb tövisének fájdalomával”: „amíg a szíved velem van, nem fogsz fájdalmat érezni. Ha isteni kezedből szabadon elfogadod ezt a szenvedést, bebizonyítod, hogy igazán szeretsz! Öleld hát örömmel magadhoz e gyötrelmeket!” – „Magad helyett velem foglalkozz, (...) mert ha rajtam kívül mással foglalkozol, nem tudok hozzád szólni”.

A nővér tehát végül teljesen alávetette magát Jézus akaratának és kívánságának („azt akarom, hogy a papok és a nekem szentelt lelkek közt tevékenykedjél”). „A test szenvedésre és engesztelésre, a lélek imára és hódolatra, a szív pedig boldogságra és szeretetre teremtett. Én vagyok a SZERETET – mondta neki Jézus. – Ahol az én szeretetem él, ott élek én; béke, csend és öröm honol az ilyen lelkekben”. S még hozzátette: „Nem nézhetem tovább, mint nélkülözi a bűnös és szenvedő emberiség az igazi, a boldog életet. A világ nyomorúsága irgalomra indít; meg akarom ajándékozni a világot szeretetem gyümölcseivel” – de ebben éppen papjai akadályozzák, akik nem a hit és az evangélium tanításai szerint élnek; s így hűtlennek hozzá, ellene dolgoznak. XII. Piusz, „a szentéletű, anyagi pápa alázatossága és szentsége, engesztelő élete az emberiséget” arra indítja Jézust, „hogy a kegyelem sugarát kiáraszsa az egész világra” – s arra kéri a nővért, adja át papjainak üzenetét: „ne hagyjátok elpusztulni a

rátok bízott lelkeket!” Szűzanya pedig megköszöni Natalia buzgó közbenjáró imáit, melyek „meghallgatást nyernek. Sietve jövök, hogy egyházamat megszabadítsam bilincseiből, s megmenekítsem a kárhozat útjára tért papi lelkeket. Szeplőtelen szívem áldása volt imáidon és vezekléseiden. Fiam kegyelmeit sok bűnbánó lélek elfogadta”; különösen sokan tértek meg külföldön.

A Szűzanya – a II. világháború befejeződése után – immár Királynőként, királynői öltözetben, további engesztelésre szólítja fel Natália nővért; hangoztatva, hogy Magyarországnak különösen fontos szerepe van az engesztelésben, mivel ez volt az első ország a világon, amelyet az Ő Szeplőtelen Szívének ajánlott fel uralkodója (Szent István). XII. Piusz 1954-ben, a Mária-évben a világegyházba is bevezette a Világ Királynőjének ünnepét; s Jézus azt közölte ez alkalomból Natália nővérről: „csak akkor adja meg a világnak a megígért (a világ megtisztulása utáni) békét, ha szeplőtelen Anyjának, mint a Világ Győzelmes Királynőjének tisztelete elterjed az egész földön”, s megalakul Mária Társasága (a „Máriás Papi Mozgalom”-ról van szó, mely 1958-ban jött létre) az egész világot átfogó hálózatként. S Natália előtt ekkor feltündöklött a Szent Szűz fénylő alakja a Szentháromság körében, s a három isteni személy Mária összetett kezeivel (amelyek sugarai a PAX szót rajzolták ki) megáldotta a világot, s a küzdő és szenvedő, de végül győzedelmeskedő Egyházat. A szó mintha fénypázmában lebegne, a Fiú jobbra felé szállt. Ebből a látnok megértette: a Szűzanya mindent előkészít a belső Békesség elérkezéséhez; s mikor feladatát befejezte, mindent átad Jézusnak. De Jézus csak akkor cselekszik, ha elérkezik „az Ő órája” – vagyis ez már a Végző Idők titka.

A nővérnek aztán még sokszor megjelent Mária mint Királynő, fején hármaskorona, kezében jogar, háta mögött a felsejlő Szentháromság; s mindannyiszor többszörös nyomatékkal hangoztatta: „Engeszteljétek! Engeszteljétek! Engeszteljétek! Mert csak így lesztek méltók a kegyelemre”. S Jézus – más alkalommal – ehhez még hozzátette: „Ne kérdezősködjétek, mikor tér meg a világ. Kérdezzétek inkább: *mikor tértek meg ti magatok?* Mikor látjátok be, hogy nincs oly világi gonoszság, amely az Istent szerető lélek javára ne válhatna Atyám akaratából? (...) *A világban pusztító tűz – a sátán tüze* – Atyám engedélyével tombol. Azért pusztít, hogy így váljék el a Jó a Gonosztól; s a Jó – megtisztulva és megnemesedve e tűzben – még jobb legyen. Közzöld ezt minden gyermekemmel”. Mária pedig – egy újabb jelenésében – ezt mondta: „A világ megtérésének ideje Szeplőtelen Szívem mélyén van elrejtve. Ezt az időt még a FIÚ sem ismeri, csak az Atya, aki tudását az Én Szívem kincstárában zárta el. A ti dolgotok, hogy imádkozzatok, bízzatok és ne féljétek. (...) Ti, akik megismertétek az Igazságot, örvendeztetek és szüntelen töredelemmel várjátok Engem. (...) A mennyei Atya nagy dolgot cselekedett Velem: mindenkinél jobban felmagasztalt, (...) s a bűnökbe merült világ megmentésének munkáját Királynői kezembe helyezte. Halljátok meg, amit mondok: *kezemben van a Győzelem!*”

Natália nővér ezek után még több, Magyarországra vonatkozó (meny-nyei) közlést is közzétesz naplójában (ezek természetesen mind arra a korra – a II. világháború utáni időkre – vonatkoznak); majd szól a 70/80-as évek egy-egy mozzanatáról, a közelgő világcsapásokról, a sátán átmeneti diadaláról, az

engesztelés, ima-közbenjárás fontosságáról; a Szentlélek (újbóli) kiadásáról (mint pusztító tűz, amely felégeti a világot, s amelytől csak azok menekülnek meg, akik Mária palástja alá húzódnak); az Egyház megpróbáltatásairól, s végül a világ és az Egyház megtisztulásáról („A Szentség Lelke járja majd át az Egyház minden tagját, s a Hegyi Beszéd követelményei szerint fognak megint élni a keresztények (mint az Ósegyházban). Ahogyan közelebb jutunk a Végő Dolgok beteljesüléséhez, úgy fog végbemenni és elterjedni az egyszerűség és a szegénység; s mindenki tudni fogja, mi a kötelessége). S hogy mi lesz a meg-nem-tértekkel? Jézus válasza: „Atyám jobbjá eltörli azokat a bűnösöket, akik a kegyelem, a figyelmeztetés és az Egyház szakadatlan fáradozásai ellenére sem térnek meg”. Sokan elvesznek így; de végül az Irgalom Anyja, a Világ Győzelmes Királynője – az emberiség Társmegváltója, Jézus Vérével átitatott palástját ráborítja a világot jelképező földgolyóra, s a Szentháromsággal együttesen megáldja a megtisztult világot (vö.: A Világ Győzelmes Királynője; Mária Natália Magdolna nővér tapasztalatai, magánkinyilatkoztatásai – összeállították és jegyzetekkel ellátták a Világ Királynője tisztelői; Two Hearts Books & Publishers, California, 1989). Az összeállítók kijelentik: „Orbán pápa dekrétumával összhangban alávettjük magunkat a legfőbb egyházi hatóság ítéletének, és ezeknek az „égi üzeneteknek” a közlésével nem óhajtjuk megelőzni a végső döntést” – vagyis azt, hogy a Szentszék elfogadja-e a kinyilatkoztatásokat hitelesnek, avagy elutasítja őket.

A Fatimai Jelenések után kialakult helyzetben, az Egyház bizonytalankodását legyőzendő, Jézus egy még intenzívebb beavatkozásra szánta el magát a sötét erők visszaszorítása és a világállapot megváltoztatása érdekében. „Médiúma”, üzenetei közvetítője most a lengyel *Fausztina Nővér* (Heléna Kowalska, 1905 – 1938), az Isteni Irgalmasság apostola, az *Irgalmas Jézus* csodálatos képeinek megálmodója, amelyet az irgalmasrendi nővér szíve legmélyéből vetített ki; s amely kép ma már a leghitelesebb és az egész világon leginkább elterjedt kép a Feltámadt és most is köztünk élő Jézusról, a Világ Megváltójáról. Az Irgalmasok Rendjének több apácája is megkapta már korábban az isteni irgalmasság karizmáját (Benigna Consolata (+1916), Menendez Jozefa (+1923), Betrone Consolata (+1946); de Faustina nővérben egészen kivételes, szentségi fokon volt jelen a vágy, hogy bevezesse az Egyházba az Irgalmasság ünnepének napját, s egy új szerzetesrend alapításával hirdesse és terjessze Isten irgalmának hírét. Óhozzá fűződik az Irgalmasság rózsafüzérének, a kilencednek és az Irgalmasság Litániájának bevezetése az egyházi liturgikus gyakorlatba; s annak hangoztatása, hogy „a földi büntetések Isten irgalmasságának eszközei”: ezekkel próbálja a bűnösök megtérését (magukba szállását, bűnbánatát) és megszentelődését elősegíteni – hiszen az igazi nagy büntetések majd csak az utolsó ítéletkor dőlnek el.

Fausztina nővér 1928-ban kezdte el noviciátusát egy Krakó melletti zárdában; beöltözésekor az Oltáriszentségről nevezett Fausztina Mária nevet kapta. A kongregációban nem érezte jól magát, kétségek és kísértések gyötörték, a szentségek vételétől szinte irtózott, s már ekkor elhatározta, hogy egy új szerzetesrendet fog alapítani. Gyónatójának mindezt bizalmasan elmondta, s ő azzal vigasztalta: Isten szeretetének jele, ha megpróbáltatásokat küld

választottjára. A szentgyónás minden alkalommal megerősítette a gyenge alkatú, beteges apácát; aki az Oltáriszentség előtt térdepelve, irgalmasságért könyörögve többször ismételte magában: „Jézusom, bízom Benned...” Ez lett a Jézus-képe jelmondata is. Egy ízben cellájában szinte eszméletét veszthe könyörgött Jézushoz: *Irgalom!* – s ettől különös erő töltötte el. Ekkor szólt így első ízben a Megváltóhoz: „Jézus, bízom Benned, mert Te vagy az Igazság és az Élet! Tégy velem, ami neked tetszik!”

Lelki Naplójában rögzítette élményeit, szenvedéseit; vissza-visszatérve egy-egy kínzó kérdésre a kolostori életet, az egyház helyzetét illetően többször is (úgy érezte, az „Irgalmasrend” csak nevében az, de valójában hiányzik belőle a Lélek, s irgalom helyett merev szabályokkal kötözik meg azt, aki valóságosan hisz a Isten Irgalmában). Kételyei ellenére a novícia letette 1. fogadalmát; s ez után az egy éven át tartó „lelki sötétségébe” mégis csak betört a Fény: a Szentháromság jelenlétében érezte magát, s hallotta a Hangot: „Mindig szívedben vagyok. Barátom vagy, szívem gyönyörűsége...” 1930-ban egy Varsó melletti kolostorba helyezték; ekkor már sokat párbeszélgetett az ÚrJézussal, *lelkében látva őt*; s egyszer csak meghallotta a kérést: „fess egy képet lelki képed mintájára, és írd alá: ‘Jézusom, bízom Benned!’ Jézus megígérte, hogy aki tisztelni fogja a képet, nem vesz el: „már ezen a világon legyőzi az Ellenséget, főleg halálának órájában. (...) Képem lelkedben van már. Azt akarom, hogy az általad festett képet a húsvét utáni vasárnapon ünnepélyesen áldják meg. Ennek a vasárnapnak kell az Irgalmasság ünnepének lennie”. A nővér nem tudott festeni. Rettenetesen gyötrődött; apácátársai szinte gúnyt űztek szándékából. „Jézusom, ments meg engem” – könyörgött hát naponta; s Jézus rendkívüli kegyelmekben részesítette őt.

Kis Szent Teréz is megjelent nála álmában, s vigasztalta, bátorította őt: „Higgyél nekem! Ez a helyzet 3 nap alatt rendeződik! Te is Szent leszel, az Égbe jutsz!” Majd egy látomása volt: oltárra emelték, s a tömeg, amely előbb még gúnyolta, most kegyelemért könyörgött hozzá. A 3. látomásban az Úr ítélőszéke előtt állt, s látta saját lelkét Isten szemével, lerongyolódva, megtörtén. Jézus megkérdezte: „Ki vagy Te?” – „Uram, a Te szolgálóleányod” – válaszolta; mire az Úr megkérdezte tőle: „Mit a kívánságod? Egy napig szenvedni most a tisztító tűzben, vagy rövid ideig élni a Földön?” S ő azt felelte: „Jézusom, szenvedni akarok a tisztító tűzben; de a földön is el akarom viselni a legnagyobb kínokat, akár a világ végéig is!” Mire Jézus biztatón: „Sokat fogsz szenvedni a Földön, de nem sokáig. Egy hűséges szolgám segítségével teljesíteni fogod kívánságomat. (...) Meríts szívedből erőt, mert másutt nem találsz sem segítséget, sem vigaszt. De ne félj, én Veled vagyok!”

A fiatal apáca tehát megbízatást kapott; s a kép elkészült (a Jézus által megjelölt festő pontosan a nővér lelki képe alapján, a nővér utasításai szerint festette meg). Jézus elégedett volt; s ettől fogva lépésről lépésre vezette Jegyesét a vele való mind mélyebb lelki Egyesülés felé. S mikor 1933-ban Faustina Nővér letette az örök fogadalmat, Jézus gyöngéden szólt hozzá: „Gyermekelem, Gyönyörűségem, akiben szívem megpihen! Oly sok kegyelmet adok neked, amennyit csak el tudsz viselni. Valahányszor, amikor örömet akarsz szerezni nekem, beszélj a világnak nagy, kifürkészhetetlen irgalmasságomról! (...) S én megerősítem lelked, hogy többé ne nyugtalankodjál”. Kérte: csak Ővele és

gyóntató Atyjával beszéljen lelki problémáiról, nehogy elbizonytalanítsák (újra) a „kísértői” Ne kételkedjék Jegyese Szeretetében; ne foglalkozzon azzal, mit mondanak róla az emberek. „Ritka az olyan pap, aki megérti Isten működését a lélek mélyén!” – hangoztatta égi pártfogója. Faustina boldog volt: „Ettől az időtől kezdve szabadon szárnyaltam. Tudok egyenesen, meredeken a Nap tűzébe repülni, és meg is teszem”. Most már felszabadultan fordult Máriaához is: „Ó, Uramnak Anyja! Ó, Mária, Anyám! Mától kezdve kétszeresen Anyám vagy, mert Fiaid Jegyesemmé lett; mi mindketten gyermekeid vagyunk! Fiaid miatt szeretned kell engem, ó, forrón szeretett Anyám! Vedd védelmedbe lelkiéletemet, hogy az tetsző legyen Fiadnak!” S naplójába ezt írta: „Örökfogadalmam óta annyira egyesülve vagyok Istennel, mint eddig még soha. Mióta Istent megízleltem, lelkem nem képes nélküle élni. Szívesebben vagyok az Oltár előtt szenvedések közepette, mintha királynő lennék a Világban”. Megköszöni szenvedéseit, a megaláztatásokat, gyanúsítgatásokat, a kísértéseket, megpróbáltatásokat, a vértanúságot, sőt azt is, hogy senki sem érti meg őt – „minden jó, ha a te szívedből jön, nem kívánok semmi mást (...) Szereteted betölt minden mélységet”.

Az örök fogadalmak ünnepnapjai után Wilnába helyezték Faustina nővért; útközben Czeszochowában meglátogatta a kolostorban a Istenanya-képet (amit még Lukács evangélista festett róla s szent Kisdedéről); s a kolostorban kiállították az Irgalmas Jézus képet is, amelyről az ÚR ezt mondta: „Ennek a képnek az ereje (...) egyedül és teljesen az én kegyelmemben van”. Magyarazatot is ad, miért *így* kérte az ábrázolását: a szívéből kiáradó sugarak a vizet (ami igazzá teszi a lelket) és a vért (a lélek életét) jelentik. „Ezek a sugarak megvédi a lelkeket Atyám haragjától. Boldog, aki árnyékukban él. Az Igazságosság nem éri el őt”. A fénysugarak Faustina nővér látomásában beragyogták az egész várost, végül szétterjedtek az egész világ fölött – s aztán minden eltűnt. A kolostor kápolnájában pedig Jézus és Mária együttesen jelent meg az apáca előtt; s Jézus határozottan mondta: „Azt akarom, hogy a képet a húsvét utáni első vasárnapon tegyék ki a nyilvánosság elé. Ez a vasárnap az Irgalmasság ünnepe. A testté lett IGE által kinyilvánítom Irgalmasságom ünnepét”. S bár a szenvedésekből továbbra is bőven kijutott Faustina nővérnek – ettől kezdve félelem nélkül élt; szentóráit Istennek ajánlotta a bűnösök megmentéséért, fájdalmait pedig Jézus kínszenvedéséhez kapcsolva felajánlotta a tisztítótűzben szenvedő lelkekért.

Jézus mind többször jelent meg előtte, teljes sugárzó szépségében, s feladatokot adott neki: „Készítsd elő a világot második eljövetelemre. (...) Imádkozz társnőiddel együtt irgalomért az egész világ számára. (...) Egyedül semmire se vagy képes, velem azonban mindent megtehetsz. Ne félj, én kiegészítem, ami hiányzik belőled”. Mászor újabb parancsot adott: „Azt akarom, hogy az a kongregáció létrejöjjön, amely irgalmasságomat hirdeti. (...) Te abban fogsz élni társnőiddel. Az én szellemem lesz a szabályotok, az én életem a bölcsőtől a keresztségig lesz példaképeitek. (...) Imátok lesz az Ég és Föld összekötésének eszköze”. Az egyik szentáldozáskor Faustina nővér is átélte a *szívsebzést*. Lelkét eleven tűz járta át, s hallotta bensejében: „Megáldunk Téged!” „Azt hittem, hogy az örömtől és boldogságtól meg kell hálnom. Istenbe merülve éreztem magam. A Mindenható elragadott ismeretlen térségekbe – írja naplójában – mint egy *magszemet*. Remegtem az örömtől Teremtőm karjában. (...) Amikor

magamhoz tértem, erőt és bátorságot éreztem mindannak megtételére, amit Isten kívánt. Készen vagyok! – mondtam. S akkor bensőmben láttam mindazt a szenvedést, ami előttem állt”. De nem riadt vissza ettől. Jézus határozott kívánságára („Azt akarom, hogy átadd magadat a bűnösökért, főleg azokért, akik elvesztettek minden reményt az isteni irgalmasságban”) gyóntatója (és a Legszentebb Szentháromság-EGY) előtt fogadalmat tett: „Jézus Krisztussal, a lelkek Megváltójával egyesülve, önként átadom magamat a bűnösök megtéréséért – különösen azokért, akik feladták már Isten irgalmasságába vetett reményüket”.

1935-ben, az Irgalmas Szűzanya ünnepén, az Istenanya ragyogó szépségében meglátogatta őt, átölelte s szót: „Anyád vagyok a végtelen irgalmasság kegyelme révén. A magukat Isten akaratára bízó lelkek a legkedvesebbek számomra – ezek hűségükért kegyelmet találnak Isten előtt. (...) Légy bátor – biztatta – ne félj az elképzelt akadályoktól. Szemléld Fiam szenvedését, és győzedelmeskedni fogsz”. Fausztina nővérnek hátralevő két évében iszonyatosan sokat kellett szenvednie a lelkek megmentéséért a kárhozattól. Láta és átélte a Pokol minden borzalmát, a tisztítótűz kínszenvedéseit; s az őt körülvevő emberi világtól csak gúnyt és megaláztatást kapott (azt hitték: megőrült, képzелеg csupán látomásairól). A Gonosz lélek számtalanszor próbálta benne feléleszteni a kételyt és bizalmatlanságot Isten iránt; de ő a súlyos bűnöket elkövetőkért önkéntes vezekléseket vállalt, amelyek rettenetes fájdalmakat okoztak neki; súlyos tüdőbetegség kínozza – utolsó évét már szanatóriumban kellett töltenie. Titokzatos sebhelyei fel-felszakadtak; de ő csak arra kérte az Urat: „Segíts, Uram, hogy türelmes legyek a földön töltött utolsó napjaimban. Engedd, hogy a Te irgalmas szíved képmása lehessenek! – s dicsőíthessem irgalmasságodat! Nyomd azt szívembe, mint eltörölhetetlen pecsétet, amely az én jelem lesz itt a földön és a másvilágon. Szeretetem áldozata megemészt; de erről senki se tudjon, csak te egyedül”.

És megkapta Isten pecsétjét. Ettől kezdve áldozat lett a lelkekért – szenvedéseiket, kínjaikat, reménytelenségüket átvállalva, türelmesen hordozta minden terhüket. Félelem nélkül szállt szembe a Sátánnal, mert biztos volt benne: Isten az alázatosakat és engedelmeseket segíti szenvedéseik elviselésében. S Jézus valóban megjutalmazta ezért: „Megengedem neked, hogy közreműködj a megváltás művében. Te megvigasztalsz engem haláltusámban a keresztemen”. Parancsot adott neki most már az új kongregáció tervezetének, működési szabályzatának elkészítésére; s álmában a Szűzanya megmutatta neki a felépítendő Irgalmasság Bazilikájának képét. 1937/38-ban többször is tüdőszanatóriumba kellett mennie. Jézus vigasztalta: „Nem leszel egyedül. Én mindig és mindenütt Veled vagyok, Simulj Szívemhez, nincs mitől félned. (...) Én vezetlek téged az egyedüllétbe, hogy előkészítsem szívedet tervem számára”.

Utolsó hónapjaiban már-már Jób gyötrelmeit élte át. Egyetlen vigasza a mindennapi Szentostya volt (mint ahogy azt a korábbi misztikusoknál is láttuk: Jézus nem hagyta magára egyik Menyasszonyát sem). De környezete, ápolói nem voltak irgalmasak hozzá: inkább bántották, azt híván, csak szimulál; s gúnyolták, hogy beképzeltsége mondatja vele: „Jézussal vagyok a Kereszten”. De ő minderre csupán hallgatással válaszolt. Naplójának egyik különössége,

hogy teljes nyíltsággal tud írni a lelki Jegyesség bensőséges élményeiről, különösebb extatikus láz nélkül. Ez a kapcsolat „tisztán benső tény Isten és a lélek között. Ez a kegyelem bevezetett engem a Szeretet legbenső gócpontjába. Megismertem a Három Személyt lényük tökéletes Egységében. Jézus a legszorosabban egyesített engem magával: *szeretetemnek lángja egyesült az Ő örök szeretetének gócpontjával*. Hármass élete egészen felvesz engem magába, elmerülök benne. Egész lényem megsemmisül ennek a szeretetnek ebben az Óceánjában, és *Jézus szenvedésének kimondhatatlan vértanúságában. Minden, ami Őt éri, engem is ér*”. Ebben az élményben teljesen felolvadva és átalakulva, Faustina lelke elmerül „a Fény tengerében”, amelyben megismeri önmagát és Istent. „Micsoda kegyeket áraszt Isten azokra, akik őszintén szeretik Őt! Szerencsések azok a lelkek, akik már ezen a földön részesülnek benne! De csak a kicsinyek, az alázatos lelkek tapasztalják ezt!”

Utolsó napjaiban az „Irgalmasság Istene, a Végtelen Jóság” könyörületére bízta a szenvedő, elesett lelkeket, akik „saját erejükből” nem tudnak feljutni „a szakadék mélyéből” Hozzá. „Jöjj segítségünkre kegyelmeddel, engedd, hogy életünkben és halálunkban teljesítsük akaratomat. (...) A kisgyermekek bizalmával várjuk eljöveteledet azon a napon, amelyet csak Te ismersz, (...), remélünk mindabban, amit Jézus megígért nekünk.” „Irgalmas Szíve olyan, mint egy kitárt Kapu, amelyen keresztül egyenesen az Égbe érünk...” Ő maga már teljes szívvel beleegyezett a halálába: „Vágyakozom az örök hajnal sugara után; uram, egész lényem feléd törekszik. (...) Segíts, Uram, hogy türelemmel tudjam elviselni a még hátralévő napokat”. S bár nem fogja látni már itt e földön az Irgalmasság Kongregációja megszületését, sem az Irgalmasság Bazilikája felépülését – megköszöni az Úrnak a sok kegyelmet, amellyel elhalmozta őt; s a Szűzanyának, aki „novícius-mestereként” bevezette őt „Jézus Szívének végtelen mélységeibe”, hogy palástja alá vette őt, s vigyáz most is rá. „Elrejtve érzem magam az Ő Szeplőtelen Szívében, mert gyenge vagyok.(...) Az Ő karjaiba zárva semmitől sem félek”. Hiszen „az isteni irgalmasság lángjaiban elég majd minden bűnöm, mint egy szalmaköteg”.

1938. szept. 22.-én Faustina nővér bocsánatot kért az egész szerzetesi közösségtől; okt. 5.-én meggyónt, magához vette az Oltáriszentséget; s este megkezdődött haláltusája – de mindvégig eszméleténél volt. Mellette imádkoztak a nővérek. Szemét egy Krisztus-képre és a Szeplőtelenre emelve, éjjel 11 órakor búcsút mondott a világnak. Halála után nagyon hamar elterjedt az egész világon az Isteni Irgalmasság tisztelete; az Irgalmasság Kilencede és Rózsafüzére, sőt Naplója is, Jézus üzeneteivel. 1963-ban Krakó segédpüspöke, a későbbi bíboros, majd pápa, Karol Woytila a római Szent Hivatalnál közbenjárt Faustina nővér boldoggá avatási pörének elindításáért. Majd ugyanő a 2002. évet az Irgalmasság Szentévének nyilvánította, s elrendelte, hogy a húsvétvasárnapot követő vasárnap az Irgalmasság Vasárnapja legyen ezentúl minden esztendőben. S Isten megadta Szent Pápánknak, hogy ő maga is az irgalmasság vasárnapjának hajnalán haljon meg 2004-ben.

A II. világháború után – a látszólagos „megbékélés” korszakában – (ismét) rohamosan megszaporodó Mária-jelenések sürgetően jelezték, hogy égetően szükség lenne az Egyház megújulására; a bűnösök megtérésére; a Szentlélek

szerepének a lelkeségi mozgalmakban való kibontakozása és Mária teológiai jelentőségének elismerése tekintetében a korábbi egyházi szemlélet felfrissülésére, ha az egyház nem akarja elveszíteni hatékonyságát a Gonosz elleni küzdelemben. Világszerte folytatódtak a Mária-jelenések, s tűntek fel hol itt – hol ott a könnyező Madonna-szobrok, képek (*Siracusában*, 1953. aug. 29-szept. 1 között; a japán *Akitában*, 1975. jan. 4. és 1981. szept. 13. között a *Minden nép Asszonya* szobor 101 alkalommal könnyezett a „kárhozatba sodródó nép” hitetlensége miatt; s azóta is sokszor, több más helyen, (mint pl. a magyar máriapócsi Szűz, karján gyermekével, több ízben is). A Zarándok-Madonna világ-körüli útra kelt (*Maria Rosa Mystica*): a szobrot körbehordozták minden országban (hordozzák ma is); több országban, sok városban be is fogadták, számos templom oltárán kapott főhelyet; s ahol csak megfordult, nyomában csodák fakadtak (gyógyulások, megtérések). XXIII. János és VI. Pál egyaránt elismerte csodatévő erejét; hiszen a Madonna maga jelentette ki: „ahová csak elviszik szobrom, oda magammal viszem az Úr kegyelmét és anyai szívem szeretetét”.

Korábban is voltak már „vércsodák” egy-egy veszedelmes élethelyzetben (vért könnyező Mária-szobrok, vérző szentostyák, vagy éppen vérző corpusok a kereszten; ezekről bőven olvashatunk Maria Haesele könyvében), amelyek Krisztus szeretetét, aggodalmát bizonyították a világ „elfajzása”, megromlása (netán pusztulása) miatt (*Az Oltáriszentség csodái a világ minden táján*; ford.: Blanár Mihály; Barcelona, 1968). De a XX. században félelmetes, rendkívüli jelenségek hívták / hívják fel figyelmünket: ha nem tér meg az emberiség – valóban itt a vég. Isten türelme, bár végtelen, s szeretete irántunk mit sem változik; de a Gonoszság erői eluralkodását, győzelmét nem tűri el. A *limpiai kereszten* 1919 húsvétján több ezer zarándok jelenlétében megelevenedett a Krisztus teste: vonaglani kezdett; „hideg víz verte; vért verejtékezett; szája habzott; ajkai lihegtek; melle zihált. Arcát kinteljesen égre emelte, majd bánatosan földre sötötte. Mintha megfeszítése haláltusáját ismételné meg”. Egymást váltották a zarándokcsoportok az egész világról; özönlöttek a magánlátogatók; hét hónapon át mintegy 120 000 ember seregett oda; maga Alfonz spanyol király is megjelent családjával egyetemben, főhercegek, püspökök, papi méltóságok kíséretében.

A csoda hosszú-hosszú éveken át rendszeresen megismétlődött; mintegy jelezve: Krisztus ma is szenved, agonizál, mert a világ veszedelmes útra tért. Tóth János plébános, aki maga is többször tanúja volt e borzalmas kínszenvedésnek, 1928-ban tette közzé egy kis kiadványban a tanúságtevők vallomásait. A zarándokok térdre borulva imádkoztak: Urunk, kegyelmezz! Krisztus, gyógyíts meg bennünket, mert elveszünk! – s imádkozták a kereszti imákat. Egyik jelenés alkalmával egy orvos a hosszú agónia végét is megfigyelte: az arc mind halványabb lett, az ajkak összehúzódtak, majd elkékültek – az orr, az arccsontok kiélesedtek; Krisztus a tekintetét hol magasba emelte, hol a körötte állókra nézett; szeme véres volt, szája is vérrel tele, s mintha valamit mondana – az ajkát mozgatta... Töviskoronája alatt vér csorgott egész arcán. Élt és szenvedett. A vért megvizsgálták: valódi vér volt. A jelenés minden alkalommal egy teljes órán át tartott – s akkor a test kiszenvedett. Szelíd és jóságos arccal még egyszer körbejártatta tekintetét; mindenki térdre borult, sírt, imádkozott; majd lezárta ajkait, szemét behunyta, arca kékes-hamuszürke színű lett: vissza-

változott a megszokott corpusszá. A tömeg akaratlanul is a fájdalmas olvasót kezdte imádkozni... „Aki látta, tanúságot tesz róla, és az ő tanúsága igaz; és ő tudja, hogy igazat mond, hogy ti is higgyetek” (Jn 19, 35). És aki látta, olvasta, vagy hallott róla – hinni kezdte: Jézus élt – él és örökké élni fog.

1958–68 között pedig a Lengyelországhoz közeleső kis szlovákiai falucskában, Turzovkában jelent meg háromszor a mélyen vallásos, erdőkerülő Lasut Máténak a Lourdes-i Szent Szűz, majd ugyancsak háromszor Szeplőtelen Szívét is feltárta előtte, amelyből csodálatos fény sugárzott rá. Egy színes (világ)térképet mutatott neki a világ pusztulásáról, amelyen zöld szín jelölte az üdvösségre méltó helyeket, sárga a gonoszsággal telt – jóval nagyobb – helyeket, s a rájuk váró büntetéseket. Három parancs is volt a táblán: „Tartsatok bűnbánatot! (Imádkozzatok a papokért!) Imádkozzátok a rózsafüzért!” A sárga folt egyre terjedelmesebb lett; az 1–4. képet hatalmas erejű robbanások, természeti katasztrófák, áradások, különféle csapások, járványok borították el; s felirat jelezte: „Ha az emberek nem javulnak meg, el fognak pusztulni a csapásokban”; az 5–6. kép pedig a pusztulás utáni, kopár világot mutatta be. Az előző képcsoportot figyelmeztetésül meg kell mutatnia az embereknek – szölt az utasítás – hogy lássák az ördög hatalmát, a bűn következményét és a szigorú büntetést. Az 5–6. képet viszont csak a Szentatya láthatja: ezek fognak megmenekülni Mária közbenjárásának eredményeképp. A 7. kép viszont egy csodálatos, virágzó világot mutat: ilyen lehet(ne) a Föld, ha megtér(ne): béke és egyetértés uralkod(hat)na mindenütt, felvirágoz(hat)na a Földgolyó élete. Ha megtérnének az emberek.

A három órán át tartó látomás végén megnyílt az Ég, s egy hatalmas háromszögben az Üdvözítő tűnt fel fehér ruhában, baloldalán keskeny kereszttel. Szívéből három fénysugár lövellt; egyik szíven ütötte Mátét, aki elvesztette az eszméletét; még hallotta a déli harangszót, s aztán 3 órán keresztül mozdulatlanul feküdt a földön. Mikor magához tért: mellette volt a rózsafüzér. A látomás összesen hétszer ismétlődött; Máté természetesen megtért és imádkozott; s a Szűz kérésére leírta a világra váró büntetéseket: „Az emberiség kétharmada el fog pusztulni; az időjárás megváltozik: a nyarak hidegek lesznek, a telek enyhébbek – a termés így gyenge lesz. Rettenetes áradások – földrengések – árvizek fogják sujtani a földet, a levegő démonszerű apró lényekkel telítődik, járványok terjednek: a bűnök, büntettek következményei alakot öltenek. Ezek a rémképek rettegésben fogják tartani az emberiséget; de az emberek, ahelyett, hogy térdre borulnának s megtérnének, káromkodni – gyűlölködni fognak kétségbeesésükben. De a Jóak – homlokukon a kereszt láthatatlan jelével – megmenekülnek; a Jó Szellemek fogják védeni őket; így nem fognak félni, s hosszú álomba merülve megmaradnak. Mikor felébrednek, olyanok lesznek, mint az újszülöttek; testük szép lesz, s lelkük elmerül Istenben. Mindent Isten dicsőségére fognak a továbbiakban tenni. A Szent Szűz kérte: terjessze e látomásait; hátha hatásukra mind többen megtérnek; mert a Szenvedések Órája közel van... (vö.: *A turzovkai jelenések*; 1958–68; PAX Kiadó)

Érdekes módon, több más országban is voltak hasonló jelenések, amelyekről ugyane könyvecskében olvashatunk: *Franciaországban* 1944. febr. 2-án; amikor is a Szent Szűz a bretániai Kerizinenben feltárta Ramonet Johanna-Lujza előtt ugyanezt a Jövőt, 1957-re kivetítve, s arra panaszkodva, hogy „az emberek ellenállnak a kegyelemnek”. *Olaszországban* Aiello Helén szentéletű

rendalapítóval ismertette meg 1954 és 55 nagypéntekén a megromlott világra váró csapásokat; s ő átszenvedte az ÚrJézus kereszthalálának kínjait is, megkapván szent sebeit (Helén 1961-ben meghalt; de ő is buzgón elterjesztette addigra „a pusztulás szélén álló világra váró” sok-sok szenvedést, a csapásokat. A Szűz neki azt is elárulta: „ha az emberek nem térnek meg, a tűz rettenetes büntetése fog jönni az Égből a világ minden nemzetére. Rettenetes pillanatok lesznek ezek, mert az ÉG mintegy össze fog kapcsolódni a Földdel, és minden istentelen nép el fog pusztulni. Némelyik nemzet megtisztul, mások teljesen el fognak tűnni”. *Ukrajna* is megkapta a maga figyelmeztetését: Serednében a Szűz egy Anna nevű leánykának jelentette ki a Szűz, hogy mint Noé idejében a vízözön, úgy ma a tűzözön fogja megtisztítani a romlott világot. *Portugáliában* pedig Lúcia, a fatimai jelenések még élő tanúságtevője, 1959-ben megismételte: „Miasszonyunk háromszor is azt mondta nekem: „Sok nemzet el fog tűnni a föld felszínéről. Oroszországot választotta ki Isten arra, hogy megbüntesse az emberiséget”. Jacinta pedig halála előtt mondta az őt ápoló nővérnek: „a rend tagjai mindig maradjanak egyesülve a Vatikánnal, s készüljenek fel az 1972-es évre, mert a tisztátalanság – a hiúság – és a mértéktelen fényűzés bűnei olyan büntetéseket hoznak a világra, hogy azok sok szenvedést okoznak majd a Szentatyának”.

Mindezek után következtek még az újabb Mária-jelenések: Garabandál (1961–63); San Damiánó, az üstökös fenyegető feltűnése, 1966; 1967/68-ban a nagy megpróbáltatások, amelyek mindenkit félelemmel töltenek el (gondolhatunk itt Csehország megszállására (Prágai Tavasz) és a párizsi diáklázadásra: az („ördögi”) liberális csoport szellemi térhódítására egyaránt). Kairó külvárosában, Zeitounban, ugyancsak 1968-ban szomorú, könnyes tekintettel nézte a keresztet órákon át a Szűzanya, érzékeltetve, mily fájdalommal töltik el szívét az emberek borzalmas bűnei, melyekkel Szent Fiát megbántják – gyalázzák. S 1981-ben elkezdődtek az egész világot megmozgató Mária-jelenések Medjugorjában, a kis és jelentéktelen Szlovéniában – amely mára a világ egyik legjelentősebb zarándokhelyévé nőtte ki magát. Az utóbbi évtizedekből pedig akár már több száz Mária-jelenést is említhetnénk; különböző kisebb-nagyobb, ismert vagy ismeretlen kegyhelyeken, ahol rendszerint a jelenések nyomán bő vízű, tiszta forrás is fakadt. Lasut Máté pedig végigjárta a maga kálváriáját tanúságtételéért a kommunista Csehszlovákiában (börtön, elmeegógyintézet stb. – állást soha nem kapott); de Turzovkán is kegyhely őrzi a jelenések emlékét, s számtalan csoda, gyógyulás bizonyítja: egykor valóban itt járt Mária. Máté pedig, öregén, betegen is el-elvánszorog még a kis templomhoz; és elégedetten veszi tudomásul: a kegyhely még áll, zarándokok is vannak; s mindazok, akik gátolták-akadályozták a történetek elterjesztésében, már rég a föld alatt porladnak.

A magyarországi Erzsébet asszony (Kindelmann Károlyné) pedig elindította a Szent Szűz kérésére a Szeretetláng-rózsafüzér mozgalmat a keresztények Egységéért, a hitetlenek megtéréséért, az „újpogányság” visszatéréséért az Atyai Házba. Jézustól és Máriától egyaránt kapott üzeneteket, amelyeket – mint általában a misztikusok – *Lelki Naplójában* rögzített 1961 – 1981 között). 1963. nov. 7-én ezt mondta neki a Szent Szűz: „Szeretetlángomat nem tudom tovább szívemben tartani; engedjétek, hogy felétek törjön. (...) Szívem szeretetlángja

maga Jézus Krisztus” – aki bensőnket lángra gyújtja, hogy közös imában közbenjárjunk a szenvedőkért, a bűnösökért, hogy „egyetlen lélek se kárhozzon el”. A Szent Anya ezért így biztatta Erzsébet Asszonyt: „Akarom, ahogy Nevemet ismerik az egész világon, úgy ismerjék meg Szeplőtelen Szívem Szeretetlángját is”. A ránk váró súlyos világhelyzetben az Atya folyamatos engesztelését tartotta a legfontosabbnak ez a mélyen hívő, sok szenvedésen keresztülment misztikus asszony, aki felismerte (a Szent Szűz sugallatára), hogy „elégítetelt kell nyújtani az Isteni Igazságosságnak; le kell róni azt a súlyos adósságot, amit a Bűnnel okoztunk” (s okozunk ma is, folyamatosan megbántva-megtágadva az Atyát; s fokozva új és új bűneinkkel Krisztus kínszenvedéseit). „Az ÚrJézus a Szeretet jegyében lépett a Földre. Isteni Szeretetének tüzeit gyújtotta lángra mindazokban a szívekben, akik hozzá közeledtek a betlehemi Jásztól egészen a Keresztfáig. Szeretetének köteléke az Oltáriszentség, amelyben egészen odaadja magát a lelkekért. (...) Engesztelnünk azért kell, mert jóvá kell tennünk saját bűneinket és embertársaink bűneit”.

Mégis, a Szeretetláng-rózsafüzér közös imádkozása a világon mindenütt hamarabb elterjedt, mint itthon. A hazai egyház csak késlekedve-vonakodva ismerte el jelentőségét – főként már a figyelmeztető „pandémiás évek” idején. Azóta nagyon sok templomban megalakultak, s folyamatosan alakulnak ma is a Szeretetláng-imacsoportok; bízzunk benne: nem eredménytelenül! 1991. májusában „üzente” a Szűzanya: „A fatimai üzenet befejezése a Szeretetláng... Szeplőtelen Szívem végül a Szeretetláng által győz!” Kérése az volt, hogy „Magyarország ne csak 'Mária Országá' legyen, hanem Mária engesztelő országa is” (vö.: Szeretetláng Lelki Napló; az üzenetekből válogatta és kiadta Érd-Óváros Szeretetláng-Közössége; felelős vezető: Fekete Iván).

De nemcsak látnokait és érzékeny lelkületű üzenet-közvetítőit küldte a Szent Szűz újra és újra a világba követeként, hanem csakhamar ő maga is megjelent, méghozzá Szent Mihály főangyallal, aki mint ragyogó fénysugár, jött s eltűnt. A jelenések során Mária és a gyerekek „elbeszélgettek” egymással (a lélek nyelvén). A Pireneusok egy *Garabandal*-ban 1961 július 2. és 1965. nov. 13 között a Szűz több ízben is (bár rendszertelenül) fel-feltűnt kis látnokai (Conchita Gonzalez, Maria Cruz, Loli (Maria Dolores) és Jacinta Gonzalez) körében (egyikük sem volt több 12 évesnél, mikor a jelenések kezdődtek). Mária arra biztatta őket, hogy minél gyakrabban vegyék magukhoz az Oltáriszentséget s minél többször végezzenek szentségimádást, mert világváltozás közeleg. Misztikus szentáldozásban – amilyenben voltaképpen korábban is részesültek a szentek, Sienai Katalintól a fatimai Lúciáig (az Ostya magától repült a nyelvükre a pap kezéből) – gyakorta volt részük; leggyakrabban Conchitának (egy alkalommal előre időzítve le is filmezték); s a Szent Szűz bűnbánatra, megtérésre szólította őket. E kevés lakosú pici falu a Pireneusokban évszázadok óta buzgó katolikus volt, s a mindennapi rózsafüzérezés a templomban szent áhítatban tartotta az egyszerű falucska népét. A jelenések híre tűzbe-lázba hozta őket; egyre többen jöttek „csodát látni”; főként, ha Szent Mihály – mint ragyogó ifjú – meghozta az üzenetet a következő időpontról.

A gyerekek három hívőjelet kaptak a lelkükben mindig (köztük hosszabb idő telt el); s bárhol jártak, együtt vagy külön-külön, jönniük kellett. (1. „gyere!” – 2. „fuss!” – 3. „fuss-fuss-fuss!”, azaz siess nagyon: máris kezdődik a Jelenés).

Az elragadtatás állapotában voltak mindig, s a jelenés alatt a Kisjézussal játszottak. Gyakran videokamerák rögzítették az eseményeket. Az 1. jelenésben (1961.okt.19) a Szép Hölgy bűnbánatra, hitre, szívbeli erkölcsi megjavulásra, az Oltáriszentség tiszteletére, Isten és a felebarát szeretetére buzdított, s panaszkodott, hogy a mai emberek egyre kevésbé vesznek tudomást Szent Fiáról. A 2. üzenetben a világra váró büntetésről beszélt, amely feltételes: ha megtérnek s megbánják bűneiket az emberek, akkor elmarad. De ha visszaélnék Isten türelmével, s nem gyakorolnak bűnbánatot, akkor rövid az idő! Különösen saját ('máriás') papjait intette megtérésre, az Oltáriszentség imádására, és sok-sok áldozatra, közös imára biztatta a népet. E két fontos üzeneten kívül a kis látnokok három közeli hitéleti eseményről is tudósítanak: 1. a világ először *felszólítást* kap Istentől a megtérésre; 2. aztán történik egy *nagy csoda*, amiről majd Conchita értesíti az embereket, ha itt lesz az ideje; 3. a csoda csak pár percig tart, helyén *füstszerű jel* marad az idők végezetéig, ami fényképezhető lesz; de csak Garabandalban lesz látható. Ha e jelre sem történik látványos megtérés (leborulás Isten előtt), akkor jön a *büntetés*, amely azonban félelmetes lesz. A gyerekek 1962. június 19/20. éjszakáján átélték ezt a büntetést („a borzalmak éjszakája”): sikoltoztak, könyörögtek, jajongtak – akik hallották ezt, megborzongtak a félelemtől (nyilván azért kellett átélniök, hogy saját tapasztalatuk alapján annál jobban buzdítsák megtérésre az embereket).

Maga VI. Pál pápa is tudomást szerzett a garabandáli eseményekről, s személyes kihallgatáson fogadta Conchitát. A magyar püspökök közül Belon Gellért ismerte el azok természetfölötti voltát, s Bácsbokodon 1982. aug. 10-én ő szentelte fel a Garabandáli Szűz szobrát. Padre Pio pedig a négy kislányt az üzenetek széles körű terjesztésére bátorította, hogy minél többen megtérhessenek, mielőtt az bekövetkezik. A hívő lelkek azóta is bizalommal várják a nagy figyelmeztetést; a hitetlenek, ateisták pedig nem törődnek vele. Még Conchita maga sem tudja az időpontját; Isten végtelenül türelmesen halogatja; bízva benne, hogy *talán* nem is lesz szükség a nagy Figyelmeztetésre, mert maguktól is felismerik: Isten a Világ Ura (s nem a Sátán). S ha mégsem: a Szűzanya védőpalástot borít hűséges gyermekei fölé: megmenti őket a borzalmaktól (vö.: Conchita Naplója: Garabandal; *A Kármel-hegyi Boldogasszony Garabandalban*; Árpádházi Szent Margit Kiadó, 2014).

Egyébként számtalan elemző foglalkozik külföldön és itthon is a Garabandal-i Nagy Figyelmeztetéssel, amelyet köztudottan Isten *utolsó* figyelmeztetésül szán – a kis látnokok tanúsága szerint – a Föld megtisztítása előtt az emberiség megmentésére. „Ez a lelki élmény ítéletszerű lesz, de nem ítélet”. Mindenki úgy fogja látni minden bűnét, mintha Krisztust magát most is kínozná vele, s látni fogja, milyen fájdalmakat okozott Megváltójának vétkeivel. „Szörnyű élmény lesz szembesülni bűnös mivoltunkkal: sokan nem is fogják túlélni.” Bár az egész élmény mindössze néhány percig fog tartani, úgy fogjuk érezni, mintha halálközeli élmény lenne: látni fogjuk rossz és jócselekedeteinket, megszűnik a külvilággal minden érintkezésünk, s csak a lekiismeretünkkel leszünk elfoglalva, mintha máris Isten, az Úr ítélőszéke előtt állnánk. „Amennyiben a világ megtér, nem kell félnie. (...) De ha az emberek nem tartanak bűnbánatot és nem térnek meg (...) a büntetés borzalmasabb lesz, mint a Vízözön. Eddig még soha nem tapasztalt méretű lesz”. Adj a Isten, hogy ne kerüljön rá sor.

Még néhány más, rendkívül fontos Mária-jelenésről kell megemlékeznünk, amelyek megrázták az egész világot; de sajnos, maga az egyház is inkább elutasította, mintsem elismerte volna szimbolikus jelentőségüket. 1985. június 30-án a dél-koreai *Nadzsú* városában vérkönnyeket kezdett sírni a Szent Szűz szobra; szeméből 700 napon át patakzott a vér, s 400 napon át illatos olaj ütközött ki testén (ami a Szűzanya valóságos jelenlétének állandó kísérőjele: Mária-Mirjam: illat-óceán). 1995. június 30-án pedig a nadzsui látnok, Júlia nyelvén a Szentostya hússá és vérré változott. Az *eucharisztikus csoda* többször is megismétlődött; egy ízben (koreai látogatásakor) maga II. János Pál is tapasztalta az ostya átváltozását. Az Úr egyik üzenetében így indokolta az ilyen jellegű (nem is ritka!) jelenségeket: „A Szeretet csodáit kívánom tenni az Oltáriszentség által, valamennyi gyermekemért”, mert „elhagyatva szentségházamban, forrón kívánom, hogy azok a gyermekeim, akik tévelyegnek, visszatérjenek hozzám, és szeressenek. (...) Az üdvösség misztériuma általam valósul meg, aki jelen vagyok az Oltáriszentségben. (...) Egyedül Szent Szívemmel egyesült, szüntelenül imádkozó, könnyező és véres könnyeket hullató Édesanyám fordíthatja el tőletek Isten haragját és érheti el, hogy a bűntől megszabadulva, szívemhez meneküljete”. A könnyezés 10. évfordulóján d.u. 3 óra körül a Nap kezdett átalakulni – s fél négyre egy óriás-ostya alakját vette fel, a szivárvány minden színében ragyogva; mellette Jézus és Mária állt, angyalokkal körülvéve. A Szent Szűz üzenete: „Krisztus dicsőséges uralma egybe fog esni Jézus eucharisztikus uralmának diadalával. Egy megtisztult és megszentelt, a Szeretet által megújított világban Jézus mindenekelőtt eucharisztikus jelenlétének a misztériumában fog megnyilatkozni. Az Oltáriszentség lesz az a forrás, amely által kinyilvánul teljes isteni hatalma, és Ő az új NAP lesz, amely ragyogó sugarait átsugározza a szívekbe és a lelkekbe, minden ember, család és nemzet életébe”. Ez lesz az „új Ég és Új Föld”, amelynek lakói egyetlen szelíd nyájat fognak alkotni, s Jézus lesz egyedüli Pásztoruk. Efelé vezet benneteket mennyei Édesanyátok; készüljete fel az eljövendő ÚR fogadására”.

A másik világcsoda pedig *Medjugorje*, e kis hercegovinai falucska, ahova 1981. június 24.-ei első jelenése óta napjainkig folyamatosan vissza-visszatér a Szent Szűz, mint a Béke Királynője – a SZÍV Békéjének hirdetője. Immár négy évtizede köztünk van, tanít és felkészít bennünket üzeneteivel a *világváltozásra*, az emberiség lelki átalakulására, megújulására. Mintha Ő irányítaná a zarándokház és a plébánia egész életét, pontos imarenddel, heti rendszerességű közösségi programokkal, böjti napokkal, sokszor ismétlődő üzenetekkel (amelyek a garabandali Nagy Figyelmeztetésre hasonlítanak) – ezzel is nyilvánvalóvá téve, hogy aki „nem hallgat az égi szóra” s nem tér meg; nem számíthat bűnbocsánatra, kegyelemre. Itt is a Szentmise-hallgatásra, a mindennapi szentáldozásra és Szentségimádásra buzdítás áll a Jelenések homlokterében; a kegytemplomban a konszekráció alkalmával a Szentostyában jelen levő Úr-Jézus felől szelíd és szabályos ritmusú fénysugár-hullámok áradnak a hívek felé. A Szűzanya két látnokának azt is megengedte, hogy bepillantassanak a Pokol, a Purgatórium, sőt a Mennysors országába, s élményeiket közlétegyék, tanulságul az emberek számára. „Ne féljete! – mondta; Isten mindenkinek szabadságot ad, hogy maga döntsön: Isten mellett, vagy ellene. Aki ellene dönt, az már itt a földön saját szíve poklában ég; s ha nem tart időben bűnbá-

natot, a halál pillanatában ugyanaz a pokol áll előtte: ő szabadon azt választotta, hogy örökre távol legyen Istentől. Isten senkit sem kényszerít arra, hogy szeresse Őt”.

Medjugorjeban maga az ÚrJézus is gyakorta tesz látogatást nemcsak a lát-nokok, de a zarándokok szívében is. Hiszen Mária gyakori megjelenései során felvilágosítja a hívőket, keresőket: „Ha életetek középpontjában Szent Fiam áll, akit befogadtatok az eucharishtiában, nincs mit félnetek: mindenre képesek vagytok; bármit megkaphattok. Az Ostyában ott van Jézus egész élete – fogantatásától kereszthaláláig, feltámadásáig – egyszerre, egyidejűleg; s ott van az Isten jobbán helyet foglaló, megdicsőült Krisztus Király. A szentségimádásban szemlélhetitek őt, egész életét, s elmélkedhettek élete bármely szakaszán – így Élete belénk árad, és láthatatlanul nekünk adatik”. Ő most is tanít, gyógyít, vigasztal; „beszélgetsetek hát a szívetekbe belépő Fiammal”. S a hívek beszélgetnek, gyógyulnak, megtérnek – Jézus barátaivá válnak. II. János Pál, Teréz Anya, és sok nagyszerű pap hitt a Jelenések valódiságában; de sokan az ördög szemfényvesztésének gondolják azt – s szeretnék letörölni a csodálatos kegyhelyet a föld színéről. Az Idő azonban egyre nagyobb távlatot von a Jelenések köré; s remélhetőleg, mihamarabb Medjugorje is felsorakozik a legjelentősebb (La Salette-i, Lourdes-i, Fatima-i) Szent Szűz- kegyhelyek mellé. A csodáknak, megtéréseknek, tanúságtételeknek se szeri, se száma; a Rózsafüzér fegyver lett valóban a hívők kezében: életben tartja a lelkekben a reményt, hogy a bűnökbe mind mélyebben süllyedő világ végül is megmenekül, s az ember(iség) megváltozik: Jézussal egyesülve lélekben, visszatér az Atyai Házba (lásd: Emmanuel Maillard medjugorje-i nővér gyönyörű könyve az itt látott-tapasztalt belső változásokról, gyógyulásokról – saját tapasztalatairól: *A Rózsafüzér egy utazás, amely megváltoztatja az életedet!* – Marana Tha Alapítvány, Bp. 2020)

„Bár az illetékes egyházmegyei hatóság negatívan ítélte meg a Garabandalban történeteket (ugyanígy később a Medjugorjeban és a japán Nadzsuban is), ezek az események a hívők körében mégis nagy visszhangot váltottak ki világszerte. S bár végleges vizsgálati eredmények a Szentszék részéről mindmáig nem születtek, de az ezredforduló óta folyamatosan zajló, megrázkódtató világ-események (a természeti katasztrófáktól kezdve a globális gazdaság nagy válságain át egészen a világot sújtó járvány-dömpingig) nem hagyhatók figyelmen kívül mégsem: „valami baj van velünk”. Nem biztos, hogy jó úton vagyunk! – sőt biztos, hogy nem!! Az emberiség mindmáig nem figyelt fel kellőképpen a veszélyekre, amit a jelenkori globális (világhatalmi) törekvések jelentenek; ezért mintha saját jóléti álmain túl nem is foglalkoztatnák a természetfölötti valóságból érkező Jeleket, Üzeneteket. De legalább már a Világegyház (Ferenc pápa enciklikái, szinodális tanácskozásai révén) a gyakorlati megoldásokat is keresni kezdte; s különböző „imátamogatásokkal” – a Jelenések hatására – egy-egy kérdésben mintha sikerülne is előbbre jutnia (különösen a családok, a szociálisan kivetettek és a mélyszegénységben élők életkörülményeinek javításában, az új-evangelizáció előtérbe állításában stb.). Adja Isten, hogy ne tévesszük szem elől a „helyes utat” – ami nem más, mint magának Jézusnak az Útja, amelyet misztikusaink és látnokaink feltártak előttünk (vö.: *MÁRIA-jelenések 1830-tól napjainkig*; összeállította Milinszki Márton; Testvéri Szolgálat Alapítvány, Esztergom, 1991).

De most ugorjunk vissza ismét kicsit az Időben. A megszorodó jelenéseket látva, az üzenetekről hallva XXIII. János pápa (a volt velencei patriarcha, aki ifjúkora óta figyelemmel kísérte a Mária-jelenéseket) 1962-ben összehívta a II. Vatikáni Zsinatot, és teológiai irányváltást kezdeményezett. Krisztus-központú áttörést, evangéliumi fordulatot hozott hit és kultúra viszonyában: a *megtestesülés* és a *húsvéti misztérium* került a középpontba. „A hívek lelkületét elsősorban a Szentlélek és Mária alakítja” – hangoztatta a Szent pápa; s „Mária üdvörtörténi jelenőségéről is van még mit gondolkodnunk”. Isten Anyja (*Mater Divinae Misericordiae, Domina Nostra Misericordiae*) a kegyelem rendjében szüntelenül megmarad „az Angyali Üdvözlétkor hittel adott beleegyezésétől kezdve – melyben a keresztt alatt is vonakodás nélkül kitartott – egészen az összes választott örök beteljesedéséig. Ezt az üdvösséges feladatot a menny-bevételekor sem tette le, hanem szüntelen közbenjárásával kieszközli nekünk az örök üdvösség ajándékait” (L.G. 62. – hivatkozik rá II. János Pál pápa is (*Dives in misericordia* c. enciklikájában, 1980). „Az események jelen folyásában, amikor az emberi társadalom fordulóponthoz ért – hangsúlyozza Szent XXIII. János – felismerhetjük az isteni gondviselés titokzatos jeleit is, amelyek az Idő egymásutánján és az emberek munkáján keresztül legtöbbször minden várakozás ellenére eléri célját és elrendez mindent bölcsességgel, a nem kedvező eseményeket is”. S II. János Pál később biztatva hozzáteszi: „Ne féljete!”

„Mária, mivel *Fiának messiási küldetésével* olyan *rejtett* és senki más-hoz nem hasonlítható *kapcsolatban volt, arra rendeltetett, hogy elhozza az emberekhez a szeretetet*, amelynek kinyilatkoztatására jött az ő fia”, s amely leginkább a társadalom kirekesztettjei, a nyomorultak és a periférián élő minden erőszaknak kiszolgáltatottak megmentésére / gyógyítására irányul (u.o.). Ő jár közben az Atya irgalmasságánál, hogy „az eucharisztia közös hitéből és tiszteletéből megszülessen és kiviruljon a közösség tökéletes egysége a keresztények között” – hangoztatta VI. Pál is (*Mysterium fidei*, 1965). II. János Pál fent említett enciklikájában (amely még az ellene elkövetett merénylet előtt született) foglalkozik *Mária, az Irgalmasság Anyja* evangelizációs szerepével is. Mária gyakorolja azt az irgalmas és segítő, védelmező szeretetet, amely leginkább a szomorkodók és a szegények, a szabadságuktól megfosztottak és a vakok, az elnyomottak és a bűnösök felé mutatkozik meg, úgy, ahogy Izaiás jövendölését idézve előbb a názáreti zsinagógában (Lk 4, 10), majd Keresztelő János küldötteinek mondta Jézus (Lk 7, 22). „Máriát Istenanyasága tette az Irgalmasság eszközévé” (i.m. 48.p.) – hogy minden ember Anyjaként visszavesse Szent Fiához az emberiséget.

Mária, a Szentlélek mátkája, maga is LÉLEK és SZERETET, üdvörtörténi szerepet tölt be az emberiség és a világ jelenkori átalakulásában. „Három emberi kategóriába foglalható hármass Szeretetlégkörrel veszi körül *öröktől fogva* a Szentháromság a „Mária-Gondolatot”, azaz Mária szellem-lényét az Idők kezdete előtt, amikor is „még csak ígéretként van jelen a Teremtés hármass tagozódása” – írja Dienes Valéria. Az a három Szeretet (szülői – gyermeki és jegyesi), amely már jelen van a Lét-előtti Élet elgondolásában (Isten Tervében) olyan szeretet-erőtér, amelyből nem lehet kilépni: a LÉTnek három arca van (az EL-INDULÁS – az ATYA; a FOLYTATÁS – a FIÚ; és a MEGÚJULÁS – a SZENTLÉLEK). Azaz a HÁROMSÁG. És az Evolúcióban (azaz a Teremtett Világban) ebből termé-

szetszerűleg lesz a HÁRMASÁG: az ember a háromtagú szeretetkapcsolatban tudja csak megértetni magát mint Atya – Gyermek és mint Jegyes (tehát a három egymástól elválaszthatatlanul összetartozik). Ez a HÁROM Szeretetforrás a HÁROMSÁG világalkotó ereje az Ígéret-Világban. Vagyis a Szentháromság Egységének Mária öröktől fogva elgondolt lényén át történő hármasságszerű visszaverődése ez: lényének legmélyén hordozza már léte előtt Ígéretében a Szentháromság szüntelenül tevékeny munkáját. Ebben a Mária-Lényben (aki az Atya Lánya, a Fiú Anyja, s a Harmadik Személy Mátkája) rajzolódik ki emberi gondolkodásunkban először a Mindenség Hármasságszerű Szerkezete. Az életteremtő együttműködés csakis ebben a hármasságban lehetséges – vagyis Mária életének minden tette: Szentlélek-tett, amely a Szent Lélek szerelmében fogant: Ő az Örök Akarat óta Istenben élő Istenszülő, aki számunkra názáreti – betlehemi – jeruzsálemi valósággá konkretizálódik. Ő tehát Isten Gondolatában megfogant, a Szentlélek Istenmagzatot hordozó Jegyese s a Fiú testét hordozó és megszülő Anya, aki az Időket megelőző Örök Akaratból néz ránk. Ő Szófia maga.

Chiara Lubich, a Fokolare lelkeségi mozgalom (Mária műve) alapítója, fő szervezője, e kérdés kapcsán kiemelten hangsúlyozza: Mária – Szent Fia rendelkezése szerint – az Egyház Leánya és egyszersmind Anyja (Jánoson keresztül minden megváltott lelki anyja); ezért „minden keresztény feladata: hazavinni Máriát, Máriával élni, Krisztushoz menni Máriával, mert Ő az, aki táplálja a keresztényeket az üdvösséggel, amely az ő méhéből fakadt”. S minthogy rá vagyunk bízva Máriára, „*nincs semmilyen más utunk (...), minthogy megtegyük Jézus akaratát, hogy Márián keresztül eljussunk Jézushoz*”. Sajnos azonban sok keresztény nem gondol arra, hogy „házába fogadja Őt és vele lakjon”, s elfogadva tanácsait, közelebb kerüljön Megváltójához; holott Mária teljesíti be az anyaság eszményét, segít a megpróbáltatások legyőzésében; és „az Anya az, akit még halálos ágyunkon is szólítunk”. Mária, a „vigasztalan”, átélte „a lélek éjszakáját”, mikor Fia kilehelte lelkét a kereszten. A mariológusok szerint ekkor bontakozik ki igazán Isten Róla alkotott terve: Mária ekkor *társul Krisztussal*, és egyesíti szenvedését Jézus szenvedésével az emberiség megváltásáért. Vagyis *társ-megváltó* lesz; hiszen már maga is „valamiképpen átalakult Jézussá”. Ahogy Szent Pál mondta: „Már nem én élek, hanem Krisztus él bennem” (Gal. 2, 20). „És másik Krisztusként a maga sajátos módján Mária is együttműködik az Egyház kiterjesztésében”. A misztikusok ezt „*átalakító egyesülésnek*” nevezik; ahogy Avilai Szent Teréz mondja: „Márta szövetkezik Máriával: az Egyház javára végzett sajátos *tevékenység* egyesül a különleges *szemlélődéssel*” (vö.: Chiara Lubich: MÁRIA; Új Város Kiadó Bp. 2017; 40–42. valamint 60–64. p.).

Az 1980-as években a kelet-középeurópai országokon belül egyre jobban kiéleződő feszültségek a nép és a (bolsevista) hatalom között, a lengyel Szolidaritás-mozgalom, valamint II. János Pál csodálatos megmenekülése az ellene 1980-ban elkövetett merénylet következményeitől arra készítette Szent Pápánkat, hogy 1984. márc. 25-én Rómában a Szent Péter téren a világ minden püspökével együtt ünnepélyes szentmise keretében (ismételten) felajánlja az Egyházat, a Világot és az egész emberiséget Mária Szeplőtelen Szívének, utalva az orosz népre is („Világosítsd meg azokat a népeket, amelyek felajánlását és átadását várod tőlünk”). 1987/88-ban Mária-évet hirdetett – és Mária (ekkor sem) hagyta cserben népét: alig telt el pár év, s a Szovjetunió összeomlott; s az

1989/90-es év meghozta Közép-Európa megszabadulását „a kommunizmus kísértetétől”. Ez valóban győzelem volt. De a küzdelem Jézusért, az Egyházért, a kereszténység megerősödéséért, a világ átalakulásáért még nem ért véget. 2002. aug. 17-én, az *Isteni Irgalmasság Bazilika* felszentelése alkalmából II. János Pál ismételten felajánlotta a világot az Isteni Irgalmasságnak, bízva benne, hogy a kereszténység – minden üldöztetés ellenére – az új évezredben legyőzi az ártó hatalmakat, és a Szentháromság – EGY – Istenben megtalálja a Remény Forrását: győz az Isteni Irgalmasság, s nem következik be a jóslatokban feltárt világkatasztrófa. Felajánló imája: „Istenünk, irgalmas Atyánk, / aki kinyilatkoztattad szeretetedet / Fiadban, Jézus Krisztusban / és kiárasztottad ránk / a Vigasztaló Szentlélekben, / Terád bízunk ma a világ és / minden ember sorsát. / Hajolj le hozzánk, bűnösökhöz, / gyógyítsd meg gyengeségünket, / győzz le minden rosszat, / engedd, hogy a Föld minden lakója / megtapasztalja irgalmadat! / (...) / Örök Atya! / Fiad fájdalmas szenvedéséért / és feltámadásáért / irgalmazz nekünk és az egész világnak! AMEN”.

És mi történt azóta?

SARA BERTI

TÖRÖK VIRÁGOK KÖRBEN

Angelus Vineus¹

Részletek a Tengeren túli könyvből

(Szentház)

Valamikor 1288 és 1332 között eltűnik a szoba,
ennyit lehet utólag kinyomozni, ami egy szikla-
barlanghoz kapcsolódott, ahol állítólag átadta
az Ő üzenetét Máriának Gábiel arkangyal,

az Angyali Üdvözlét-bazilikát a keresztes háborúk
alatt a muszlimok lerombolták, de az alatta lévő
szobányi szent házat meghagyták, az angyali
üdvözlét helyén csupán egy oszlop maradt,

a házat angyalok emelték a levegőbe és szállították
át Tersátóba, ahol a horvátok nem becsülték meg
eléggé, ezért az angyalok Loretóba szállították át,
tengeren vagy levegőben, még nem tisztázott,

1469-ben a loretoi szent ház fölé bazilikát kezdtek
építeni, márvány burkolattal körülvéve, Bramante
irányításával, ám amikor 1531-ben a kőművesek
alapot készítettek a szoba védőburkolatához,

észrevették, hogy a szent háznak semmiféle alapozása
nincs, egy ősi országút közepén áll, amit majd az 1921-es
tűzvész utáni helyreállításakor, Frederico Manucchi építés
is megerősít, miszerint sem süllyedés, sem károsodás

legkisebb jele nem látható, ami nemcsak meglepő, de
érthetetlen is lesz, ám a meglepetés csak fokozódik majd
az 1960-as évek régészeti eredményei által, hiszen öt vörös
textilkeresztet találnak a szent ház falának kövei között,

amit csakis a fogadalmat tevő keresztes lovagok viselnek,
sikeresen elérve céljukat hálából Názáret szent helyén
hagyják, az utolsó keresztes hadjárat pedig 1270–72-ben
véget ért, de a kutatások folytatódnak mind a mai napig.

¹ Költő, alkimista, Angelus Silesius magyar származású tanítványa (1666–1750)

(Jóslat)

1556. augusztus 15-én Medici Katalin királynő
párizsi udvarába hívatja az akkoriban híressé
váló Nostradamust, és órákig beszélget vele,

nemrég jelent meg asztrológiai verseskönyve,
mely korától 3797-ig tartalmaz jóslatokat, s nem
kétséges, hogy a királynő ezekre volt kíváncsi,

ugyanis Nostradamus szándékosan összezavarta
a verseket, hogy a jóslatokra ne lehessen azonnal
rájönni, ily módon elkerülhesse a máglyahalált,

nyolc évvel később a királynő birodalmi körutazást
tesz, és megragadja az alkalmat, hogy Nostradamust
második feleségének házában, Salonban meglátogassa,

és vacsora közben a *Physician in Ordinary* címmel
adományozza meg, ám a köszvénnel küszködő jós,
két év múlva megírja végrendeletét, és az általa meg-

jósolt időpontban azt mondja feleségének, hogy reggelre
már nem leszek itt, másnap holtan találják, és a testét
a Cordelieres templomban egy márványlap alá helyezik.

(Tárgy)

A kutatás, tárgya bármi is legyen, folytatódik a mai napig,
és nem ér véget soha, még akkor se, ha igen, újra indul...

(Jász Attila fordításai)

(Szent) Faustyna Kowalska nővér

Versek a böjtnaplóból

(részlet)

Heves fájdalmakat érzek Jézus sebei helyén,
ahogy ütjük, verjük őket, a szögei fején.

Úgy szeretnék élni ebben a jelenben,
mintha minden napom az utolsó lenne.

Jézus haldoklik, és nem érünk oda,
minden elmúlik, a szeretet soha.

(Jász Attila fordításai)

„Égjetek! Éljetek! Fénnyel teljetek!”

Az *angyal válaszol* c. könyvről Kardos Gyöngyivel
beszélget Sepsí Enikő (2023. január 31.)

SE: Kardos Gyöngyivel, párizsi jó barátommal, akit ott Marguerite Kardosnak ismernek, beszélgetünk *Az angyal válaszol* c. könyvről. Ez a bombazápor alatt született örömhimnusz 1976-ban jelent meg először francia nyelven, Mallász Gittának köszönhetően. Gitta a történet egyetlen túlélője volt, és 1990-ben jelent meg a második, bővített kiadás. Eredeti nyelvén, magyarul először egy református lelkész lányának köszönhetően, szamizdatban jelent meg 1988-ban, és 2005-ben született meg a Fekete Sas Kiadó által ma is forgalmazott kiadás. Most várjuk, hogy Gitta magyarázó köteteinek a második és a harmadik darabja is megjelenjen, erről kérdezem először a fordítót és az egész ügy felkarolóját, Mallász Gitta egykori barátját, hogy hogy áll ez a projekt.

KGY: Úgy érzem, szépen sikerült a fontos magyarázó kötetek magyarra fordítása, hála Kerényi Mari türelmes és figyelmes lektori munkájának. Gitta első kötete három éve jelent meg, *Az angyal válaszol – ahogy én megéltem* címmel. Óriási kincs számunkra, hogy Gitta megosztja velünk az angyalokkal megélt élményeit, és mint ahogy jelzi: „A kör egyre bővült, angyalok egész kara szólt hozzánk, hatalmas, mérhetetlenül távoli lények jelenlétét éreztük, de a személyes, meghitt kapcsolat mindvégig áthatotta beszélgetéseinket. Jelenlétük gyógyító hatású volt.” Gitta ebben a kötetben részletezi az angyalok *nevelési módszereit*, válaszol a neki gyakran feltett kérdésekre, bemutatja Hanna, Lili, József és az ő angyalának jellegzetességeit, remek idézetekkel megvilágítva, és betekintést enged saját vívódásainak mélységébe is. A második (*A szülők nélkül született gyermek*) és a harmadik (*Ugrás az ismeretlenbe*) kötet is elkészült, igen fontos segítség *Az angyal válaszol* megértéséhez. Hamarosan napvilágot látnak a Fekete Sas Kiadó gondozásában.

Az *Angyal*-könyv első francia kiadásakor Gitta megígérte a kiadónak, hogy válaszol az olvasók leveleire. De arra senki sem számított, hogy naponta másfél ezer levelet hoz a postás. Ezért engem kért meg, hogy csoportosítsam a kérdéseket, és ő ezekre egy-egy könyvben válaszolt. Gittának csodálatos humora volt, ezekben a magyarázó könyvekben számtalan példát hoz fel a saját életéből, nagy szerénységgel és alázattal mutatja be, hogy milyen küzdelmeken, nehézségeken, megtisztulásokon ment át. Azóta *Az angyal válaszol* huszonöt nyelven elérhető a világban, milliók olvassák. Nyugaton először franciául, angolul, németül, spanyolul, olaszul, portugál, svéd, dán, norvég, holland, nyelveken lett bestseller, majd lengyel, orosz, ukrán, román, szlovén, koreai és kínai nyelven jelent meg, fényhálóval vonja be az egész Földet.

SE: Az alaptörténetet, amely 1943 és 1944 fordulóján kezdődik Budapesten és Budaligeten, elmondtuk már az előző interjúban. A magyarázó kötetekkel kapcsolatban is azt láthatjuk, hogy *Az angyal válaszol* nem csak önmagában,

dokumentumként fontos, de arra sarkall minket, hogy az isteni szférával napi szinten kapcsolatban legyünk, az életünk ezáltal váljon teljessé. A *Napútnak* ezen száma a misztika női oldalával foglalkozik, az alaptörténetben viszont nők és férfiak egyaránt szerepelnek. József az egyetlen férfi, ugyanakkor biztosan van szerepe a női oldalnak, a misztikának a közvetlen istentapasztalatra való érzékenységben, bár az angyaloknak sincs nemük. Mi az, amiben szerinted megragadható a misztikának a női és a férfi oldala, ha létezik ilyen?

KGy: Ez egy mélyreható kérdés. A görög „mustikos” egyik jelentése „rejtett”, mint a lélek és a nő érzékenysége: egyfajta befelé figyelés. De a megélése sokkal több, mert akit egyszer elkap egy tornádó és találkozik a Szeretet arcával, azt kitépi kereteiből, hogy ezután csak a Szeretet arcát lássa minden archán, megalázva és elárulva, kitagadva és kifosztva, feláldozva és nincstele nélkül. Szorongatja egy kifizethetetlen adósság az Istenarc felé, próbál válaszolni erre a feltétel nélküli szeretetre. Ez az Arc minden formán áthat, a jelenlét kitágulásában és a hiányérzet szorításában, és megvilágít egy tér-időn kívüli szövetet, melyet szívnek nevezhetünk. Erről szól a misztika. És átélni, hogy: „A világ szívdobbanása a te szívdobbanásoddal egy.” (24L) Hanna, mikor Jézust felfedezte, egy életre elkötelezte magát mellette és érte. József volt a férje, a művészetet, munkáját és tanítványait igen szerette, de mihelyt értesült egy pap-szentelésről, szélesebben egy Jézust ábrázoló festményt ajándékozott a frissen felszentelt papnak. Húsvétkor három teljes napot töltött a máriaremetei templomban. Nemcsak a kolostorok mélyén történnek misztikus megélések, de a hétköznapiakban is, mint Simone Weil, Etty Hillesum vagy Madame Jeanne Guyon példái mutatják, s egy 4. sz-i egyiptomi konyhalány, Izidora életét is beragyoghadják az angyalok.

Az erő mi emel, az odaadás, a felajánlás...

az Új Lángról szól az üzenet...Égjetek!

Ha ég az Ég, az elég, abban minden elég, mi elégtelen.” (86. *Beszélgetés*).

Az *Angyalválasz* fontos üzenete, hogy mindannyiunkra érvényes, amit Git-ta, Hanna, Lili és József megélt, egy modern társadalom tagjaként, normális munkaviszonyban és családi közegben maradván: „EMBERRÉ lesztek, ez az a szint, amelyet megteremteni a feladatotok!” Csak az emberben és az ember által egyesül a Fény és az Anyag. Az angyalok a *minden lehetséges* dimenzióit nyitják ki bennünk. Válaszként, a misztika női és férfi oldalához: jelen voltam, mikor egy szúfi mestert letámadott egy párizsi újságíró azzal, hogy a mecsetekben miért van oly kevés nő? Az egyiptomi mester, akit *Mounir Hafez* nek hívtak, mosolygott: „Asszonyom, nem jól nézte meg, mert minden ember, aki imádkozik, az nő.” A belső csend, a befelé fordulás; a Láthatatlanra figyelés; a kegyelemre hagyatkozás; a bizalom női jellegzetességek, hiszen a nő évmilliók óta a nála hatalmasabb Életet hordozza és szolgálja. Bensőséges kapcsolata van az Élettel fizikai, lelki és szellemi téren. A nő kozmikus és teremtető erők felelőse ősidők óta. A női test és lélek befogadó: adatott neki egy csodálatos rejtett fészek, a méh, mely egy titkos beavatási szentély, barlang és kehely, ahol hihetetlen átalakulások, átváltozások, alkimista folyamatok tudnak végbe menni. A méh az újjászületés szimbóluma. Ezt hirdetik, ünneplik és köszönik

az ősi sziklafalakon 37 000 éven át megjelenő ábrázolások. A női minőség a befogadóképesség, a csend, a türelem, reménység, a láthatatlanba vetett hit, a rejtettség, a várakozás erejét hordozza. A sumér agyagtáblákon, a női szeméremcsontot szimbolizáló háromszög olvasata MI, és nőt jelent, de ha fátyol takarja, akkor NIN a kiejtése és a női minőséget jelenti. Az önátadás és az elmélyülés, az együttérzés és a gyengédség, a jóság és az irgalom, a feltétel nélküli szeretet és a bocsánat örök forrása. Nem szűkíthető le a fizikai anyaságra. A női minőség a jövőt készíti elő, minden hitével és tudásával az Új Ember megszüljője, az égi erők segítségével. Hiszen a NIN képjel előtt ott sugárzik az AN, mely az isteni erők hatóerőjét biztosítja. A sumér kultúrában több ezer éven át kizárólag papnők gyógyíthattak, ők kaptak beavatást, mert bennük talán még végtelen a bizalom és a remény, hogy a lehetőségek magvait türelemmel gondozzák, az átalakulásokat segítsék, amíg az „új Fűlek” és „új Szemek” kifejlődnek valakiben. Mikor később férfi papok és gyógyászok neve előtt megjelenik a NIN jel, az azt jelenti, hogy hét éven tartó tanulmányuk és beavatásuk folyamán kifejlődött bennük a női minőség, így türelem, irgalom és együttérzés hatja át cselekedeteiket. Jézus is azt üzeni, hogy „Újjá kell születnetek” a Lélek által¹, és maga az *angyalválasz* az átalakító erők felébresztését szolgálja, a „lehető EMBER” felé az angyallal való találkozás segítségével. Az angyalok a Szent Lélek szolgálatában állnak, az ő tüzét adják tovább. Mikor Gitta azt kérdezi: „Mit kell tennem? – ÉGJ!”, ez lesz angyala villámgyors válasza.

SE: A Sumér párhuzamok a te tanulmányaidból jönnek és ezeket így is tanítod, interkulturális összehasonlításban. Ugyanakkor *Az angyal válaszolban* ezek a kiutalások, előképek nem jelennek meg. Mi az, ami megjelenik *Az angyal válaszolban*? Kezdjük talán kívülről, onnan, hogy vannak nők a történetben és van egy férfi, József. Az ő női minőségét hogyan látod te a történetben?

KGY: Első megközelítésben a férfi minőség egy behatoló erő, a vágy ereje, és egy fölmagasztaló erő megnyilvánulása, melyet a templomtornyok csúcsa, a menírek egyenessége szimbolizál. De a férfi misztikusok példája mutatja, hogy nem lehet elkerülni a mélységbe leszállást, a pokoljárást, az alázat és lemondás, az átadottság útját, mely kinyitja a teremtmény világból áradó erők zsilipjeit. Józsefnél is ez történt, aki sok kiábránduláson és hajótörésen ment keresztül. Fiatalon materialistának vallotta magát, és erősen óvakodott minden „spirituális” tanítástól. Vívódó lélek volt, gyakran depressziós, kereste a magányt, szeretett félrevonulni, kertészkedni, olvasmányaiiba merülni. Még angyalának is ellenállt tizenegy héten keresztül. De Hanna, Gitta és Lili ragyogó arcát látva, hétről hétre a *Beszélgetések* után elolvasta a jegyzeteket és azokat igazi tápláléknak találta a háború nyomasztó légkörében. Ezért a 12. *Beszélgetés*nél szótlan résztvevőként megjelenik, s időnként részt vesz a pénteki találkozókban. Valójában csak hét hónap múlva, 1944. január 15-én fordul angyala felé, mikor apja kórházba kerül és József a halálról kérdez. Gitta ezt így írja le: „Mesteremmel való beszélgetést hosszú csend követi. Hanna Józsefre tekint, és tekintete nem hagyja el. Hirtelen József zölden ragyogó fényben Mesterének képét látja. Ez a pillanat minden eddigi tétovázását, félénkségét, szegyenkezését elsöpri.”

¹ János evangéliuma 3:7

Angyala így kezdi: A hamis szemérem a gyengeség jele... (30 J, 198. old) József így csupán öt hónapon keresztül vesz részt a Beszélgetéseken, mert június 3-án munkatáborba viszik, ahonnan nem jön vissza többé.

Személyesen csak Gittát ismertem. Gitta katonacsaládban nőtt fel, spártai nevelést kapott és kíváncsi, felfedező, élénk fantáziájú gyerek volt, virgonc természetű nem nagyon ismerte az engedelmességet. Édesanyja gyakran mondogatta: „Te egy talált gyerek vagy!” Mire Gitta azonnal rávágta: „Persze, tudom!” Határozott és erős egyéniség volt. Nem félt semmitől, nekivágott az Alpoknak, hogy napnyugtát nézzen a hegycsúcsokon. A családi birtokon az unokatestvéreket „bandavezérként” vezényelte, mozgósított mindenkit. A trianoni béke diktátum aztán hazarendeli a családot Budapestre, ekkor Gitta szívós akarattal a sportba veti magát, világhírű úszóbajnok lesz, acélozza az izmait tizenkét éven át, hogy minél több aranyérmet szerezzen hazájának. Mellúszás, gyorsúszás és angyalugrás volt a specialitása, s az edzések alatt a Kossuth hídról kellett beugrania a Dunába. A Duna nagyon veszélyes, számtalan örvényt rejt. Nem lehet az örvény ellen küzdeni, a mélyben a lazítás és az átadottság az egyetlen feladat és életmentő aktus. Vallomása szerint, Gitta ott az örvény mélyén tanulta meg az átadottság, a ráhagyatkozás művészetét: „Ki kellett várni, hogy az örvény lehúzzon és oldalra sodorjon, csak úgy tudtam kiszabadulni belőle”.

SE: Így tanulta ő a női oldalt.

KGY: Gitta nagyon csinos volt, és sportoló korszakában sok udvarló hemzsegett körülötte. Mikor ragyogó mosolyával megjelent, nem lehetett ellenállni, mindenki belehabarodott. Remekül tudott intézkedni és szervezni, ugyanakkor semmiféle hatalomvágy vagy uralkodás nem volt benne, mindent humorral és jó kedéllyel oldott meg. Végtelen gyengédséggel gondoskodott a családjáról, nagy figyelemmel vette körül barátait. Egy fényes erő áradt belőle, ha belépett valahová, kisütött a Nap.

SE: Ezt meg fogod írni egy könyvben...

KGY: Igen, remélem, sikerül ezt megírni végre magyarul, mert eddig csak francia, német és angol nyelven olvashatunk Gittáról.

SE: Beszélj még Józsefről! Nagyon ritkán esik szó róla.

KGY: József egy befele forduló, csendes művészlélek, ő képviseli a béke, csend és harmónia, az *angyal* minőséget. József neve: az *Építő*, ő egyébként belsőépítésznek készült, de bútortervező lett. Az angyalok nem a nevünkön szólítanak bennünket, hanem a feladatunk szerint, így Lili a *Segítő*, az áradó szeretet, Hanna a *Beszélő*, Gitta a *Sugárzó*. Gitta szerint József végtelenül gyengéd ember volt, figyelmes, de szinte néma, mindig hagyta a többieket beszélni, időnként bedobva egy-egy fanyar, humoros megjegyzést s akkor mindenki gurult a nevetéstől. Mikor József cigarettáért ment a budaligeti kocsmába, ott sokszor verekedésbe csöppent, de ahogy József belépett és mosolyogva köszönt, mindenki elhallgatott, a veszekedők elfelejtették, miért estek egymásnak, ő pedig megvette, amit kellett, köszönt és elment. A leg-harciasabbak is megbékéltek a jelenlététől. Józsefet 1944 június elején vitték munkaszolgálatra. Egy Debrecen melletti munkatáborba került, de mivel ott nem akadt munka számukra, a közeli tanyák a táborból kértek férfi munkaerőt az aratáshoz és a szüreteléshez. Azzal a feltétellel hagyhatták el a tábor, hogy este visszatérnek, de József és barátja nem mentek vissza. Nyolc hónapon át

egy család rejtegette őket, nagyon megszerették. De február 28-ról március 1-re virradó éjjel Józsefet hirtelen erős félelem szállta meg, hogy ha a Gestapo felfedezi őket, tizenhét embert végeznek ki miattuk. Ezt nem tudta a lelkére venni és visszament a lágerbe, bár tisztában volt a következményekkel. Barátja hiába kérte, hogy a háborúnak úgys vége, közelednek az orosz csapatok. József egy cetlire firkálva megadta Gitta címét a barátjának, hogy ha ő megmenekül, Gittán keresztül keresse fel Hannát. József visszament a táborba és nyoma veszett. Ez azért is döbbenetes, mert azóta tudjuk, hogy Hannával egy napon halt meg, ez Dános Éva beszámolójából derült ki. Évát Hannával és Lili-vel együtt deportálták a Katalin-varrodából Rawensbrückbe. Ő írta le Hanna és Lili halálát egy túlsúfolt marhavagonban. Dános Eva könyve, a *Guruló börtön* eddig csak angol, német és francia nyelven jelent meg. József biztos volt abban, hogy Hanna megmenekül.

SE: Ezek a külső események, amelyben Hanna személye, története kulcsfontosságú, talán ezért is gondolták, hogy ő túl fogja élni, de az isteni logika másként működik, különösen akkor, hogy ha valaki önként teszi le az életét azért, mint Hanna, hogy a vagonban és a lágerben másoknak segítsen.

KGY: Hanna és Gitta szinte ikrek voltak, egy hét különbséggel. Hanna ropant vidám természetű volt, szerette az életet és egyáltalán nem akart meghalni. De tudta, hogy Gitta feladata lesz az *Angyalválasz* továbbadása. És azt is tudta, hogy Gittát a nyilasok főbe lövik, ha mindenkit hagy megszökni a varrodából. Mert a történet három helyen zajlik: Budaligeten kezdődik, ahol negyven beszélgetést kapnak, a Garai utcai lakásban folytatódik a Keleti pályaudvar mellett, onnan viszik munkaszolgálatra Józsefet, ott tizennyolc beszélgetésre kerül sor, és a volt Katalin zárdában végződik, ahol harminc beszélgetés marad ránk, tehát összesen a tizenhét hónap alatt nyolcvannyolc beszélgetés hangzik el. A katonai varrodát Gitta a Budakeszi úton szervezte meg, a volt Katalin-zárdában 1944 június közepén, hogy százharminchat zsidó asszonyt és kilenc gyermeket, köztük Hannát és Lilit is megmentse a deportálástól. Ez jól is működik december 2-ig, de akkor a nyilasok berontanak, hogy mindenkit elhurcoljanak. Gitta ügyesen tud magyarul beszélni, hogy időt húzzon, remélve, hogy ezalatt mindenki elmenekül a János-hegy felé, ez százhuszonnyolc asszonynak és nyolc gyermeknek sikerül is, de végül az udvarban észrevesz egy kis csoportot, s mély döbbenetére köztük meglátja Hannát és Lilit. Ők nem menekültek, mert tudták, hogy ha mindenki megszökik, Gittát azonnal kivégzik a nyilasok, mert kezükben volt a varrónők teljes létszáma, névsora. Hanna, Lili, Éva, Klári... tehát tizenhárom asszony azért vállalta a sorsát, hogy Gitta átadhassa nekünk az Angyalok tanításait. Óriási felelősség! Az asszonyokat még aznap Rawensbrück-be vitték, ahonnan csak Éva tért vissza. A háború utáni kommunista érában persze szó sem lehetett angyalokról. Gitta és Rábai Miklós megállapítottak a Magyar Állami Népi Együttest, mellyel négyszer körüljárták a világot, de Gitta nem akarta az utazásokat disszidálásra használni, és csak 1960-ban utazott Párizsba, hogy nekilásson a francia fordításnak. Mert ott munkát kapott, ládafestésből, lemezbörítők tervezéséből élt és férjhez ment, így a budapesti családját nem érhetette támadás. Úgy tűnik, hogy Hannát az égi hatalmak már születése pillanatától kezdve felkészítették a feladatra, hogy magas vibrációjú üzeneteket közvetítsen gyönyörű magyar nyelven. Hanna háromszor volt halálközelségben, de – szülei

számára hihetetlen módon – mindig visszatért az életbe, számtalan kaput és ablakot nyitva hagyva a láthatatlan világ felé. Ezért tudta közvetíteni a tanításokat. A női misztika fénye Hannában nyilvánul meg a legmélyebben és legcsodálatosabban. De erősen érződik Lili lényében, kérdéseiben. Lili az irgalom megtestesülése, érzékenysége, gyengédsége, segítőkészsége – nem tudja elviselni, hogy bárki is beteg vagy nyomorult legyen körülötte. Még a rawensbrücki táborban is jóga- és lazító órákat ad a kétségbeesett asszonyoknak. Hannáról mesélte Gitta, hogy egyszer mikor a Húvösvölgyből gyalogoltak Budaliget felé, láttak az úton egy kocsist, aki vadul káromkodva, kegyetlenül verte és rugdalta a lovát. A szerencsétlen ló már összerogyott, de a gazdája nem hagyta abba a rugdosást. Ekkor Gitta hirtelen észrevette, hogy Hanna eltűnt. De hová? Gitta elindult a kukoricaföldeken át, és nagy sokára megtalálta Hannát földre rogyva, zokogva, összekuporodva. Hanna a saját testén érezte az ütések és a rúgások. Gitta próbálta felemelni, masszírozni, megnyugtatni és hazavezérelni. Sok időbe telt. Hanna a saját testén keresztül mélyen átélte a növények, az állatok, a csillagok szenvedését. A lágerben is Hanna volt az, aki a mindent megérezett. A mérhetetlen szenvedések láttán a végén már szinte elveszítette emberi dimenzióit, az idegrendszer is megroppant. Hannában volt egy csodálatos női érzék, az isteni energiákra való figyelés, egy teljes átadottság. Ennek a páratlan érzékenységnek köszönhetően szeizmográfként – ami már napokkal korábban érzékeli a földrengést – tudta közvetíteni az angyalok igen magas intenzitású frekvenciáját. Hannának tiszta látása és hallása volt.

SE: Nagyon különösek a tanítások, hiszen az elején a szereplők nem tudják, hogy mi is történik velük. Lépésről lépésre vezetik el őket az angyalok az Ő megismeréséhez, aki az egész könyv szerzője, mivel az angyalok csak az Ő közvetítői. Ez az Ő elvezeti őket a krisztusi útig, elmagyarázza az anyag és a szellem összekapcsolódását Mária példáján keresztül, és itt is megjelenik a női oldal. Hogyan jelenik meg a nem nélküli átadottság – mivel Krisztusban ezt látjuk –, és hogyan magyarázza meg Mária szerepét és Krisztussal való kapcsolatát?

KGY: Nem megmagyarázza, hanem tulajdonképpen megjeleníti, gyönyörű ez a rész a 87. tanításból:

Új törvényt hirdessetek!
Mi lehetetlen volt, az lehet.
Mi érték volt, az szertehull.
Mi lényeg volt, vízbe fül.
Semmibe múl minden, ami volt.
De megmarad
a folt nélküli szűz anyag: MÁRIA.
Fején csillag-korona.
Lába alatt a Hold.
Köntöse a napnak sugara.
A teremtés mosolya, a víz felett lebegő csoda.
Az anyagban: szűz, s a FÉNYBEN anyag.
BENNETEK LAKIK A FÉNYANYAG,
MELY VAKÍT.
A FÉNY-FIÚ ÁLTALA SZÜLETIK:

A HETEDIK.
 Neve Szomjúság.
 Neve Örök Szerелем.
 Mária új neve: ÉRTELEM.
 Fa, mely mindig gyümölcsöt adó ott fent és idelent.
 Hirdessétek, a megváltás közel...²

Csodálatos ez a Mária-himnusz! Mintha népköltészetünkre is rímelve. Jézust testvéreként említi. Az a hivatásunk, hogy Jézus testvéreivé váljunk, Megváltókká:

Ő már testvér lehet, rokon,
 a földi legfelsőbb fokon. (80, 416. old)

Amíg meg nem születik bennünk Jézus, addig lényegében Máriával sincsen igazi, test és vér szerinti kapcsolatunk, csupán intellektuális. Az angyal segít, hogy az átalakulásokon keresztül a fény és az anyag frigyre lépjen a szívünkben, ahol megvilágosodik, hogy az Értelem valójában szerelem. (88. *Beszélgetés*, 452. old)

SE: Tulajdonképpen ez az anyagnak és a fénynek az egymás iránti vágyakozása.

KGY: Ezt így fejezi ki az angyal:

Ha fel bírnátok fogni a súly vágyát a Fény iránt,
 ha meg bírnátok sejteni a Fény vágyát a súly után,
 akkor megízlelnétek a Mámort.” (15G, 85. old)
 Most jön az Újbor.” (17L)
 Meg kell részegednetek Istenben. (15G)

A mi feladatunk, hogy kehellyé váljunk, és felfogjuk az italt. Képesse kell válnunk annak befogadására és intenzitásának elviselésére. Mindannyian a mámort keressük: a pénz, a hatalom, a szex, az alkohol vagy a sebesség révén, hogy túljussunk önmagunkon, a megismerhetőn és a láthatón. De az angyal pontosít:

Minden mámor Istennek tisztelete,
 de a nagyobb megeszi a kisebbet
 és a kisebb tovább él a nagyobbban”. (15G)

Az átalakuló erőkre való figyelés is egy női minőség: nem rontok rá, hanem hagyom működni. A taoista filozófia is ezt gyakorolja, Hannát állandóan ihlette a *Tao-te-king*, naponta olvasott belőle néhány sort.

SE: Még arra térjünk vissza, hogy a Jézust szülő Mária az Új embert is megszüli bennünk, mivel Jézus a második Ádám a teológiai tanítások szerint is. Tehát az Új ember a megbukott, az elveszett embernek a második „kiadása”,

² Mallász Gitta: *Az angyal válaszol*, Budapest, Fekete Sas, 2010, 449.

aki már képes magában egyesíteni az anyagot és a fényt, és aki őt befogadja, az is képes egyesíteni ezt a két világot. Erre hivatott az ember, hogy híd legyen az anyag és a szellem között.

KGY: Pontosan. Ezt hívják az angyalok megváltásnak:

A Megváltás az lesz
a legmélyebb sötétségbe leér.
Mi mindnyájan ezen munkálkodunk,
örömmel és hálával. Hálával! (14G, 75. old)
Az Új Világ hozzátok kiált – születésért! (50. B, 300. old)
Az örök leendő, az egyetlen teendő, nem lakik kívül. (52, 308. old)

Az *Angyalválasz* négyszáz oldala bemutatja, hogyan ébred rá fokról-fokra a négy fiatal művész az emberré válás felelősségére. Egyikük sem volt járatos a vallásokban, Gitta azt sem tudta, hogy Jézust egy pénteki napon, délután három órakor feszítették keresztre. És hogy az angyalok miért éppen péntek délután három órakor jelentek meg rendszeresen. Csak később, talán harminc évvel a történetek után ébredt rá erre a kapcsolatra. Hogy mit vár az embertől az angyal? Ezt a 29. *Beszélgetés* árulja el, mely így kezdődik:

Az öröm bölcsőjéről szólok.

Szokásommá vált, hogy lassan, soronként olvasom a *Beszélgetéseket*, és minden sor után becsukom a könyvet, hogy kitaláljam, vajon hogyan folytatódik. Az első sort olvasva, egy virágos kertben, csobogó szökőkút mellett láttam magamat, madár-csicsergés vesz körül, szép az élet, ez lehet az öröm bölcsője. Kinyitom újra a könyvet és a valóság szíven üt, mert így folytatódik:

Gyűlölet, tűz, méreg – ez az öröm bölcsője.
A teremtett világ az Ó teste.
Lehet-e *ŐBENNE* rossz? (...)
Egy titok van. Értsétek meg! ÁTALAKULÁS.
AZ EMBER A NAGY ÁTALAKÍTÓ. (...)
ÁTALAKULATLAN ERŐ,
FELHASZNÁLATLAN ERŐ
ROMBOL, PUSZTÍT, MÉRGEZ. (...)
A pusztító erők nincsenek a helyükön,
ezért pusztítanak.
Nincs pusztítás, ha fölemeled. (...)
MERT NINCS ROSSZ,
CSAK A FEL NEM ISMERT FELADAT.
HA NEM TESZED MEG, ELPUSZTÍT.
A rossz az Öröm bölcsője. (...)
A ROSSZ AZ ALAKULÓ JÓ,
A MÉG NEM KÉSZ.³

³ Uo., 187–188.

Ez mint egy mantra, kulcs lesz számomra:
 Ha mindent fölemelsz, kezekben tartod az örök örömet. (...)
 Hogyan tudnám a rosszat tetteim által felemelni? – kérdezi Gitta.
 Átalakulás...Átalakító vagy. ⁴ (...)

Az ember jogar Isten kezében, összekötő fent és lent között.⁵ (29G, 189–191. old)

SE: Ez egy mindennapi lelki gyakorlat. Számodra mit jelent ez a minden-napokban?

KGY: Izgalmas játék. Ha előnt a harag, a kétségbeesés vagy a szomorúság, akkor válasz helyett mélyeket lélegzek és várom a sugallatot, hogy vajon mi-képpen lehet ebből a helyzetből az öröm bölcsőjét kifarangni:

Kényszerül az anyag átalakulni, ha te változol. (30L)

Az angyal a jövő felé mutat, oda figyeljünk, ahol a „lesz” születik! Ne a múlt sérelmein gyötrődjünk, áldozatnak érezve magunkat.

Figyeltétek-e, hol vagytok, ha nem tudtok mosolyogni?
 A sárban, a vizes sárban nyakig, vagy fejbúbig. (...)
 A mosoly minden kicsi sejt imája. (35L,233)

A belső mosoly kinyitja a lehetőségeket. Ha semmi kilátás nem mutatkozik, marad a türelem. Türelemmel és alázattal várni, hogy a helyzet letisztuljon. Az ima, a meditáció és az álmokon keresztül jövő tanítás sokat segít.

SE: Az ima, a meditáció tehát az erre való ráhangolódás.

KGY: A belső csend erejét adja. Az utolsó, 88. *Beszélgetés* mintha zen-tanítást lenne:

Kezdetben volt a Csend.
 A Csendben benn
 született a Hang.
 A Hang a Szeretet.
 A Hang az Úr fia.
 Az Úr a csend.
 A Csendben bent
 pihent a Hang.

 De testté lett.
 Megszületett.
 A Szeretet az első vetülete.
 A TEST NEM MÁS,
 MINT ANYAGGÁ LETT SZERETET.⁶

⁴ Uo., 190.

⁵ Uo., 191.

⁶ Uo., 449.

Mintha János apostol prológusát hallanám:⁷ „Az Ige testté lett.” Ha gyógyásként látom, hogy a test nem más, mint anyaggá sűrűsödött szeretetet, kinyílnak a gyógyulási lehetőségek. A szeretet az egyetlen hatalom, melynek nincs ellentéte, ahogy a belső csendnek sincs, semmiféle külső zaj nem nyomhatja el. Néha mély szakadékokba kell zuhannunk, mint Lilinek, de az angyal megerősít:

Neked adom a mélység kulcsát,
annak neve: Feladat.
Kiválasztott vagy.
Mindenkor *leszállhatsz*
és mindenkor *felemelkedhetsz*.
Csak rajtad múlik. (11L, 56. old)

A sárból is aranyat kell gyúrunk. Ez nem vallási vagy kulturális változás. Ez szerves átalakulás, az ember átváltozása.

1. utózőnge:

KGY: Amikor a gyermek szót használja az angyal, az mindig az Új emberre utal. Mikor Krisztus megszületik bennünk, őt hívja az angyal Új Gyermekeknek. Például a 75. *Beszélgetésben*:

A kis GYERMEK megszületik.
Még nem tudja használni a tagjait,
de mindenre megtanít
az örök Erő, mely beléje adatik.
KRISZTUS TESTVÉR MEGSZÜLETETT.
AZ ÚJ KRISZTUS
FÉNY MINDENEK FELETT.
Az angyalsereg imádja Őt.⁸

Ez lefordíthatatlan, mivel a nyelvekben általában vagy hím- vagy nőnemű a testvér szó, de magyarul csodálatos, mert a test és vér azonosságát jelzi.

Három lépés az idő:
A múlt tisztulás.
A jelen: teljes odaadás.
A jövő: nász.
A két Szerető *BELŐLE* támad,
az örök Születőből.
TESTETLEN FÉNY ÉS FÉNYTELEN TEST HELYETT
AZ ÚJ: A KÉT SZERETŐ EGY.
TESTTÉ LETT AZ IGE,
S FÉNNYÉ AZ ANYAG.

⁷ János evangéliuma 1

⁸ Az angyal válaszol, 393.

Ez a fogantatás, ez a szerelem
örök és szeplőtelen. (...)
A SÁR EMELKEDIK A FÉNY FELÉ,
A FÉNY ANYAGBA ÖLTÖZIK.

A BÖLCS ANYAG A GYÜMÖLCS.

A teremtés termést hozott:
megfogható fényt – fénylő anyagot.

Ujjongjatok!⁹

Majd a 84. *Beszélgetés*:

DICSÓ ANYAG, ÚJ ÖNTUDAT!
Az Isten-fiúság örök.
Ádám, kiűzött, új házba költözött.
Csak felfelé kérjetelek, lefelé adjatok, hassatok, tegyetek.¹⁰

2. utószöng:

SE: A 10. Színházi Olimpia keretében a Nemzeti Színházban 2023. június 7-én Juliette Binoche és Wajdi Mouawad előadásában bemutatásra kerül *Az angyal válaszol* egy felolvasás-performansz keretében.

KGY: Óriási örömmel készülünk rá, huszonöt éve várjuk és reméljük ezt, és hogy éppen Budapesten kerül először színpadra *Az angyal válaszol*, ezért külön hála. Igen fontos, hogy szülőházijában, Magyarországon legyen az ősbemutató. A magyar szöveget Szűcs Nelli olvassa fel, a franciát pedig Juliette Binoche és Wajdi Mouawad. Sokat jelent nekem, hogy mindketten végtelenül szeretik ezt a könyvet. Wajdi – a legszínvonalasabb rendező most Nyugaton – remek színész és író is, ötvennégy éves és csaknem negyven dráma szerzője. Az legjobb párizsi modern színház, a Théâtre national de la Colline igazgatója. Ott szeretné színpadra vinni *Az angyal válaszolt*, most írja a forgatókönyvet.

SE: Wajdiról még érdemes elmondani, hogy libanoni származású és keresztény.

KGY: Igen, Wajdi mélyen hívő keresztény. Családja a libanoni háború idején Franciaországba menekült, majd öt évvel később Kanadában kötöttek ki. Montréalban végezte el a színművészeti főiskolát. Szülei halála után visszaköltözött Franciaországba, de már mint a montreali legnagyobb színház igazgatója. Párizsban immár tíz éve a Théâtre national de la Collinban igazgató, rendező, legtöbbször ott játsszák a darabjait.

SE: Hogy találkozott Wajdi Mouawad Juliette Binoche-sal?

KGY: Hogy ne találkozott volna Juliette Binoche-sal? Juliette megnézte az egyik darabját és megdöbbenett Wajdi zsenije, a forgatókönyv gyönyörű szövege és mély őszintesége, tiszta szelleme, hite és elkötelezettsége. Találkoztak

⁹ Uo., 425–427.

¹⁰ Uo., 429–430.

és Juliette rábízta *Az angyal válaszolt*, amit Wajdi nem ismert. Hazaérve, Wajdi lelkesen mutatta a feleségének a találmányt, mire ő bevallotta, hogy az angyalok tanítása évek óta titkos olvasmánya és erőforrása.

SE: Nem titok, hogy jó barátok vagytok Juliette Binoche-sal. Hogy találkozott ő *Az angyal válaszollal*?

KGY: Juliette már harminc éve ismeri az *angyalválaszt*, a *Pont-Neuf szerelmeseinek* (*Les amants du Pont-Neuf*) forgatása közben kapta egy barátnőjétől. A filmben egy festőművész játszik, aki szembetegséget kap és elveszti a látását, a Pont Neuf híd alatt alszik, és egyre súlyosabb válságba kerül. Két és fél évig tartott a forgatás, Juliette egy nehéz időszakon ment át, és akkor merült bele Gitta első magyarázó könyvébe (*Az angyal válaszol – ahogy én megéltem*). *Az angyal válaszolt* elsőre túl nehéznek találta, de a magyarázó könyv segítette, hogy közelebb kerüljön az *Angyal*-könyvhöz. Egyik közös íróbarátunk, Patrice Van Eersel hozott össze bennünket, ebéd kapcsán, és azonnal összebarátkoztunk. Juliette évtizedek óta az angyalok leghatékonyabb és leghűségesebb nemzetközi nagykövete! Sok-sok interjúban hivatkozik rá, mint élete legmeghatározóbb könyvére. Amikor 2005 őszén elűsárgoltam neki, hogy sikerül végre kiadni az *Angyal válaszolt* magyarul is, azonnal felajánlotta, hogy eljön és segít megismertetni a tanításokat, sőt anyagilag is támogatta a kiadást. Ekkor számtalan interjút és újságíró-találkozót adott Budapesten, a Magyar Rádió és a Francia Intézet *Angyalválasz* felolvasó estét is rendezett a tiszteletére. Lelkes kiállása igen sok érdeklődőt felcsigázott, sokan vásárolták meg a könyvet. Most júniusban is azért jön felolvasó estét tartani a Nemzetiben, a Színházi Olimpia keretében, hogy minél többen közelebb kerüljenek az angyalokhoz. Szívet melengető hallani, hogy a magyar nyelvet sokan *angyalnyelvnek* nevezik, mivel a mi nyelvünkön szólaltak meg a „budaligeti angyalok”. *Az angyal válaszol* teljesen egyedülálló kincs a világon, sokan irigylik is tőlünk. Nem található párja sehol egyetlen kultúrában és korban, sem a görögöknél vagy suméroknál, sem Egyiptomban vagy Iránban, sem Indiában vagy Tibetben. A középkori Iránban Ruzbehan és Sohravardi megrendítő és elragadó angyalélményekről számol be, melyeket Henry Corbin fordításában lehet olvasni, de azok röpké találkozások, ihletek és látomások. Nem egy tizenhét hónapon át tartó, rendszeres tanítás, átformálódás. Mikor úgy tűnik, hogy minden összeomlik, talán egészen új van születőben. Rajtunk múlik létrejötte. Ez zajlik most! A Gitta által feljegyzett tanítás épp oly aktuális ma Keleten, mint Nyugaton, Kínában és Dél-Afrikában, mert a ma emberének szól. Ezért kimondhatatlan öröm, hogy színházi formában is bemutatásra kerül és élővé teszi az angyalok szavát. Ez azért is fontos, mert Gitta hangsúlyozta, hogy a szöveget hangosan kell olvasni, mert úgy jobban áthatja a sejtjeinket és a vibrációja messze kisugárzik. Egyre több országban alakultak angyal olvasóköri, Franciaországban legalább harmincről tudok, de Svájcban és Angliában, Kanadában és Argentínában, Libanonban és Portugáliában is jelezték aktív működésüket.

SE: A könyv üzenete a biblikus tanításokkal sem áll ellentétben. Egyszer megkérdezték Gittát, mi a különbség az *Angyal*-könyv és a *Biblia* között, amire ő azt válaszolta: „Kétezer év.” Tulajdonképpen a négy fiatalnak ezen élménye segít minket abban, hogy a Biblia üzenetét közelebb tudjuk hozni a mai emberhez.

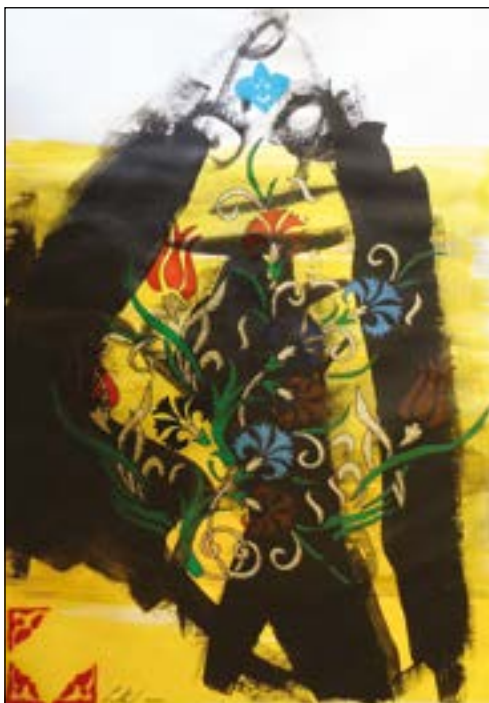
KGY: Ez a könyv a fényre és igazságra szomjazóknak szól, az őszinte keresőknek, legyenek keresztények vagy buddhisták, mert vallások fölötti tiszta forrás, nem lehet dogmákba szorítani. Azokhoz szól, akik veszélyes, átmeneti korunkban az egyéni, saját útjukat keresik. Hanna, Gitta, Lili és József nem tehetetlen áldozata a külső eseményeknek. Belső szomjúság nélkül lehetetlen megérteni és főleg megélni az angyal erős és igényes tanítását. Lehetetlen úgy olvasni, hogy az ember ne szembesüljön saját maga és az egész teremtés iránti kötelességével.

Az ember a mindenség sikolyát hallja,
s a mindenség édességét kell létrehoznia,
vagy romlását, ha nem felel meg.
Ha az alma megsérül,
édesebb lesz a többinél, vagy megrohad. (34L, 228. old)

Ez a tét manapság! **Az Új Fény áthat mindenben!** (40, 268. old.)

Koreai fordításban nem *Az angyal válaszol* címet kapta, hanem a *Négy fénymester*-t*, hogy az „Új Embert”, a félelemtől megszabadult alkotó Egyént felébressze minden olvasóban.

Végtelen köszönet érte Gittának, Hannának, Lilinek, Józsefnek és az angyalseregnek.

SARA BERTI
TÖRÖK VIRÁGOK

„Soha nem vagyunk egyedül az úton!”

Sepsi Enikő körkérdése Juliette Binoche-hoz és Wajdi Mouawadhoz a június 7-i budapesti felolvasás-performansz kapcsán

„Isten legcsodálatosabb teremtménye az EMBER, s ehhez még mindig nem nőttünk fel. A könyv elolvasása után arra jöttem rá, hogy fel kell ébrednie az emberiségnek, mert alvajárók vagyunk, süketek és vakok. Nyitottnak kell lennünk, hogy a Végtelenből kapott jeleket felismerjük, és annak mutatása alapján akarjunk **elsősorban önmagunkban** változásokat, ezáltal hatva a körülöttünk lévő világra. Színpadon azért lenne érdemes bemutatni, mert a színész **személyes jelenlétével** éli meg a történetet, így még többen ismerik meg a négy emberrel megtörtént spirituális csodát.” (Szűcs Nelli)

Sepsi Enikő: Juliette Binoche, Ön sokszor olvasott fel nyilvánosan *Az angyal válaszol* c. könyvből, és több interjúban említi is a könyvet. Egy többszörösen Oscar-díjas francia színésznek mit jelent ez a szerző nélküli könyv és a mögötte meghúzódó szellemiség? Hogyan segíti egy színész szakmai munkáját és egy nő mindennapjait? Miért tartja fontosnak, hogy a szöveg színházi keretek között is megszólaljon magyarul és franciául (s akár más nyelven is)?

Juliette Binoche: Ennek a könyvnek az ereje támogat mindabban, amit teszek, motivál, másként látom önmagam, táplál, igazságot és valódiságot vár el tőlem a kicsi és nagy dolgokban egyaránt. Ezernyi kétséggel áraszthat el, vagy orkán erejű szélként söpri el a régi félelmeket és a készen kapott elgondolásokat. Az angyal segít megfordítani, másként látni és megélni a dolgokat. Ám tüzes elköteleződést vár, ragyogó igényességre hív, miközben élénken figyeli az alakulófélben lévő embert. A gyengédség és a szelídség áll a tanítása szívében. Soha nem vagyunk egyedül az úton és a jelenlétnek ez a hitnek köszönhető megérzése nagy szelídséget hoz életünk nyerseségébe. A könyv lehetővé tesz egy újfajta viszonyulást a láthatatlanhoz, hogy megérezzük magunkban a végtelen szeretetet, bármilyen életben, bármelyik percben. A könyv minden szava az újjászületés útja; az a kiváltság adatott nekünk, hogy betekinthetünk a titkok titkába. Fiatal felnőttként azt vártam, hogy olvasmányaimon keresztül kialakuljon egy hely, ahol önmagammal találkozhatok. Szomjúhoztam erre a bensőséges kalandra találkozásokon, olvasmányokon és az alkotáson keresztül. Szükségem volt arra, hogy a kulisszák mögé lássak a mindennapi életben is. A négy barát kérdései *Az angyal válaszol*ban, az angyalok és aztán a Kar válaszai visszahatottak a bennem 33 éve égő vágyra, azóta olvasom a könyvet. Sosem csalódtam benne, a tanítás forrása kiapadhatatlan. A négy barát kérdései segítenek teljesen másként látni, élni, megérteni, érezni az életem.

SE: Wajdi Mouawad, mit jelent az Ön számára rendezőként, színészként, magánemberként ez a könyv, hogy találkozott vele?

Wajdi Mouawad: Alig egy hónapja fedeztem fel a könyvet, szóval még az erdő szélén járok. Lépésenként hatolok be ebbe a hatalmas erdőbe, az angyali éjszakába, mely szép fényeket ígér. Amikor Juliette odaadta egy találkozásunk után, nem tudtam, mit kaptam. Az első lapok történéseinek elképesztő intenzitása lenyűgözött, ámulatba ejtett: két barát egymás közt, s egyszer csak az egyik másként kezd beszélni, egy szeretetet hordozó láthatatlan hangján, mely olyan kíméletlen, hogy felemészt és láttatja a fényt.

Aki belép ennek a pillanatnak az igazságába, annak már nincs visszaút. Számomra sem volt visszaút. Jóllehet amikor felfedeztem, nem az volt az érzésem, hogy megtaláltam, hanem, hogy újra „rátaláltam” valamire, amit mindig is ismertem, mindig is tudtam. De máshogy. Az angyali út sokféle, és mindig mélyen meg voltam győződve arról, hogy nem vagyok egyedül, még ha nem is illetem szavakkal ezt a jelenléte, hisz nem volt szükségem arra, hogy megnevezem.

Az első beszélgetések a gyerekkoromba, Libanonba repítettek vissza, ahol teljes szívemből reméltem, hogy megpillantom a láthatatlan valamilyen megnyilvánulását. Ez jelentette a legtöbbet számomra. Libanonban a polgárháború alatt annyira vágytam arra, hogy meglássak egy szobrot megmozdulni, hogy Krisztus kinyissa a szemét, annyira reméltem, hogy a mindennapokat meghaladja egy izzó valóság, annyira vágytam arra, hogy a kimondhatatlan tanúja legyek, hogy ez az olthatatlan szomjúság végül mellém rendelt hét éves koromban egy társat, igen, egy angyalt, aki számomra mindig barát volt és ma is az, jóságosan és türelmesen vezet, gyengéd velem minden megpróbáltatásban. Ezekre épült az életbe vetett bizalmam minden nyomorúság és erőszak ellenére.

Még ha nem is láttam szobrot megmozdulni, ez a vágy lehetővé tette a láthatatlan jelenlétét, alapot nyújtott nekem, és különös módon – ahogy szerző és rendező lettem – úgy érzem, azzá váltam, aki szobrokat mozdit ki. Ez a jelenlét a felelősség bizonyos formáit eredményezte a másokhoz való viszonyulásomban:

Szeretni, amennyire csak tudok.

Adni.

A jelenben lenni.

Az emberekkel élni.

Részt vállalni a világ dolgaiban.

Elevenen élni.

Ez a csöndben, titokban formálódó út (szinte soha nem beszélek róla) készítetett és készítet még mindig az írásra. Az angyalal folytatott dialógusok felerősítették bennem ezt a fajta érzékelést, azt az érzést, hogy katasztrófák közepette, mint amilyen a libanoni polgárháború volt, vagy Lili, Hanna, Gitta és József szörnyű helyzete, van valami erő, fény, mely lehetővé teszi, hogy felülkerekedjünk a bánaton, és farkasszemet nézzünk a szerencsétlenséggel annak a kapcsolatnak köszönhetően, amely az emberi és az isteni szféra között létezhet. Ez az, ami egyszerűen van – mondják a buddhisták. Gyönyörű kifejezés. Egyszerűen van, létezik – mondhatnánk az angyal szaváról is, mely mint

egy defibrillátor újraindítja a szívet. Megment. De, mint mondtam, még nem sokat tudok Az *angyal válaszol*ról. Olyan vagyok, mint egy olvasni tanuló írástudatlan, egy állni még alig tudó gyermek. Juliette hordozza magában ezeket a dialógusokat, elég régóta, én dadogva haladok előre Juliette és Gyöngyi kezét fogva, hogy el ne essek, és mivel Juliette-ben rokonlélekre leltem, úgy döntöttem, mindenre igent mondom, és nem teszek fel túl sok kérdést. Tehát amikor Juliette megkérdezte, nem mennék-e vele Budapestre felolvasni Az *angyal válaszol*ból egy magyar színész, Szűcs Nelli társaságában, gondolkozás nélkül igent mondtam. Annyira egyértelmű: „színház, ismeretlen, utazás, láthatatlan, szövegek, angyalok, közönség”. A gyermekkort ébresztő szöveget hallatni apró dolog. Ha ez az este örömet és költészetet hozhat bárkinek, akár csak egy embernek is, akkor megéri.

Egész egyszerűen „van”, „létezik”.

(Sepsi Enikő fordítása)

SARA BERTI
VIRÁGOS GÉP

Rideg Zsófia

A színházi alkotás mint közösségi ima

„Életre kelteni a művészetnek egyik régi formáját, mikor még a rituálé és a művészi alkotás fogalma egy és ugyanazt jelentette. Mikor a költészet ének volt, az ének varázslás, a mozgás pedig tánc. Ha úgy tetszik, a még nem emancipálódott művészetéről beszélünk, amely óriási erővel hatott a cselekedetekre. Ha ezt a művészetet megízleljük, filozófiai és teológiai indíttatástól függetlenül bárki közülünk újra megtalálhatja saját kapcsolódását.” (Jerzy Grotowski)

Olyan színházról álmodom, ahol a másik én vagyok. Ahol a hétköznapiok zúrzavarának redőit szerető kézzel szétsimítjuk. Ahol ünnepet élünk, nem ünnepélyt. Ahol a szó kimondatik, és cselekszik, és bevilágítja a teret. Ahol a játék elnyeri az őt megillető helyet, mint a világ legfontosabb, hovatovább egyetlen értelmes tevékenysége. Ahol a színész és a néző is alázatos és balga költő, ki megénekl *„A friss levegőt,/ A rigókat,/ A földek bőízű nedveit,/A futkározó mezei virágokat, melyek homlokukon hordják álmaim”* (JA). Olyan színházról álmodom, mely kicsap medréből, és elér a szomjúzókhöz. Melyet megváltásunkra a jelenlét feszületéhez szögeznek az állítmányok. Üdítő és üdvözítő, mely szabaddá tesz és összeköt. *Amor sacra*. Nem megoszt, hanem összehoz, oldani és oldódni vágyom benne. Olyanról álmodom, ahol a térbe valóban bejön a színész, hogy elindítson engem önmagamban. Szalmaillatúan trágyaszagú, vaskosan áttetsző színházra. Tüzesre, ahol egy hát is lehet olyan lélegzően beszédes, mint egy arc. Ahol a mozdulatok nem üresek, a szavak nem konganak, ahol nincsenek remek ötletek, de csillagokba táncolt vonalak, homokba írt jelek, alattunk hömpölygő magma zenéje. Végül is végtelen egyszerű színházról álmodom. Bent is szabad ég alatt... Olykor érintjük ezt, olykor valóra válik az álomom, olykor azt álmodom, hogy valóra váltjuk.

„A középkorban egy zsonglőr elhatározta, hogy kolostorba vonul. amíg más szerzetesek, akik jól tudtak latinul és görögül, gyönyörű kézírással kódexeket másolnak és lényegi teológiai kérdésekről vitáznak, addig ő a konyhában mosogat. Éjszaka azonban kibújik az ágyából, és az elhagyott templomban Szűz Mária szobra előtt előadja, amihez jól ért: öt golyóval zsonglörködik. Egyik éjszaka a prior rajtakapja. A felháborodott rendfőnök éppen meg akarja leckéztetni, amikor lám, Szűz Mária lelép a talpazatról, és a köntösével megtörli a zsonglőr izzadt homlokát.” Ezt a történetet Eugenio Barba idézi fel a *Hamu és Gyémánt országa* kötetének lábjegyzetében, hogy érthetővé tegye, mire is utal Jerzy Grotowski a Kalkuttából 1969-ben neki (Barbának) küldött levelében:

„(...) voltam abban a Rámakrisna templomban, amelyet Maga említett. Találkoztam itt egy bául (tánc- és énektánc) mesterrel, aki több olyan kérdéssel

foglalkozik, amelyek engem is közvetlenül érintenek, mint például a színész anatómiája. Egészen elképesztő, hogy bizonyos mesterségbeli dolgok mennyire objektívek. (...) Ez egy igazi Notre Dame-i zsonglőr volt, csak nagyon magas szinten.”¹

Találkozásom a Grotowski által említett bául hagyománnyal épp Eugenio Barba színházán keresztül történt 2016-ban, amikor a *Tree/Fa* című előadását rendezte a nyugat-bengáli bául énekes, Parvathy Baul részvételével. Ez a találkozás gyökeresen megváltoztatta az életemet, illetve mondhatnám azt is, hogy visszahelyezte arra a keskeny útra, amelyen mindig is járni szerettem volna, és amit jó ösztönrel a színházban kerestem. Ebben, hogy jó ösztönrel kerestem, megerősített, amikor megtudtam, hogy az a Jerzy Grotowski, aki a 20. századi színházra olyan elementárisan hatott, a 80-as években szintén találkozott a bául hagyománnyal, és abban a saját színházi kereséseinek mintegy kvintesszenciáját vélte felfedezni: *„A bául a hindu kultúrában egy rebellis művészet. Az energia átalakítására irányul. A bául-énekesek a dalokat egyfajta közvetítőként használják. Mi gyakran tettük fel magunknak a kérdést korábban, nem vagyunk-e örültek, hogy ennek a kutatásával foglalkozunk. És nagyon megnyugtató most azt tapasztalni, hogy egy másik kultúrában is megvannak ezek az örültek, akik ezen az úton járnak. Náluk ez működik, áttetszően, tisztán és világosan.”* – hallhatjuk Grotowskit egy francia dokumentumfilm trailer-ében (Pierre Guicheney *Retour aux Sources*). A lengyel rendező irodalmi munkatársa, Ludwik Flaszen pedig így emlékezik: *„Lenyűgözték Grotowskit a vándorló indiai bául-zenészek, akik kettős életet éltek: egyszerre voltak művészek és spirituális keresők, akik visszahúzódtak magányukba, hogy aztán hirtelen felbukkanjanak a falvak és városok közterein. Ezekben az években Grotowski így beszélt a csendről és a nyugalomról: „A külső hallgatás, ha valóban betartjuk, bizonyos idő múlva és legalább bizonyos mértékig közelebb visz a belső csendhez. Nem valami hieratikus mozgásról van szó, hanem arról, hogy a mozgásban érzjük utol a csendet, akár futás közben is. (...) Ezért mindennek a gyökerénél ott a csend: a szavak csendje, a hangok csendje, a mozgás csendje. A csend teremt esélyt a fontos szavak és dalok számára, és ez az a csend, amely nem zavarja a madarak beszédét. A test mozgásba lendül, és ez a mozgás egyszersmind látás, figyelem, észlelés. A mozgás maga a nyugalom.”*² Hasonlóan vall minderről a bául hagyományon keresztül Parvathy Baul: *„A tánc és az ének egy tapasztalási folyamat. (...) Érzékelhetjük, hogy van valami, amit tapasztalásnak hívhatunk, de amíg nem történik meg a testben is, addig ez a tapasztalás nem marad meg. A báulok azt mondják, le kell hozni ide, ebbe a testbe. (...) Amíg nem történik meg a tapasztalás a testben, soha nem lesz a mienk. Tehát a bául hagyomány azt mondja: „hozd le!” Az énekléssel a magasabb – bár nincs magasabb, alacsonyabb, de így gondoljuk – szóval ezt a magasabb elmét akarod lehozni. És ez néhány évnyi gyakorlás után meg is történik. Először csak felvillan, és újra eltűnik, azután megint lejön kicsit, és*

¹ Eugenio Barba *Hamu és Gyémánt országa*, Nemzeti Színház Kiskönyvtára, 2015; 26. levél. Fordította: Regős János és Pályi András.

² Ludwik Flaszen: *Grotowski és a hallgatás*, Színház 2009. szeptemberi szám. Fordította: Szántó Judit.

ismét elmegy. De ha nem zavarodsz össze, és folytatod a gyakorlást, akkor egyre hosszabbá válik ez a tapasztalás. És egyszer csak eljön az idő, amikor énekelsz és táncolsz, és ez meditációvá válik. Közben benne vagy a folyamatban, de ahogy befejezed, újra olyan leszel, mint bárki más. Ez azt jelenti, hogy a folyamat még nem teljes. De eljön az az idő is, amikor énekelni és nem-énekelni egy és ugyanaz lesz. Annyira eggyé válsz a hangoddal, hogy többé nem szakadsz el tőle. Mert amit éneklünk, az csak egyik megnyilvánulása a hangnak, az, amit az énekeinken keresztül hallhatunk, érzékeinkkel tapasztalhatunk meg. De van hang a csendben is. Bennünk. Ehhez nincs szükségünk az érzékeink használatára, de ez is létezik. És az, aki közel kerül ehhez, vagyis eggyé válik vele, annak számára énekelni vagy nem énekelni egy és ugyanaz lesz.”³

A bául nem pusztán és elsősorban nem előadói forma, hanem az élet útja. Egy valódi bául-énekes ugyanúgy énekel akkor, amikor senki nem hallja, mint közönség előtt, hiszen az önnönmagában lélegző Isteninek énekel. Indiai elnevezésük szerint *bhaktik*, a mi kultúránkban misztikusoknak neveznék őket, akik a folyamatos ima és ének által a teljes önátadásban léteznek. Amikor 2016. nyarán először találkoztam Parvathy Baullal, épp valamiféle egyéni Szent Ferenc-zarándoklaton voltam egy olasz kolostorban, Fara Sabinában. (Michel de Ghelderode *Képek Assisi Szent Ferenc életéből* című darabjának fordításán itt kezdtem dolgozni a Teatro Potlach meghívásának köszönhetően.) A fesztivál utolsó estéjén Parvathy a kolostor teraszán a csillagok társaságában Krisnához énekelt, és én közben azt éreztem, akár életem végéig itt ülnék a lábainál, és hallgatnám. Mint amikor az ember egyszer csak hosszú-hosszú bolyongás után végre hazatalál. Később, amikor kutatni kezdtem, hogyan érhetett bennem így össze ez a két út, Szent Ferenc és India, Baktay Ervin kötetét épp e soroknál ütöttem fel. „A számádhí-t, a nagy eggyéválást, az Istennel való egyesülést semmi sem idézi elő olyan biztosan és gyorsan, mint az Isten iránti odaadás. Az elszigeteltségnek, az Istentől való elszakadásnak igazi oka az avidjá, amely az egyéni létformában, az Énben külön valóságot lát. Az Isten iránti odaadás tüzeiben elhamvad az önös Én, az igazi akadály megszűnik, és nem áll már a lélek és Isten közé; az eredendő egység helyreáll köztük, hiszen lényegében egyek. Az így felszabadult embert *bhakti-jóginak* nevezik, s a kereszténységet ismerő hinduk például *bhaktijóginak* tekintik Assisi Szent Ferencet is. A Jógának a szellemi erőkre vonatkozó tanai valóban általánosan alkalmazhatók, és nem szorítkoznak egyetlen vallás területére: a szellemiség törvényeit tárják fel, mint a szó magas értelmében vett természeti törvényeket.”⁴

A bául-dalok téren és időn túli szerelmes énekek, az emberi lélek égi kedveséhez való vágyódását fejezik ki. Csodálatos felfedezés számomra a bául hagyományon át, hogy valójában az egyszerű magyar virágénekek is ilyen lélek-dalok, amelyek egyenesen repítenek felfelé. Faragó József a 20. század elején a következőket írja: „*Nyelvünkben a virág szó ősi eredetű, és a világosságot, fényt, ragyogást jelentő 'világ' jelentésmegoszálással elkülönült változa-*

³ Parvathy Baul: *Tedd az életedet imává; „Szívem, te szívem”* Napút 2020 augusztusi szám. Fordította: Rideg Zsófia

⁴ Baktay Ervin: *A diadalmas jóga*, Szukits Kiadó, Szeged, 1992.

ta. És mily szép ajándéka a véletlennek, hogy mindkettőjüket együtt találjuk a verses magyar költészet legkorábbi emlékében, az Ómagyar Mária-siralom két sorában: Világ világa, virágnak virága...” A számos népdal közül egyből idéznék most: „Ha te virág vagy a kertben, én meg harmat vagyok benne, este a virágra szállok, reggelig rajta úszkálók...” Lehet persze ezt pusztán a testre vonatkoztatva is énekelni, de ha ráérzünk, hogy a harmat az égi kedves, az emberi lélek pedig a virág, akkor már repülünk is felfele, befefe. Ezt teszik a bául-énekesek is, csak más formában, leginkább Krisna és Rádha⁵ szerelmén keresztül. „Mi, báulok a szeretetet ünnepeljük, a szeretetet, ami belül van, és ami kívül van. Ennek a hagyománynak a lényege, hogy megtaláld az istenit magadban, az őszinte szeretet, az odaadás által. Azonban először önfegyelmre van szükségünk, amit különböző módszerekkel érhetünk el, tudnunk kell többféle módszerrel uralni a testünket, az elménket. Ugyanígy művészként is fegyelmezettnek kell lenni. Végül a zene, tánc és a kimondott szavak által tudunk az éber figyelem állapotába jutni, jelen lenni önmagunkban. Mert ha ismered önmagadat, akkor tudsz megismerni másokat is. Ahhoz, hogy másokat megértsünk, elsősorban saját magunkat kell megismernünk. Ezt tanítják a mestereink.” (Parvathy Baul)

Az odaadás valójában a jelen pillanatnak szentelődés. Így a színház, amely a pillanat művészete, természetes közeg lehet ahhoz, hogy ezt az odaadást a játszóknak önmagukban és a nézőkben (Grotowski szóhasználatával: tanúkban) kibontakoztassák. Az odaadás állapotában az ember nem tekinti magát többnek egy fűszálnál, sem kevesebbnek a kozmosznál. De hogyan érhető ez el közösségi formában, hogyan válhat egy színházi alkotó folyamat „közösségi imává”?

„Vajon a pusztta elhatározáson túl mi az, ami folyamatosan frissen tartja a nyilvános és közös megszólalás eseményét? Barba szerint a legbensőbb szükségleteinkben gyökerezik a nyilvános megszólalás tétje, nem a megfelelésben, tetszeni akarásban vagy akár a siker utáni kimerítő hajszában; ő ezt sajátosságosan „individuális színháznak” nevezi, holott persze a legmélyebb emberi szükségletek a legkevésbé sem individuálisak, hanem éppen ezek kötnek össze bennünket, és felszínre hozataluk mutatja fel a leginkább egymásrautaltságunkat.”⁶

Amikor 2016 őszén betekintheztem a készülő Barba-előadás próbafolyamataiba az úgynevezett Collective Mind programjuk keretén belül – amely lehetővé tette 25 színházi embernek, hogy a próbafolyamat utolsó tíz napját végig kövessék –, a következőket jegyeztem fel:

Dánia. Holstebro. Odin Teatret. Egy sziget. Emberek. Olasz, angol, dán, amerikai, kanadai, indiai, indonéz, francia, kolumbiai, perui, argentin, brazil, chilei, spanyol, finn, lengyel, magyar...

A készülő előadás címe: *The Tree*. A fa minden nép mitológiájában, költészetében, képzőművészetében központi helyen áll. Világtengely. E köré gyűlt össze most itt az Odin Színházban a világ különböző tájairól egy tucatnyi

⁵ Lásd forrásként Dzsajadéva *Gíta Góvindáját* Weöres Sándor és Vekerdy József fordításában.

⁶ Visky András: *Kvartett*, „Szívem, te szívem” Napút 2020 augusztusi szám.

művész. Minden nap zeneprobával kezdődik: indiai ektara, európai hegedű, harmonika, dob, trombita, indonéz furulya lesznek az előadás hangszereplői.

Különös darab készül, különös, de otthonos térben, amely kétségtelenül meglepetésként fog hatni a nézőre. Nagy közös meditációra hívnak minket az alkotók, akik az egyetlen hiteles formáját választották a napjainkban zajló történelmi viharok megközelítésének. Ima és groteszk komikum. Látszat és valóság drámai konfliktusa. És leginkább mindez bennünk legbelül. Itt vagyunk és egy pillanat múlva már nem leszünk, kiszárad a Történelem fája. De a Világfa lélegzik tovább, mert az Örök Szeretet élteti. A lélek színháza ez, „metafizikai küzdőtér”, amelyben mindenki eljátssza a szerepeit. A tömeggyilkos európai és afrikai hadvezérektől a jezid szerzeteseken és az igbó anyán át a dán színésznőig. Miért is nézzük ezt? Hogy felébredjünk. Itt és most az előadás során tudatosíthatjuk, hogy a nagy Isteni Színjátékban mi is szerepeket játszunk. És csak a szívünkben felébredő szeretet vezethet ki minket e groteszk bohózatból. A részvét. *Karuna* (szanszkrit). Ahogy az indiai Parvathy Baul éneklí az előadásban. Az Odin Teatret utazásra hív minket. Befelé.

Itt vagyunk ennyiféle nemzetiséggel e nyitott színházban, a lélek e laboratóriumában. A színészek cselekszenek, a rendező és mi többiek szemlélődünk, ami ez esetben szintén cselekvés. És egy-egy pillanat töredékére mintha felfüggesztődne a történelmi idő a nem-cselekvés csodálatos együttállásában. Nagy tánc ez a kulturális, nyelvi, emberi különbözőségek és a mindennekefelett álló egység tapasztalása között.

„A báulok nem építenek templomot fohászkodásaik színhelyéül, tele istenek képeivel vagy vallási szimbólumokkal. Szerintük a Legfelsőbb lény a testükben lakozik, istenüket nem templomokban keresik, hanem az emberi lény szívében. Azt követik, amit ők ‘a szív emberének’ neveznek.

Tagore így fordított angolra egy baul éneket:

*„Ah, where am I to find Him, The Man of my Heart?
Alas, since I lost Him, I wander in search of Him,
Thro’ lands near and far.”⁷*

A baul gyakorlat és filozófia a „Deha-Tattva” elvre épül, tehát a testben megtalálható igazság elvére. A báulok azt gondolják, hogy az emberi test mikrokozmosz, melyben helyet kapnak a létezés elemei mintegy a nagy univerzum kisléptékű másolataként.

(...) A népdalokban Grotowskit nem csupán a vibrálás kérdése érdekelte. Hitte, hogy a dalokban kódolt rendszeren keresztül a cselekvő átélhet egy-fajta ősi testiséget, és a gyakorlásukon keresztül akár még azt is felfedezheti, ki, hol és miért énekelte el őket először. Ilyen módon, a népdaloknak szentelt munka az ősi rituálékhoz, az eredeti előadásmódokhoz és az első színházi megnyilvánulásokhoz is közelebb vitte.”⁸

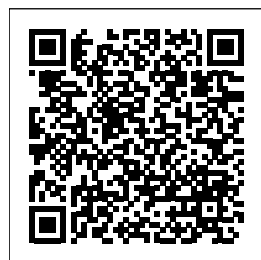
⁷ „Ó hol találom meg Őt, a Szívemben lévő Embert?

Jaj, mióta elvesztettem, csak bolyongok, egyre Őt keresve,
Közele és távoli vidékeken.” (Rideg Zsófia fordítása)

⁸ Alicia Corral Alonso: Az ének mint a vertikális eszköze Grotowskinál és a bengáli bauloknál; magyarul A művészet mint ekhósszekér. A népdal szerepe Jerzy Grotowski utolsó

Alicia Corral Alonso fentebb idézett tanulmányában hitelesen vall a *bául* filozófiáról és remekül veti össze Grotowski gyakorlatával. Az elmúlt pár évben megadatott nekem, hogy többször is járjak Nyugat-Bengál azon falvaiban, ahol a lengyel rendező is járt, és ott a *bául* mesterek tanításait hallgassam. A legfőbb tanítás éneken át történik, a beavatott mesterek által írott dalok jelentése rétegzett, különböző mélységben értelmezhető. Az egyhúrú hangszer, az *ektár* a lényeg, amely a világegyetem hangját zengeti – az énekes magát pusztán az *ektár* hordozójának tekinti. Az *ektár*on kívül még egy duggi nevű kisdob van az énekes oldalán, és a lábain csörgő. Évek kitartó gyakorlása során – amely nem pusztán és elsősorban nem a technika elsajátítása, hanem belső lelki munka – az énekes eljuthat oda, hogy eggyé válik a dallal. Ily módon megélheti azt a szellemi tapasztalást, amelyből az adott dal született. Mindez teljesen egybeesik azzal, amit Grotowski a fenti idézet szerint a népdaloknak szentelt munkáról vall. Ezek a gyakorlatban is megélt élmények, felismerések vezettek el engem ahhoz, hogy a mi népdalainkban is immár jóval többet lássak egyszerű kulturális örökségnél. Ma már sokan kutatják a magyar népdalok és népmesék szellemi-lelki üzenetét, de az a gyakorlat, ahova Grotowski a színházon és – többek között – a *bául* hagyománnyal való találkozásán keresztül eljutott, nálunk még csak csírájában van jelen, holott köztudottan páratlan archaikus dalkinccsel rendelkezünk.

korszakában címmel jelent meg belőle részlet a Szcenárium V. évfolyam 2. szám, 2017. február. Fordította: Zsapka Tina.

Halmai Tamás
Eurüdiké dalai
– haikuk –

Orpheusz kertje

Tükörszín reggel.
Látni, hogy Isten a nyelv
alteregója.

Védanta-improvizáció

Olyan szépen szólt
Eurüdiké lantja:
máig táncolunk.

Hangtájoló

Kettéénekelt
levegőn hatolunk át,
dalos mőzesek.

Parvathy Baul énekel

Depressziót is
megfeleltet az ilyen
emlékeztető.

Heuréka az alaptáborban

Mindig egyszerűbb
megmászni egy hegyet, mint
kivágni többől.

Csak a fák

Dombról az erdő
alázúdul, csak a fák
maradnak fennen.

Ozmózis

Kint nap, bent jazz süt.
Köztük a test féligát-
eresztő hárfa.

Helyezkedés

Fény mögé bújni,
mint a fények. Hogy a bűn
ott találjon meg.

Tengertan

Csupa üzenet
hullámszik a vízbe fúlt
palackon *kívül*.

Irgalomelmélet

Vigasztaljon a
tudat, hogy a vigasz nem
a tudat műve.

Fenyvesi Félix Lajos

Lányok, Asszonyok, Isten

Kemenczky Judit emlékére

Nők, szépek és okosak, kedvesek és sietők, segítők és mindent szétsztoztogatók. Nők, világok és apró házak őrei, tavaszvárók és lehajló faágak. Teremtők, örök biztatók. Kivételesek, a misztika ritka emberei.

Nem könnyű ébresztésük, hiszen sokszor nem is tudjuk, kik ők. Sík Sándor írja: a misztika lényege nem más, mint megtapasztalni Istent. Nevek: Szent Hildegard, Szent Erzsébet, Szent Johanna, Avilai Szent Teréz... A tíz évvel ezelőtt meghalt költőtárstól hallottam először Fausztina Kowalskáról. Legelőbb próza-verseit olvastam el, örömmel fedeztem föl naplóját, immár a tizedek idegen nyelven – magyarul – is megjelent fájó-szép gondolatait.

II. János Pál pápa 1993. április 18-án, húsvét második napján avatta boldoggá, (majd 2000-ben szentté) a lengyel nővért, az Irgalmasság Anyja Nővérei rendből. Így méltatták: „Köszöntelek Fausztina. Mától az egyház boldognak hisz téged, különösen a lengyel és litván földön. Milyen csodálatos sors jut eszedbe, hogy a szegénység, a lengyel szépség lányát választotta Isten. Az irgalmasságot a végtelen messzeségben.”

Amikor Fausztina vallomásos írásait olvastam, tudtam, ritka kincset szorítok a kezemben. Olyan megszenvedett írást, amiben a legfontosabb: az időszerség és a szó kivételes ereje.

Írásai tanítanak. Amikor olvassuk, nem szabad megfélemedezünk arról, hogy Isten az emberek egyszerű nyelvén szól. Nem szabad megszólalni a gyönyörű szöveg hallgatása közben:

„Felismertem Isten szeretetét,
berendeztem Istennek egy kis cellát,
a szívem kies területén,
Jézusnak egy kis lakást.

Sírok, mert a festmény nem olyan szép,
sírok, mert a festményen nem olyan szép,
sírok, mert a festményen Jézus arca nem olyan fénylő,
mint amikor a Jelenésben járta arra...”

1931-ben Fausztina nővér utasításokat kapott Jézustól, hogy fessenek egy képet víziója alapján. 1935-ben egy újabb készült. A kép a legtöbb embernek tetszett, sokaknak nem. Viták is fellobbantak. Gúnyolták és rajongták érte.

Valóban milyen is lehetett? A vilniusi festőt idézem: „Istennek beszél.”

Fausztina Kowalskát felfedező költő, Kemenczky Judit sem él már. Több mit tíz éve, hogy a kapcsos füzetek, varázsos versek misztikus alkotója pihen. Har-

mincöt füzet, üzenet, megfejtésre váró, nekünk, az ittmaradottaknak. Egyenlőre nincs segítője az értelmezésnek, a japán szavak nem engedelmeskednek.

Nem tehetünk mást: írunk. Ha már Isten a legszebb mesterséget adta kezünkbe. Egész biztosan jön egy fiatalember, aki kíváncsian fölébe hajol és forró kávé mellett választ keres kérdéseinkre.

TEA JAPÁN CSÉSZÉBŐL (Jegyzetlapok)

KEMENCZKY JUDIT az élet nagy szerelmese volt. Isten hitének, örömhírének igaz leánya. És lett váratlanul a szenvedés szelíd óriása: rácsos ablakos kórház rab lakója, véraláfutásos karra és megkínzott arccal.

*

Az 1945–50-ben született gyérülő nemzedék csapatából az egyik legtehetségesebb dőlt ki, s hagyott magunkra. Az egyik legkülönösebb hangú költőnk. Istenes, bibliás ember, akit a nagy társ, Pilinszky János indított útjára. „Tíz-husz esztendőként új és új nemzedék jelentkezik a világban. Én, a parthoz közeledő hullám, tudok ugyan a hátamban levőkről, igazából mégse látom őket. Velük szemben nekem egyedül az marad, hogy hívom őket. Félve, szeretve és csodálva bennük mindazt, ami voltam és nem voltam, ami lehettem volna, és már soha többé nem lehetek. Talán ők majd kimondják azt, amitől én már rövidesen elnémulok.”

*

És kimondta Kemenczky, varázslatos és modern nyelven. Pontosabban fogalmazva, megkísérelt egy írásmódot (nagyon korán), és azt sikerre vitte. Olyan versbeszédet teremtett, ahol nyugat és kelet szelleme összeolvadt, mondatai szabad áramlásban örvénylettek, bennük a hétköznapi élet kis csodáival, történeteivel. Nem véletlenül fordította le a misztikus Hildegard von Bingen, és eredeti japán nyelvből az „év könyve” díjjal kitüntetett nő-drámákat. És még nem említettem, milyen különös festő is volt. Festeni „írástudóként” kezdett 1985-ben, teljes önatadással, ahogyan egyik önvallomásos költeményében megfogalmazta.

*

Perzselő nyárban, délelőtt, telefonon hallottam, hogy meghalt. Vártam már ezt a szívre sújtó percet, mégis megdöbbenetek a botladozó szavak, hogy így jó, ilyen gyorsan lepergett minden, mert iszonyú sokat szenvedett! Azután újabb hívások, e-mailek, lassan megtudták azok, akik ismerték és szerették, és azok is, akik nem értették ezt a gordonka-hangú Isten-dicséretet. Az óbudai temető mély csendjébe azok jöttek el, akik tudták: egy avantgárd költő jelentős életművet teremtett, és ennek folytatását most a halál megakadályozta. Akik beszéltek, nem úgy tették, ahogyan Kemenczky Juditot megillette volna. Pár perc szellem, méltóság. Kevesek arcán a megrendülés, szál virággal a tiszteletadás. És a kényszerű zsúfoltság az apró ravatalozóban, akik valaha együtt indultak, örültek egymás sikerének, most nem szívesen köszöntek. Pedig, ha mást nem, a Halott ezt a politikai „őrültséget” soha nem értette, és nem is akarta. Ő mindenkit, és mindent verseibe akart ölelni.

*

Lassan hatalmasra duzzadt költészetét kevesen ismerik. A szakma alig olvassa. Pedig kikerülhetetlen. Divatok, díjak ide vagy oda, Kemenczky nélkül szegényebb lenne a magyar irodalom. A költészet különös ragyogású fényét vesztené el. A misztikusok, Pilinszky utáni legforróbb vallomásos hangját. Hogy a jelentősek egyike halt meg, azt a barátok régen tudják, a többség talán a nevét is elfeledte. Amiről ő is tehetett, mert sokszor eltűnt, éji kolostorok csendjében írta szépen formált betűit, vagy otthon, hallgató társa, magas szobafenyője mögé rejtőzve. Ilyenkor bekopogott hozzá Isten, ő kinyitotta az ablakot, s várt, amíg a leghűségesebb virrasztó, egy mindig-fázó gerle odaszállt déli ebédjéért. Sokat volt egyedül, pedig nagyon szerette, ha jó emberek veszik körül, és új munkáiból valamit felolvashat. Talán most, friss halálakor ez lenne a legméltoőbb: emlékolvasásokat tartani. Lehet, sikerülne. Bár az ő Nap-meleg mosolya, és biztatása nélkül hamar elcsüggednénk.

Hogyan viseljük el a gyűlölködő világot, barátok árulását, s mi a költészet lényege, azt tőle tanultam meg igazán. Tenni a dolgunkat, a legjobb erőnk szerint, becsülettel.

Istennek írunk! Elég, ha olykor érezzük kérges ujjainak érintését. Hogy velünk van. Nem hagyott el. Mit számít az, hogy más ügyeskedő költők, szövetségek ránk se hederítenek. Néhány éve, hatvanadik születésnapján váratlan örömek vették körül. Őszinte köszöntők, régen látott költőtársak, messziről érkezett ismerősök. Régen láttam ilyen boldognak. De alig ért véget a vasárnap, máris munkájába temetkezett. Utólag látom, mint szorgos gazda szétoztotta magát a színes borítójú spirál füzetébe. Benne sugárzó hite titkos üzenetei, fekete-piros mondatai. Fáradt arccal, eltűnőben, filléres gondokkal küszködve talán kívánczozott is valami égi békességbe.

Túl sokat töltött ezzel a „sorozattal”. Milyen kár, hogy nem írt több esszét. Bámulatos felkészültségű költőként, szinte mindent tudott; ha a legegyszerűbb dologról beszélt, a végén a mindenségig tágította. Jövendőlései félelmetes pontossággal igazolódtak be. Régóta szeretett volna naplót írni, néhány oldal elkészült, de a halál ezt sem engedte folytatni. Több találkozást sem, kórházi folyosó végéről egy utolsó pillantást. Mégis próbáltam elevenné tenni alakját, a legnagyobb reménytelenségben is jóízű nevetését. Az elforgó század elbúcsúztatta végső álmainkat, félelem nélküli napunk több nem lesz már. Új évezred, új értékrend, új pusztítások – mondta állandó fojtó köhögéssel küszködve.

„Hosszú kavicsos úton távolodik valaki/ Az aki távolodik/ fapapucsot visel fekete köpenyt/ fejét simára borotválták / Minden embernek vannak kívánságai / ezeket a kolostorban kapható/ karamellcukor papírára írja/ ha azt akarod hogy beteljesüljenek/ akaszd a kert fáira Rengeteg kívánság van / a hófehér túlszúfolt fáról / idővel lehull a papír / Egy szerzetes elsőpri a kívánságokat”

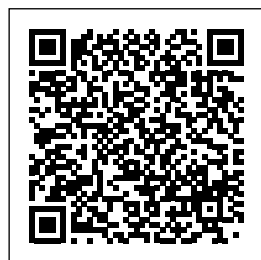
Régi (*A vesztő, Sorsminta*) és új írásaiból (*Hullámlovasok*) három képességre ragadott meg: széles műveltsége, stílusa és az a szívet szorongató érzés, amellyel újra és újra Istenről írt. És Bostonról, ahol nyolc évet töltött el. Házassága termékeny volt minden tekintetben. Bakucz József az emigráns magyar irodalom páratlan alakja volt. Zseniális költő, kalorikus mérnök, szenvedélyes vadász a kanadai erdőkben, és óriás halakra horgászó férfi az Atlanti-óceán dörgő vizeiben...

Kemencky Judit itt vált igazán jelentős költővé! Kereszténység és távol-kelet misztikája, rejtőző szövegei szétválaszthatatlan egységet alkottak. Milyen kár, mondhatjuk utólag, nem maradt meg ebben a körben. Továbblépett, talán elszigeteltsége miatt. Az utóbbi tíz év termése 30-40 kötetnyi anyag! Isten-párbeszéd. Alig ismerünk belőle valamit. Három könyv rövidesen napvilágot lát, de kinek lesz igaza – betetőzte életművét, vagy árnyalta –, ezt csak elolvasás után tudjuk megítélni.

A hatalmas monológfolyam, amely 63 esztendő volt, most hirtelen megszakadt. Tekintsük a nagy rendező, Isten elrendelésének, hogy itt, Magyarországon történt. Talán azért így, hogy rejtett ereken, titkos földalatti járatokon bujdosva törhessen föl bennünk. És akkor, újraolvasva mindent, másképp látjuk a világot, és kezünk könnyen kulcsolódik imádságra.

A TEKNŐSBÉKA. Óbudán járok, a Fő tér közelében. Eszembe jut kedves barátom, Judit, fölnézek, az ablak csukva, sok éve már, hogy kiköltözött a közeli temetőbe. Leülök egy padra, idézem a régi évtizedeket. Mi lett a gyönyörű szobafenyővel? A Jézust idéző festményekkel? És hová lett a kis gyémánt ékszer: a mindig gyalogló teknősbéka? Mikor megijedtem tőle, a kezébe vette és megsimogatta. Azóta is töprengek erről a furcsa szerzetről: honnan ez az egyszerű és bonyolult alak? Kőkemény házat épít magának, cipeli egész életében. Ez védi, ebben lakik az éj sötétjében. A friss saláta mellé, meszet kapar a falról, hogy páncélja vastag legyen. Micsoda erőfeszítés és pazarlás, tanulhatnánk tőle türelmet és munkát.

Fenyvesi Félix Lajos

A csukott ablak

Kemenczky Judit (1948–2011)

Szenvedtünk a nyár lángoló tüzében, mint
döglött bálna kikezdett teste, úgy hevert
a város a parton – ég és föld fekete réz-

karca

Elképzeltem megkínzott arcod kilobbanó
fényét, finom gyolcsával bebalzsamoz az idő,
imádkozó kezedre pókhálóvékony szálon le-
ereszkedik

A HALÁL! Végre szabad vagy. Szabad.
A magasságok teremő Istenének hála,
készülhetsz a rég várt látogatásra: legszebb
ruhád vedd föl, az amszterdami költő-
fesztyál fehér-kockás kabátját, nagy

Úrhoz

vagy hivatalos, így jelenj meg előtte.
Reggel a téren jártam, az emeleten láttam
elárvult szobád, a csukott ablakot,
öt nap óta ott ül kedves galambod, s várja
kenyérmorzsád, az asztalon a feszület mellett
a befejezetlen spirálfűzet, benne sugárzó
hited fekete-piros-arany mondatai, japán
kallig-

ráfiai, finom vonalú rajzai. A tükör
előtt a mennyezetet átszűrő szobafenyő,
vár szomjasan, hányszor hallotta szózuhatag
verseidet.

Utolszor te is így jöttél, hullt fejedre
a zöld kupolás templomból harangszó,
így jöttél a még-élő a zsúfolt villamoson,
helyet keresni, csontok közt, holnapi halottnak.
Szeptemberi föld kegyelme: Óbudai temető,
sötét hársak árnyán a sírod, a csend ölében,
búcsúzó szavad hallanám a telefonban,
és nincs tovább... te már messze bolyongsz,
lomb-rejtette úton a suhogó éjben.

Szalai Mirtill

Lilith misztikus ereje

Ladik Katalin *Sámánének* című performanszáról

Az 1960-as években induló Ladik Katalin művészetét a vajdasági, ex-jugoszláv neoavantgárd irányzat, azon belül is az *Új Symposion* folyóirat alkotói bázisa határozta meg, ugyanakkor alkotásai a magyarországi és nemzetközi experimentális művészettel is párhuzamba állíthatók. Amikor Ladik 1969-ben, a szerb-magyar verbo-voko-vizuális multimediális művészet keretein belül első verseskötetét a *Ballada az ezüstbicikliről* címűt a hangkölteményeit tartalmazó hanglemezzel adta ki, akkor tulajdonképpen a világi trenddel szinkronban hozta létre a kísérleti költészet egyik első ismert magyar megfelelőjét (Balaskó Jenő, Szkárosi Endre, valamint Szombathy Bálint mellett). *Phonopoetica* (1976) című bakelitlemeze is a világ első fónikus kiadványai közé tartozik.¹ A művésznő vizuális versek, kísérleti zeneművek és hangjátékok vokális alkotója, képző- és előadóművész, ki rendszerint multimediális formába álmodja műalkotásait. Több kortárs alkotótársától eltérően a művésznő szintetizálása azonban nem pusztán a média-síkon jelenik meg: megfigyelhetők az androgün versciklusában, nyelvhasználata (szerb, magyar) során, valamint kulturális identitástudata mentén, továbbá a szervesen avantgárd műalkotás jegyeit tükröző, metaforákban gazdag montázs, kollázs, illetve az automatikus írás technikát alkalmazó műveiben is. Pályafutása során a művésznő a misztikumot, a mesét és a traumát egyaránt tematizálja. Az irónia és a humor szintén része vizuális alapú, sokszor erotikus költészetének és persze performanszainak is. (Orcsik, 2015, 66–73.)

Ladik korszakalkotóan építette magyar folklorisztikus forrásra szürrealista-erotikus költészetét, s sokszor performanszait is, melyekben a mindenkori női sors és feminin ego archetipikus stációit kutatta. Nemzetközi meghívások révén performanszaival a világ számos nagyvárosában (Amszterdam, Belgrád, Bécs, Budapest, Glasgow, Krakkó, Marseille, New York, Párizs, Zágráb stb.) fellépett.² Ladik autonóm törekvései mentén privát, absztrakt mitológiát épített ki. Úttörő szerepe van, nem csak a magyar lírában, de a magyar performanszművészet történetében is, hiszen „(...) az elsők között volt, akik a nőiség társadalmi, szexuális és lélektani szerepeit explicit formában, avantgárd és hagyományos (mitológia, folklór) eszközökkel mutatta meg.” Alkotásaiban fellelhető identitás-elbizonytalanítással, szexualitás-feszegetéssel nem kevesebbet, mint az önmagát megalkotó művésznő archetípusát hozta létre egy domináns, patriarchális kultúrában. (Orcsik, 2015, 59–73.)

Az 1970-es évek hímszovinizta balkán térségében a női egyenjogúságért vívott bátor harcot Ladik Katalin. A legfontosabb számára az volt, hogy autonóm

¹ <https://www.prae.hu/article/11867-en-is-eltem/>

² Uo.

női alkotóművészként mutatkozhasson meg, ezért radikális lépésre szánta el magát: „Kezdetben próbáltam elrejtteni a nőiségemet, de aztán fellázadt bennem a nő, méghozzá nem is akárhogy – az ősnő, Lilith formájában!” – emlékszik vissza 2021-es Zoom-beszélgetésünk során.

Ladik-mitológia a neoavantgárd és a feminizmus idején

Ladik mítosz-építését – sajátos kulturális kódolását – nem szokványos *top-down*, hanem *bottom-up* módon végzi. Míg a kortárs magyarországi és a vajdasági neoavantgárd férfi szerzők egymással kooperálva, jellemzően a parancsuralmi politikával és annak intézményrendszerével szemben indítottak formabontó akciókat, addig Ladik unikális artisztikumával egymaga állt ki, s egy koncentráltabb fókusz-meghatározással inkább a nőket leigázó, egysíkú társadalmi kódolást kérdőjelezte meg. Az akkor még *UFO Party* címet viselő *Sámánének* így destabilizálta egyúttal a budapesti underground férfi-közösséget is, hiszen a magyarországi neoavantgárd kultúrtér felidézésénél előbb juthatnak eszünkbe a hangjukat könnyebben hallató férfikarakterek, gondoljunk Hajas Tibor performerre vagy Erdély Miklós és Szentjóby Tamás költőkre. De az olyan női alkotók is, mint a konceptuális- és filmművészetben is tevékeny Maurer Dóra (1937 –) vagy a színpompás festményeiről ismert Keserü Ilona (1933 –), absztrakt festészetükkel a művészet egyetemes, gendersemleges megközelítését erősítették. Drozdik Orsolya (1946 –) képzőművész volt az első, aki – miután hazatért New York-i emigrációjából – nyíltan és programszerűen képviselte a feminista elméletet hazánkban: értékelésében rávilágított, hogy az underground milió szabályai gyakorlatilag lekövetik a hivatalos kultúra patriarchális mintáit. (Kürti idézi Hockot 2017, 50.) Ezt az empiriát hangsúlyozó provokáció volt Ladik Balaskó Jenő költővel performált budapesti *Sámánének* performálása. A sámánisztikus performansz-sorozat ugyanakkor nem pusztán feminista akció volt, többek között a költészet határainak expanzív tágítására is törekedett. A hetvenes években a *Sámánének* fónikus-kinetikus akcióinak néhai előadásával Ladik Katalin nem kevesebbet, mint egy új, addig ismeretlen médiumot vezetett be a kortárs jugoszláv avantgárdba. (Kürti 48–52.)

A Sámánének előzménytörténete

Ladik 1969 decemberében meghívást kapott a Belgrádi Rádióba, ahol hangkölteményeit adta elő szerbül. Ezt követően kereste fel egy országos lap írója, akinek Ladik azt állította, létrehozott egy performanszt, melyben meztelen sámánként adja elő költeményeit – *Sámánének* című költői performanszának ötlete tulajdonképpen ezt követően, 1970 januárjában csírázott ki az elméjében.³ Így hívta meg belgrádi Pinceszínházukba az Atelje 212 igazgatónője, Mira Trailović és dramaturgja, Jovan Ćirilov. Ladik megkapta az szuterénteátrum soron következő estjeit is, ahol a mindeközben zajló nemzetközi avantgárd színházi fesztivál (BITEF) egyre több érdeklődőt vonzott a különös performanszra.⁴ A művésznő fellépésének hamar nemzetközi visszhangja lett – meghívást kapott Belgrádba, majd Zágráb nemzetközi filmfesztiváljára (GEFF) és Budapestre

³ (Ladik a szerzőnek, 2021-es Zoom-beszélgetés)

⁴ <https://punkt.hu/2019/10/25/elvarjak-tolunk-hogy-szepek-legyunk-de-en-merek-csunya-lenni/>

is, ahol Balaskó Jenővel kooperálva prezentálta a *Sámánéneket*. Lakner László e performanszt követően 1970-es levelében többek között a „balkáni Yoko Ononak” nevezi Ladikot, aki 2016-ban *Lennon Ono Grand for Peace*-díjat kap Yoko Onótól (Kürti 2017, 49.)

Sámánének – Ladik Katalin visszaemlékezése

Az ismétlődő visszajátszás, azaz a *reenactment* keretén belül egy performer újra-játszhatja, sőt, újraértelmezheti saját korábbi előadását, ahogy Ladik is tette az *Alice Kódországban* című performansa esetén⁵ vagy Marina Abramović a *Seven easy pieces* hétnapos performansz-sorozatában. Ladik Katalinnal a *reenactment* mintájára, fennmaradt filmes és forgatókönyves dokumentáció hiányában, *újraemlékezés* formájában meséltettem el (2021-es online Zoom-konzultációnk során) 1971-es zágrábi *Sámánének* performanszt.

A művésznő a *Sámánéneket* 1970–1971-ben összesen hat alkalommal adta elő. Az 1971-es kísérleti filmfesztivál Katalin visszaemlékezése szerint az *Erőszak és szexualitás* címet viselte. A rendezvényen többek között a 2019-ben elhunyt szerb Dušan Makavejev filmrendező is megtekintette a *Sámánéneket*. Makavejev *W. R., az organizmus misztériuma* (1971) című – titulusában Hermann Nitsch *orgia misztérium* színházát időző – filmje is levetítésre került.

Konvencionális irodalmi esthez méltóan Ladik először versolvasást végez szerbül. Egyszerű, szerény öltözetet, fekete garbót és nadrágot, valamint amuletet visel. Az addig megjelent versesköteteiből, a *Ballada az ezüstbicikliről* (1969), valamint az *Elindultak a kis piros buldózerek* (1971) című kiadványai-ból merít ihletet. Főversnek az *Ibrisz csillagvizsgáló ellen elkövetett merényletről* címűt nevezi meg, mely első kötetének gramofonlemezén is elhangzik. A másik meghatározó vers az *UFO Party*. A sokszorosított verslapokat a felolvasást követően a közönség lábai elé szórja, akikkel a scenika tekintetében is azonos szintre helyezi magát.

A költői felvonás után áttér énekbeszédre. Ekkor adja elő *Ólomöntés* című versét, mely 1970-ben felkérésre az Újvidéki Televízió élő adásában is elhangzik. Ezt követően két oldalán nyitott, kötényszerű medvebőr-jelmezben tér vissza. A zágrábi performanszban az égő gyertya fallikus szimbólumával, valamint kecskebördudával és dobbal végzi a (mindösszesen 5-6 perces) termékenyégi rítust, melyben a sámánisztikus vonal mellett a női princípium is hangsúlyos szerephez jut.

Érzés-dramaturgia

A művésznő performansa rendkívüli érzelemgazdagságról tesz tanúbizonyságot. A *Sámánének* gazdag áriaritusa – énekkel, zenével és sikolyokkal – magányteljes vágyakozással indul, mely egyfajta öngerjesztő beteljesülést generál. A Zeus vagy Indra villámcsapásához hasonlatos „tüzes” lángcsóva – mivel technika híján nem tud erőteljesebb „fényhatásból születni” a művésznő – megtermékenyítő tulajdonsággal bír. A keletkezés ciklusában ágyékából lényének artikulálatlan újjá- és megszületés zajlik – a nézők Ladik önnön transzformáció-

⁵ <https://irodalmijelen.hu/2020-mar-16-0100/bensobb-lebegessel-orok-jelenben-elni-tagasabb-letet>

jának lehettek szemtanúi, melyben egyfajta „asszonyállattá” avanszált. Az átalakulóművész nem Éva-prototípusban, hanem Lilitként teljesedik ki „önmegvalósult lényként”. A költőnő először sámánasszonnyá változik, hogy végül a vallás által elkárhoztatott – de többé már nem számkivetett – ős-nő archetípusában születhessen újjá.

Ladikot az androgün vizsgálata, a nemek transzcendens állapotának, átlényegülésének folyamata már az 1970–71-es *Sámánének* performálásakor izgatja; soron következő performanszaiban jellemzően a kétneműséget tematizálta. Az 1970–80-as években sok művésztársához hasonlóan (ld. Claude Cahun és Ulay analóg-fotósorozatait) egyaránt analizálta magában az *animát* és az *animust*, s így érkezett el kontextuális vizsgálódásának egyetemesebb tárgyához, a mindkét nemet magába foglaló *androgünhöz*, mely számára egy „nemtelenített”, ideális állapotot jelölt. A *Sámánénekben* azonban még egyszerűen „csak” a nő volt – meséli Ladik.⁶

Ladik rituális narratívája

Ladik előszeretettel fűzte archaikus rétegek köré – sokszor népi forrásokra támaszkodó – alkotásait. Ezeket a rítus strukturális keretein belül, improvizálva adta elő, olyan eredeti népi hangszerek és eszközök felhasználásával, mint a dob, vagy az állati bőrrrel fedett dudák és köcsögök. A művésznőhöz hasonlóan kubai kortársa, Ana Mendieta is vonzódik a rituáléhoz és a sámánizmushoz.

⁶ (Ladik a szerzőnek, 2021-es Zoom-beszélgetés)

Mendieta *Untitled (Glass on Body Imprints)* című munkája is rezonál Ladik jól ismert *Poemim* című fotósorozatával, mely a bécsi Sammlung Verbund avantgárd feminista kollekciójában szintén fellelhető. (Kürti 2017, 52–53.) (Az arc üveglapra szorító aktusa ismerős lehet továbbá Bruce Nauman 1974-es *Body Pressure* performanszából.)

Habár a rituális szertartások zöme kikopott a nyugati társadalmakból, formai (periodikus) ritualitás még a rítusszkeptikus, önmagát individuálisan értelmező modern társadalmakban is fellelhető, ahol az emberek úgynevezett „kimerült énje” (Alain Ehrenberg) az értelem megtapasztalását keresi a cselekményismétlődésekben. Mivel ezeket a (kulturális) rítusokat ismeri, nem szükséges újra és újra kiépítenie azokat. (Braungart 60.) A rituálé nem csak a társadalmi rend leíró-, hanem egyben a valóság előíró modellje is. Érthető, hogy Ladik „vetkőzős” *Sámánének* performanszát kritizálta, majd betiltotta a magyar szocialista rezsim – nem feltétlenül azért, mert ne értették volna annak nemes és bátor artisztikus törekvéseit, épp ellenkezőleg – államérdekekkel, a politikai ideológiával ütközött a feminista direktíva támogatása. Ladik önreflexív és szuggesztív előadás tartott, de semmiképp sem vulgárisat vagy manipulatívát. Performansza tükrözi azt a társadalmi miliőt, amelyben és amelyik számára létrejött, alkotása a „kultúra meta-kommentárjaként” is értelmezhető. Mára kutatások bizonyítják, hogy a rítusok a kultúrák megértésének kulcsfontosságú elemei. Ladik rítus alapú performálása hasonló transzkulturális perspektívát nyitott meg, akárcsak a Domokos Johanna által tanulmányozott Nils-Aslak Valkeapää (1943–2001) számi művész. (Fischer 35–36.)

Ahogy Tillmann is megállapítja, az emberek által végzett ritualitás ősibb eredetű, mint maga a beszéd.⁷ Ladik Katalin *Sámánének* c. performansza második stációjában, a termékenységi rítusban tér át fónikus előadásmódra, előbb „hithű elvtársnő módjára” performálja verseit. A domináns, patriarchális társadalmak megreformálásához a művésznő egészen az őspanyáig nyúl vissza – erejét idézi, s ölti magára. Performansza a Turner-féle transzformatív, liminális-rítus kategóriába sorolható, míg termékenységi rítusa a biológiai-antropológiai rendelkezés alapjául szolgáló „párási rítusként” is értelmezhető. Ladik performansza azonban az általa is felvetett kultúranropológiai értelmezést igényel, miszerint a rítus nem csak egy ösztönszerűen ismételt, hanem jelentőségteljes és szimbolikus cselekvés. (Braungart 59.)

Áldozat

Az ember az állat megölése és elfogyasztása során is tudja, hogy az hozzá hasonlóan élő lény volt, így furdaló lelkiismerete vezette rá az embert a rendszeres áldozat-bemutatókra, amit engesztelésképp különböző istenségeknek felajánlott.⁸ Ladik ezzel szemben önmagát, saját testét áldozza fel a szocialista rezsimet jellemző férfi-uralom oltárán. Ladik a nők képviselőjében mégsem, mint áldozat vagy agresszor hisztérika, hanem, mint erős, autonóm létező

⁷ <https://vallasfilozofia.wordpress.com/2019/10/13/a-bennunk-rejlo-ritualis-leny-az-oles-ostortenetetol-az-angyalok-tancaig-•••••-tillmann-j-a/>

⁸ <https://vallasfilozofia.wordpress.com/2019/10/13/a-bennunk-rejlo-ritualis-leny-az-oles-ostortenetetol-az-angyalok-tancaig-•••••-tillmann-j-a/>

világlik fel. Tillmann szerint Jézus megtestesülésével és kereszthalálával az állat- és előáldozat évezredes rítusa elérte a tetőpontját – Ladik Sámánének című performanszában adekvát módon egyszemélyben revelál évezredes emancipációs törekvéseket. Az ősbűnt értelmezésében azok a férfiak követték el, akik saját önös ízlésüknek és érdekeiknek megfelelően a nőt regulázni, elnyomni, átformálni és használni akarták.

Formális rend kontra határtalan szabadság

Az emberek mindig vágyták a rendet – a romantikában a rituális katolicizmus-hoz kötődtek, a felvilágosodás évszázada során pedig – ahol az individualista konfliktusmegoldást hirdették – burjánzottak a titkos társaságok (Isd. szabadkőművesek), amelyekben erős rituális gyakorlat folyt a szociális integrációra. A szabadság-, valamint az önmeghatározás iránti vágy éppúgy jellemzi a ritualitást, mint a szenvedélyesség és a valahova tartozni vágyás igénye. (Braungart 61.) A Sámánénekben Ladik szabad önmeghatározást végez – primer módon önmagához, női minőségéhez kapcsolódik – ugyanakkor nőtársai nevében üzen, hogy a maszkulin-domináns társadalom egyenjogú és autonóm részesévé szeretne válni.

A rítusok egyszerre képesek változásra, valamint a történelem funkcionális elvárásaihoz történő alkalmazkodásra. Ragaszkodnak a konzervatív gyökerekhez, ugyanakkor a fejlődési kényszernek és az „élménytársadalom” (Gerhard Schulze) igényeinek is képesek megfelelni. Ladik vizsgált performanszával tulajdonképpen mind a merev, konzervatív normákkal (a nő, mint elvtárs, munkásszony, eminens költőnő) mind az élményhajhász társadalom (jellemzően inkább maszkulin) elvárásaival (a nő, mint élvezhető, használható szexuális objektum) szembeszállt.

Társas esztétika

A színház hasonlóan a performansz kulturális gyakorlatához intenzíven befolyásolhatja aktuális közönségét. (Fischer 30.) A rítusok is előadás-jellegűek, performatívak. Érzéseket, jelentéseket, egyértelműséget, s így jelentőséget hordoznak magukban. A rítus az aktív alkotó és a megfigyelő részvételét egyaránt igényli; a tapasztalás szintjén egyszerűek, s legtöbbször társas keretet igényelnek. Elmondható, hogy a világi és a szent rituálék egyaránt esztétikusak. (Braungart 61.) A Sámánének makro-szinten a szocialista realizmus esztétikájával szembeállítva, mikro-szinten pedig alkalmazott test-esztétikája mentén elemezhető. Ladik rituális performansza vonzotta a tömegeket – a Sámánénekkel gazdagította a neoavantgárd művészet repertoárját, továbbá hozzájárult a közép-kelet-európai feminista közösség létrejöttéhez, s mindemellett még művésznői entitásában unikális tudott maradni.

A rituálék nem veszítették érvényességüket a szekularizált modernitásban és a művészetekben sem. (Fischer 31.) A rítus továbbra is esztétikai szervezőfogalom. Formajellegétől függően esztétikai afirmációt eredményezhet, hiszen a művészi artikulációban van értelme a jelentés nyitottabb, „nem a szemiotikai jelfogalomra redukált, az „esztétikai jelentékenységet” is magában foglaló koncepciónak.” (Braungart 66.) Ladik Katalint „vetkőzéséért” nem csak a korabeli cenzúrázott sajtó hurcolta meg – a konzervatív- és a liberális művészkörök

egyaránt megszólták – pedig a művészi recepció szintjén performálása nem volt pornográf, ellenben bátor példát statuált társadalmi és kulturális értéket képviselő megtestesülésében.

A rítusok performatív és stilizált elemeit gyakran forgatókönyv örökíti meg. Ladik Katalin is vázlatos forgatókönyvet alkalmaz a *Sámánének* rítus-performansza során – e vázon belül improvizál, játékát az aktuális fényforrás esése is befolyásolhatja.⁹ A *Sámánének* szabad szimbólumképzése olyan önreflexív liminalitás-rítust valósított meg, amely egy vallás-kontextusú rítusban aligha lett volna lehetséges.

***Sámánének* – vizuális metaforák**

Ladik Katalin 1970-es zágrábi *Sámánének* performansza scenárióval rendelkezett, mely valóban rögzített költői, rituális elemeket. A művésznő a teljes költői performanszt rítusnak determinálja, hiszen az valóban egy meghatározott struktúra szerint zajlik le. Ladik performanszának első felét egy hagyományos, performatív elemekkel dúsított költői est, második felét pedig egy fónikus-zenes termékenységi rítus (rítus a rítusban) képezi. A megtestesült ritualitás hatására a nézők fantáziálhattak, hogyan is festhet a valóságban egy természetes párzási rítus. A nézők a művésznő stilizált rituális gesztusait (pl.: kéjes hangkibocsátás, üvöltés; földre borulás; gyertyaláng fölé guggolás, a lángcsóva performer irányába történő irányítása; kecskebördüda és test erotikus mozzgatása stb.) az interpretáció során különböző jelentésekkel ruházhatták föl. A *Sámánének* forgatókönyve meghatározott verseket tartalmazott, első kötetéből ötöt (*Ólomön-*

⁹ (Ladik a szerzőnek, 2021-es Zoom-beszélgetés)

tés, *Sírató*, *Sámándob*, *Varázsének*, *Az ibrisz csillagvizsgáló mester ellen elkövetett merényletről*), második verseskötetéből pedig nagyjából tizenöt erotikus verset.¹⁰ Ladik recitálásának rögzített ritmusa és versei szimbolikus nyelvezete különböző mentális képeket idézhettek a performansz résztvevőinek elméjébe. A *Sámánének* szkriptjének állandó, rögzített eleme volt az égő gyertya – a fallikus metafora megtermékenyítés-interpretációja már megtestesült ritualitás –, valamint a medvebőr-jelmez és a nyomtatott verslapok. A zágrábi performanszra a köcsög-bördudát és a sámándobot vitte magával.

A részben fedetlen test szubtilis feltárása csak ideiglenesen volt rögzített elem – helyszíntől és közönségtől függött, hogy a művésznő miként performálta a *Sámánéneket*. A sajtónak köszönhetően híre kelt, hogy Ladik „vetkőzik”, ám a szabadkai performanszra érkező politikusok és a kultúrmunkások előtt a művésznő talpig felöltözve maradt. Hiába várták vissza a meztelen művésznőt, aki addigra már Újvidék felé vette az irányt. Ezt követően olyan cikket jelentettek meg róla, miszerint azért nem vetkőzött, mert nem fizettek neki eleget – természetesen ez újfent rosszmájú, hazug híresztelés volt.¹¹

A térben elhelyezett elemek

Ladik vizsgált performanszát nem az újmédiás trendek határozták meg – erendőbb, ősi szimbólumokra hagyatkozott. Ladik – a megküldött archív fotók alapján – maximum egy harminc négyzetméternyi fedett területen performált – a nézők vele egy szinten, illetve az emeleti karzaton helyezkedtek el. A díszes faberakásoknak köszönhetően a választott tér egy vadászház belsőre emlékeztet. A galériába vésett rovásírászerű szöveg ősi misztikumot sugároz. A zágrábi performansz során egy archaikus, fából készült trónszék látható a művésznő mögött. A fa, az egyetlen flóra-elem, csak és kizárólag az ember által megmunkált formában jelenik meg.

Látható, ahogy szavalás közben a művésznő kerülgeti, érinti a szék-monstrumot, néha még helyet is foglal, mielőtt végleg elhagyná a királynői trónust – ezzel egyidejűleg utalva társadalmi kitaszítottságára (hátrányos nemi és státuszbeli megkülönböztetésére), valamint önnön szabadakaratú döntésére – ő ugyan nem kér a szocialista-realista költőnők „kiváltságos” pozíciójából! Ő Ladik Katalin, aki a helytelenül rögzített fogalmakat dekonstruálva születik hamarosan újjá!

Tükör

A zágrábi performansz során egy flexibilis tükör változatos mozgatásával színe-síti a művésznő a non-konvencionális irodalmi estrészt.

A tükörjáték könnyen Weöres Sándor vonatkozó sorait idézheti emlékeztünkbe: „Ki minek gondol, az vagyok annak ... / Miért gondolsz külön rokonalannak? / Jelet látsz gyűlni a homlokomra: / te vagy magad ki e jelet vonja / s vigyázz, hogy fénybe vagy árnyba játszik, / mert fénye-árnya terád sugárzik.” A tükör „önismereti motívuma” a Ladik-magánmitológia egyik alapeleme. (Orcsik 2015, 63.) Ennek ellenére Ladik így nyilatkozik az *Irodalmi Jelen* riportere-

¹⁰ (Ladik a szerzőnek, 2021-es Zoom-beszélgetés)

¹¹ Uo.

rének 2020-ban: „A tükör jelképes szerepéről már sok jelentős tanulmány, mű született. Nagyon nehéz feladat lenne számomra kifejtetni, miért foglalkoztat engem is a tükör misztériuma. Igen, verseimben, performanszban sokszor próbálkoztam ezzel a témával játszadoxni.”¹²

Állat-jelképek a Sámánénekekben

Ladik a *Sámánének* emóció-dramaturgiájának mentén úgy fogalmaz, mielőtt Lilitté lényegült volna át, asszonyállattá avanszált. „A vikingek medvebőr ruhát viseltek, és azt remélték, azzal elnyerik az állat félelmetes tulajdonságait. (...) Amerika őslakói szintén valamennyien tisztelték a medvét. Erős, de alázatos állatnak, jó anyának és tanárnak tartották.” (Dhanjal, 172–173.) Ladik performansza során egyaránt magára ölti a medve maszkulin és feminin aspektusait.

¹² <https://irodalmijelen.hu/2020-mar-16-0100/bensobb-lebegessel-orok-jelenben-elni-tagasabb-letet>

Egyszerre vad, zabolátlan, erős, mégis erotikus nő és vátesz-tanító, aki anya-istenként készül újjászületni. A művésznő elmélkedése a *Fűketrec* c. kötetének állatverseiről szintén párhuzamba vonható a *Sámánének* fauna-síkjának értelmezésével:

Milyennek érzik az embert magukban azok a lények, akiket mi 'állatoknak' nevezünk, és hogyan éljük meg mi őket, amikor a testünkben lakoznak? Megadatik-e vajon számunkra újra a lehetőség: harmóniában létezni azzal a lényvel, aki az állatban minket szenved? (Ladik 2007, 31.)

Ladik állat-szimbolikája nem pejoratív – az olyan emberekben azonban csalódott, akik kirobantották a délszláv háborút vagy igazságtalanul meggyalázták a nőt.

A bőrdudában fellelhető kecske-szimbólum paradoxnak tűnhet, hiszen egyszerre bűn- és termékenység-jelkép. Ladik az égő gyertya mellett a kecskebőrduda falloszszzerű szárát alkalmazta megtermékenyítő objektumként – önnön ágyéka felé történő mozgatásával vélhetően a párzás aktusát imitálta a zenélés mámore közben. A szőlőtőkés kecske Dionüszosz boristen állata is. Míg a bakkecske a régi hiedelmekben a tiszta szerelmi vágy és az ég szimbóluma (az állatöv halfarkú bak csillagképe is Jézus-szimbólum), addig a keresztény szimbolikában a bujaság és sátán jelképe¹⁵ – Lilit után újabb mesteri utalás Ladiktól arra, hogy a vallás miként kárhoztat el büntetlenül különböző minőségeket.

A fallosz szimbólum az ősidőktől kezdve a világ számtalan táján felbukkant. Az „isteni lingam” termékenységgel áldotta imádóit, védett a meddőség és az aszály ellen – viselőjét az ókori Rómában még a „szemmel veréstől” is óvta. (Szárász 56–57.)

¹⁵ [https://hu.wikipedia.org/wiki/Kecske_\(heraldika\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Kecske_(heraldika))

Meztelenség recepció

A posztdramatikus színházban a „meleg”, karizmatikus testi jelenlét alapvetően értelemmentes – nem jelentéshordozása, hanem fizikalitása, gesztikulációja révén irányítja magára a figyelemfókuszot, s percipiálható olykor tolakodónak, sokkolónak. A test abszolutizálása esetén a test válik az egyedüli témává (*Körper-thema*). Az úgynevezett deviáns test megjelenése – mely korlátozottsága, deformációi révén a néző furcsa vonzását, kellemetlen érzetét vagy félelmét váltotta ki (Lehmann 111–112.) – cseppet sem hozható összefüggésbe a *Sámánének* performanszot követően „meztelen költőnként” elhíresült és megbélyegzett Ladik Katalinnal, aki kifejezetten esztétikus testalkattal megáldott, vonzó, karcsú hölgy volt; arcát Kleopátra-fizura keretezte. A művésznő meztelensége, mely egy tudatos feminista akció része volt, túlmutat az értelemmentes testtémán.

Egy adott pillanatban átfordul a befogadói horizont, s ez a folyamat jelentésváltozást eredményez. Míg a színház gesztikusság révén transzformál valóságot, addig a performer belső önátalakítást végez el. A női performereknél a test rendszerint nem a cselekvés alanya, hanem jelölő tárgya, így a közönség számára lehetetlen az esztétikai távolság fenntartása. A női test a vágyak, ideálok és megaláztatások társadalmilag kódolt projekciós felületének számított az úgynevezett „male gaze” tükrében. A *social gender* identitáskonstrukciós témája Ladik mellett számtalan női performert megérintett (Rachel Rosenthal, Carolee Schneemann, Joan Jonas, Laurie Anderson, Bobby Baker, Orlan). (Lehmann 112. & 164.)

Ladik performanszaiban nem a fájdalomküszöb átlépésével, azaz önsebzéssel éri el a kívánt liminális állapotot – áldozatkészen legmélyebb félelmeitől szabadul meg, önmagát győzi le a *Sámánének* performálásakor.

Halálosan szégyenlős voltam (...) Fejest ugrottam a mélyvízbe, mert úgy éreztem, ha egyenként vetkőzőm le a szemérmességem rétegeit, az rengeteg ideig fog tartani. (...) Szerencsére rövidlátó vagyok, úgyhogy levettem a szemüvegem, meg a fény is elvakított, ezért tudtam befelé figyelni, de még így is (...) úgy éreztem, szörnyethalok a szégyentől. (...) A nők megértették, hogy ez műszáj-exhibicionizmus, (...) provokáció, hogy nekem a testem az eszközüm (...) ¹⁴

Mozgó test – Rítus-tánc

A *Sámánének*ében meghatározó szerepet tölt be a mozdulat. A művésznő teste ritmikus mozgásával egyszerre jelenítette meg önmagát eszközként, valamint élő, zenélő hangszerként.

Szándékosan használtam a mozgást, nemcsak az érzelmek kifejezésére, ahogy egy tényleges hangszer is tenné – a testem maga is hangkibocsátóként funkcionált. (...) Mindenesetre azt az üzenetet próbáltam közvetíteni, hogy a testem egy eszköz. Hogy úgy mondjam, a mozdulataim kifejezték mindazt, amit a költészetem, és a hangom nem volt képes. (Kürti 2017, 53–54.)

A posztdramatikus színházban a test már nem pusztán érzelmeket imitál, erőteljes jelenléte révén egy kollektív egész (pl. történelem) bevésoódási pontjaként képes manifesztálódni. (Lehmann 113–114.) Ladik Katalin performanszai

¹⁴ <https://punkt.hu/2019/10/25/elvarjak-tolunk-hogy-szepek-legyunk-de-en-merek-csunya-lenni/>

jellemzően nem politikai eseményekre reflektálnak, de úgynevezett hangmozdulat-technikát a *Sámánénekben* is alkalmaz:

Belőlem nem egy napi politikai esemény szokta kiváltani az igényt egy performansz megírására, sokkal inkább az a bizonyos lelki állapot. (...) Performanszaimban egyesítettem a hangot és a mozgulatot – a hangmozdulatnál egy hang váltja ki belőlem a mozgulatot, vagy fordítva. (Ladik a szerzőnek, 2021-es Zoom-beszélgetés)

Ladik meztelenségének recepciója

A *Sámánének* performálásakor Jugoszláviában a meztelenség a színész- és modell-autoritások kiváltságának számított. Ladik nőiességének ilyen módú deklarálása sértette költői pozícióját a közép-kelet-európai térségben – az irodalomszakokon performanszát „elrettentő boszorkányság példájaként” oktatták a magyarországi és a vajdasági egyetemeken. A „vetkőző költőnő” megvetése még az *Új Symposion* folyóirat köreitől sem volt idegen. (Kürti 2017, 54–55.) Igaz, Alonso de Salazar Frías, a logronói inkvizíciós törvényszék fiatal nyomozója már 1610 körül megállapítja jelentésében, hogy „sem boszorkányok, sem megrottottak nem léteztek, amíg nem beszéltek vagy írtak róluk.” (Szárász 90–92.)

A pőreség vajon mikor művészi és mikor epigon? Az 1970-es évektől Jancsó Miklós (pl.: *Így jöttem*, 1965; *Fényes szelek*, 1969) és Jeles András (pl.: *Angyali üdvözet*, 1984) magyar filmrendezők alkotásaiban már rendszeresen jelentek meg fedetlen testek, melyet hamarosan a színház is bevett repertoárjába. A pornográfia térhódítása, valamint újrarájtszott művészi trükkök miatt napjainkban szinte lehetetlen az „ádámkosztüm” artisztikus ábrázolása. Komoróczy Emőke *Sámánének*-antirecenziója gyönyörűen ragadja meg Ladik Katalin performanszának artisztikus és szubtilis voltát:

„A fallikus és lunatikus szimbólumok szövevénye egyfajta egészséges erotikát sugároz, ami sohasem lépi túl a 'jóízlés' határait, inkább csak természetes élettellehelettel itatja át prűdériába merevült képzelőerőnket (...) Itt minden szinte felfokozott 'nászállapotban' ég; magát az erotikus játékot s a szeretkezés extázisát is izzó elevenséggel – de sohasem vulgárisan! – jeleníti meg (...)” (G. Komoróczy Emőke, 362–363.)

Habár a tehetetlenségből fakadó obszcenitás is részét képezte Ladik művészetének, néhai vulgaritása a társadalmi kontextust tekintve indokoltan tekinthető (l. Orcsik 2015, 65.).

Nemzeteken átívelő test-esztétika

Ladikon kívül természetesen más női performerek is alkalmazták póré testüket üzeneteik megfogalmazására. Kürti – Jayne Wark mentén – két klasszikus, még a kortárs fluxus-művésztsáik megvetését is kiváltó példát idéz a nő frusztráció artisztikus manifesztációjára: Yoko Ono *Cut piece* (1964) és Shigeko Kubota *Vagina Painting* (1965) akcióit. A diszkriminatív normák Ladikot a „munkás-asszony” rögzített társadalmi szerepének dekonstrukciójára készítették. Erotizált, kommunikációs eszközként funkcionáló testét leleményesen alkalmazta: a „férfi tekintet” íratlan konvencióit ki- és felhasználva reagált. Ugyanakkor Ladik csehszlovák kortársa, Jana Želibská (1941 –), progresszív alkotásaival a látens feminizmusra, azaz a korabeli nőket jellemző passzivitására is rámutat. (Kürti 2017, 55–56.)

Ladik performanszának eszköztára kapcsolatba hozható továbbá a szerb Marina Abramovićéval (1946–), valamint a horvát Vlasta Delimar (1956–) művészetével: mindhárman a női identitás, a test és a szexualitás problémaköreit járták körbe. Ám míg Abramović body artja a női test fizikai határait kutatta, Delimar pedig a női test posztmodern eklektikájával foglalkozott, addig Ladik a „male gaze” áramlattal szemben maga rendezi testét, mint a művészet tárgyát. (Orcsik 2015, 61.)

A „Ladik jelenség” és az 1970-es évek közepén alkalmazott body art gyakorlatok valójában a kollektivizmushoz görcsösen ragaszkodó bürokratikus szocialista rezsím és kultúrapolitika krízisének tünetei voltak. Ladik Katalin látszólag „agresszív testisége” valójában önfeláldozó provokáció volt, ami megsértette a homogén társadalom fikcióját, ezáltal elősegítve az elkerülhetetlen szociális szakadásokat, azaz a nemi szerepek átírását. Egy horvát kritikus hasonlította össze a művésznő „agresszívabb” és „merészebb” módszerét Stanka Gjuric horvát költő- és filmrendezőnőével, aki meztelen testének képeivel illusztrálta verseit. (Kürti 2017, 56.) Ladik a másik oldalról így vélekedik erről: „(...) Ekko-riban kezdtek a nők a nemzetközi művészetben feltűnni, például a mail artban, (...) vaginális fókusszal. Értettem, hogy ez az ő dackorszakuk megnyilvánulása, (...) de én nem ezt akartam csinálni, valami szubtilisabbat akartam. (...)”¹⁵

Konklúzió

Ladik Katalin következetes mediális művészete az első pillanattól kezdve ugyanabban az eksztatikus magasságban szárnyalt, majd rendszerint katartikus beteljesedéssel zárult. Szubtextusa jellemzően bátor felszólítás az elnyomó jelenségekkel szemben. Spirituális szinten konstatálható, hogy a művésznő artisztikus kinyilatkoztatásaival mindig olyan formákat nyitott meg az épp aktuális „itt és mostban”, amelyek mentén a jövő haladhatott.

Ladik Katalin az 1970–1971-es *Sámánének*-széria performálásával felszabadította önmagát és közönségét is. A feminizmus kezdetén számtalan kortárs

¹⁵ <https://punkt.hu/2019/10/25/elvarjak-tolunk-hogy-szepek-legyunk-de-en-merek-csunya-lenni/>

női alkotótársa manifestálta illegitimáló véleményét, Ladik mégis szubtilisebben, kevésbé explicit módon deklarálta elégedetlenségét, valamint autonóm, szabad kiteljesedésének vágyát. Androgün-versiklusát megelőzően *Sámánének* performanszában a nő társadalomban – és talán a nő párkapcsolatban – elfoglalt helye is foglalkoztatta. Kutatásai mentén így jutott el az ősnő-energiához, melyet a bibliai kánonból kítaszított, ám szabadakaratú és példaértékű Lilit-motívum kibomlásán keresztül lelt meg önmagában.

Sámánének performanszával azt deklarálta, hogy a patriarchális társadalmi viszonyok között a nőnek is lehessen autonóm, szabad akarata; hadd legyen elismert alkotóművész; s ne csak alkothasson, gondolkozhasson, írhasson, recitálhassa, sőt, úgy üvölthesse artikulálatlanul fónikus verseit, ahogy kedve tartja! Egy nő maga határozhassa meg, mivel szeretné keresni a kenyerét, sőt, mi több, a nő „merjen csúnya lenni”¹⁶, ugyanakkor vállalhassa önnön Istentől kapott póré, szent testét, mely alapvetően nem a férfiak gyönyöreit vagy a fajfenntartást szolgáló objektum.

Ladik elmondása szerint negyvenévesen érezte magát először szabadnak. Vajon mit jelent számára ez a fogalomkör pontosan? Elmélyülést a multimédiális alkotásban vagy épp elvonulást kedvenc természetközeli horvát szigetére, Hvarra? Performansz-tevékenységének kezdetén, a *Sámánének* születésekor az jelentette volna számára a szabadságot, ha nőként egyenrangú, szabadon alkotó művész lehetett volna. „Rájöttem, hogy nem mindenkinek, csupán egyes embereknek lételeme a szabadság érzése. Nálam csak a belső szabadság érzése valósult meg. Ha már teljesen szabadnak érezném magam, akkor nem vágnék még most is utána. (...) Az ilyen vágyak tartanak életben.”¹⁷

Dzsiddu Krishnamurti (1895–1986) indiai filozófus, író, teozófus és spirituális mentor 1984-es *The Challenge of change* c. életrajzi filmjében elhangzó szavait szeretném idézni disszertációm tézisének betetőzéséhez:

Minden, amit kigondolunk – a templomok jelképei, a szertartások – a gondolat művei. A gondolkodás szüleményei – az találta ki a megváltót (...) A gondolat szüleménye mindaz, amit szentnek hívunk. Ez tagadhatatlan. A gondolkodás magában nem szent. És amikor a gondolkodás találja ki Istent, Isten sem szent. Mi akkor a szent? Azt csak akkor lehet megérteni, vagy csak akkor történik meg, amikor tökéletesen szabadok vagyunk félelemtől, bánattól, és jelen van a szeretet érzése és az együttérzés a maga intelligenciájával. Ekkor, amikor az elme teljesen elcsendesült, megjelenhet az, ami szent.¹⁸

Ladik Katalin 1970–1971-es *Sámánének* performansz-sorozatában már elérte a szentségnek és a szabadságnak ezt a Krishnamurti mester által ismertett fokát, hiszen félelmeit, bánatát, sőt, addigi megaláztatásait és csalódottságát is félretéve, önmagát legyőzve volt képes az együttérzés aktusát gyakorolni a *Sámánének*ben.

¹⁶ <https://punkt.hu/2019/10/25/elvarjak-tolunk-hogy-szepek-legyunk-de-en-merek-csunya-lenni/>

¹⁷ <https://irodalmijelen.hu/2020-mar-16-0100/bensobb-lebegessel-orok-jelenben-elni-tagasabb-letet>

¹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=IWVtovuTRE0>

Szakirodalom

artPortal: Marina Abramovic: *Hét könnyű darab*. 2005.

<https://artportal.hu/magazin/marina-abramovic-het-konnyu-darab/>

Bakos Petra: *Elvárják tőlünk, hogy szépek legyünk, de én merek csúnya lenni – interjú Ladik Katalinnal*. 2019.

<https://punkt.hu/2019/10/25/elvarjak-tolunk-hogy-szepek-legyunk-de-en-merek-csunya-lenni/>

Braungart, W. *Ritual and Aesthetic Presentivity In Poetic rituality in theater and literature* (szerk.) Domokos és J. Sepsi E. Budapest: L'Harmattan, 2020., 13–28.

Braungart, W. „Rítus és irodalom” Ford. Bartha J. M., Bokor Á. és Zs. Nagy I. In *Új Forrás* (2020/7)

Dhanjal, B. *Jelek és jelképek, Múlt és jelen*. Ford. Varga Cs. B. Budapest: Ventus Libro Kiadó, 2011.

Domokos, J. *Along the herding trails the years... Scripted and Embodied Rituality in a Yoik-Noh Performance In Poetic rituality in theater and literature* (szerk.) Domokos és J. Sepsi E. Budapest: L'Harmattan, 2020., 69–86.

Fischer, S. *Poetic Rituality and Transculturality. Bertolt Brecht's Didactic Play Die Maßnahme (The Measures Taken) In Poetic rituality in theater and literature* (szerk.) Domokos és J. Sepsi E. Budapest: L'Harmattan, 2020., 29–56.

Kiss, G. *Színháztudomány – közép(iskolás) fokon. Sine loco et anno*.

Kürti, E. 2017. *Screaming Hole: Poetry, Sound and Action as Intermedia Practice in the Work of Katalin Ladik*, acb ResearchLab, 2017.

Kürti, E. 2018. „UFO Party, Az új Symposium folyóirat szerepe a magyarországi neoavantgárdban” In *Tiszatáj* (2018. június), 63–70.

Ladik, K. *Élhetek az arcodon?* Budapest: Nyitott könyvműhely, 2007.

Ladik K. *Ikarosz biciklijén* (1962–1984). Hollandia, Hága: Mikes International, 2004.

Gunda, B. „A népmese a magyar avantgarde költészetében” In *Új Symposium*, 82. (Újvidék, 1972. február), 64–67.

G. Komoróczy Emőke: „Egy didergő madár-ijesztő virraszt az égen” Ladik Katalin költészetéről. In *Arccal a földön a huszadik század. Az avantgárd metamorfózisai*. Hét Krajcár, Bp., 1996, 362–363.

Utasi, Cs. „Nagy nekivetkőzések árnyékában, Séta az elgurult bicikli után” In *Új Symposium*, 59. (Újvidék, 1970)

Lehmann, H. T. *Posztdramatikus színház*. Ford. Kricsfalusi B., Berecz Zs. és Schein G. Budapest: Balassi Kiadó, 2009.

Orcsik, R. 2013. „Barkácsolni, barkácsolni, barkácsolni (Domonkos István nyelvi kollázsai és montázsai az Új Symposium hagyományainak tükrében)” In *Szövegek között* 17. (szerk.) Fried István, Kovács Flóra, Pál Katalin, 2013, 103–123.

Orcsik, R. „Mi ég a takaród alatt? Ladik Katalin szervetlen Metaforáiról” In *Anafora*, II (2015/3), 59–77.

Pavis, P. *Színházi szótár*. Ford. Gulyás A., Molnár Zs., Rideg Zs. és Sepsi E. Budapest: L'Harmattan, 2006.

Százaz Miklós György – Tóth Z. *A bujaság története*. Debrecen: Alföldi Nyomda, Zenit könyvek, 2006.

Tillmann J. A.: *A bennünk rejlő rituális lény*. 2019.

<https://vallasfilozofia.wordpress.com/2019/10/13/a-bennunk-rejlo-ritualis-leny-az-oles-ostortenetetol-az-angyalok-tancaig-...-tillmann-j-a/>

Triceps: *Én is éltem. A magyar performansz története 1966–2018 (7): Szerbiai magyar performansz: Szombathy Bálint (1972–), Ladik Katalin (1968–)*. 2020.

<https://www.prae.hu/article/11867-en-is-eltem/>

Varga Melinda: *Bensőbb lebegéssel, örök jelenben élni a tagasabb létet*. 2020. <https://irodalmijelen.hu/2020-mar-16-0100/bensobb-lebegessel-orok-jelenben-elni-tagasabb-letet>

Krishnamurti Foundation of America: *Krishnamurti: The challenge of change*. 1984. <https://www.youtube.com/watch?v=IWVtovuTREO>

Halmosi Sándor

30 vers

#misztika

Mária kútja

Mert nem az a dolgunk,
hogy könnyű legyen.
Hanem hogy könnyűek legyünk.
Ha mégoly nehéz is.

Lassan menetelnek

Lassan menetelnek.
Nem néznek hátra.
Nem néznek fel.
Nem néznek előre.
Szárnyaik elnyelik a szidalmakat,
Felitatnák könnyeiket,
Ha lenne.
Az erőltetett menetben semmi súlyos.
A pléhkrisztusnál leejtett pecsétek.

Veze~~k~~lés

Lábtól fázol felfelé
Mint ki jégesőben járka~~l~~.
Eléd jönnek az angyalok
És vontatnak egy bárkán.

Beszállsz
A lelked háborog.
A nyílt vízén érsz földet.
Elengeded
Elenged.
Holnap újrakezded.

Rózsafűzér

*Idvez légy Mária, kegyelemmel teljes,
Az Úr van teveled,
Áldott vagy te az asszonyok között,
És áldott a te méhednek gyümölcse, Jézus,*

1. Ki megadtad nekünk Trianont, hogy növekedjünk alázatban, türelemben, hitben, hogy megtaláljuk mindennek a magasabb értelmét, és kívárvuk az idejét.
2. Ki tudod, hogy ökümené volt, van és lesz, lélekben és papíron. Merített, szép, szentendrei papíron.
3. Ki ismered a szeretet 10.000 + 1 árnyalatát.
4. Ki szereted és kibékítet magadban a magyart a szlovákkal.
5. Ki szereted és kibékítet magadban a magyart a románnal.
6. Ki szereted és kibékítet magadban a magyart a szerbbel.
7. Ki szereted és kibékítet magadban a magyart a zsidóval.
8. Ki szereted és kibékítet magadban a magyart a magyarral.
9. Ki szereted és kibékítet magadban a koldust és a herceget.
10. Ki megpróbálsz minket, együtt és külön-külön.
11. Ki sírsz a Himnusz alatt.
12. Ki láttad feljönni a népek csillagát.
13. Ki láttad lemenni a népek csillagát.
14. Ki tudod, hogy egy rövid perc annyi, mint 60 végtelen másodperc.
15. Ki szívből megveted a szívből megvetést.
És a kishitűséget, a rombolást, a közhelyeket, a pátoszt, a fanyalgást.
16. Ki látod, hogy mi van.
17. Ki látod, hogy mi lesz. Mindig és újra.
18. Ki nem vagy haragtartó. De nem söröszöl együtt a kufárokkal.
19. Ki levitted a légzést, és átlépted az anyagot.
20. Ki jól viseled a benned nem hívóket.
21. Ki jól viseled a benned hívóket és nagy türelemről teszel tanúbizonyságot.
22. Ki érted és szereted is a viccet. Meg a rossz pálinkát.
23. Ki buzgón keresed az élet értelmét, és telefonos segítséget is elfogadsz.
24. Ki érted a szóközöket.
25. Ki szereted a verset, főleg a két- és négysorosokat.
26. Ki ott voltál a nyelv keletkezésénél.
27. Ki egy vagy velem.
28. Ki tördelted a Mester és Margarétát.
29. Ki nagy gourmé vagy.
30. Ki nagy esztéta.
31. Ki nem veted meg a jó falatokat a nagy böjtök után.

32. Ki szereted a jazzt, a bluest, a népzene, az antifónákat és a csendet,
ami egyre ritkább.
33. Ki virággal megveretett.
34. Ki a szenvedésünk alatt vért izzadsz.
35. Ki végtelen vagy, mint az emberi önzés, és százezermilliárd galaxis.
36. Ki meleg vagy, mint az ember szíve.
37. Ki érted a nőt.
38. Ki megérted a férfit.
38. Ki nem szereted a szivárványos képeslapokat, giccses könyvborítókat,
naptárakat.
40. Kit zavarnak a zavaros elméletek.
41. Ki tiszta vagy és őszinte, mint egy emberi könny.
42. Ki tud hallgatni is.
43. Kinek mindenki is kedves.
44. Ki Csíksomlyón és Kirkukban is otthon vagy.
Máriapócsban. Moszkvában, a Fehér Házban.
Az Andrássy út 60-ban.
Recsken.
45. Ki fiú vagy, de lehetnél lány is.
46. Ki robogóztál már Rómában, az Angyalvár alatt.
47. Ki kétoldali légnyomást kaptál a lövészárkokban.
48. Ki tiszteled apádat és anyádat.
49. Ki a törvény szellemét követed, nem a betűjét.
50. Ki láttál már villamosszéket, abortuszt.
51. Kinek sok van a rovásán.
52. Ki meg tudsz bocsájtani értünk magadnak is.
53. Ki áldd meg a magyart. Ha jókedvű, ha pártos.

Szentképek és ikonok közt

Szentképek és ikonok közt az embernek
lenni fülledt, áporodott másnaposságában.
Mocskos a kilincs, gyűrött az ágynemű,
gyűrött a szőnyeg, minden négyzetmilliméteren
szeretetlenség, mulasztások, a megbocsátás és a
bocsánatkérés görcse. Pedig a másnaposság előtt
mámor volt, átszellőztetett világok, ihletett
tereken sürgő-forgó emberek. Mi történt?
Semmi. Az a majdnem semmi. Az a 21 gramm.

Éberség

Az ördög nem alszik.
Nem tud.

Válság

Az ördög nem alszik.
Altat.

Mindenki

Mindenki jó.
Talán csak a szeretethiány
Mértékének
Arányában
Vagyunk
Rosszak.
Talán még a sátán is.

Remegés II

A baj nem most kezdődött.
A szeretet túlcsordult.
És mi folyton belefulladunk.

Mindennap

Mindennap leszáll a keresztről.
Megkapálja a szőlőt, felmossa a körletet.
Közben híreket hallgat és jó zenét.
Megmosakszik, hogy újra le lehessen
köpni. Megnézi mindennap a kiállítást.
Elmegy melletted. Utánad fordul. Elsiet.

Kali-juga-tangó

Ha sok a fény, szemet hunyunk.
Sok a fény. Nem hunyhatunk szemet.

És még ez is

A belső udvarra az imént
a havakkal beesett egy kis
égdarabka, benne egy tőből
kiszakadt angyaláb.
Tudom, suta ez és nevetséges.
Nem is fárasztanálak ilyenekkel,
ha nem lennél beteg
és félnél az angyaloktól.
De néha előnti az embert
a türelmetlenség és bőrének
szorítása. Mert a csendnek is
idő kell. És az áradásnak.

Valami azt súgja

Valami azt súgja
Tedd így és így
Sehogy máshogy
De ugyanaz a valami
Meg se rezzen majd
Amikor eljön az idő
És állig erő dérből
Kikötnek

Először dörzsölődsz

Először dörzsölődsz. Aztán lekerül a
máz, majd széttörik az éned. Belelépsz,
üvöltesz. Nem hallja senki. Bársonyok
kaffognak, nyüstölnek nyakadon.

Két molekula

Két molekula ütközik.
Két fedetlen, csupasz részecske a vákuumtól
való végtelen iszonyában egymásnak feszül.
A felszabadult hő – lélek.

A mester útja

értelmetlen és nevetséges.
Ha sima, köveket és kavicsokat hord rá.
Ha köves, elhordja őket,
Vagy kikerüli,
Vagy ráül,
Vagy vállára veszi.
Jeleket rajzol rá.
Olvas a jelekből.
A jelzéseket eltünteti.

A tanítvány útja

értelmetlen és nevetséges.
Évekig követi a mesterét,
Aztán megtagadja.
Olvas a jelekből,
Jelzéseket fest.
Egyre többet van jelen.
Egyre többet nosztalgiazik.
Kimegy a ligetbe és leül.

A költő útja

a nyílegyenes ösvény.
Minden labirintuson át.

Az olvasó útja

zarándoklás önmagadhoz.
Minden állomáson és megállóhelyen.
Teljes búcsú.

Critical mass I

Vinni örömmel a keresztet.

Critical mass II

Semmi sem történt.
Mégis félrenéztetek.

Olyan erős

Hallod, érzed? Olyan erős, olyan hangos,
és olyan megkerülhetetlen a jelenlétünk,
a gondviselés jelenléte, és olyan közeli
a szorítása, hogy nem is érzékeled, azt hiszed,
nincs itt senki, egyedül vagy, magadra hagyott
az Úr, ha létezik egyáltalán, és csak ő van itt,
a gyáva és kajánul vigyorgó gonosz, pedig
angyalsűrű itt minden, és fényből van minden
szálka, és az első vákuum, az első légüres tér
atom és atom között fényévekre van, a nagy
kanyaron túl, a férges kőrisfában, amit megettek
rég a hitványságok és a többi sötét anyag, az első
emberben, az első ember előtt, a nő illatos
kezeiben az illatos gyümölcscsel, ami a szó,
a te szavad, amit nem mersz kimondani.

Belülről horzsol

Ha kimondod, felhasítja a látszat vékony bársonyát.
Ha nem mondod ki, belülről horzsol.

Ha megbontjuk

Ha megbontjuk a köteléket, egyenként
vadásznak le. Ha nem vagyunk hajlandók
áldozattá válni, megbontjuk a köteléket.
Sátántangó.

Mit tud

Mit tud a szobor a kőről, ha esik?
Mit tud a világ Istenről, ha vacog?

Isten arca

Isten arca nem a rostban van, és nem is a kő kemény magjában. Sokkal inkább az ujjakban, a tenyérben, a simogatásban. Amíg az anyag olyan puha nem lesz, mint angyal kezében a visszadobott kő, veszekedés után a tilolt lélekostor.

IKOR 13

Halkan mondom, nehogy a rezgéstől a csigolyák tovább távolodjanak.
Minden távolság bennünk van.
Minden közelség tebenned.
Ez a perc, amikor rád gondolok,
amikor átvenném fájdalmadat,
hegy iránt, olyan végtelen,
mint a várakozás, amire egyszer,
oly régen, megszülettünk. Minden
emberi testben eltöltött idő beavatás.
11 centi, 21 gramm.
Néhány harapás.
Te vagy nekem a korinthuszi levél.
Napi halottaimból a feltámadás.

Hogy ne örülj meg

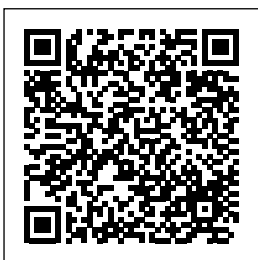
Hogy ne örülj meg, meg kell örülnöd minden nap. Mint a nagy utasszállítók felszállás előtt, még a kifutópályán, ahogy lefékeznek, nyitogatják a szárnyakon az életfontosságú lemezeket, tesztelik a kijelzőket, neked is meg kell tanulnod karbantartanod a lelked, naprakészen az érzékenységed, nem kitérni semmi elől, hagynod, hogy a hitványság, mint békés falvakon a vörösiszap, átfolyjon rajtad. Amíg folyik, megtisztulhatsz.
Újra és újra.

Tisztul

Kiköpött és emberhalászokká tett minket
a végső idő, száraz csutkán lifegő szemekkel
keresünk fogást magunkon, de a lélek
nem kér belőlünk, amíg kapar, s amíg
kaparják. Sem ülni, sem feküdni nem
tudunk már. Mindenhol szúr és szorít.
Mocskos a szent, dolgozik.
Foltos a lélek. Tisztul.

Ja ja-ðijas költő verset ír, a tengernek háttal.

És nézik a madarak.
És nézik az angyalok.
Néha helyet cserélnek.

AVI ROTH
TIFERET

Lovász Irén

Boldogasszonytól az akusztikus köldökszínórig

Női hang, női misztika és a magyar népdal

Énekesi előadói pályámon, valamint néprajzkutatói, zene- és vallásantropológiai kutatásaim során egyaránt tapasztalom évtizedek óta, hogy az emberi hangnak, az éneklésnek milyen fontos lelki egészség megőrző, harmónia fenntartó funkciója volt és van, és, hogy az emberi hang milyen mértékben képes segítőül szolgálni akár élet-halál helyzetekben, sorsfordulókon is. A hagyományos kultúrákban, így a magyar népköltészetben is vannak olyan szövegek, dallamok, amelyek elmondásával, eléneklésével évszázadokon keresztül segítették a testi-lelki egészség megőrzését az emberek, főleg az asszonyok. Ezért *Gyógyító hangok* címmel elindítottam egy négy részes lemezsorozatot 2006-ban. Az *Égi hang*, a *Női hang*, a *Belső hang* és a *Gyógyító hang* című lemezeket összekötő gondolat az emberi hang segítő, gyógyító erején alapul. Ez a zene, és ezen belül az emberi énekhang egyik legfontosabb, egyetemes és ősi sajátossága.

A szakralitás az emberi kultúrában a világ rendjének, az egységnek, az egészségnek, az egyensúlynak fenntartását szolgálja. Az évkör pontos, rendszeresen visszatérő menete szerint ismételt énekek ennek a rendnek, harmóniának, fenntartását segítetik. Minél távolabb kerül a modern ember ettől, és minél kevesebb eszköze marad a természettel való közvetlen kapcsolatra, annál nagyobb az esélye, hogy beteg lesz az egyén és a társadalom is. Az *Égi hang* című lemez főként régi magyar népdalokat, népénekeket tartalmaz, melyek a magyarság hagyományos világképét tükrözik. A dalok többnyire szájhagyományban maradtak fenn. A karácsony, húsvét, pünkösd ünnepkörét idéző dalok mellett felcsendülnek olyan Máriaénekek, melyekben fellelhető a *védelmező, oltalmazó, segítő, gyógyító istenanya archetipikus alakja*. Mária alakja úgy jelenik meg a lemezen, ahogy jellemzően a magyar néphagyományban is szerepel: a boldoganya, a fájdalmasanya és az istenanya alakja egyaránt. A boldoganyát a Mára-altatók, a fájdalmas anyát a Mária-síralmak, az istenanyát a Mária-himnuszok, pl. a Boldogasszony anyánk régi magyar himuszunk képviseli a lemezen.

A középkori latin nyelvű ambozián énekek és az olasz lauda az európai párhuzamokat, valamint a népi- és hivatalos vallásosság egymás mellett élését, dinamikáját, színességét hivatott itt képviselni. Az *Égi hang* lemez zenei kíséretei a világ számos kultúrájában az elmélyülést segítő, s az örökkévalóság zenei megjelenítésére szolgáló burdon-technikának különböző, szabadon értelmezett változatai, a doromb-énektől az improvizatív és repetitív dallam-osztinatóig. A hangszeres és vokális improvizációkat a felvétel helyéül szolgáló alttempo, a budapesti Szent István Bazilika alttemplomának varázslatos akusztikája

is inspirálta. Zenei közreműködők: Szokolay Dongó Balázs, Mizsei Zoltán és a VOCES3 énekegyüttes. Hálás köszönet illeti mindazokat az asszonyokat és férfiakat, akik a szóbeliség megtartó erejével megőrizték számunkra az ősi tudás, hit és bölcsesség kincset érő darabjait, melyekkel – amint a lemez utóélete ezt igazolja – mai nap is vigaszt, nyugalmat, lelki gyógyulást talál az ember.

A sorozat második darabja, a *Belső hang* lemez¹ egy évre rá, 2007-ben jelent meg, és hamarosan aranylemez lett mindkettő. Az előszóban a csendről és a hangról szóló kérdést fogalmaztam meg:

Miért félnek az emberek a csendtől? Így nem hallják meg belső hangjukat. Pedig szép lassan visszatalálhatnánk a csendességhez. A jó zenét én a csend meghosszabbításának nevezem. Miért ne találhatnánk meg újra a saját hangunkat, mely belső csendességünkben, a saját lelkünkben szól?

A *Belső hang* egy meditatív belső utazás, az én legmélyén szunnyadó őserők fölébresztése érdekében. A négy természeti őselem: a föld, víz, tűz, levegő bennünk rejlő energiáinak fölszínre hozása a zene, a harmónia természetes eszközeivel. Legbelsőbb énünk mélyére csak a teljes elcsendesedéssel, befelé fordulással, kontemplációval juthatunk. Az énünk mélyén szunnyadó erők érintése a legősibb magyar imádságok, énekek, archaikus népdalok, gregorián dallamok segítségével, a legtermészetesebb húros hangszer, az emberi hang, és a négy elemet megjelenítő hangszerekkel történik. A földet didgeridoo, a vizet kelta hárfá, a tüzet magyar hegedű, a levegőt japán shakuhatsi jeleníti meg az archaikus magyar népdalokkal együtt. A négy elemet megidéző négy tétel egymásutánja egy személyiségfejlődési utat vázol föl. Az alábbiakban leírom a koncepció alapjait és az adott tételben felcsendülő népdalrészleteket is, ahogy a lemez kísérőfüzetében szerepel:

1. A Föld: a születés előtti élet helye, az anyaméh befogadó, életet adó barlangját idézi. Színe: barna. A föld a gyökér lakóhelye, őseink hagyatéka, a stabilitásunk alapja, az élet lehetősége.

Szivárvány havasán felnőtt liliomszál,
Nem szereti helyét. El akar bújdosni.
Ki kell onnat venni, új helybe kell tenni,
Ki kell onnat venni, hátha megfogának....
(Székelyföld)

...Sokat gondolkodtam a soraink fölől
Sokat gondolkodtam még annak előtte
Felségednél sorsunk el vagyon rendelve.

Sokat gondolkodtam a régi atyákról,
E világon való sok bújdosásinkról.
(Dunántúl)

¹ A *Belső hang* lemez közreműködői: Lovász Irén: ének/belső hang, Kerekes János: didgeridoo / föld, Pintér Ágnes: hárfá/ víz, Balázs Gergely: hegedű/ tűz, Gesztelyi Nagy Judit: shakuhatsi, fuvola/ levegő.

A fényes nap immár lenyugodott,
A föld színe sötétben maradt,
Nappali fény éjjelre változott,
Fáradtaknak nyugalmat hozott.
(Moldva)

2. A víz: magzatvíz, a vizimalom a személyes bánatok lejárátását, kipörgetését, feldolgozását segíti. Színe: kék. A víz a legmegnyugtatóbb, leglazítóbb elem, mert a magzatvízre emlékeztet. A víz a legeggyetemesebb purifikációs közeg.

Pusztinai nagy hegy alatt
van egy forrás titok alatt.
Aki abból vizet iszik ...
Lám én abból vizet ittam...
(Moldva)

Túl a vizen van egy malom,
Bánatot örölnek azon,
Én vagyok annak molnánya,
Ki a bánatot próbálja.

Túl a vizen van egy malom,
Bánatot örölnek azon
Nekem is van egy bánatom,
oda viszem lejáratom...
(Mezőség)

... sűrű könnyeimmel...
(Dunántúl)

...s egyiket öntözöm a Tatros vizével,
a másikat pedig sűrű könnyeimmel.
(Gyimes)

3. A tűz: tisztító tűz, a szuverén egyéniség önállósódása, önmagára találása.
Színe: vörös.

...csalogatott a két szeme sugára...
(Gyimes)

Úgy ég a tűz, ha tesznek rá,
szól a világ, mit hajtok rá,
én is teszek, hadd lobogjon,
kutya világ hadd ugasson!
(Szatmár)

...Tüzes nyelveknek szólása,
 úgy mint szeleknek zúgása
 leszállya az ő fejükre nagy hirtelenséggel...
 (Dunántúl)

4. A levegő: a legemelkedettebb tétel, a földi létezés horizontjának kitágítása a transzcendencia irányába. Színe: fehér.

Fújnak a fellegek Somogy megye felől.
 Sokat gondolkodtam a soraink felől.

Sokat gondolkodtam még annak előtte,
 Felségednél dolgunk el nagyon rendelve.

Sokat gondolkodtam a régi atyákról,
 E világon való sok bújdosásinkról.
 (Dunántúl)

... Én kimenék ajtóm elejibe,
 Föltekinték nagy magos mennyégbe.
 Nyitva látam mennyország kapuját,
 Azon belül mennyország ajtaját...
 (Moldva)

5. A belső hang a bennünk lévő mindenség-elemeket integráló teljesség, az elemek együttes jelenléte. A mantra az elemekhez való viszonyunkat fejezi ki. A teremtés extatikus körtáncát, a létezés örömét hirdeti a női-férfi pólusok megjelenésével, az apai- anyai, ádám-évi archetipusok megidézésével. Egy moldvai csángó magyar népdal adta a dallamát és a női-férfi alapotívumát annak a saját szövegemnek, ami *Mantra* címmel a lemez csúcspontjaként a zárótétel fő motívumaként jelenik meg a lemezen.

Napot is szeretem,
 Holdat is szeretem,
 a fényes csillagot
 leginkább szeretem...

Áldott apa s anya,
 ki tégedet szült volt,
 aki téged szült volt,
 téged felnövelt volt.

Adjon Isten annak
 Ezernyi ezer jót,
 Ki a te bölcsődet
 megrendítette volt!
 (Moldva)

Mantra

Földanya lábam alatt,
Égapa fejem fölött,
Én magam a tengely,
Én magam a tengely.

Gyökereim erősen,
Gyökereim biztosan
Tartanak a szélben,
Tartanak a szélben.

Indulásra készen,
Kalandok elébe,
Erővel testemben,
Békével lelkemben.

Indulásra készen,
Szárnyaim erősen,
Lágyan és merészen,
Röpítenek messze.

Messze föl az égbe,
Vizeknek fölébe,
Tengerek mélyébe,
Vissza le a földbe.
(Lovász Irén)

A *Belső hang* című lemezt a Szent István Bazilikában és a budapesti Művészetek Palotájában is bemutattuk. Hatása, utóélete minden várakozást fölülmúlt. *Dr. Konta Ildikó* zeneterapeuta, klinikai szakszpszichológus ezt írta a lemezről ajánlójában:

„Több mint ének, több mint mantra, én úgy érzem, az univerzum és a magyar ősköltészetünk, rajta keresztül megnyilvánuló, összefonódó csodái ezek a hangok!

Nagyon nagyon értékelem és hiánypótlónak tartom.

A magyar kollektív tudattalan gyökereiből táplálkozó lélekgyógyítás zenei hangját érzem a lemezből. Ezek valódi gyógyító hangok!”

Klinikai terápiás kontextusban is nagy sikerrel alkalmazzák a lemezt. Külön figyelmet érdemel az, ahogy anorexia nervosában szenvedő kamasz lányok komplex művészetterápiás folyamatában használják a Semmelweis Egyetem II. sz. gyermekklinikáján Dr. Pászthy Bea pszichiáter vezetésével.² A mai de-

² Bővebben a terápiás folyamatról lásd: Lovász Irén: A gyógyító hangok antropológiájához: a népdaléneklés testi-lelki hatásairól, In: Lázár, Imre (szerk.) A társas-lelki és művészeti folyamatok pszichofiziológiája, L’Harmattan kiadó- Károli könyvek 2019. Bp. pp. 251 – 278.

szakralizált, identitás válságokkal teli világunkban, ahol a világ újraparazsolása és a *nemzeti identitás erősítése mellett a nemi identitás erősítése és kifejezése is fontos művészetterápiás feladattá vált*, szükséges a nőiség hagyományos szerepeinek tudatosítása, megélése, a női szerepekre való felkészülés segítése. Mivel a sorozat első két darabja, az *Égi hang* és a *Belső hang* is pszichológiai és klinikai pszichiátriai kutatások és komplex terápiák eszköze, nagy elvárásokkal számított rá a zenei és gyógyító szakmán kívül a közönség is évek óta. Tíz évi alkotómunka, vajúdás után 2017-ben megszületett a *Női hang* is.

A *Női hang* CD főként olyan magyar népdalokat tartalmaz, amelyek a hagyományos magyar társadalomban megélt, és a folklórban megénekelt, kimondott női szerepekről, sorsokról, élethelyzetekről, érzésekről, konfliktusokról szólnak. Elhangzanak kislánykori gyermekjátékok, menyasszony búcsúztatók, menyegzői énekek, altatók, dalok a boldog és boldogtalan szerelemről, az asszonsorsról, hallható ballada, könnyű szülésre mondott népi imádság és sirató is. Hisz az élet és a halál kapujában is a nők kísérik az embert, és a fontos élethelyzeteket kitüntetik énekükkel, a női hanggal. A lemez nyitó és zárószáma a nő sajátos, teremtő, alkotó, életet adó áldott képességét dicséri, az Életerőt hirdeti. Ez adja keretét, egyben abszolút és örök értelmét a női létnek, és ennek fényében törpül el, értékelődik át és válik elviselhetővé a mindennapi egyedi női élet bármely nehézsége. A lemez a kozmikus genezis archetipikus képeivel indul (*Ég szülde földet, föld szülte fát...*). A széles magyar nyelvterületről válogatott gyermekdalok azt jelzik, hogy a női szerepekre való felkészítést hagyományosan már a kislányok játécai, énekei, mondókái is segítik. A nagylányok énekeiben a ma már porosnak tűnő értékek, mint az igaz hűség, a szüzesség vagy a köszönetnyilvánítás kimondott és vállalt értéként jelenik meg.

Az emberi élet fordulóinak rituális, szokásénekekkel való méltó megünneplése a hagyományban segíti az életszakaszok közti átmenetek kirizishelyzetként való megélését, feldolgozását. Leány és anya egyaránt a dalokban megfogalmazott érzésekkel tudja lezárni, elengedni, kiénekelni az addigi életszakaszt, és felkészülni az elkövetkezőkre. A sokszor nehéz asszonsors őszinte megéneklése segíti annak illúziók nélküli átélését, elviselését. Mások sorsának, élethelyzeteinek megismerése a népdalok által tükör is: segít meglátni és magunkra ismerni, segít az egyediben meglátni az általánost, és ezzel elviselhetőbbé, relatíve könnyebbé tenni saját sorsunk vállalását. A női lélek és a női lét tükre, sokféle: boldog, szomorú, derűs és felhős, ártatlan és pajkos, gyenge és erős. Ez a lemez nem a teljesség igényével készült, nem vállalkozhat a téma enciklopedikus felvonultatására. A sok balladai élethelyzet, konfliktus közül egyet ragad csak ki, *Fehér Annáét*. Ez metaforája annak, hogy a mindenétől megfosztott, megalázott, becsapott nő egyetlen fegyvere marad: a női hang. Ezen a hangon a kimondott szó ősi teremtő erejébe vetett hittel erőteljesen tud hatni.

A magyar néphagyományban megénekelt női szerepek, sorsok és lelki rezdülések mellett saját családi, női mitológiám darabjai is megjelennek itt. Vannak olyan tapasztalatok, érzések, helyzetek, élmények, amelyekre csak saját szöveggemmel, dalaimmal tudok felelni. Gyermekeimnek mondott személyes

altatóimat is megosztom most. Az egyéni alkotás és az improvizáció nem idegen a magyar népköltészettől sem. Ezért egészítettem ki saját dalaimmal (*Leányálom, Altatóim, Életerő*) a hagyományos magyar női hangot, abban a hitben, hogy attól talán nem idegen, hanem reményeim szerint annak része, továbbélése és szerves folytatása.

A legnagyobb ajándék ezen a lemezen Édesanyám hangja. Az én női hangom az övének folytatása, abból lett, és annak árnyékában nőtt föl. Az anyaméhben találkoztam az első népdalokkal, az Ő női hangján keresztül. Ő minddig, minden körülmények közt dalol. A gyerekkoromban gyakran együttmondott kedves népdalait most vele együtt éneklek. A nagykunsági tanyavilágban átél, békés megyei gyerekkorát, fiatalságát idézik ezek a dalok. A néphagyomány és a hagyományos értékek átadásáról, a női hang folytonosságáról, a generációk együtt lélegzéséről így szeretnénk vallani. Vallani és vállalni a gyökereket, amely köt, tart, megalapoz és meghatároz. Női hangom nem lenne hiteles az övé nélkül.

Mára nagyon fontos lett a nőiség hagyományos szerepeinek tudatosítása, a nőiség vállalt megélése, a nő szerepekre való felkészülés gyermekkortól való segítése. Ez a lemez talán segíthet abban, hogy a mai magyar nők: kislányok, nagylányok, fiatal és idős asszonyok velünk együtt énekeljenek, vagy találhasanak visszhangot saját lelki rezdüléseikre, élethelyzetükre e lemez szövegeiben, dallamaiban. Ezért is hallatszik kislányok énekhangja és idős édesanyámé is az enyém mellett a Női hang lemezen. Régi alkotótársamnak, Hortobágyi László zeneszerzőnek köszönhetően az archaikus magyar népdalok ezúton is olyan sajátos világzenei szövetbe ágyazódnak, melynek segítségével a magyar népzene érvényessége téren és időn átívelővé válik, hatósugara megnő, azaz a saját korán és helyén is túlmutató értékkel bír. Reményeink szerint a *Női hang* lemez zenei világa a Világfá-hoz (1995) hűen a magyar népzene örökérvényűségét és egyetemes befogadhatóságát fogja képviselni, és a magyar kultúra Kelet-Nyugat közti folytonos közvetítő szerepét, sajátos küldetésének ügyét is fogja szolgálni.

Utóhang

A *Női hang* lemez utóéletének, hasznának legnagyobb, saját élményű tapasztalata Édesanyámhoz kapcsolódik. Már a lemez alkotásakor fontos alapélménynek tartottam, hogy én a világot Édesanyám hangján keresztül kezdem megismerni. A népdalokat az anyaméhben, majd az anyatejjel szívтам magamba, hisz Ő mindig dalolt, minden élethelyzetre, minden hangulatra és lelkiállapatra volt egy éneke. Végigdaloltuk az életet. Számára és számomra is a dalolás olyan természetes, mint a levegő, ahhoz hasonló erejű éltető erő.

2017-ben már Alzheimeres beteg volt, amikor sok intenzív vele töltött nap után felismertem, hogy az én női hangom csak az övével együtt hiteles, ezért az ő női hangja is meg kell jelenjék az én Női Hang lemezemen. Egyik klinikai vizsgálata után mentük a stúdióba, ahol együtt, egymás arcát látva és egymás szájáról olvasva úgy énekeltek válogatott kedves dalait a lemezre, ahogy egész életünkben szoktuk. Ez lett a Női hang lemez legszebb része. Úgy szól, mintha egy test-egy lélek lennének. „Mamáme” – így neveztam azt a tracket a lemezen, amire a neurológus szakma is felfigyelt. Alzheimer-kongresszuson,

demencia világnapon Barcelonától Székesfehérvárig demonstráltuk a dalolás erejét. Édesanyám azt mondta: ha az orvostudománynak és a betegeknek segíteni tudunk, menjünk és mutassuk meg, hogy mire jó a dalolás. Kinyílt, ragyogott, étellel telítődött az énekléstől mindig, akár színpadon, vagy kongresszus pulpitusán.

Gyógyító Hangok című lemezsorozatomban alapja, hogy a néphagyományban a dalolás végigkíséri az ember életét egy életen át, sőt azon túl is, és a magyar népdal éneklése gyógyítani képes a lelket. A zene antropológiai lényege a gyógyítás és a szakrális-spirituális kommunikáció. A tudás, amit ránk hagyományoztak őseink, segítőül szolgálhat nekünk is. Az éneklés hagyományos erejét terápiába tudjuk fordítani.

A körtefa-metaforámmal tudnám érzékeltetni, hogy képzelem a hagyomány terápiás hatását. Ez akkor hasított belém, amikor néhány éve Édesanyámnak hámoztam a körtét, és visszadobtam a héját a fa alá. Ahogy visszaadom a körte héját a fának, hogy új terméséhez életerőt adjon, tehát saját magával revitalizálom, úgy tudjuk visszaadni idős beteg szüleinknek azt a hagyományos éltető tudást, amit tőlük kaptunk. Édesanyám átadta nekem gyermekkoromban a számára életerőt jelentő népdalkincsét. Akkor még nem tudtam, hogy idős-korában, betegségében ezt ugyanolyan éltető erőként fogom neki visszaadni.

Alzheimer betegségében a korai szakasztól a legvégsőig sokat segített az ének mindkettőnknek. Az is, hogy gyermekkorra kedves nagykunsági népdalait vele együtt énekeltem fel a Női Hang lemezeire. Példát mutatott Ő arra, hogy egész életen át, de még Alzheimer kórban és még Covid idején is micsoda erőt tud adni a dalolás. Időskori betegségében a gyerekkori népdalok éneklése által visszakapcsolódhatott a gyökereihez, emlékeihez, erősítve ezzel identitását. A gyökereiből táplálkozva élete utolsó időszakában is az énekhang segített a gyógyulásában, később a lelki megnyugvásában. A Covid-korlátozások miatt hónapokig nem látogathattam az időotthonban. De Skype-on hetente többször énekelünk, ha éppen nem is volt miről beszélnünk. A dallam mindig tökéletesen hozta elő a szöveget a memóriából. Ha mégis megakadt, gond nélkül helyettesítette más, azonos hangalakú azonos szótagszámú szóval. A dallam és a ritmus soha nem akadt, soha nem billent meg. A rendszeres közös dalolással kapcsolódhattunk egymáshoz. Mikor elkapta a koronavírust, hat hétig a Pulmonológiai Klinika klinikai zárt Covid-osztályán feküdt. Közben én is elkaptam, én otthon szenvedtem. Nem volt, mert nem lehetett más kapocs, más kommunikáció köztünk, csak az énekhang, csak a dalolás. Telefonálni már rég nem tudtunk. De annak tudatában, hogy számára az énekszó éltetőerő, beküldtük dalainkat a *Női hang* lemezről és más felvételekről pendrive-on egy kis rádióval. Egyeztetve az orvosokkal, letettük a portára. Az ő hangján vagy az enyémen szóló, vagy vele együtt énekel kedves népdalait a kórházi ágyánál lejátszották neki a nővérek. Folyamatosan szólt mellette az ének. *Akusztikus köldökzsinór!* Így neveztem. Csak ezzel tudott kapcsolódni a külvilághoz, a gyökereihez, önmagához, családjához, hozzám. Nem is tudjuk elképzelni, mit érezhet egy Alzheimeres idős Covidos beteg az arctalan, „szkafanderes úrlényekkel” körülvéve egy zárt Covid-osztályon. És ő nemcsak, hallgatta a dalokat, hanem még énekel is! Akkor, amikor mások a levegőért küzdöttek. Az éneklés fizikailag, szellemileg és lelkileg is jótékonyan hatott. Fizikailag erősítette a tüdejét, sta-

bilizálta vérnyomását, szellemileg aktivizálta a memóriáját, ezzel erősítette identitását, önképét, ráadásul lelkileg is csodát tett, megnyugtatta, vigasztalta, megerősítette a lelkét. A lelke úgy megerősödött, hogy a gyenge test legyőzte a Covid-ot. Csoda! Mikor a pulmanológiai klinikáról átkerült a Rókus kórházba, a zárójelentésébe írták: „A zeneterápia jótékony hatással van rá.” Andrea nővér – Isten áldja meg érte! – énekelt is neki, aztán vele, és a közös dalolással feszültsége oldódott, lazult, ettől megnyugodott, vérnyomása stabilizálódott. Hálás vagyok a nővéreknek, orvosoknak, hogy együttműködőek voltak ebben is! Ez volt az első Karácsonyunk, amit nem együtt töltöttünk. Beküldtem egy levelet, melyben felsoroltam, mi mindent köszönünk Édesanyámnak. A nővérek felolvasták neki, és kitértek a falra az ágya fölé, hogy időnként egy-egy mondatot elolvashassanak neki. Egyik nővér így beszélt nekem a magányos öregekről telefonon Karácsonykor: „Szeretgetjük ám őket! Egyik kolléganőm horgolt angyalakát, és a kezükbe adta, azt szorongatják, Én meg meggyes-pitét hoztam be nekik Karácsonyra.” Ez is a női hang, a női lélek segítő, szereteti ereje. A kórházi nővér-beteg kapcsolatban így tudott segítőül szolgálni karácsony ünnepén, Covid járvány idején.

Édesanyám legyengült teste Szilveszterre két negatív Covid tesztet produkált! Ez tényleg csoda! Ezután áthelyezték egy nyílt osztályra, ahol már meg tudtam látogatni. Megvárt. Így el tudtunk köszönni, el tudtam engedni, el tudtam énekelni neki kedves zsoltárjait (A vezess Jézusunkat meg az Úr csodásan működik kezdetűt, és az Isten élő lelke jöjj-t) a kórházi ágyánál. Micsoda hatalmas lelkierőt adott ez! Megtapasztalhattam, hogy a legvégső helyzetben is segít az ének, sőt csak ez segít. A legnehezebb helyzetekben is támasz, a félelelmeinket is legyőzi, mert hatalmas erő rejlik benne. Ahogy Szent Ágoston mondja: „Aki énekel, kétszeresen imádkozik”. Katartikus saját élményt szerezhettem az ének erejéről a legvégső élet-halál helyzetekben is. Az is nagy áldás, hogy tudom, melyik az a magyar népdal, amit altatóként énekeltem Neki, mikor néhány nap múlva békésen, csendesen végső álmra szenderült. Visszaadhattam valamit abból a sok altatóénekből, amit tőle kaptam gyermekkoromban. Ez a női hang varázsereje! Hálás szívvel köszönöm!

Irodalom

LOVÁSZ Irén: A gyógyító hangok antropológiájához: a népdaléneklés testi-lelki hatásairól, In: Lázár, Imre (szerk.) A társas-lelki és művészeti folyamatok pszichofiziológiája, L'Harmattan kiadó- Károli könyvek 2019. Bp. pp. 251–278.

LOVÁSZ Irén: Hagyománypedagógia és lelkiegészség nevelés. Az emberi hang és a dalolás gyógyító ereje napjainkban. in: Lázár Imre – Szcenci Árpád (szerk.) A nevelés kozmológusai. Kodály Zoltán, Karácsony Sándor, Német László megújító öröksége. Bp. KRE- L'Harmattan, 2012. 147–169. Második, javított kiadás: 2015. 171–190.

LOVÁSZ Irén: Barlangtól a kupoláig: szakrális terek akusztikai hatásairól – Az archaeoakusztikától a hangterápián át a

kortárs előadóművészetig, In: Sepsi Enikő, Lovász Irén, Kiss Gabriella, Faludy Judit (szerk.): *Vallás és művészet*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016. 409–430

LOVÁSZ Irén: Népdaléneklés a hagyománypedagógia és a lelkiegészség-nevelés

szolgálatában. *Magyar Művészet: A Magyar Művészeti Akadémia Elméleti Folyóirata* VII. évf.: 2019. 32–38.

LOVÁSZ Irén: Égi Hang, SIREN VOICES, Budapest, 2006. SVCD01

LOVÁSZ Irén: Belső Hang, SIREN VOICES, Budapest, 2007.

SVCD02 LOVÁSZ Irén: Női Hang, SIREN VOICES, Budapest, 2017. SVCD06

<https://open.spotify.com/track/1j68ETA6JzAkja0yQW60z3>

<https://open.spotify.com/track/1bRBQ2YQQ5eyUlKwiTc5XA>

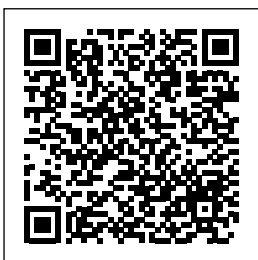
<https://www.youtube.com/watch?v=-5qCsUSEnGw>

<https://www.youtube.com/watch?v=b-kccCXEb2o>

<https://www.youtube.com/watch?v=xsqlZMGFAvQ>

<https://www.youtube.com/watch?v=QjKfcNVfvhM>

<https://www.youtube.com/watch?v=zKyBwudl28g>

AVI ROTH

ISTENI MÁTRIX, A VII. SZAKASZ KETTŐSSÉGE

Dobai Lili

Igazgyöngy

Hommage á Lovas Ilona

Offertorium

egy egész életet felajánlani dönteni
kétségeken ellenállásokon túl az
Ismeretlen Rejtőzködő mellett
nyomába lépdelni háttérben
csendesen és formázni alkotni
az ismert dimenziókon túliról
jeleket mutatni alázattal halkán

ostyarengeteg pereg hull alá mint
hópelyhek zuhataga tiszta fehér
csöndet teremt egy-egy koppanás
hangja hallatja hogy itt van közöttünk
leér eléri a földet a Magasságból
mutatja hová emelhetjük tekintetünk
a sötétben világító hófehér ostyák
alászállása ragyogtatja a Fényt

Stációk

életed stációk sora a testté teremtetett
anyag felfelé vágyakozó felmutatása
jelei alakzatai formálódnak kezekben
a félre dobásra ítélt mellékes
anyagokat is szellemmel lélekkel
lényegíted át tisztára mosod simítod
átvarázsolod hihetetlen
egyszerűséggel magától értetődően
válík kezéd alatt széppé pontossá
amint az is ahogy a kezéddel készített
hatalmas papírfelületre a keresztt
nyomát megrajzolod beírod

Innocenti

óvni körül venni védelmezni
a gézpólyán áttetsző védtelen testet
együtt szenvedni az elhagyottakkal az
otthagytakkal a lélek sérüléseire
gyógyírt keresni teremtéssel
alkotással megmutatni hogy felülről
érkezhet ami átfordít jóvá alakít
újra ártatlanná gyermekké
sérülékenyen bátorra egyszerre
szilárdra és hajlékonyra a hófehér
ostya átváltoztató útján

Miserere mei

meghajolni a múlt előtt
talált tárgyait tekintve fejet hajtani
hálát leróni a szétszórt kalaptompok
eggyé tologatásával térden járva
imádkozva két szót suttogni vagy
egészen halkán kimondani az ima
szavait a megbocsátásért az emlékek
megtisztulásáért

a folytonos halk mormolás imák
szavaivá bomlik ahogy a folyó
hullámain ringanak a kalaptompok
tömör fáin és könnyed viasz negatívjai
fej fej mellett sodródhatnak mint
sorsuk sodrába vetett emberi életek
emlékművei

Peregrinatio

mezítláb lépdelni a köves úttalan
úton töretlen elhatározással
egyik lábad a másik elé újra és megint
az éles köveken járva mintha egyszerre
gyorsan és lassan ritmusra lépve és
ütemből kizökkenve az éles kövek között
átfolyik a víz hűs forrás vagy jéghideg
patak felfelé vezet arra indultál és
mész felfelé meztelen lábbal nesztelen
az éles köveken mész haladsz
reményben hittél nem lehet
nem menned lépésről lépésre
hív tovább ellenállhatatlan vonzása
felfelé

Amen

stációid sora nagycsütörtöki művel zárul
két kéz a fotón gondosan két lábat mos
a hatalmas fából faragott asztal felületét
evangéliumi sorokkal vésted meg az
asztalon egyetlen fehér tányér mint
ostyaáldozat tündököl középen egyedül
egyetlen szék a tányérnél micsoda
áldozat micsoda vacsora ez egyetlen
este egyetlen éjszaka sötétsége és
világossága

vajon tudtuk-e ki voltál amíg köztünk
jártál lélegeztél alkottál hívtál bízattál
és vajon tudjuk-e már most már
valóban ki voltál itt közöttünk mit jelentett
valóságod lényed felragyogása mit hozott
hiányod vajon ismertünk-e téged
rád ismertünk-e benned a
Végtelen kivételes jelére
üzenetére

Wolfgang Braungart

A művészet mint önmegvalósítás

Gondolatok a modern művészet és a vallás kapcsolatáról

A himnusz mint költői műalkotás: előzetes megjegyzések

Úgy gondolom, hogy az olyan nehéz kérdéseknél, mint amilyeneket itt próbálunk felvázolni, fontos, hogy azonnal konkretizáljunk. Ezért két olyan példával kezdem, melyek rávilágítanak arra, hogy a művészet milyen szorosan összefonódik a vallási gyakorlattal. Az első példa a német irodalom egyik leghíresebb himnuszából való. Paul Gerhardt 1653-as dalának az első versszakasza így szól:

Menj ki, szívem, és leld örömöd
e gyönyörű nyári napon
Isten ajándékaiban;
nézd meg a pompás díszkerteket,
és lásd, miként ékesítették fel maguk
nékem és néked. (saját ford.)

Olvasva e sorokat azonnal érezzük a költői nyelv nagyszerű, mesteri egyszerűségét, nyitottságát, anélkül, hogy triviálissá válna. A rímelése, amely annak idején igen népszerű volt, tele van költői művészséggel; a vers gesztusa mily finoman szólít fel az esztétikai-vallási élményre („menj”, „leld”, „láss”, „nézz”); a kilendülés és kihallás mily precíz a két női verssorban; a ritmus mily ügyesen animált, hisz nem is oly könnyű eldönteni, hogy jambikus vagy trochaikus verssel lenne dolgunk; ugyanakkor a rövid szavak zuhatagát finom asszonanciák kötik össze. Paul Gerhard dala megragadó, poétikailag összetett és „egyszerű német” nyelven íródott, amire egy himnusznak törekednie kell. Nem akarok részletesebben belemenni a megnyíló esztétikai-teológiai értelmezési lehetőségekbe, de látnunk kell, hogy a természetnek a szépségén keresztül, nem pedig a hasznosságával szólít és ajándékot meg Isten minket. A korai felvilágosodás fizikai teológiája itt már megmutatkozik.

A második példa, egy hasonlóan híres templomi ének, és minden bizonnyal az egyik legszebb a német irodalomban. Idézzünk megint egy strófát a több mint 100 évvel később Matthias Claudius által írt csodálatos *Abendlied* (Esti dal) című műből:

Látod ott fent a holdat?
Csak félig látható,
és mégis mily kerek és szép.
Valószínűleg így vagyunk számos más dologgal,
amin magabiztosan nevetünk,
mert a szemünk nem látja teljesen őket. (saját ford.)

A filiszteusok, akikre a versszak utal, azok, akik csak a felszínnel, a puszta látszattal elégednek meg, és nem gondolnak mélyebben a dolgok szimbolikus, mögöttes tartamára. A „büszke emberek gyermekei”, ahogy a következő versszakban nevez minket az író, azaz magát is beleértve: „mi, a büszke emberek gyermekei”, hagyjuk magunkat „vigasztalni” a puszta felszínétől. Aligha lehetne modernebb. Ez a pop és a posztmodern kultúra lényegi vonása. A szimbolikus értelmezésre való fogékonyság hiánya teszi a giccset és a triviálist. Az intenzívebb esztétikai élmény és a szimbolikus jelentések reflexiója azonban szorosán összetartozik. Mattias Claudius szintén rímese dala 1779-ből ezt nagyon is tudja, és ki is fejezi a legjobban hozzáférhető, jó értelemben vett népszerű módon. Ezt csak azért mondom, hogy elkerüljem azt a vádat, hogy túl akarom intellektualizálni a himnusz és a liturgikus gyakorlatot. Egy esztétikai-vallási értelmezéshez viszont ez nagyon is fontos.

Az első antropológiai és esztétikai tézis

Emberként a következő két erő és vágy erősen befolyásol minket: szeretnénk formálni valamit, tenni akarunk valamit az életünkkel és abból esetleg mi is szeretnénk változtatni valamin. Ennek az lehet az ára, hogy örökös zűrzavarban találjuk magunkat; megkérdőjelezzük, majd talán megfigyeljük magunkat: „Miért bánkódsz, lelkem, és olyan nyugtalan vagy bennem? (...) Miért szomorkodsz, lelkem, és miért vagy olyan nyugtalan bennem?” (Zsoltárok 42:6 és 12, saját ford.). Itt ismét elcsodálkozik a zsoltáríró emberi megfontoltsága.

A zsoltárszó szerinti megismétlése azonban furcsának tűnik. Mintha maga az ismétlés megnyugtató és vigasztaló lenne, pedig a vers éppen az ellenkezőjét mondja. Mert azt a mély vágyat hordozzuk bennünk, hogy tartozunk, egyetértünk társadalmi világunkkal, önmagunkkal, az élettel úgy, ahogy van, és megtaláljuk a békét. „Ahogyan a szarvas édes vízárt kiált, úgy kiált hozzád a lelkem, Istenem. Lelkem szomjazik Isten után, az élő Isten után. Mikor jövök, hogy lássam Isten arcát? A könnyeim az én táplálékom éjjel-nappal, mert naponta azt mondják nekem: Hol van most a te Istened? Emlékszem erre, és kiöntöm magamnak szívemet” (Zsoltárok 42:2-5). „Öntsd ki a szívemet [lelkemet, tehát egy másik átvitelben] magamra.” Remek megfogalmazás. De aztán? Szörnyű, hogy ennyire vigasztalhatatlannak érezzük magunkat, és visszadobjuk a belső zűrzavart önmagával. Arnold Stadler, a Büchner-díjas így fordította: „Lelkem, mondd, miért olyan elhagyatott/olyan nyugtalan bennem? / Bízzál Istenben!”

Merek tenni egy kis kulturális ugrást. A buddhizmusban az a személyes cél, hogy áttörjünk a reinkarnáció végtelen ismétlődésén, és végre megtaláljuk a békét. A derű, az Istenben való nyugalom a miszticizmus alap gondolata. Ehhez mélyre kell menni önmagunkban, hogy teljesen felszabadítsuk magunkat. A nyugtalanság és a kielégíthetetlen sóvárgás az unio mystica előfeltétele. Régóta látható, hogy a zen buddhizmus és az európai miszticizmus mennyire közel áll egymáshoz.

Az esztétikát, ahogy Kant mondja, soha semmilyen koncepción keresztül nem lehet felfogni. Ezért mindig újra kell gondolni. Nincs más út. Ez egyrészt meglehetősen triviális, mert az esztétikai élmény érzékszervi élmény, nem pedig fogalmakon alapuló tudás. Ki ne ismerné a borkóstoló nehézségét, amikor szavakba akarja önteni, amit megkóstolt. Még nehezebbé válik, ha a művészetekbe a kulturális szemantika is intenzíven beavatkozik.

Az esztétikai, és ezalatt nem csak a művészetekre gondolok, hanem a világra, ahogyan megmutatkozik számunkra, ezt is közvetítheti: jó ez így, így kell lennie, és így is marad. Akkor már nincs mit mondani, azaz levezetni a felismerő és kategorizáló koncepcióra. Nincs több mondandó; de csak addig, amíg az esztétikai tapasztalat szintjén maradunk, és az esztétikai tapasztalat lényegét nem a fogalmi átalakulásban, a fogalmi tudásban látjuk. Esztétikai bizonyítéknak szeretném nevezni az esztétikai élménynek ezt az „önérthető” aspektusát:

Gyönyörű, anyatermészet,
a te találmányod pompája
Szétszórva a mezőkön;
szebb egy boldog arc,
aki még egyszer elgondolkodik
a teremtés nagyszerű gondolatán. (saját ford.)

Klopstock *Fahrt auf der Zürcher See* (A Zürichi tavon) című 1751-ben íródott ódájának ez az első strófája hihetetlen: „Gyönyörű, anyatermészet, a te találmányod pompája”. Már a metrikai és ritmuselemzése önmagában is sokat elárul. És ehhez társul még az első strófának a teológiája és tárgyfogalma! A „boldog arc” felülmúlja a természet szépségét. J. H. Newmans 1870-es tanulmányában *An Essay in Aid of a Grammar of Assent* (Esszé a beleegyezés nyelvtanának segítségére), a „boldog” (nem csupán külsőleg szép) emberben maga a teremtés is újragondolja magát, méghozzá esztétikai értelemben. Örülni annyit jelent, mint egyetérteni és megerősíteni. Így születik meg az Isten képmása. Ez a Biblia legjelentősebb embertani kijelentése.

Ahogy az imént megjegyeztem, az esztétikai megismerés és az esztétikai evidencia nem csak a művészetre vonatkozik. Amikor belépünk egy térbe, azonnal konstatáljuk, hogy jól érezzük-e magunkat ott, hogy szívesen látnak-e bennünket, és hogy ott akarunk-e lenni. A vallási tapasztalat, amennyiben esztétikai tapasztalat, (amiről egy pillanat múlva részletesebben is szó lesz), szintén rendelkezik az esztétikai evidencia ezen erejével. Egyszer egy nagy diákcsoporttal barokk kiránduláson voltam.

A kirándulás az ottoebeureni bencés apátság meglátogatásával zárult, ugyanis vasárnap egy ünnepi Mozart-miséen vehettünk részt a bazilikában, ahol a szerzetesek gregorián énekeket is énekeltek. Utána néhányan a résztvevők közül pedig megkérdezték tőlem, hogy miként tudnának a gyülekezethez csatlakozni. És ezt nem csak ironikusan értették, hanem ők így akarták kifejezni elsőprő vallásos-esztétikai élményüket.

Ottoebeureni kolostor (1737–1766), a bazilika belseje
(fotó: Wiki commons)

Piactemplom Wiesbaden,
19. század közepe
(fotó W. Braungart, Bielefeld)

Két további tézis a művészet, a vallás és a modernség viszonyáról

Ernst Troeltsch (1865–1923), a kiváló protestáns teológus a vallás és a modernitás feltétlenül szükséges összetartozásáról beszél. A keresztény hit tartalmai és szimbolikus-rituális kifejezési formái nem lehetnek anakronisztikusak és nem állhatnak feloldhatatlan ellentétben az önmagában amúgy összetett módon ellentmondásos modernséggel.

A második tézis tehát az, hogy a művészet az a kulturális tér, ahol a művészi artikuláció nem diszkurzív, nem konceptuális, hanem esztétikai-szimbolikus gyakorlat, amelyben Troeltsch által is említett vallási-művészi „összetartozás” állandóan megnyilvánul, és meg is kell nyilvánulnia. Ám amikor a vallásos művészet teljesen aláveti magát egy operatív-retorikai használati értékrendnek, giccsé válik. Ennek esztétikai-teológiai okait mindjárt bővebben körbejárjuk.

A harmadik tézisünk, mely már valóban túlmutat a kompetenciámon a következőképpen hangzik: a vallási rituálé, különösképpen a liturgia, mint nagyszabású művészi alkotás (Romano Guardini értelmezése szerint) értelmezendő. Ennek alapján egy istentisztelet nem valósulhat meg a teljes mértékű önreflexív tudatosság liturgikus és rituális gondossága nélkül. Ez viszont problémát jelent a modern kor vallásos művészetére nézvést. Igen gyakran erősen megrendezettnek, hiteltelennek és valahogy túl elavultnak tűnik.

Egy példa arra, hogy mit jelenthet a összetartozás a nagyvilágban: A 19. század közepén a gazdag fürdőváros, Wiesbaden piacterén, a városi palotával szemben épült egy pompás neogótikus templom, amely egyértelműen Schinkel építőmester hatására készült. Ez a létesítmény, ahogy ma mondják, a keresztény középkor grandiózus újjáépítése volt. A templom magabiztosan mutatja, hogy valóban ott a helye.

A templom szentélyének közepén Krisztus áll, akit a négy evangélista övez. Lehetetlen nem észrevenni, hogy a négy evangélista retorikai gesztusai mennyire begyakorlottnak tűnnek, mintha színészeknek szóló útmutatás-

Wiesbadeni piactemplom, kórusterem
(fotó W. Braungart, Bielefeld)

ból vagy retorikai kézikönyvekből léptek volna elő. Hogy a vallás és a modernitás összetartozása és egymásra reflektálhatósága mennyire igényes, az ilyen példákban érzékelhető esztétikai szempontból is. A modernításban a szűkebb értelemben vett vallásos művészet esztétikailag meggyőző tanúságtételei igen ritkák. Ezek gyakorta csak vallásos giccsek.

A sóvárgás mint a romantika óta alapvetően fennlelhető modern motívum

Ez azonban nem jelenti azt, hogy maga a modern irodalom a romantika kora óta ne foglalkozott volna behatóan a vallással. Nem érthetjük meg a romantikát, ha nem érezzük, és nem vesszünk komolyan a vallásos sóvárgást.

„És mindig / A sóvárgás kötetlenné válik. De sok mindent / Meg kell tartani. És az nagy a hűség iránti ínség.” Híres sorok ezek. Hölderlin hihetetlen és sokakat elgondolkodtató *Mnemosyne* című himnuszából, amely arról szól, hogy mire kell emlékezni, mit kell megőrizni, „megtartani”. Ez tehát a modern, ámbár még mindig, romantikus helyzet, miszerint „a sóvárgás kötetlenné válik”? Ami a kötetlenséget jelenti, az Hölderlin himnuszában bizonyára nem leszűkítendő csupán a vallásos keretekre. Gondolhatunk itt arra a politikai, társadalmi és személyes kötetlenségre és szabadságra is, amelyhez oly sok költő és értelmiségi fűzte reményeit 1789 után. Ez a vágyakozás a kötetlenség iránt sokféle formát öltött az 1800-as években. Ugyanakkor kihívás is, hiszen Hölderlin nem közvetlenül a szabadságot és az egyenlőséget hangoztatja. A kötetlenség másik oldala a helynélküliség, az otthontalanság, a hovatartozás hiánya. Hölderlin nagy, töredékes elégiája *Der Gang aufs Land. An Launder*. (Séta a tájon. Lan-

Az 1954-ben alapított lakásszövetkezet tömbháza Lipcse belvárosában
(fotó W. Braungart, Bielefeld)

dauerhez) ezzel a distichonnal kezdődik: „Gyere! A szabadba, barátom! Bár ma kevés dolog fénylik, / De idelent is átölel minket az ég szorosan”. Olvashatjuk ezt Stuttgart város helyzetének szempontjából, ugyanis a város egy völgymedencében helyezkedik el, ahol maga a megszóltott kereskedő, Landauer is élt. De olvasható a francia forradalom politikai és társadalmi eszméinek vonatkozásában is. Vajon a szabadságot megakadályozza-e a bennünket szorosan átölelő ég, vagyis a régi vallási eszmék?

Egy lipcsei lakásmonstrumban az együttélés olyan, mintha egy nagy család lennénk, legalábbis ez a családi összetartozás és az összetartozás modellje és puszta ideológiája a lipcsei Wogetra lakásépítő vállalatnak. Az adott háztömb tetején nagy betűkkel olvasható a szlogen: „www.Wogetra.de. Egy nagy család”.

Vajon tényleg otthon érezhetjük magunkat ott együtt? Vagy lehet, hogy jobb visszavonulni a legszorosabb privát szféránkba?

Ha elkezdjük szimbolikusan olvasni az előttünk megjelenő világot, akkor, szintén Lipcsében, észrevehetjük ezt a feliratot is egy volt banképületen; az épület ma Egyiptomi Múzeumnak ad otthont. „A szeretet soha nem szűnik meg” – mondja Pál apostol a korinthusiakhoz írt első levelében. A barokk címertanban ez így áll: „Virtus omnia vincit” vagy másképpen: „Amor omnia vincit”. A modernitás azonban így hatott a kifejezésre: „Omnia vincit labour”. Minden lehetséges emberi erőfeszítés által: „Aki örökké fáradozik...”. Micsoda önhittség! A torony felirata, amelyet Vergilius is idéz, szintén ezt mondja: A munka „soha nem szűnik meg”, mivel egy nyugtalan tevékenység, állandó alkotást és szüntelen igyekezetet jelent.

Lipcse, Egyiptomi Múzeum tornya
(volt banképület, 1927/28)

Az ilyen megfigyelésekből könnyen látható, hogy egy antropológiailag alapvető vágyakozás még a modern korban is lehet vallásos jellegű. Az 1800 körüli évektől, a modernitás hajnalától, a késő felvilágosodás vallás- és mitológiai kritikájától kezdve az ember transzcendencia utáni vágya, amely egyben egy valós, állandó otthon utáni sóvárgás, kérdésessé válik. A régi mítoszok, vagyis az egyén fölötti, kollektíven érvényes, alapjaiban kifejtő erővel bíró eszmék meginognak. A vallásos képzeletet nem lehet többé következetesen hozzákötöni a régi képzetekhez. Rilke a 100 éve, 1923-ban megjelent „Duinói elégiák” második kötetét ezekkel a sorokkal zárja:

...Mert a saját szívünk eláraszt minket,
mint másokat. És nem nézhetjük meg oly
képekben, melyek megengesztelnek, sem isteni
testben, melyben önmagunk nagyobbra mérsékeljük. (saját ford.)

Itt találhatjuk megint azt a bizonyos nyugtalan szívet, a lelket, amelyet nem lehet megnyugtatni. A modern kor előtti embereknek még megvoltak a mitikus istenképei és istenalakjai, a kulturálisan közvetített mitikus eszmék képei, de a művészet képei is, amelyek által a szív és a lélek megnyugodhatott és vigaszra lelt.

A modern szubjektum ezzel szemben a világról alkotott értelmezéseiben kötetlen és szabadként rendezkedett be. Ez szép (ha úgy tetszik, ironikus felhangot is hallhatunk ezen keresztül), de a sóvárgás ettől még nem szűnt meg. Ahhoz, hogy ne legyen minden túlságosan nyitott, szükség van a visszacsatolásra és a megóvásra. A hűség tehát valóban szükséges, ahogy Hölderlin *Mnemosyne*-jének sorai is mondják. Oly szükség, mely talán meg is tudja a szükségét szüntetni. Dietrich Bonhoeffer énekének első strófája, amelyet ma is gyakran énekelnek protestáns és katolikus hívek, így hangzik:

Hűségesen és csendesen körülvéve jóságos hatalmakkal,
oltalmazva és vigasztalva, –
így akarom veled átélni ezeket a napokat,
és veled együtt indulni az új esztendőbe” (saját ford.).

Inkább az elvont „jóságos hatalmak”-at említi mint az Istent a maga hármasszemélyiségében. Tudhatnak a „jóságos hatalmak” vigasztalni? Az „Úr” csak a második strófában jelenik meg: „Ó, Uram, add megriadt lelkünknek / az üdvösséget, amelyre megteremtettél minket”. Ismét a „zaklatott lélek” jut eszünkbe. De ott, ahol a segítségnek konkretizálnia kell, és valóban szükség van rá, ott a homályos „jóságos hatalmak” aligha elegendőek. A vers utolsó két versszaka, amelyet a protestáns énekeskönyv már nem tartalmaz, ugyanezt mutatja: „Isten velünk van este és reggel is / és bizony minden egyes új napon”. Mit tesz még hozzá szemantikailag az „új nap” az „este” és a „reggel” a vers ritmusához? Ez nyilván egy zavaros, mivel rímet kell keresni és találni. A vers ennél jobban világi nem is lehetne; mivel olyan távolinak tűnik már ez az Istenség „bizony minden egyes új napon”.

Ami igazán „szükséges”: a vallás és esztétikájára vonatkozó „felvilágosítás”

A vallásra és esztétikájára vonatkozó „felvilágosításra” (vö. Hans-Georg Pott. *Aufklärung über Religion. Literarische Perspektiven*, Berlin: Schwabe, 2021) egyre inkább szükség van, hiszen a nyugati kultúrákban egyre ritkábbak a

komolyabb vallástörténeti ismeretek, ugyanis túl keveset tudunk a vallás rendszertani és antropológiai jelentőségéről (különösen az iskolákban már régóta szükség lenne egy összehasonlító vallástudománnyal kapcsolatos tárgy oktatására). A szélesebb körű vallásos ismeretterjesztésre azonban azért is szükség van, mert maga a vallás nem tud eléggé felvilágosult lenni – mind a felvilágosultság, mind a vallás érdekében. Különben nem látjuk át elég világosan, hogy mi a vallás értelme és jelentősége, valamint a felvilágosodás értelme és jelentősége (és korlátai!). És végül azért, mert nem lehet kétséges, hogy a történelmi felvilágosodás a nyugati kultúrában fordulópontot jelent mind az egyéni, mind az egyházi vallás és teológia számára, amelynek pozitív és produktív kihívásként, és nem pusztán destruktív tényezőként kell megmaradnia a köztudatban. Az identitáskeresés a felvilágosodás elleni védekezésben egy rossz út, amelyen a katolicizmus hosszú ideig járt. Mindezt stabilizálta ugyan, de a kulturális modernitással szembeni miliő-formálta önelzárkózás árán.

Az irodalom különösen fontos szerepet játszik a vallásról való felvilágosítás e nagyszerű feladatkomplexumában, mert magával a vallással együtt az emberi önkifejezés és önreflexió legfontosabb és legdifferenciáltabb diskurzusa, éppen abban a tekintetben, hogy mi a mi „végső gondunk” (Paul Tillich). Ezzel végül eljutottunk a címben szereplő központi kulcsszóhoz.

A megvalósítás

Ezzel az alcímmel Dorothee Sölle 1973-as alapvető teológiai tanulmányának, a *„Realisation. Studien zum Verhältnis von Theologie und Dichtung nach der Aufklärung”* (Megvalósítás. Tanulmányok a teológia és a költészet kapcsolatáról a felvilágosodás után) fő tézisére utalok. Söllének ezen műve a mai napig egészen indokolatlanul kevés visszhangot kapott az irodalomtudományban, pedig valóban egy jelentős teológiai-esztétikai vizsgálódás a szekularizáció problémájáról. Sölle az irodalom teológiai potenciálját éppen abban látja, hogy radikálisan megmutatja művészi jellegét. Ezt állítja:

„A vallási nyelv használata az irodalomban a világi megvalósítása annak, amit a kódolt nyelv átadni akar. Megmutatja, amit a vallás a nyelvvel meg tud idézni.”

Paul Tillich teológiája különösen alkalmas arra, hogy Sölle újradefiniálja ezt a feladatot, amelyet különösen a művészet vállalhat fel a modern korban. Sölle azt írja:

„Ha az abszolútumot a világ által közvetítettnek kell gondolni, és csak mágikus vagy misztikus módon lehet vagy lehetett közvetlenül megtapasztalni, akkor az egyik alapvető közvetítése ma az esztétikum. A művészi forma profán mivolta elrejti „azt, ami szükségszerűen érint bennünket” [Tillich] (...) Itt abból az alaptételből indulunk ki, hogy a műalkotásban el van rejtve az, ami szükségszerűen érint bennünket, ‘a végső gond’, és hogy a teológiának az a feladata, hogy ezt a rejtett dolgot felfedezze. A művészet nyelvén találja meg a vallási tapasztalatok és fogalmak nem vallásos értelmezését.” (saját ford.)

Világos ezáltal, hogy az Abszolútum mágikus és misztikus megközelítései a modern korban Sölle számára általában zártak; sőt, egyik jellemzője, hogy túl akar lépni az ilyen megközelítéseken. Ezért a felvilágosodás korszaka lett a modernitás kezdete. Sölle tehát azzal a teológiai (és filozófiai) alapproblémával foglalkozik, hogy hogyan lehet az immanenciát és a transzcendenciát közvetí-

teni és nem csak szigorúan elválasztva gondolni. A keresztény vallás kontextusában ez a krisztológiát jelenti. Ez jelen esetben a 18. századi Európában zajló felvilágosodó vallás- és mítoszkritikájának körülményei között zajlik, más szóval, már nem teljes elfogadással. Sölle számára pontosan ez a művészet helye. Szerinte ebből szükségszerűen következik, hogy nem szabad meghagyni, hogy a műalkotásokban csak a vallási tárgyakra, témákra, anyagokra, motívumokra hivatkozzunk, és nem szabad engedni a kísértésnek, hogy elvonatkoztassunk a stílustól, a formáktól és a struktúráktól, akár csak a műalkotás konkrét megvalósulásáról. Hiszen csak a stílusban, formákban és struktúrákban történik esztétikailag konkrétan a megvalósulás és a formaöltés. A végső gond tehát magának az esztétikai tervezésnek a hatalmáról szól. Ez szerinte a művészetre vonatkozik, és kiegészíthetjük ezt egészen katolikusán, ha úgy tetszik, a vallási rituálékra és különösen a liturgiára is.

A művészet, különösen a korai modern kor művészete, és főleg, ha nem okvetlenül vallási dolgokról szól, akkor a végső gondjainkról szól, arról, amit emberi létünkben nem hagyhatunk figyelmen kívül, mint ami alapvetően önmagunkkal, a legbensőbb létalapunkkal és a végső viszonyulásainkkal kapcsolatos. Ezzel, remélhetőleg megfelelően előkészültünk a téma további fejtegetésére.

Schleiermacher és a következmények

Rövid reflexióknál és néhány szempont felvillantásánál többre itt természetesen aligha van lehetőség. Ha ezekben a nehéz kérdésekben előre akarunk jutni, hagynunk kell Schleiermacher nagyszerű szellemét működni. Hagyatékát a protestáns teológiában korántsem csak pozitívan értékeli (Karl Barth). De itt a művészetről van szó, nem a – minden kétséget kizáróan elengedhetetlen – teológiai vitáról.

Schleiermacher szerint a vallás az elmében egy „saját tartományhoz” tartozik. „A vallás csak az ember Istentől való függésének közvetlen érzése. Még nem jutott át a fogalmin, csak az érzékből ered.” Így szól a Schleiermachers Monologen (Schleiermacher monológjai) 1868-as kiadásának bevezetője. „Még nem”, szögezi le Schleiermacher a vallással kapcsolatban. Mint ahogy korábban Kantra hivatkozva megállapítottam: általában az esztétikai tapasztalatra, és különösen a művészetre vonatkozóan ez egyáltalán nem lehetséges, az esztétikai tapasztalataink soha nem lesznek képesek teljesen eljutni a fogalomig. A fogalom filozófiai elsőbbségéből következően a „vágyakozás” e tekintetben kielégíthetetlen: „Mondd már meg, hogy ez pontosan mit is jelent!” – hányszor hallottam már ezt a mondatot egy verssel vagy egy festménnyel kapcsolatos tanácsstalanság következtében. De éppen ami esztétikai, az fogalmilag egyáltalán nem ragadható meg. Ha ez így lenne, könnyen nélkülözhetnének a művészetet ezekben az alapvető kérdésekben, mert akkor nem lenne más, mint dekoráció. Ez az allegorikus modell, a központi jelentések és kijelentések, amelyeket esztétikailag „felöltöztetnek”, már a középkor és a kora újkor esztétikájában sem volt igaz, vagyis a 18. századi allegóriakritika és a szimbolikus megértésre való áttérés előtt sem. Egy Raffaello és egy Leonardo által festett Madonna-festmény esztétikailag két nagyon különböző dolog. Mindazonáltal például mindkettő a Madonnát ábrázolja a gyerekekkel.

Nem hiányozhat innen Schleiermacher 1797-es *Reden über die Religion* (Beszédek a vallásról) című művének egy híres mondata: „A vallás érzék és ízlés a végtelenhez”. Ezeket a mondatokat, különösen az utolsót, már régen dekontextualizálták és dictává keményítették, úgyhogy talán már nincs is megfelelő rálátásunk mindarra, ami bennük sűrűsödik. Például a saját tartomány megfogalmazása. Vajon ez azt jelenti, hogy vannak más tartományok is az elmében? Tehát a vallás (többé) nem minden, nem egy mindent átfogó rendszer, hanem csak egy kulturális alrendszer a többi mellett? De ez még mindig azt jelenti, hogy saját joga van és a saját logikáját követi, differenciált, de nem levezethető. Az értelem pedig a vallás, elsősorban a szubjektum belső világát érinti, nem az egyház intézményét és nem az értelmet vagy az észet. Többek között ezért nem megragadható fogalmilag. Mindenesetre még nem lett fogalom. El fog-e még jönni, el kell-e még jönnie annak, hogy fogalommá alvadjon? És akkor ez lenne a vallás (mint esztétikai élmény) vége (ugyanúgy, mint a művészet vége)?

Szekularizáció

A folyamatosan előrehaladó szekularizációs folyamat tézise ma már nem védhető erősen. Azt azonban mindenképpen ki kell jelentenünk, hogy a vallás intézményei veszítenek jelentőségükből, legalábbis a nyugati világban. Ezt nem csak maguknak köszönhetik, viszont ez a valóság. Az intézményekkel szembeni társadalmi közömbösség kétségtelenül növekszik. De az az embertelen örület, amely világszerte egyes vallási tételekre és rendelkezésekre hivatkozva történik, ma már gyakorlatilag arra kötelez, hogy a vallási érzésnek is terminussá kell válnia. Emiatt itt valami fontosra kell a figyelmet felhívni: a vallási érzésnek nem szabad alapvetően igényt tartania arra, hogy egyszerűen megengedjük az ésszerűtlenséget. Ebben a világban, amiben élünk, egyszerűen nem megengedhető az ésszerűtlenség. A végtelen érzékelése és ízlése kifejezés azt mondja, hogy a vallásnak szüksége van az érzékelésre a szubjektumban, egy sajátos adottságra, a vallás intellektuális megértésénél átfogóbb vallásfelfogásra. A vallás az nem más, mint az emberi aiszthézisünk (ízlésünk), érzékelésünk, ízlelésünk és érzésünk, esztétikai tapasztalatunk és adottságunk kérdése. A misztika és a pietizmus már jóval azelőtt tudott erről, hogy a felvilágosodás a 18. század vége felé belépett önfelvilágosodásának szakaszába (Hölderlin ezt felsőbb felvilágosodásnak nevezi). És a művészetekben is fennlelhetőek voltak ezek a jegyek, beleértve az építészetet is, amely mindig is vallási kontextusban fogalmazódott meg.

Tehát a felvilágosodásnál tartunk. Amit ez történelmileg és szisztematikusan megkövetel, még korántsem tisztázott. Nem véletlen, hogy a későbbi felvilágosodás valláskritikai vitáinak középpontjában a krisztológiával együtt a kinyilatkoztatás teológiája állt. Hogyan lehet ezt ésszerűen elképzelni? Isten emberré lett a Fiában, Jézus Krisztusban, majd meghalt és feltámadt a halál utáni harmadik napon. Feltámadt a halálból, újra megjelent a tanítványainak, majd felment a mennybe, ahol most az Atya jobbján ül és várja az idők végezetét, amíg az utolsó ítélethez közeledünk? Elismerem, aki ezt ilyen konkrétan el tudja képzelni, az talán könnyebben megbirkózik a saját végzetével. De ha egy kicsit körülnézünk a vallástudományban, akkor más vallásokban is találunk

hasonlóságokat és párhuzamokat, és esetleg elkezdünk kérdezősködni az ilyen elképzelések történelmi, kulturális és antropológiai jelentéséről. Másrészt, Jézus Krisztusnak, Isten fiának és az ember testvérének mitikus eszméje vajon ténylegesen lefordítható fogalmi nyelven? Nem veszíti el akkor minden erejét? És mi a helyzet az Atyaisten mitikus eszméjével? Valóban helyettesíthető-e a szerető Atya eszméje az Isten személyiségének bonyolult teológiai megfontolásaival? Lehetséges miként az ember néha teszi a nemek iránti figyelem esetében, hogy csak úgy egyszerűen helyettesíteni lehet: Isten, aki egyszerre a mi Atyánk és Anyánk? És az ember az Isten képmására való teremtettség gondolata (Klopstock fentebb idézett versei már erre utalnak). Micsoda konkrét állítás következhet ebből! Ez mindenkire vonatkozik mindenhol, függetlenül a bőrszíntől, a származástól és a képességektől. De ez lehet az emberi önállósodás legfőbb legitimációja is. Hans Joas vallásszociológussal együtt azt is lehet mondani, hogy a Biblia antropológiai alapállítása, hogy az ember *Imago Dei*, ami a legerősebb vallási igazolása az emberi méltóság egyetemes érvényű eszméjének, amely a 18. században érvényesült, az emberi jogokban kodifikálódott, és így megalapozhatja a végső erkölcsi értékek egyetemességét.

A krisztológia ma is, mint akkor, olyan kihívás a gondolkodás számára, amelyet nem lehet azzal a közkeletű megjegyzéssel elintézni, hogy ez a hit kérdése, nem pedig a tudásé és a racionális megértésé. Ebben a tekintetben talán túlságosan is kihegyezett Charles Taylor gondolata a szekuláris lehetőségről, amely a reformáció és a kora újkor óta alakult ki. Végül is racionális lény vagyok, a gyakorlatban persze mindig többé-kevésbé, és más emberekkel is kapcsolatban állok azáltal, hiszen mindannyian egy közös értelemre hivatkozunk alapvetően és a gyakorlatban is. Többé-kevésbé racionálisan tudunk (kellene tudnunk) kommunikálni egymással. Ez nem pusztán egy történelmileg kialakult opció, amely a modern kor hajnalával felemészti a naiv hitet, hanem túlélésünk antropológiai feltétele. A német irodalomtörténet legnagyobb, sőt egyedülálló tragédia-kerülő drámái, ahogy én nevezni szeretném őket: Lessing 1779-es *Nathan* (Nátán) és Goethe *Iphigenie* (Iphigénia) (a prózai változat szintén 1779-ben, a verses változat 1787-ben) című művei. Bizonyítják (fontos: művészet létét bizonyítják a műalkotásban, nem pedig mint teológiai-vallási vagy filozófiai felismerést!), hogy sikerülhet a romboló erőszakot és a halálos konfrontációt elkerülni, ha az ember megfelelő kommunikációs erőfeszítést tesz, ha ehhez kellően kitartó, és valóban megnyílik a másik felé. Vagyis, ha az ember valóban szociálisnak gondolja magát egy nagyon mély, empatikus értelemben (és a szociabilitás Schleiermacher számára alapvető kategória!). És mi is nyugodtan kijelenthetjük, hogy maga Iphigenia is erős és kitartó.

Mennyire szeretnénk, különösen ma, ezekben a sötét időkben, ragaszkodni a kulturális különbségeken túllépő, kommunikatíván megvalósuló, társas értelemnek ehhez a megértéséhez. És milyen világosan mondja nekünk a mi értelmünk, hogy ezt kell tennünk. De azt is megmondja, hogy ugyanúgy hozzánk, emberekhez tartozik az, hogy vannak érzéseink, érzéki érzéseink, elménk. Az értelmünk tud erről, de mindezt nem közelíti meg abban az értelemben, hogy az emberi lénynek ezt a másik oldalát teljesen irányítani és uralni tudná. Tehát, ha már így van, akkor legalább az embernek ezeket a dimenzióit

meg kell engedni érvényesülni egy olyan keretben, amelyet maga az értelem is el tud fogadni. A felvilágosodás évszázada felfedezi az emberi aiszthézist, az alsóbbrendűt, ahogy ő mondja, mert a kognitív képességek nem racionálisak, és a század utolsó harmadában egyre inkább kezdi megerősíteni az embert, mint egészt, aki egyszerre racionális és érzéki lény. Egyre inkább elismerik az aiszthézist, az érzékek emberi képességeit, mint olyasvalamit, ami nem csak eltérésre és tévedésre csábít. A vallási gyakorlatban persze ez a modell egészen a 20. századig megmarad: „Ne olvass annyi regényt, fiam, főleg ne romantikus regényeket. Csak ostoba gondolatokat adnak neked”. Még a 17. századi egyházi regénykritika is így érvelt.

A 20. századi teológiában különösen Rudolf Bultmann követte a felvilágosodás valláskritikáját, és rendkívül hatékonyan bírálta az evangélium beszámolóinak mitologikus, szó szerinti elfogadását. A bibliai csodatörténetek értelmezésére, fordítására szólít fel, amelynek demitologizálásként és egzisztencializálásként kellene megmutatkoznia. A feltámadás, és így a keresztény vallás lényege, így válik számára az életnek a halál fölött aratott sokkal absztraktabb, értelmetlenebb, már nem az emberi képzeletre irányuló győzelmévé, a hatások nagy, élő, a semmin túlmutató összefüggésévé. A probléma azonban az, hogy egy ilyen álláspont aláassa a késői felvilágosodás alapvető belátását, miszerint egész, azaz egyben aisztikus emberi lények vagyunk.

Az emberi kultúra története azt mutatja, hogy nyilvánvalóan nem akarja elengedni a kollektív képzeletvilágot, amelynek szüksége van a szimbolikus kifejezési formákra és ezáltal a tapasztalat formáira. Maga a társadalom is felfogható „kollektív képzeletként”, amely ott van és hat, mint régen a szellemek és démonok. Vallási kérdésekben ez most azt is jelenti, és ez nem csak a keresztény hagyományra igaz, hogy a vallás racionalizálása a dialektikus teológiában és a demitologizálásban nem akar nekünk elég lenni, hogy vannak félelmeink és vágyaink és el akarjuk képzelni, hogyan kellene nagyon is valóságosan, akár egy napon, legkésőbb földi életünk végén, ebbe az életösszefüggésbe tartozni. Hiszen a saját halál, amit Rilke író-festő-szerzetes kérdez az „Úrtól” az 1905-ös *Das Stunden-Buch* (Az órák könyve) című versciklusában nem pusztán elvont életkifejezés, hanem bizonyos körülmények között nagyon is csúnya, konkrét, fenyegető és a szerelem mellett az élet legnagyobb titka. Boldog lehet tehát az az ember, aki élete során legalábbis nem engedte meg, hogy megfossza magát az őt megkönnyítő vallási rituáléktól, vagy aki nem búcsúzott el tőlük önként, a szuverenitás és az autonómia talán kissé pimasz érzésének egy olyan életszakaszában, amelyet később talán megbán. Mert így van ez Kafka 1971-ben íródott *Landarzt* (Egy falusi orvos) című művében is: „Egyszer követte az éjjeli harang rossz kongatását – jóvátenni már soha nem tudta”. Rilke utolsó verse, amit 1926. december közepén, néhány nappal halála előtt írt, így szól:

Gyere te, te vagy az utolsó, akit elismerek,
gyógyíthatlan fájdalom emberi szöveteimben:
ahogy lélekben égtem, íme, msot benned
égek; a fa sokáig ellenkezett,
hogy engedjen a lángnak, amit te szítasz,
de most én táplállak téged, és benned égek. (saját ford.)

A lírai beszélő teste lesz az a textúra, amelybe a halál végső fájdalma bele-vésődik. Ez a vers maga a megváltás nélküli fájdalom. A szuverenitásért oly radikálisan és végérvényesen vitatkozó elismeréséért vívott harcban boldog az, akinek legalább művészete megmarad, vagyis az esztétikailag meghatározott meghatározatlanság, szimbolikus bonyolultság, az esztétikailag kötelező, jobban mondva talán esztétikailag meggyőző felfoghatatlanság szférája, a titokzatos, a feloldhatatlan, az érzések, a hangulatok, az érzékelések és az „elme” szférája is megtalálható.

Mi lehet ez, bizonyos meghatározatlanság? Kipróbálhatnánk ezt egy nagyon gyakorlatias módon, firkáljunk egy absztrakt képet, amíg a vászon egy ponton be nem telik. Aztán hasonlítsuk ezt össze a nagy „informális” festők, például Wols vagy Emil Schumacher festményeivel. Látni fogjuk és látnunk is kell! De ezt a látást gyakorolni kell, pontosan ezt a látásmódot, amely nem akar semmit „desztillálni”, pláne nem üzeneteket, ahogyan Adorno is ezt egyszer polemizálta.

A 18. század utolsó harmadában a mitologikusan konkretizálódó vallás intellektuális kritikája egyben, és egyáltalán nem véletlenül, az autonóm művészet születése is. Nem azért autonóm, mert kivonja magát az emberi élet és kulturális rendjének esetlegességéből, hanem azért, mert önmagának akarja megadni a szabályokat. Nem lehet és nem is akarja, hogy bármilyen művészen kívüli fogalom és hozzáférés elérje. Ez az állítása. Mert az emberi érzések, hangulatok, érzelmek és a reflexióinak esztétikai mozdulatai, amelyek az esztétikai tapasztalat révén indulnak meg a szubjektumban, nem egyszerűen az ész sötét mássága (Gernot és Hartmut Böhme szerint), vagyis az irracionálisnak az azzal pusztán szemben álló szférája, hanem, mint mondtam, az, ami megkerülhetetlenül az egész emberhez tartozik. Az ember csak akkor válik egész emberré, ha sikerül megengednie, hogy az esze érzéki és a mitológiája racionális legyen. Ezt követelik az úgynevezett *Ältesten Systemprogramms* (Legősibb rendszerprogram) szerzői, amelyet Hegel, Hölderlin és Schelling feltehetően együtt írt 1797-ben. Innen könnyű megérteni Schiller programját, amely az esztétikai játékokban az érzékiség és az erkölcs összeegyeztetésére irányul. Megértjük a klasszikus korszak esztétikai alap gondolatát, a mértékletességet és az egyensúlyt. Megértjük azt is, hogy a 19. században miért tudtak a művészetek olyan központi jelentőséget nyerni a nevelés eszméjében, és hogy a Bildungsroman lényegében miért művészeti és művészregény is egyben. És megborzong az ember, mert rájön, mit jelent, ha a mai oktatási folyamatok, az iskola és az egyetem, úgy gondolják, hogy nélkülözhetik a művészettörténeti intenzív esztétikai nevelést, mint az egyik központi területet.

Egy kis kitérő, amely talán magyarázatul szolgál: a szerelem, mondja Hölderlin azonos című nagy ódájában, *Gottes Tochter, von ihm allein* (Isten leánya, egyedül tőle). Azt mondja: ajándék, nem lehet kiérdemelni és nem lehet önkényesen rendelkezni vele; de hálát lehet érte adni. A hála egy sajátos világviszonyt hoz létre. És most fordítsuk le az Isten lányának eleven gondolatát korunk tudományos nyelvére: a szerelem nem más, mint egy hormonális jelenség. Ez a (megint csak Hölderlin szavaival élve) mennyei növény, amelyet dallal akarnak nevelni, vagyis a költészet művészetével, de végül nagy valószínűséggel mégis gyorsan el fog pusztulni.

Friedrich Hölderlin, A szerelem, 1800 körül, részlet:

Ha elfelejtitek a barátaitok, ha elfelejtitek mind,
Ó, hálásak, szídjátok őket, költőiteket,
Mégis, Isten bocsáss, csupán a szerelmesek
Lelkét dicsőítsétek.

Mert ó mondjátok, hol máshol éber az emberi élet,
Amikor a szolgai most is mind gondra kötelez?

[...] a szerelem,
Isten leánya, csak tőle egyedül.

Áldott légy, ó te, mennyei növény, nékem
Énekkal táplálva, mikor éteri
Nektárának ereje táplál téged,
S a teremő fénye növeszt.

Nőj és válj erdővé! egy lelkesebb,
Virágosabb világgá! Szerelmesek nyelve
Légy a föld nyelve,
Az ő lelkük legyen a nép hangja! (saját ford.)

A művészetvallás és az autonóm művészet

Legjobb esetben kissé nagyképű, rosszabb esetben inkább meglehetősen ostoba és műveletlen dolog az 1800-as évek körül és a 19. században a művészetvalláson gúnyolódni, még akkor is, ha egyes megnyilvánulások ma jogosnak tűnhetnek számunkra. Goethe 1827-es *Zahme Xenie IX* (Szelíd széniaiák) című verse annyira híressé vált, hogy majdnem el is meggyünk felhívása mellett:

Szent és bölcs emberek szaván
kész örömet okultam igazán,
de kurta kellett hogy legyen,
hosszú beszéd nem szívügyem:
hisz végül is mi mást kívánok?
Ismerni s nem vetni meg a világot. (saját ford.)

Ahhoz azonban, hogy ezt egyáltalán kimondhassuk, egy bizonyos és határozott művészet- (és tudomány-) felfogás kell, amely számára a művészet éppen nem vallási, és nem is politikai, társadalmi, társadalomkritikai stb. módon működik. A funkcionalitás és a tudomány nem merülhet el a természet instrumentális elsajátításában.

Hogyan és milyen sajátos módon gondolkodik az irodalom a vallásról, hogyan hivatkozik rá és miként helyezi magát olyan helyzetbe, hogy maga a vallás valójában nem tud elhaladni mellette? Mi az, ami az irodalomban, és még tovább mennék: mi az, ami a művészetekben a vallásossággal szemben diszponál? Művészetekként, és nem csak azért, mert mindenféléről beszélhetnek,

és mindenfélét létrehozhatnak, beleértve a vallás(ok) tananyagát, mítoszait és történeteit is. Persze, ezt ma sem engedik elvenni tőlük, mindezt mindenképpen meg lehet, és meg is kell vizsgálni. Az irodalom- és művészettudományok ezzel foglalkozó részterületeinek fel kell tenniük a kérdést: Hogyan értelmezik a művészetek a vallást? Ez természetesen teljesen legitim. De az imént vázolt történeti-rendszertani problémát ezzel nem lehet szembe állítani. Jobban kell hinni az irodalomban, és általánosságban a művészetekben. Igen, az újabb keletű irodalom (is) egyfajta „felvilágosítás a vallásról”, mégpedig igen összetett értelemben, és ez sokkal több, mint amit a műveltek megvetői között, avagy a művészet és a vallás megvetői között, talán hajlandóak észrevenni.

Esztétikai utószó Goethét idézve

Bozót és völgy újra megtelik
Csendesen ködös ragyogással,
Végre, végre egyszer
Lelkem egészszé válik. (saját ford.)

Ezen és hasonló versek esztétikai élményével kapcsolatban Péter apostol a Tábor hegyen mondott szavait szeretném idézni (Mt 9,5): „Mester, jó nekünk itt lennünk, készítsünk ezért három sátrat: egyet neked, egyet Mózesnek és egyet Illésnek.” Itt, az ilyen egyszerű sorokon nincs mit javítani, nincs mit változtatni; jó úgy, ahogy vannak. A forma és a tartalom egysége tökéletes. Itt egy esztétikai teodiceat láthatunk.

Goethe 1778-as *An den Mond* (A Holdhoz) című dalszerű verse, amelynek első strófáját fentebb idéztük – és amit Schubert nagyszerűen megzenésített –, néhány strófával később így folytatódik:

Zúgj te folyó, a völgy mentén,
Pihenés és nyugalom nélkül,
Zúgj és te suttogd a dalomhoz,
a melódiát! (saját ford.)

A költészet is az esztétikai teodicea e forrásából táplálkozik és itt a beleegyezés művészetévé válik. Nem véletlen, hogy az egyik versszak („Áldott, aki elzárkózik a világtól / gyűlölet nélkül.”) a Hegyi beszédből idéz a boldogokról. Kérem a kedves olvasókat, hogy hallgassák meg egyszer ezt a Goethének Schubert által megzenésített versét. Tele van bánattal, hiszen tisztában van vele, hogy világunk és történelmünk ettől távol áll. De kinek is kellene ezt ma mondani? Nem (naiv értelemben) „egyszerűen szép” ez a dal. Ám esztétikai remek: tele van vágyakozással, reménnyel, hogy történelmünk, egyéni és emberi történelmünk jó véget érhet, sőt, valamikor akár révbe is érhet. A vers utolérhetetlen. Tökéletesen jó úgy, ahogy van.

Fordította: Dörögdi József

Hegedűs Gyöngyi

kék erdő

ez nem volt olyan szép, mint a testről és lélekről filmben, igaz, nem is hittem soha, hogy álomban a lélekről, ébrenlétben pedig a testről lehet többet tudni, éppenséggel az élethez nem kell ébren lenni, viszont alvás nélkül biztosan nincs élet, már régóta úgy nézem álmaimat, mint testhez királyi utat, megköszöntem, hogy annyit írsz nekem, mondtad, többet is írnál, de kevés a papír és a toll, én meg azt válaszoltam, itt meg van elég papír és toll, de nem megy át oda a levél, mikor felébredtem, leginkább a kék erdőre emlékeztem, amiben találkozásunk olyan erővel volt jelen, hogy nem hiányzott egyik érzékszervnek sem, hogy magunkat nem velük érzékelem, mint ahogy valahonnan azt is tudtam, a levelek a napok, minden nap egy levél, amit küldesz, csak én nem küldhetek már neked napokat, mert te már bölcs szívhez jutottál, mit ad fel az élő és mit a halott: létből, nemlétből, hogy az álomban találkozzon, hogy az élő a nemlétből, a halott a létből, és hogy mindkettőnek van miből, az is mostantól bizonyos, igazából nem is tudom fákból állt-e a kék erdő, ide vagy oda tartozik, vagy én erdőnek látom, ami neked nem kell már semmire sem hasonlítson, erre csak nekem van szükségem, a jelenlét testi erejére, de már a színnel jelzi az erdő maga is, a hullámhosszon, amelyen a látható tartományban leggazdagabban a láthatatlant fogom, hogy ez csak engem köt, mert még nem fogadhatok be ebből többet, ám, hogy több levelet küldenél, de kevés a papír és a toll, már nem félek befogadni, mit mond napjaimról.

494I7

hiába lehelt a pecsétre, nem látszott a nyoma, előbb a pecsétpárna száradt ki, aztán a torka, még azt sem tudja, vissza kereshető lesz vajon ez a kor, amiben a most itt áll, és másként nem tehet, és ha igen, akkor ő miért nem lesz benne, ő mi ért magában a Visszakeresőben lesz, nem emlék, jelenlét lesz, erősebb, mint mikor még köszöntek neki, mint mikor még volt neve, de nagynál tovább ő sem emlékezett, dédnél tovább nem volt fényképe sem, nem tudja, mikor vette észre, hagyja belepje az idő köde, van várakozás, ami épp az a láthatatlanság, amiből minden előállt.

Prontvai Vera

Ahogy Anyánk hallja

A női test ábrázolásának poétikája

Visky András *Kitelepítés* című regényében

A *Szentírás* nyelve mint a trauma által okozott identitástörés rekonstrukciója jelenik meg Visky András *Kitelepítés* című regényében, amely az édesanya test-történetén keresztül írja le a család fogsághelyzeteit. A szerző a már drámaformában, rádiójátékban, egy-egy versben is megörökített női sorsot foglalja prózába: az édesanyja történetét feldolgozó *Júlia, párbeszéd a szerelemről* című dráma¹ színházi előadásként 2022-ben került először megrendezésre, hallható volt rádiójátékként, meghatározó szövegrészletei versként² is megjelentek. A *Kitelepítésben* az anyával történő és a benne zajló események a fiú(gyermek) megközelítésén keresztül kerülnek leírásra. A szöveg elbeszélője az édesanya testén keresztül érzékeli a világot, a női test örömforrásait, kiszolgáltatottságát és azokat a hatásokat, amelyek akarata ellenére érik. Visky valóban aktív résztvevője volt édesanyja történetének, hiszen legkisebb (a megpróbáltatások idején alig néhány éves) gyermekként életben maradása elsősorban az anyával való szoros szimbiózistól függött. A szerző az anya-gyermek egység szavakkal leírhatatlan lényegére a regényben a szoptatás, altatás, ringatás, éneklés, (mese helyett) *Szentírás*-olvasás rítusainak többszöri felelevenítésével utal, amelyek még az embert próbára tevő helyzetekben sem maradtak el: „ő is hallotta, nézd, mondta Anyánk, és kiemelte a fejemet a hárászkendőből, a fejemmel együtt a melle is kiomlott a kendő takarásából, megálltak, nézték egymást és néztek engem, nem sírt fel?, kérdezte Apánk, nem, válaszolta Anyánk, pedig azonnal elment a tejem”.³ Máshol: „Anyánk testének sokféle illata mindenesetre nem a börtönt juttatja az eszembe, boldogan alszom el mellette, és alig várom, hogy megébredjek és újra boldogan elaludjak ismét”.⁴ Vélhetően az anya és gyermek nézőpontjainak sűrű egymásba hajlása, az anyával való összezártság, a rá utaltság fokozott, barakkban történő átélése és az apa hiánya adja Visky írásainak feminin vonásait. A Visky-művek sajátos vonása, hogy az artikulálódó női szubjektumok a kinyilatkoztatás üzenetének megtapasztalásában érik el teljességüket és belső szabadságukat.

Visky női sorsokat körülíró műveiben a női test odaadottsága jelenik meg. Ezek az elköteleződések a társadalmi megítélés szempontjából hol fanatikus, hol flúgos jelzővel illethetők. A *Pornó*⁵ című dráma főszereplője életét az utca-

¹ Visky András, *Júlia*, Budapest, Fekete Sas – Magyar Rádió Rt., 2003.

² Uő, *Haszid = Gyáva embert szeretsz*, Pécs, Jelenkor, 2008, 57.

³ Uő, *Kitelepítés*, Budapest, Jelenkor, 2022, 32.

⁴ Uo., 151.

⁵ Visky András, *Ki innen*, Kolozsvár, Koinónia, 2016, 83–175.

gyerekek gondozására, a házastársa iránt érzett szerelem megélésére, és a benne élő magzat megóvására áldozza, míg *A test története*⁶ drámaciklus nőalakjai közül Teréz a szenvedő emberek ápolásának szenteli életét. A *Kitelepítés* Nényujának sorsa is az odaadottságban teljesedik be: szövetséget köt a Visky családdal – rajtuk keresztül pedig Istennel –, hogy életét nekik szenteli, és időskorában bekövetkező haláláig valóban ezt is teszi: segíti a feleséget és a gyermekeket a fogság idején, mellettük marad még az életveszélyes helyzetekben is. Ahogy a *Bibliapóker* című fejezetben olvasható, elköteleződésének a testén is nyoma marad, ugyanis az ószövetségi szövetségkötések mintájára átlukasztják a fülét: „akkor fogj egy árt, és szúrd a fülén keresztül az ajtófélfába, azután legyen örökös rabszolgád, ugyanígy járj el a rabszolganő esetében is, Anyánk elhallgatott, Márika bólintott, Apánk meg átszúrta a fülét az árral / mától örökös rabszolga vagy, mondta neki, mert örökké szabad, nem hozzám és nem az én házam népéhez tartozol többé, hanem az Örökkévalóhoz”.⁷ Júlia nőiségének alapja szintén az odaadott élet: odaadja magát férjének, gyermekeinek és Istennek. Hűségben és szerelemben tart ki a férje mellett, még akkor is, amikor szabadulása (és gyermekei szabadulása) érdekében arra kéri őt, hogy váljon el tőle.⁸ Önmagát rendszerint az általa szeretett férfivel azonosítja: „én nem vagyok te, nem vagyok egy másik, mondta Anyánk, és te sem vagy egy én, nem vagy egy másik, ez a te, aki vagy, én vagyok, és ez az én, aki vagyok, te vagy”.⁹

Az *én, aki vagyok, te vagy* ugyanakkor rájátszás a *Kivonulás* könyvének állításával: „Én vagyok, aki vagyok.”¹⁰ Júlia ugyanis nemcsak a férjével él szerelemben, hanem Istennel is, nemcsak a földi szerelmet éli át, hanem az *amor sanctus*t, a szent szerelmet is. Ez utóbbinak köszönhetően képes önazonos emberként túllépni a családot érő tragédiákon. A Visky-drámák női szereplői az *amor sanctus* megélői: a „Porno” fedőnevet viselő személy (Júliához és Terézhez hasonlóan) megszakíthatatlan dialógusban él Istennel, életét (és halálát) neki ajánlja fel, az *Alkoholisták* női főszereplője nem békél meg addig, amíg fel nem keres egy angyalok által őrzött (gyermeket már nem tartalmazó) sírt. A *Kitelepítésben* Júlia elhagyja Budapestet és követi férjét keletre, akinek a diktatúra legkeményebb éveiben hét gyermeket szül. Bár tettei nem válnak a történelmi kánon részévé, mégsem lesznek láthatatlanok, hiszen a külső fogság idején (Nényu segítségével) átmenti családját a belső szabadság állapotába. Megtörhetetlen egységben, dialógusban van Istennel, szemtől szemben áll vele, még akkor is, amikor nem látja, vagy nem érzi az ő jelenlétét. Ebben az egységben sokszor nem érezhető, hol kezdődik Júlia, és hol ér véget Isten jelenléte („az én, aki vagyok, te vagy”), illetve hol kezdődik a férj és hol ér véget az Isten hiánya. Ezáltal a rá bízott kis gyermek sem tudja megkülönböz-

⁶ Megjelenés előtt, kéziratban.

⁷ Visky, *Kitelepítés*, i. m., 19.

⁸ Uo., 40.

⁹ Uo., 108. Ugyanez a szövegrészlet a *Júlia* című drámában: „Nem megyek veled / Én is te vagyok érted / Én nem egy másik / te vagyok / és te én vagy / nem egy másik” Uő, *Júlia*, i. m., 45.

¹⁰ Kiv 3, 14.

tetni a valóság és az isteni jelenlét határát, mindenféle nehézség nélkül lép át egyik dimenzióból a másikba: „visszhangzik bennünk az Isten, halljátok?, kérdezi Anyánk lelkesen az esti zsoltár felolvasása után, és hosszú szünetet tart, én meg nézem szép, finom arcát és hallom is a barakk csendjében Isten rejtélyes visszhangjait, pontosan azt és pontosan úgy, ahogy Anyánk hallja”.¹¹ A fiú számára a szerelem az önsebzés állapota: „a szerelem azt jelenti, hogy megtanulod a saját véred ízét”.¹² A fiú a saját testén mintázza azt a rítust, amit a szerelmétől tanul el, kiszívja a saját vérét, ha számára nehéz vagy megterhelő helyzetbe kerül. Ez az utánzás, a másik vérenek, és a saját vérenek megízlelése olyan eggyé válás, amelyben a két emberi test egymástól megkülönböztethetetlené válik, átlényegülnek. A vér ízlelése a *Szentírás* szerint az örök szövetség: „Igyatok ebből mindnyájan, mert ez az én vérem, a szövetségé, amelyet sokakért kiontanak.” Véltetően az *amor sanctus* átélése, és az ebben kötött örök szövetségek miatt hangzik el a gyerekeknek szánt figyelmeztetés: „egyszerűen szerelmesnek lenni nem lehet, válaszolja Anyánk keményen”.¹³

Az anya annyi testet vesz magára, ahány gyermeke van. Széplaky Gerda Borbély Szilárd *A testhez* című kötetről írt tanulmánya alapján a női testiség bizonyossága a magzat megjelenése, csak „a megszülető magzat által tudhatja az ember azt, hogy világa nem a nyelvi lét tiszta kívülisége, hanem valóságos hely”.¹⁴ Visky regényében az édesanya akkor akar kilépni az életéből, amikor áttételesen éli át a magzatvesztés állapotát. Péter, a hatodik szülött gyermekbénulástól szenved, Ferenc, a legidősebb, játszás közben megsebesül, üvegrepeszek csapódnak az arcába, és látása megszűnik. *A Kitelepítésben* (is) megörökített anya a gyermekei kiszolgáltatottsága és törekénysége kapcsán döbben rá arra, hogy bármennyire is igyekszik, nem tudja őket megvédeni a haláltól. A gyermekek elvesztését pedig (úgy érzi) nincs ereje átélni. A magzat, a gyermek elvesztése a *Pornó* és az *Alkoholisták* című Visky-drámák központi motívuma is. A *Pornó* (szerző által színpadra rendezett változatában) az előadás¹⁵ színpadterébe egy nőgyógyászati ágyat tartalmazó installáció vezet. A nőgyógyászati szék itt is, mint a regényben, a női test hasadására utal: arra a törésre, amely során a megszülető (vagy meg nem születő) gyermek teste elkülönül az anyától. Júlia a női test hasadásából fakadó eltávolodást csak akkor éli meg vetéléséként, amikor a már élő gyermekeit látja végveszélyben a Duna-delta lágerében. Az ő magzatai (a „Pornó” fedőnevet viselő nőalakokkal elentétben) nem a testében halnak el, hanem néhány évvel később kerülnek halálos fenyegetettségbe. Júlia számára mélypont, hogy nem lehet védelmezője a gyermekei életének. Ez ugyanaz a szituáció, amelyben az *Alkoholisták* című Visky-dráma Évája alkoholfüggővé válik, vagy amelyben „Pornó” elhatározza,

¹¹ Visky, *Kitelepítés*, i. m., 152–153.

¹² Uo., 366.

¹³ Uo., 395.

¹⁴ Széplaky Gerda, *A halott test grammatikája. A megváltás lehetetlensége Borbély Szilárd A testhez. Ódák és legendák* című verseskötetében, Helikon, 2011/1–2, 146.

¹⁵ Visky András, *Pornó*, Szatmárnémeti Északi Színház, Harag György Társulat. Az előadás látható volt a IV. MITEM Fesztiválon 2017. április 20-án. Színészek: Albert Csilla, Antal Attila. Rendező: Visky András.

hogy követi magzatát a halálba. A *Kitelepítésben* megírt édesanya ekkor határozza el, hogy kilép az élők sorából: „de feladtam, végre, elengedte a szívemet a szorítás, nem tudlak megóvni benneteket senkitől és semmitől”.¹⁶ Közös vonása a *Pornó*, az *Alkoholisták* és a *Kitelepítés* női karaktereinek, hogy a magzatot hordozó női test, az újszövetségi Mária-testhez lesz hasonlatos: a gyermek megjelenése a nő számára a megváltottság, elvesztése pedig az Istentől való megfosztottság élethelyzetét illusztrálja. Júlia születendő, hatodik gyermekét Krisztus-metaforaként értelmezi: „és most, érdeklődött dr. Andrásy, milyen színű nyelvek szálltak alá a plafonról, asszonyom?, kékek, igen, megint egy megváltó érkezik, válaszolta Anyánk, és legyintett, elegánsan, nagyvonalúan, mint ahogy a nőgyógyászati vizsgálóágyak dívájához illik”.¹⁷ Ez a mozzanat is felhívja a figyelmet arra, hogy a regény testpoétikai elemzésének középpontjába a megtestesült Isten kerül.

Visky regényének sajátos trauma-olvasata, hogy a trauma átélésével párhuzamosan a test a megváltás tereként jelenik meg. A gyermek életének megszűnési lehetősége Júlia számára elfogadhatatlan, a gyermekvesztéstől féltő nő fájdalmában Isten kivonódása, távolléte ellen lázad, amikor ki akar lépni az élő emberek sorából. Az édesanya az isteni jelenlét megtapasztalásának hiányától szenved leginkább, attól, hogy az Ige kivonódása, a transzcendencia hallgatása, cselekvésképtelensége a gyermekek elvesztését hozza magával. Júlia testi tapasztalatként akarja átélni Isten létét: a saját, a férje és a belőlük származó gyermekek testi vonatkozásában. Az édesanya minden nap felolvassa a *Szentírás* napi szakaszát gyermekeinek, de nemcsak az Igére, hanem az Ige megtestesülésére, valóságos megtapasztalására vágyik.

A fogságba vetett emberi testeken fizikailag is kitapintható a fogság-helyzet során elszenvedett seb, amely aztán minden idők fogságaként íródik tovább a belőlük származó vagy hozzájuk szorosan kapcsolódó emberekben. Visky művészetelméleti rendszerében, a *transzformáció körében*¹⁸ fontos elemnek tartja az emlékezést, amely egy adott formán keresztül történhet meg. Formán a szerző a műalkotás formáját (vers, dráma, regény), illetve a szertartások rituális formáját érti elsősorban, a *Kitelepítést* és számos más Visky-művet olvasva azonban bizonyossá válik, hogy a leghangsúlyosabb forma számára nem más, mint az emberi test. Olyan felület, amelyen keresztül a transzcendens utat törhet a végtelenből, egy misztikus megtapasztalás, találkozás helyszínévé válhat. Amennyiben az emberi test magán hordozza az előtte lévő generációk sebhelyeit és traumatapasztalatait, vagy akár személyes résztvevője is azoknak, úgy teste az emlékek (születés, halál, erőszak, börtönlét, szabadulás) hordozójává válik, ezáltal bármikor felidézheti, és ismét átélheti azokat. Az elmondhatatlanság határát súroló megrázkódtatásokat és a kapott sebeket a testi emlékezet továbbbörökíti: „én nem az agyammal vagy az értelmemmel

¹⁶ Uő, *Kitelepítés*, i. m., 323.

¹⁷ Uo., 40.

¹⁸ Elhangzott 2016. március 2-án az MTA Székház Kistermében *Mi a dramaturg? A névtelenségben rejlő alkotói szabadság* címmel. A székfoglaló vázlata interneten is megtalálható: https://mta.hu/data/dokumentumok/szima/szekfoglalok/Visky_Andras_Mi_a_dramaturg.pdf Letöltés: 2022. október 27. 11:27

emlékezem, hanem a testemmel, és nemcsak a sajátommal, hanem Anyánk szédületes és Apánk hiányzó testével is, összekeveri, igen, a testem a dolgot, a bőröm-izmaim-csontjaim, de leginkább a gyomrom és a nyelvem”.¹⁹ A traumába helyezett foglyok gyászban élnek: a szabadságvesztésben és a másik, tőlük távol levő vagy elvesztett ember hiányában. A narráció vázát sebezett emberi testek alkotják, a regény minden fejezetében olvasható egy-egy testi atrocitás, amelyen keresztül a valóságos és individuális embertest létjogosultsága kerül mérlegre. Grüber a fogságban meghalt emberek csontvázait őrzi és leltározza, Aurélt meddővé tették, Scarlet kasztrált, Richard rabbi „hátát különböző színű hegek és forradások szabdalják keresztül-kasul, a mélylilától az égővörösig”,²⁰ az édesapa pedig fogak nélkül és „Lázár-szagúan” tér haza. A fogvatartottak teste (bár mindegyik másként hordozza magán a trauma nyomát) hasonlóvá válik, mindegyiket ugyanaz a kín, az állandó éhség, a gyógyszer hiányában átszenvedett betegségek, a szerelem-megvonás, vagy tetvek gyötrik. Az édesanya testén esett legnagyobb sérülés csak a sejtetés szintjén jelenik meg a regényben: mivel a kisfiú nem volt szemtanúja, csak Júlia el(hallgatásai) alapján következtet arra, mi történhetett. A Freidorf településen végzett kényszermunkáról és az ott zajló vallatásokról az édesanya soha nem beszélt a családjának, feltételezhetően azért, mert az ott átélt traumát nem tudta nyelviileg megfogalmazni: „arra tért magához, hogy hanyatt fekszik a földön, félmeztelen és egész testében remeg, magára akarta kapkodni a ruháit, de a melltartóját sehogy sem találta, hátha rémálom, villant át az agyán, sikoltozni kezdett, hogy kiszakadjon az álomból, de ébren volt már”.²¹ Sokatmondó párhuzama a regénynek, hogy a feltételezett megerőszakolás elkövetőit a Márk evangéliumában megjelenő, disznókba menekülő Légióval azonosítja.²² A testiség argumentálhatóságának nehézségei az elhallgatásos, kihagyásos cselekményvezetőségében is tetten érhetők, Visky prózája nem a lineárisan számon tartott idő szerint halad előre, a fejezetek egymással felcserélhetők. A testi atrocitások elmondhatatlanságáról Széplaki Gerda írja Borbély Szilárd *A testhez című* kötete kapcsán: „A test felszínén az anyagtalan történések logikai attribútumai képesek megfogalmazódni. De a test felszínén túl, a mélyben, ahol az élet akciói és passiói zajlanak, ahol a hús és bél rostjai forgolódnak, s a vér vadul zubog, a valós dolgok fizikai minőségei nem tudnak a kifejezés oldalán megjelenni.”²³

A megtestesülés oppozíciója a regényben az emberi test eltárgyasulása, amely az ember Istenné válásának következménye. Foucault meglátása szerint a test a hatalomgyakorlás felülete is, nem célpont, hanem eszköz ahhoz, hogy megfosszák az egyént szabadságától.²⁴ A rabbá, fogollyá uniformizált emberi testek a diktatúra olvasatában tárgyak, és nem érnek többet a teherautót és a rá ültetett gyerekeket követő kutya (a regényben is szereplő és lelőtt Lupu)

¹⁹ Visky, *Kitelepítés*, i. m., 62.

²⁰ Uo., 59.

²¹ Uo., 126.

²² Mk 1,5–17.

²³ Széplaki, *A halott test grammatikája*, i. m., 149.

²⁴ Michael Foucault, *Felügyelet és büntetés*, Budapest, Gondolat, 1990, 19.

életénél. Az ember tárgyiasítására való törekvések, a testek csonkasága, sok esetben a szervek hiánya a regény textusába emelt bibliai idézetek következtében fenntartják a Pál apostol által megfogalmazott értelmezést: „Testünkben folyton-folyvást viseljük Jézus szenvedését, hogy egyszer Jézus élete is meg nyilvánuljon testünkön. Életünkben állandóan ki vagyunk téve a halálnak Jézusért, hogy majd Jézus élete is nyilvánvaló legyen testünkön.”²⁵

Visky olvasatában a feltárult, megcsonkított emberi testek nemcsak társadalmi-politikai kontextussal itatódnak át: keresztény jelentésréteget is hordoznak. A kolosszeiekhez írt levélben olvasható: „kiegészítem testemben, ami hiányzik Krisztus szenvedéséből”.²⁶ A *Kitelepítésben* megjelenő emberek sebe szublimál, stigmává, Krisztus sebévé lényegül át, ezáltal a felmutatott emberi (élő vagy halott) testek Krisztus testének (*corpus Christi*) jelölőivé válnak. A *test történetei* című drámaciklusban Teréz feláldozza életét a haldokló, beteg emberi testekért: „Ez az én testem, mondja a test, amikor rálépek, hallom. Hallod? Testről testre haladunk testtől testig.”²⁷ – mondogatja a dráma főszereplője. A *Kitelepítésben* az édesanya a nagyváradi templomban szemléli a falra festett Alverna hegyét, a helyet és a szituációt, ahol és amikor Szent Ferenc megkapja Krisztus sebeit. A fiú megállapítása szerint „ha már Anyánk kérne vagy netán követelne valamit a Mindenhatótól, akkor biztosan nem sebeket, azt megkapjuk mi emberek egymástól, kérés nélkül, ehhez nem kell semmiféle isten, sem egy, sem kettő, sem három, sőt több sem”.²⁸ A *Kitelepítésben* az édesanya teste akkor válik valóban Krisztus testévé, amikor félholtan elszállítják a hullaházba, ezt követően pedig a gyermekei (Nadia segítségével) kimentik onnan, és visszahozzák az életbe. Véltetően a klinikai halál állapotában megtapasztalt misztikus anyai élmény hatására vált a kisfiú, András, maga is misztikussá.

A test revolúcióját Visky művei más és más történetek útján, de mindig ugyanarról az oldalról közelítik meg: a megváltott emberi test aspektusából. Isten beavatkozása révén az emberi élet újjászületik az adott időben, vagy újra folytathatóvá válik a transzcendencia időtlenségében.²⁹ A Visky-gyerekek édesanyja koszorúérgörcs hatására egyre gyengébbé, erőtlenebbé válik és nem is küzd a halála ellen. A regény vákuuma, hogy kihagyja Júlia a hullaházban szerzett Isten-tapasztalatát, vélhetően azért, mert a gyermek narrációja nem térhet ki erre, hiszen ő nem került az anyával együtt a hullaházba. Az édesanya végül az adott időben születik újjá: „a gyertyák megvilágították Anyánk kicsi testét, nekem az jutott eszembe, hogy én is elférnék mellette kényelmesen ezen a hűvös fémtepsin, akkor Anyánk hirtelen nagy levegőt vett, majd remegő tudóval kilélegezte, mintha sóhajtott volna, Pál testvér a mellére tapasztotta

²⁵ 2Kor 4, 10–11.

²⁶ Kol, 1,24

²⁷ Visky András, *A test történetei*. Lina, Teréz, Csokonai Színház, Debrecen. A bemutató dátuma: 2022. szeptember 13. Színészek: Hermányi Mariann, Sanyó Csenge Kata, Sáfrány Mira, Tolnai Hella, Vékony Anna, Csata Zsolt, Papp István, Pálóczi Bence, Vranycz Artúr. Rendező: Andrej Visky.

²⁸ Uő, *Kitelepítés*, 72.

²⁹ *Magyar Katolikus Lexikon*, III., szerk. Diós István, Budapest, Szent István Társulat, 1997, 773–774.

a fülét, mozog, mondta, mozog a szíve!”³⁰ Júlia a halál-közeli állapotban átélte, amire vágyott: testileg is megtapasztalta Isten létét. A másik ember (férj, gyermek) testbe fogadása mellett Isten is megtestesült benne, és a gyermekein keresztül visszahelyezte őt az élők sorába.

Széplaki Gerda felhívja rá a figyelmet, hogy a seb halál-nyílás, amely az átélt fájdalomon keresztül tanúsítja az életben-létet. A seb egyfelől lehetőséget ad az élet revelatív erejű átélésére, másfelől az áttekintést ad egy életen túli dimenzióba. „A sebesült test szubjektuma a halál határtapasztalata révén nyitottá válik a transzcendencia feltárulására.”³¹ A *Kitelepítés* olvasatában nem a halál, hanem a másik ember (vagy Isten) befogadása a határtapasztalat. Az az állapot, amelyben az egyén már nem tudja, hol kezdődik az ő teste, és hol a másiké. A trauma szó görög eredete, seb, sérülés. Olyan nyílás a testen, amely lehetőséget az Isteni jelenlét misztikus megtapasztalására. Júlia sebei a kinyilatkoztatás értelmében stigmává válnak, míg halála előtt Krisztus testének metaforája volt, halálból való visszatérése után a jelölt testét (Krisztust) foglalja magában, eggyé vált vele. Ebben az értelemben a misztikus megtapasztalásban nincs elkülönböződés: az édesanya által napi szinten olvasott ige, a „vagyok, aki vagyok” állítása a történelem egy adott pontján, a Duna-delta lágereinek egyik halottasházában emberré lesz, emberi valósággént jelenik meg. A *Szentírás* utal arra, hogy a megtestesülés nemcsak Krisztusban mehet végbe, hanem (Krisztus megtestesülésének következtében) minden ember lehetőséget kap arra, hogy részesévé legyen az isteni természetnek.³² Fontos azonban Krisztus megtestesülése és az emberben élő Krisztus megkülönböztetése. Amikor Isten emberré lett, akkor teljes istenségével eggyé lett Krisztussal, akinek egyetlen személye van, az isteni. Krisztusnak minden szenvedése Isten szenvedése volt, benne maga Isten született meg, és Isten halt meg az emberekért. A többi ember önálló személy marad akkor is, ha Krisztus benne él és cselekszik benne, kiteljesíti a személyiségét. A klinikai halálban történő misztikus megtapasztalástól kezdve Júlia és Isten egészen más közösségben élnek, a halálban megtapasztalt misztikus élmény hatására az édesanya már nem a diktátúra okozta sebeket hordozza magán, hanem az Isten által szakralizált sebeket, a misztikus találkozás nyomait. A galatákhöz írt levélben, ez következőképp kerül megfogalmazásra: „Élek, de már nem én, hanem Krisztus él énbennem.”³³ Molnár Illés a Richard rabbi és Visky írásai közötti párhuzamokat vizsgálva írja, hogy a törvény védtelen az önmagán túlmutató titkokkal, így az áldozat titkával is, hiszen „a hit tapasztalata maga is egy egzisztenciális sebzettség-tapasztalat, bizonyos szempontból maga is trauma.”³⁴

Visky *Kitelepítés* című regénye azáltal dekonstruálja a kortárs trauma-értelmezéseket, hogy a traumát is a *Szentírás* közegébe helyezi, újrakonstruálva ezzel a megtört emberi szubjektumokat. Amint ugyanis az anya a saját testén

³⁰ Visky, *Kitelepítés*, i. m., 320.

³¹ Széplaki Gerda, *A megsebzett test*, Korunk, 2018, 11, 23.

³² 2Péter 1,4

³³ Gal 2, 20

³⁴ Molnár Illés, *Trauma, titok, törvény. Szubverzív hit Richard Wurmbrand és Visky András írásai*ban, Vigilia, 2019, 7, 515.

keresztül tapasztalja meg a transzcendencia közelségét, identitáskonstrukciója újraindul, félelem és szorongás nélkül tér vissza a lágerbe, gyermekei körébe: „miután visszatért a halálból és Marin pungás sem zaklatta többet kétségbeesett ajánlataival, Anyánk képtelennek mutatkozott a félelemre”.³⁵ Az édesanya egy isteni dimenzióba, élet-áradásba kerül bele, Krisztus él benne, ezért mindent más megvilágításban lát, másfajta erő árad benne, könnyű és természetes lesz számára az önátadásban élni. Az édesanya önazonosságát mutatja, hogy a belőle származó és még jelenevő testek törekenységét és kiszolgáltatottságát a halál-élmény után már elfogadja, a magzatvesztés lehetőségével megbékélt. Visky alakjai (Teréz anya, Bernadett, Éva) misztikus tapasztalataik után a transzcendens jelenlét közelébe kerülnek, a lelkük mélyén rejtőző egzisztenciális jelentések új tartalommal bírnak számukra és erőt kapnak az élet (csonka testben való) létezésének folytatásához, elnyerik a belső szabadságot. Ez a belső szabadság pedig Visky barakk-dramaturgiájának értelmet meghaladó centruma, amelyet Szent Pál lefejezése előtt jegyez le a római börtönben: „Örüljete az Úrban szüntelenül! Újra csak azt mondom, örüljete. Méltányosságotokat ismerje meg mindenki! Az Úr közel van. Ne aggódjatok semmi miatt, hanem minden imádságotokban és könyörgéseitekben terjesszétek kéréseket az Úr elé, hálaadástokkal együtt. Akkor Isten békéje, amely minden értelmet meghalad, megőrzi szíveteket és értelmeteket Krisztus Jézusban.”³⁶ Ezt a belső szabadságot (amelyben benne van a máshová és mással lenni vágyás szabadsága is) a regényben Pătrașcu pap levitációja fejez ki legerőteljesebben: „a fölemelkedést ráadásul senki nem vonta kétségbe a lágerben, még Runcan újhítű kommunista vagy Marin pungás sem, legfeljebb azon folyt a vita, hogy a lebegés idejére teste áttetszővé vált-e vagy sem?, az átlátszóság kérdése, szó, ami szó, valóban megosztotta a foglyokat, a lebegés viszont nem”.³⁷

A fogságba esett emberi testek naturalista leírása mögött a számos bibliai párhuzamnak köszönhetően a regényben végig ott húzódik a kinyilatkoztatás olvasata. Bár a trauma elmondhatóságának nehézségei a regény nyelvi kifejezőmódjában is jelen vannak, a *Szentírásra* való állandó utalások átrendezik a megrázkódtatás testi és nyelvi tapasztalatait, valamint az identitásra vonatkozó kéréseket. A *Kitelepítés* írott textusában megjelenő töredezettség, szilánkoság, a megszakításos, hiányos gondolatsorok a nyelv sebzettségét jelölik úgy, hogy közben a próza szövege tele van poétikus elemekkel. A bibliai textustérbe való ágyazottság mellett a költészet eszközei szublimálják a szöveg sebzettségét nyelvi stigmává. Test és költészet egyben levőségére Visky maga is utal a *Mire való a színház? Útban a theatrum theologicum* című tanulmány- és esszé-kötetében: „A nyelv határa nem a nemnyelv, az üresség, a hiány, még kevésbé az értelmetlen beszéd, hanem a költészet: a beszéd költészete és a test költészete.”³⁸ Visky írói világának alapját a test és az azt elbeszélő nyelv sebzettsége és a *Szentírás*-allúziók poétikus alkalmazása adja. Ez az egybejátszás úgy írja

³⁵ Visky, *Kitelepítés*, i. m., 347.

³⁶ Filippi 4, 4–7

³⁷ Visky, *Kitelepítés*, i. m., 217.

³⁸ Uő, *Mire való a színház? Útban a theatrum theologicum felé*, Budapest, KRE-L'Harmattan, 2020, 77.

felül a megszokott traumaértelmezést, hogy a sebzett testet az Istennel való találkozás, ezáltal az Isten által hagyott sebek, stigmák helyévé teszi.

A *Kitelepítés* utolsó, *Neuschloss* című fejezetében a narráció perspektívát vált, az anyán keresztül kialakított aspektus eltűnik, a fiú (már felnőttként) már nem az édesanya, hanem a saját traumáját eleveníti fel. A Duna-deltából megmenekülve egy nagyobb, országnyi (kontinensnyi) barakkba kerül, és ez a felismerés mentális fogsághelyzetbe kényszeríti. A gyermek, már leválva az anyáról, mint számára meghatározó női testről, férfivá érik és rádöbben arra, hogy a legelzártabb börtön az ember lelkében van: *„reggelre készen álltam a gyilkolásra, egy hibátlanul működő gépezet alkatrésze lettem, megtaláltam a helyemet, önmagamát végképp elveszítve”.³⁹* Másutt: *„arra várunk, hogy valaki szabadon engedjen minket magunkból, de nem jön senki, a velünk született fogság teljesedik ki bennünk, így telik el, inkább le, mint el, az életünk”⁴⁰* Vagyis ő is az anya útjára lépett, már nem valaki máson keresztül, hanem egyedül kell megtalálnia saját önazonosságát, hogy megszabaduljon egy idő által körülhatárolt materiális és mentális barakkból.

³⁹ Visky, *Kitelepítés*, i. m., 438.

⁴⁰ Uo., 260.

AVI ROTH
HÉRA GYÜMÖLCSÖSKERTJE

Babics Imre

Boltív

Gombalemez-boltívek,
beljük feledkezem,
s csak leszek egyre hívebb,
de más földön, nem ezen,

földön, hol kora reggel
tündérek szélbe ássák
csöpp, kibújt levelekkel
az Éj szívdobogását,

s elfújat az, s a gombák
üde katedrálisok,
s rázza harmatkolompját
az Ébredés máris ott,

a földön, hol a hívek:
árnyak gombalemezen,
ők tartják a boltívet,
amely alá érkezem.

Fűfiú

A barackfa lombjában egy angyal alszik,
pillái belülről hámozzák a kajszt,
míg alatt
csak ígéret pilledt fűfiúk tömege.

S hull a gyümölcs, zuhanásával jóllakik
az angyal, verselni kiszólt valakit,
egy alanyt,
ám villámló szavakért halni ő megy-e?

Tengernyiből hív egyet, ki tud Igét,
kit az isteni gömb hőjével megéget,
és beolt,
s akkor eme fűfiú gyümölcsöt terem.

S kiég, s ledől, s a belül lecsapó villám
árnyéka sötét lomb a fűfiú-pillán,
mégse holt,
csak alszik, Istenbe zuhanó tengeren.

Női erővonalak a tudat, a kép, a nyelv metaforáiban

Gilah Yelin Hirsch vizionárius festőnővel, antropológussal
Donna Stein művészettörténész, kurátor beszélget¹

Donna Stein: Az a kimondottan finom érzéked az egység meglátásra a formákban és viselkedésmintázatokban a korai kanadai iskolai éveidben gyökerezhet?

Gilah Yelin Hirsch: Megkockáztatnám kijelenteni, hogy az ösztön/érzék és a tanultság két egymástól teljesen külön világban léteznek. Amennyire megnyugtató lehet, hogy a társadalomtól elfogadásban részesüljünk, ugyanannyira szabadnak is kell lennünk a nyájban a sajátosságaink kifejezésére. 50 éves egyetemi professzori pályafutásom alatt célommá vált, hogy diákjaimban lebontsam a szabályokat és a birka mentalitást, mindezt azért, hogy egyedi látásmódjukat, bírálatukat, kreativitásukat és egyediségüket ösztönözzem. A saját ösztönöm az egység megtalálására egyidejűleg alakult ki az elfojthatatlan tudásszomjammal. Folyamatosan kerestem a bizonytalannak tűnő kötődéseket olyan dolgok között, amik egyáltalán nem tűnnének összefüggőnek. Az akronímák és vizuális szinonímák kifejlesztése volt az emlékezőképességem kulcsa. Segítenek megőrizni látszólag eltérő jelenségeket és létrehozni egy kitörölhetetlen átfogó emlékhálót és tudást.

D. S.: Mikor használtál először héber betűket a festményeidben?

G. H.: 1974 nyarat Európában töltöttem. Felemelő érzéssel töltöttek el a mindennapi utazásaim. Córdoba városában, Spanyolországban, ahol a tizenharmadik század egyik legnagyobb zsidó tudósa, fizikusa és filozófusa, Rambam (Maimonides) is élt, egyik sétámon rájöttem, hogy értem a héber betűket, melyek egy középkori zsinagóga kőfalaiba voltak bevésvé. Felvázoltam, amit ott láttam, és a hotelszobámban e három héber betűt, azaz „aleph, men, shin” jeleket össze is szőttem. Akkor még nem tudtam, hogy ezek voltak az úgynevezett Anya Betűk, de tudtam, hogy ők voltak a héber *avir* (levegő), *srayfa* (tűz) és *mayim* (víz) kezdőbetűi. Ez a córdobai tapasztalás teljesen megváltoztatta az életemet, és kristálytisztán megmaradt az emlékeimben.

Két évvel később készült el a *Reconciliation* (Megbékélés) című kör alakú festményem, melyet közvetlenül ez a vázlat inspirálta. Azt éltem meg alkotás közben, hogy ezeknek a betűknek az összeszövése átrendezi a lelkemet és a testemet. Bizonyára az egység afféle kabbalista pillanatmegélése volt, habár akkor a kabbaláról még semmit sem tudtam. Tudatossá vált számomra viszont a betűk ereje, mivel ahogy dolgoztam velük, úgy változtam én is.

Ettől az élménytől számítva a mai napig héber betűket, szavakat vagy kifejezéseket rejtek el a munkáimban, mind a kifejező erejük, mind a jelentésük miatt. Ahogyan a különböző rétegek rárakódnak a képre, az írás elkezd olvas-

¹ Részlet a 2022-ben megjelent kötetből, *Archeology of Metaphor. The Art of Gilah Yelin Hirsch*. Szerk. Donna Stein. Skira, Milánó.

1. KÉP. MEGBÉKÉLÉS, 1976 (OLAJFESTMÉNY. ÁTMÉRŐ: 76 CM)

hatatlanná válni, teljesen új értelmet adva a festménynek. Mivel a képeket dinamikusan épülő alakzatok és konnotációk alkotják meg, a végső forma erejét tekintve sokkal ízézetesebb lesz.

D. S.: Mikor kezdte a kabbaláról tanulni?

G. H.: Először nyolc éves koromban, harmadik osztályban kezdett el érdekelni a Tóra és a héber nyelv. Ekkor héberül olvastuk a Tórát, és jiddisül beszélünk róla, mivel senkinek sem megengedett a szent nyelven való társalgás. Megkérdeztem az akkori ortodox tanáromat, hogy a Tórában hogyan lehet, hogy Istent mind női, mind férfi névmásokkal illetik. Rámutattam a nevére a Tórában, és jiddisül mondtam, hogy „*Ess is geshriben*” („Ide van írva”, de Isten írott szavára is utal.). Erre teljesen megdöbbsent, hozzászaladt a padsorok között, a hajamnál fogva kiszedett a padból, és kitoloncolt a teremből. Nem engedtek vissza többé az órára. Ez az incidens vált a csírázásnak induló feminista látásmódomnak és felfogásomnak kezdőpontjává. Évekkel később tudtam csak meg, hogy a judaizmusban volt egy parancs, a *kol eesha* (szó szerint „Egy nő hangja”), ami megtiltotta a férfiakat, hogy nők hangját hallják, mert elvonná a figyelmüket a Tóra olvasásáról. 1999-ben festettem egy női Tórát is, melynek tekercsein csak a *kol eesha* szavak ismétlődnek.

A kabbalával az 1970-es évek végén kezdtem el mélyebben foglalkozni, amikor is héber betűket építettem be az akkori *Round* (Kerek) nevet viselő festménysorozatom darabjaiba, miközben az írásrendszerek eredetére vonatkozó felfedezéseimet a Council Grove városban rendezett úttörő konferenciákon ismertettem az 1980-as években. Ahogyan kutattam a héber betűk erejét, rátaláltam Manly P. Hall *The Secret Teaching of All Ages* (Minden idők titkos tanítása) című könyvére, és magamévá tettem a kabbalával foglalkozó értelmezéseit. Hallnak is szóltak a munkámról, ezért meghívott a hollywoodban működő Teofizikus Társaságba (*Theophysical Society*), de mire találkoztunk volna, sajnos meghalt. Igazán bánom, hogy kihagytam a lehetőséget. Nagyszerű tudós volt,

aki elsőként gyűjtött össze számos ezoterikus filozófiát és teológiát, melyeket az említett társaságon keresztül publikált. Ebben az időszakban én is elkezdtem érdeklődni pl. a nagy-britanniai Spirituális Társaság (*Spiritual Association*) és Helena Blavatsky és sok egyéb metafizikai mozgalom és mesterei iránt.

Míg a St. Martin's School of Art londoni intézetben voltam vendégművész (1979), meghívást kaptam, hogy csatlakozzam Keith Critchlow csoportjához, mely a metafizikai geometriával foglalkozott. Los Angelesben abban a kiváltságban részesültem, hogy olyan indiai gurukkal, tibeti tudósokkal, tulkokkal és rinpocsékkal találkozhattam rendszeresen, akik elkezdtek nyugatra áramlani. Elbűvöltek a párizsi opera díva, Alexandra David Neel írásai, aki az 1920-as évek elején az első nő volt, ki Tibetbe utazott, és kit beavatott egy ottani láma. A *My Journey to Lhasa* (Utam Lhászába, 1924) c. könyve arra ihletett engem is, hogy útra is induljak arra a vidékre².

Ez volt az a kor, amikot a pszichedelikus drogok, valamint az ázsiai filozófia és teológia szövegek megjelenésével párhuzamosan új pszichológiai látásmódok kezdek nyugaton megjelenni. Freud és Jung a kispadra került olyanokkal szemben, mint Fritz Perls gestalt-terápiája, amire sokkal jobban rímelt az egyre erőteljesebben előretörő kvantumfizika. Érdekes volt látni a kvantumfizika új univerzum felfogása és a változó és táguló tudat pszichológiai értelmezése közötti átfedéseket. Minden tudományos és misztikus megközelítés érdekelt, habár eleinte szkeptikusan álltam ezekhez hozzá. Ugyanakkor mindegyre visszatértem a forma erejéhez és a héber betűkhöz.

A héber nyelv ismerete a kabbala tanulmányozásának előfeltétele. Emiatt is mélyen belemerültem a héber írás kutatásába, amint jelei külön-külön, vagy együttesen hatást mérhetnek az emberi pszichofiziológiájára, miáltal az univerzum állapota is változik. Amint a gyakorló fiziológiája módosul a vizualizációs gyakorlatok alatt, az elektromágneses frekvencia is átalakul, ami kiáradt a gyakorlóból. Az alakuló pszichofiziológia kihat lelkünkre és elménkre. Évekkel később összekapcsolhattam a kabbalista megértést a tibeti bódhicsitta gyakorlattal. Mindkettő gyönyörűen formálja az emberi pszichofiziológiát, melyből származó erényét minden érző lény javára ajánlunk fel.

És valóban, bármilyen formára való fókuszálásnak pszichofiziológiai hatása van. Némely forma pozitív hatást vált ki, némely negatívát. Amikor erőszakos képeket látunk, testünk negatív állapotba vált át, ami az immunrendszer gyengüléséhez vezet. Az egészséget támogató neurotranszmittereink elnyomódnak. Amikor pozitív érzelmeket kiváltó képeket látunk, az immunrendszerünk stimulálódik, ez azt jelenti, hogy az endorfinok és bizonyos hormonok, mint az oxitocin aktiválódnak, és szerotonin kezd áramlani bennünk. A korai kultúrák hagyományosan a pozitív erők gyógyító gyakorlatára támaszkodtak. Habár, amíg a nyugati kultúrában mindenki tudja, hogy egy erotikus kép látványa egy határozott pszichofiziológiai reakciót vált ki a szemlélőben, addig az összes kép látványának a testre és lélekre kifejtett hatása még nem tudatosult széles körben.

D. S.: Kevés tudással rendelkezek a Kabbaláról, de mindig azt gondoltam, hogy a numerikus kapcsolatokhoz több köze van, mint az ábécéhez.

² Erről az útról számol be Gilah Yelin Hirsch a 2020/6-os Napútban, mely elérhető a www.naputonline.hu oldalon.

G. H.: Habár tudom, hogy minden betűnek van numerikus megfelelője, én sose használtam a betűket a numerikus értelmük alapján. 22 betű van, amiből öt használ különböző szóvégi formákat. Számok által képviselt betűk összetételben olyan egybevágó numerológiát biztosítanak, amit pozitív értelemben lehet tapasztalni. Ugyanakkor a betűk alakja fontos a vizualizációjuk kapcsán, mint például ahogy a nyolcadik „chet” nevű betű alakja kiad egy ajtó vagy kapu formáját.

ח

És ha úgy vizualizálsz a betűt, mint egy kaput, átkerülsz ebből a valóságból egy másik tudatba.

Azon betűk formái, amik Isten nevét, *Yehovah*-t betűzik héberül, jobbról balra *yod*, *heh*, *vav*, *heh*.

יהרה

Ha hosszirányban nézünk az írásra, egy templom építészeti vázlatát is megláthatjuk, mely felidézi azt, hogy az emberi test egy szent hely. Ha ereszkedő függőleges sorrendben írod le őket a *yod*-dal a tetején, a betűsor egy emberi test alakját adja ki.

יהוה

A fej (*yod*) a kupola, a vállak (*heh*), a gerinc és felső torzó (*vav*), alsó torzó, csípő és lábak (*heh*). A filozofikus gondolkodásunk teszi lehetővé a test templomként való elképzelését. Ha nem lenne testünk, nem lennénk képesek

2. KÉP: AIN SOPH, 1977 (OLAJFESTMÉNY. ÁTMÉRŐ: 61 CM)

olyasfajta viselkedésben részt venni, ami az idő múlásával, az elménk erejének felismerésén keresztül növelné bölcsességünket.

Úgy tartják, hogy ezeket a levélformákat eredetileg azért választották, hogy reprezentáljanak velük testrészeket, de végül jelentéssel rendelkező szavakká váltak. Egyszer csak én is azt vettem észre, hogy már én is ugyanolyan módon kezdtem el használni ezeket a betűket. Minden héber szó egy három betűs *shoresh*-sel (gyökér) kezdődik, amit több módon is ki lehet ejteni.

Például: héberül az együttérzésre használt szó: *rachaym* (ahol az első „a” egy /a/ a második pedig /ei/), egy három betűs szó, jobbról balra betűzve *resh*, *chet*, *mem*. Amikor a(z opcionális) diakritikus jelek (magánhangzók) más módon vannak elrendezve, a hangzás *rechem* (mindkét „e” /e/) less, ami anyaméhet jelent. Úgy is vélték, hogy az anyák együttérzése végtelen, és a legmélyebb is. Egy hasonló értelmezés létezik a tibeti buddhizmusban, ahol az anyaság a legszentebb szerepkör az összes közül, mivel egy anya szeretete teljesen feltétlen. Úgy is tartják, hogy úgy az ember, mint az állat, a sok-sok inkarnációnak tulajdoníthatóan egymás anyjának a különböző inkarnációja.

Hadd említsek még egy példát a héber a *zohar* szó értelmezésére, ami jobbról balra *zayin*, *heh*, *resh*-nek írandó, jelentése ragyogás és a Kabbalah központi könyvének címe. Az azonos betűk azonos sorrendben való megtartásával, de a magánhangzók átrendezésével a *zahir* szót kapjuk, ami elővigyázatos-t, légy óvatos-t jelent. Ez az ismétlés arra utal, hogy az ezoterikus információt a *zohar*-ban óvatosan kell kezelni. Nem is véletlen, hogy csak olyan 40 év feletti férfiaknak volt ez megengedett, aki komoly Tóra olvasási- és élettapasztalattal rendelkeztek. Igen, a tudás hatalom és bölcsen kell használni.

(...)

D. S.: A dolgok dualitása hogyan hat a művészi gyakorlatodra?

3. KÉP: ZOHAR / ZAHIR, 2005

(AKRILFESTMÉNY. MÉRET: 216×216 CM)

G. H.: Semmi sem létezik elszigetelve. A kapcsolatok kémiai kötése, elektromos vezetőképessége, gravitációs vegyértéke, pszichológiai visszacsatolása, vagy viselkedési hatása életet idéz meg. Az interakció ereje nélkül nincsen lét, ezzel entrópia és halál küszöbén lévő zűrzavaros állapot áll be. Úgy vélem, hogy az élet létezéséhez a felismerés és visszacsatolás kölcsönös folyamatának kell megtörténnie legalább e kettő meglétével.

A *Reflections of Events in Time* (Az idő eseményein való elgondolkozás, 1978), festményem alkotása során megdöbbenett a felismerés, hogy mint ha két DNS-szál biológiai keveréséből állt volna elő az *aleph*, a héber ábécé első betűje. Vallásos kabbalisták a fordított két *yod*-ot a felső és az alsó világ reprezentációjaként értelmezik, amit a *vav* gerince fog össze, hogy isten egységét képviseljék. Az *aleph*-et minden kabbalista az univerzum keletkezésének metaforájaként értelmezi. Az ábécé első betűjének formája és a két DNS-szál egymást metsző formája bizonyítékul szolgált a koncepciómra, hogy a visszacsatolás (kettősség) szükséges ahhoz, hogy élet jöjjön létre.

4. KÉP: AZ IDŐ ESEMÉNYEIN VALÓ ELGONDOLKOZÁS, 1978
(OLAJFESTMÉNY. ÁTMÉRŐ: 122 CM)

A sejtek viselkedésének megfigyelésekor felfedeztem, hogy az elektromos hullámon belül a sejteknek is beszélniük kell egymással. Ezt a tudósok szolitonnak nevezik. A kalcium jelenléte létfontosságú ahhoz, hogy ez a kommunikáció megtörténjen (Loewi 1999). És ha nem beszélnek egymással, amit „suttogás”-nak hívnak, nem tudnak átkelni a „rés csomópont”-on (sejtek közti űrön), következésképpen elkezdik magukat lezárni (Adey 1993). Ezt a viselkedést hívjuk ráknak, egy sejt lezárja magát, mivel nincs kommunikáció közte és más egészséges sejt között.

Hogy ezt a párhuzamot a pszichológia világába is átvihessük, az elkülönített embernek több személyiséget kell létrehoznia, ami olyan, mint az elme rákja

(skizofréniája). Egy nárcisztikus olyan valaki, aki nem képes megérteni, vagy viselkedésében kötődni bármihez, vagy bárkihez. És ettől lesz a társadalmi, vagy a politikai rák is. Hasonlóképpen tekinthetünk közösségekre, nemzetekre, országokra, amik visszautasítják a kaoszelmélet pillangó effektusának megértését. „Amikor egy pillangó Moszkvában csapdossa szárnyait, Buenos Airesben esik az eső”, tudatosítja bennünk a kaoszelmélet. Az elszigetelődési politika hívei nem veszik figyelembe az interakció egyaránt pozitív és negatív hatásainak elkerülhetetlenségét.

Az 1989–90-es években az északkelet arizonai Tonto Nemzeti Erdők 2700 méter magasan fekvő vadonjában töltöttem egy 16 hónapos magányos elvonulást. Miközben megfigyeltem a nagytestű emlősök viselkedését, azt éreztem, hogy mi emberek is csordás állatok vagyunk, és csak a csordán belül tudjuk hallatni a hangunkat, amit az angol nyelv olyan pontosan ad vissza: *only in a heard one can be heard*. Ezen elgondolás nemcsak a sejtek kommunikációjának szintjére, hanem a galaxisok működésére is levetíthető. Mind a parányi, mind az óriási részei a gravitációs erő által vannak összekötve. Az életet a kötődés jelenti. A héber szó az életre, *chayim*, többes számú, az élet előre elrendelt kettősségére utalva.

Az épp említett magányos elvonulásom alatt meghívást kaptam a Dalai Lama első tantrikus tanítására Dharamshala, Indiában. Így elhagytam a hegyi szállásomat, és átutaztam a hófedte Himalájába, ahol hat héten át ültem szerzetesek százaival a beavatáson. Azt kellett elképzelnünk, hogy egy kerek gömb, ami az együttérzést jelképezte, a „korona” csakrákon belép a testünk jobb oldali sejteibe, szerveibe, le egészen a nemi szervekig, majd visszaáramlik a bal oldali sejteinken, szerveinken keresztül fel a koronacsakráig, hogy onnan távozzon az univerzumba, ahol minden érző lényt táplál. Az extrém hideg ellenére meleg maradt a testünk a hő vizualizálásával. Arra is lettünk buzdítva, hogy törődjünk egészségünkkel, hogy ezzel másokat még jobban tudjunk támogatni a megvilágosodásuk útján.

Fordította: Németh Tamás

AVI ROTH
ÖRÜLJ SALOMÉNAK

Rácz Ráchel

A szent színészet

Bajor Gizi progresszív
és Tőkés Anna archaikus matriarchátusáról

„A kuruzslók, a varázslók, a nagy sámánok, az elhítek,
a ráolvasók, a bebeszélők fajtájából való volt.”

Kabdebó Lóránt

Richard Schechner *A performance – Esszék a színházi előadás elméletéről 1970–1976* című kötetének *Bevezetés az előadás poétikájába* című fejezetében többek között arról értekezik, hogy milyen rituális háttere, előzménye, szertartásos jellege van egy-egy színházi előadásnak. Ahogyan Walter Benjamin *A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában* című tanulmányában, úgy Richard Schechner is a művészetet (ezúttal kifejezetten a színházművészetet) a mágiára, a rituáléra vezeti vissza, olyan ősi törzsi jelenségekre térve, mint például a vadászportyák. A színészetet Schechner ahhoz a szellemi és fizikai transzformációhoz hasonlítja, amelyet a sámánok és varázslók alkalmaztak egy-egy szertartás alkalmával a vadászathoz kapcsolódó ősi rituálék során. Ezen típusú események során bekövetkezett megváltozott tudatállapot nem csupán az „előadóban” (sámánokban, varázslókban), hanem a befogadóban is megtörténik, sőt kifejezett cél, hogy ez a szellemi, mentális transzformatív állapot végbemenjen. Ehhez az átalakuláshoz különböző későbbi színházi stílust hoz példának.

A szerző szerint az előadásnak három különböző típusa van, az esztétikai, a rituális, illetve a társadalmi dráma. A sámán- és varázslókéltől kifejlődött színművészet pedig két fontos folyamattal rendelkezik világszerte, ez a „szent színészet” és a „karakterszínészet”. Ez a két procedúra mimetikus rítusok által jön létre.

Amíg a „karakterszínészet” inkább az edukációs, intézményesített színész-kultúra paradigmáit követi, az elváráshorizont és a konvenciók mentén, addig a „szent színészet” túlmutat ezeken, sőt meghaladja, ösztönösen lebontja ezeket. Ez a gesztus egyfajta megfoghatatlan, révület felé irányuló, rituálékban gyökerező manifesztációs keretben mutatkozik, két irányban. Az egyik, amikor az előadó korszerűsíti a beváltak titulált hagyományokat, ezáltal egy progresszív tematikát kialakítva, a másik eset ezzel ellentétben nem a haladó tendenciákat applikálja, inkább az ősi, misztikus dimenziókhoz nyúl vissza. A szándék azonban ugyanaz: túllépni az intézményes, edukációs alapokon és az elváráshorizonton. A jelen írás a következő pontokban a „szent színészetre” reflektálva a magyar színháztörténet két meghatározó varázslónőjét, Bajor Gizit és Tőkés Annát hozza példának paradigmatisz performatívumaik, mimetikus rítusaik vázolásával. Ahhoz, hogy közelebb kerülhessünk a korhoz, amelyben e két művész alkotott, nélkülözhetetlen az a társadalmi és kulturális dimenzió, ezzel analógiában a megváltozott ikonográfiai háttér, amelyben szertartásos

szerepformálásaik létrejöhetnek. Az értekezés a következőkben röviden kitér erre a kultúrtörténeti kontextusra, majd konkrét előadásokon keresztül alkalmazza a schechneri elméletet.

Az ikon és az „isten” – a színészkultusz rituális terei a 20. század első felében

A 20. század elején rohamos kiterjedést mutató urbanizáció és modernizáció teljesen új alapokra fekteti a társadalmi és a kulturális praxisokat. Az első világháború, a művészeti és a társadalmi forradalmak (például politikai forradalmak, avantgárd, emancipáció, feminizmus) paradigmaváltásra készítő hatása, az ateista gondolkodásmód mentén formálódó technokratizmus jelentős profilváltást kölcsönöz a társadalom, a kultúra, ezzel párhuzamosan az ikonográfia történetében. A tömegek korában, az egyre popularizálódó kultúrában két műfaj kerül dominánsan előtérbe: a színház és a film. Az első világháború után kialakuló tömegkultúra leginkább a színészek, sztárok mentén alakít új ikonográfiát, rituális, szertartásos tereket.

Az új, modern világban a vallás, az istenhit, és az ezekhez kapcsolódó egyéni (például ima, gyónás) és kollektív (mise, áldozás, különböző szakrális ünnepek) egyre ritkulnak. A szkepticizmus, a cinizmus emberi applikációival, a technokrata – és ezzel párhuzamosan az ateista gondolkodásmód – egyre nagyobb térhódításában, a zarándokutak és a templomba járás rítusának kiveszésében a mozik és a színházak veszik át az „istenivel” kapcsolódni vágyó ember befogadását és „feloldozását”. A közös film- és színdarabnézés párhuzamot mutat a rituális szertartás praxisaival. A modern, fogyasztói vagy éppen totalitárius rendszerek, társadalmak individuuma a 20. század első felében ugyanazt a „megváltás- és feloldozás-élményt” keresi a színészkultusz alakjaiban, mint amit korábban az ősi rituális karakterek, sámánok, eksztázisba merült varázslók. A nagy hatású színészegyeniségek csodálatot, áhítatot, transzélményt, megváltozott tudatállapotot közvetítenek.

A technikai médiumok által (fotográfia, film, hangfelvétel) számos ezekből a transzélményekből fennmaradt. Az 1910-es évek végétől külön foglalkozás alakul ennek a tendenciának, a színész- és sztárkultusz minél expresszívabb közvetítésére. A glamour fotósok, a still fotósok és a színházi fotográfusok szerte a világon arra szerződnek, hogy különleges világítástechnikájukkal, egyedi stílusvilággal és látásmóddal istenit csináljanak az emberiből. A következőkben a magyar színház-történet két meghatározó színésznőjének rituális tereiről, „szent-színész” játékműveiről, papnői szertartásairól értekezik fontosabb előadásaik mentén. Először Bajor Gizi progresszív matriarchátusa, majd Tőkés Anna archaikus matriarchális terei kerülnek bemutatásra. A két előadó tulajdonképpen ugyanazt a „megfoghatóságon túli”, az edukációs praxisú színművészetet, és a schechneri definíció szerinti „karakter-színészetet” túllépő, rituáléra irányuló, varázsló kultúrába illeszkedő esszenciát közvetíti, de egymástól nagyon eltérő nyelvi, szellemi, fizikális manifesztációban.

Bajor Gizi progresszív matriarchátusa

Az első világháborúval párhuzamosan nő történeti szempontból eltompul a „boldog békeidők” jóllakottsága és hófehérre púderezett lassúsága. Gyorsabb, ziláltabb ritmus kap érvényt. A szoknyák és a hajak megrövidülnek, a fehér

bőr szépségideálját a napbarnított tónus, a puha, húsos testképet a diéta szükségessége és a kisportolt fizimiska sztereotípiája váltja, s noha hazánkban ezek a tendenciák leginkább csak a '30-as évek közepére rögzülnek igazán, különböző előjelei, a változás szükségszerű variánsai megjelenni látszanak a színházkultúrában. A konvenciókat és paradigmákat meghaladó modern nő első hazai színházi közvetítői között van a színjátszás egy meghatározó egyénisége, Bajor Gizi, akinek színészi gesztusai, mimetikus rítusai több szempontból formabontók. Bajor a kortárs drámairodalmi előadásokon nagy sikert arat, a klasszikusokkal eleinte azonban adaptációs nehézségekbe ütközik, ugyanis a konvenciókat felülíró, az addigi elváráshorizonton merőben túlmutató stílusban közvetíti. Erre példa az 1918-as Nemzeti Színház Shakespeare-előadás, amelynek progresszív Júliája forradalmian új, a korszak heroikus „nagykalapos primadonnáitól” drasztikusan eltérő. Major Tamás a következőképpen ír a korszak haladó színházkulturális aspektusait a konzervatív Nemzeti Színházba ékelő, Hevesi Sándor által rendezett performatívumáról:

A Nemzeti Színházban eddig nem látott jelenség, törékeny alakjával, testi-lelki fürgeségével, gyönyörű csengő hangjával, elbűvölő, kifejező tekintetével, ellenállhatatlan humorával. A nagyok közt egy kislány, aki mohó kíváncsisággal fürkészi az életet, s az embereket, hihetetlenül fogékony az élet fonákságaira. A tehetségesek, az új utat keresők boldog szeretettel fogadják. A hivatalnokok nem szeretik. Modern darabokban mindjárt nagy sikert arat, de a Rómeó és Júliában megbukik, és természetes. Partnere, a kitűnő Beregi Oszkár az előző korból maradt itt. Különböző hangszereken játszanak, egymástól teljesen eltérő ritmusban.¹

Bajor Gizi paradigmaváltó rituális terei a provokációban kapnak leginkább érvényt az olyan kortárs drámairodalmi előadásokon, amelyek során nad-rágszerepeket, gyermek, angyali, esetleg nemtelen figurákat alakít. Ezek az előadások viselik magukon azt a határozott irányváltást, amely a korszak nőképének átkereteződésére reflektálnak. Ide tartozik többek között Lizi (*Gyermektragédia*, 1920), Cupido (*A holicsi Cupido*, 1921), Kerubin (*Figaro házassága*, 1922), Viola (*Vízkereszt, vagy amit akartok*, 1923), Sió (*Balatoni rege*, 1923), Puck (*Szentivánéji álom*, 1924), Johanna (*Szent Johanna*, 1924), Jani (*Romlatlanság*, 1924), Fruzsina (*Zenebohócok*, 1925, *Húsvéti vakáció*, 1926), Johnny (*Szenzáció*, 1929). Amint egy korabeli kritika írja:

A zseniális jelzöt nem szabad könnyelműen osztogatni, de most valóban nem mondhatunk mást, mint azt, hogy a *Romlatlanság* egyike a legzseniálisabb jeleneteknek, amiket az utóbbi időben láttunk. A főszerepet, a Jani gyereket Bajor Gizi alakítja páratlan művészetel. Bajor Gizi ebben a darabban tehetségének egész gazdagságát megmutatja. Egyik pillanatban pajzán, a másikban csendes, jól nevelt kis úrigyerek, aki ha kell kacag, ha kell sír, de mindent olyan kedvesen, olyan művészetel, hogy valósággal káprázatba ejti a nézőt.²

Az imént példának hozott a szerepformáláson túl, inkább egyfajta át-szellemült rítusba fordult előadások minden esetben a commedia dell'arte

¹ Bajor Gizi halálának negyedszázados évfordulójára. *Kritika*, 1976/ 2. 18.

² Heltai, Zilahy, Hegedűs Gyula, Kosztolányi, Békeffy írták a Vidám Színpad új műsorát. *Színházi Élet*, 1924/ 13. 25.

és a commedia dell'improviso tendenciáiból merítkező improvizáció is kiégyesítette. Erre eset Bajor Gizi ikonikus narancsevő-performatívuma. Ebben jelenti ki:

Én most vakációzom és úgy eszem, ahogy nekem tetszik! – jelenti ki Germaine néni legnagyobb rémületére és felharapja a narancsot az egyik végén, a lyukba mutatóujját dugja bele tövig és az így támadt résen keresztül boldogan szívja ki a gyümölcs édes levét³

Bajor Gizi titokzatos, játékos, provokatív, multi-dimenziós, alkalmanként androgün előadásai művészi beskatulyázhatatlanságára, kiismerhetetlensége reflektálnak. Amíg a színháztörténet és a kollektív kulturális köztudat a mai napig a klasszikus, nagy drámai hősnők mentén definiálja színészkirálynői profilját, valójában az ezeket egy progresszív irányba meghaladó, az elváráshorizontot túllépő „szent színészi” megnyilvánulásaiban kimutatható igazán sámáni, varázslói adottságokkal rendelkező rituális jellegű művészete.

Tőkés Anna szertartásos matriarchátusa

A Jászai Marit követő színésznemzedék, a nagy elődök színjátszási hagyományait folytató, mégis az elváráshorizonton és a konvenciókon túllépő színésze egyéniség Tőkés Anna, aki már legelső fellépései alkalmával súlyos tragikákat, matriarchátusokat jelenít meg a színpadon. Külsőségekben ugyan egy jóval megszokottakhoz igazodó keretben mutatkozik (legalábbis az imént említett Bajorhoz képest mindenképpen), szellemiségben, átlényegülésben azonban varázslói, rituális erejű performatívumokban gazdag, amely szintén meghaladja az intézményesített drámai hősnők paradigmáit, egy sokkal ösztönösebb, intuitívabb, ősi misztikára reflektáló metódusban. Tőkés Anna előadásait tekintve kevésbé színjátékról, mint inkább rituáléről, szertartásról beszélhetünk. Bános Tibor az alábbiakat nyilatkozza:

Már kora délután megjelent öltözőjében, az előkészületekhez két-három órára volt szüksége. Az utcáról képtelen lett volna színpadra lépni. Ösztönös színésznő volt, akinek az alkotás bonyolult folyamatát végig kellett járni, sőt szenvedni. Órá valóban illett, hogy minden előadás előtt átváltozott.⁴

Rituális matriarchátusai két irányban mutatkoznak. Az egyik tendencia mentén anyagi és szellemi fölény egyaránt megjelenik. Ide kapcsolódva említhetjük többek között a *Bánk bán* Gertrudisát, a *III. Richárd* Erzsébet királynéját, a *Lear király* Goneriljét, az Elektra, Lady Macbethjét, Phaedrát, Elgát, vagy Bernardát. A másik tendencia által egy nem társadalmi ranghoz kapcsolódó, nem anyagi javakban bővelkedő, sokkal inkább egyfajta szellemi, erkölcsi, etikai uralkodónői minőség csatornája Tőkés által *A tanítónő* Tóth Flóriája, vagy a *Bakaruhában* Vilmája. Ez a két figura letisztult, puritán lényegében mediál olyan szellemi rangot és morált a színésznő transzformációján keresztül, amely túlmutat a konvencionális társadalmi normákon, egyfajta erkölcsi tanítást is jelképezve. Kabdebó Lóránt szerint Tőkés Anna:

...kialakította a sajátos védőpáncélját: a méltóságot. (...) A természet koronája az asszony, és különösen azok az asszonyok, akiket ő alakított, egy mély-

³ Hogy eszi a narancsot Bajor Gizi. *Színházi Élet*, 1927/ 19.

⁴ Bános Tibor: Színészmúzeum. Tőkés Anna. *Film Színház Muzsika*, 1978/ 5. 13.

séges forrás fenekéről robbantva ki figuráit, mint gejzíreket. Ő nem fogalmazta a szerepeket. Kialakította magából.⁵

Tőkés Anna matriarchális rituális terei minden esetben valamilyen méltóságot, szellemi fölényt, magasabb rendű hatalmat reprezentál, anyagi, vagy éppen szellemi javak szolgálatában és bőségében. A méltóság nem összetéveszthető ugyanakkor fölénnel, daccal, vagy öncélúan kijelölt magasabb rendűséggel. Előadásai, karakterei valamilyen magasabb rendű cél szolgálatában állnak. Dayka Margit a következőképpen nyilatkozik a művész transzformatív, szertartásos vonásairól:

Tőkés Anna eszményi játéka fölemelt, lelkiileg feltöltött, mintha hegy-csúcsra érkeztem volna, úgy éreztem, tárgult tudóval szívom magamba a friss levegőt. Az ő Gertrudisa és Lady Macbethje örökké felejthetetlen számomra. Az a meggyőződés, hogy a legnagyobb angol Shakespeare-színésznővel vetekedett.⁶

Tőkés Annát 1962-ben betegsége kényszeríti távolságát a színpadtól. Alkotási vágya, transzformációra hajtó spirituális, rituális ereje azonban arra sarkalja, hogy legfontosabb performatívumainak monológjait albumon rögzítse. Így készül Vámos László rendezésében, a Hungaroton kiadásában a *Vastaps! Tőkés Anna* című lemez. Ezen ezt nyilatkozza a művésznő:

A hosszadalmas betegség, a kényszerpihenő legnehezebb óráiban tértek meg újra és újra hozzám az ábrázolt alakok. Sok Shakespeare-szerepet játszottam, s nagyon sok forró estén Lady Macbeth, a Hamlet Gertrudja, Erzsébet királyné – a halhatatlan szöveg muzsikált bennem, shakespeare-i szenvedélyek viharzottak körülöttem. A valamikori Ophélia, akit megformáltam, a tébolyba rohanó Lady Macbeth, a gonosz Goneril...⁷

Kísértetiesen átlényegült, mindent átható, döbbenetesen előadásmód jellemző ezekre a Tőkés-adaptációkra, amely mintegy időkapcsolaként őrzi egy grandiózus varázslónő hagyatékát. Tőkés Anna a XX. századi színművészet egyetemes érvényű alakja, aki a színművészet helyett rituálét varázsolt a színpadon. A technikai médiumok által fennmaradt matriarchális terei a mai napig megdöbbentő hatást gyakorolnak a befogadóra.

Záró gondolatok

A XX. századi magyar színháztörténet két meghatározó, paradigmatiszónőjének színpadi megnyilvánulásait elemezve megállapítható, hogy Bajor Gizi és Tőkés Anna eltérő eszköztár segítségével, de ugyanazzal a formabontó ösztönös szándékkal van jelen performatívumaiban. A két előadónál ugyanazt a „megfoghatóságon túli”, az edukációs praxisú színművészetet, és a schechneri definíció szerinti „karakterszínészetet” túllépő, rituáléra irányuló, varázsló kultúrába illeszkedő esszenciát közvetítik, de nagyon eltérő nyelvi, szellemi, fizikális reprezentációs keretben. Amíg Bajor Gizi egy játékos, olykor provokatív, improvizatív, progresszív, a XX. századi kultúrtörténeti kontextusok markáns

⁵ Kabdebó Lóránt: Jegyzet Tőkés Annáról. *Kortárs*, 1980. 5. 766.

⁶ Gách Marianne: 23 kérdés Dayka Margithoz. *Film Színház Muzsika*, 1975/ 31. 9.

⁷ A négyszázadik születésnap. Írók, művészek Shakespeare-ről. Tőkés Anna: Tiszteletadás a zseninek. *Film Színház Muzsika*, 1964/ 16. 5.

applikációival haladja meg az elváráshorizontú hazai színművészeti metódusokat, addig Tőkés Anna sokkal inkább egy archaikus, misztikus, a sámán-kultúrára radikálisabban reflektáló attitűddel. Fizikai reprezentációt (fizimiska, mimika, jelmez) tekintve, Bajor Gizi előadásai hitelesen illusztrálják látványban is a progressziót (nadrágszerepek, eszköztelenségre és letisztultságra törekvő ruhakollekciók, rövid haj), Tőkés Anna rituális, szertartásos dimenziói egy archaikus, klasszikusan korhűsége irányulva. Mindkét alkotó előadásaira jellemző a talentum, és művészi képességek, adottságok rendkívül intuitív manifesztációja, amely minden esetben mágikus, amely a befogadókban transzformatív hatást eredményez.

Bajor Gizi és Tőkés Anna formabontó előadásai a szabályokat, a rögzült és bevált paneleket, konvenciókat ösztönös átlényegüléssel és átszellemüléssel lépik túl. Reprezentáció helyett színházi megnyilvánulásaira a manifesztáció a jellemző. Ez a tendencia analógiában áll a Richard Schechner által használt „szent színészet” terminussal, amely a „karakterszínészet” bevált kódjain, rögzült sémáin, elváráshorizontot kielégítő keretrendszeren kívül helyezkedik el, egy sokkal komplexebb és magasabb szintű, rituális színházi előadás helyett inkább eseményszerűséget eredményezve.

Szakirodalom

- Escher Károly, Vajda Miklós: *Bajor Gizi*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1958.
- Színészarcok a múltból*. Szerk. Illés Jenő. Budapest, Gondolat Kiadó, 1968.
- Richard Schechner: *A performance – Esszék a színházi előadások elméletéről 1970–1976*.
- Galsai Pongrácz: *Bajor Gizi játéka*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971.
- A jel tudománya*. Szerk. Horányi Özséb, Szépe György, Budapest, Gondolat Kiadó, 1975.
- Panofsky, Erwin: *A jelentés a vizuális művészetekben*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1984.
- Bazin, André: *Mi a film? – Esszék és tanulmányok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002.
- Az ikonológia elmélete. Szöveggyűjtemény az irodalom és a képzőművészet szimbolizmusáról*. Szerk. Pál József, Szeged, JATEPress, 1997.
- Vendégségben Bajor Gizinél*. Szerk. Gajdó Tamás, Budapest, PIM – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 2021.

Bánki Éva

Egészen

Minden sejtem a halottaké.
Ha a sejtjeimet kifeszítenék,
egy végeérhetetlen szőlőnc lennék
óceántól óceánig: nyögések, sóhajok,
parancsok, emlékek zagyva keveréke.
Életvonal – szakadatlan és szörnyűséges.
De enélkül nem tudnám befűzni a cipőmet.
Nem látnék, nem fáznék, nem hallanék,
és nem üzenhetnének a halottak senkinek.
Ám van-e értelme milliószor látni a napfelkeltét?

A fénynek nincs története

Június

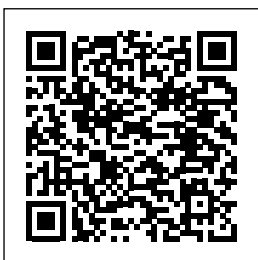
Az úszás a legörültebb sport.
Szétnyílsz, mint a víztükörré dobott virág,
miközben – karokat szét! lábakat szét! –
hajtod magad előre a szeretkezés ősi mozdulatával.
A partról csak egy vicces nénit látnak
színes fürdősapkával, miközben alattad, melletted,
benned zihál a tenger. És ő megjutalmazza odaadásod.
Azért halok bele – ugyanúgy, mindig –,
hogy próbára tegyem. A tenyerén hordoz-e,
vagy ennél is mélyebben, jobban szeret.

Akkor

A kardvirágok is leteszik a fegyvert.
Ne keresd a csalódást!
A szél kisimítja az ösvényeket,
a fény végigcsorog a bokrok közt,
folyik-folydogál, majd kortyol a szélből jókedvűen.
Nincsenek törvények egy ilyen elhagyott kertben –
és nincs bánat, és nincs sérelem,
pedig a vállad mögül sértődött árvácskák figyelnek.
Elvarázsolt unokahúgok, csöpp halálfejek.

Infinitív

Nincs hely, nincs idő
se ülni, se állni, se ölni.
Annyian vagyunk az utcán, a strandon,
a mozgólépcsőn, hogy megrándulok
mások vágyaitól, a repülőgépen is
a többiek álmait álmodom, a félelmeikből
lakom jól, az ujjuk, a talpuk, a nyakszirtjük vagyok,
a történetüket folytatom. Eszem, iszom, alszom,
ütök és csókolok. Észrevétlenül csak meghalni tudok.
No nézd! A sorban már egy másik Éva mosolyog.

AVI ROTH
ÁRVA MADARAK

Benkő Ildikó

Élettánc

Némán cipel, mindegy, frissülést vagy betegséget, életet vagy halált. Szűkül az alagút, egy molekula fér át, terhétől válik, fordul, sodródik tovább. Nem érzelkel mást, csak nyomást, szorongató tömeget. Senkit nem ismer az előző körökből. Irdatlan örültet képzél, aki rabszolgaként hajt kicsit, nagyot, akiket, mondják, ő alkotott. Egy nap, mondják, a külső mozgás évnek tűnő árapálya. Ezernél több forduló naponta, egyszer számolta. 120 napig kell túrni. Az ügyesek apálykor a tágulatokba akadnak, összetapadnak, idő előtt kikötnek. Néha igyekszik közülük kerülni, de mindig messzi taszítja az ár.

Ha, mondjuk, egy rozsdás szögnek hála, elhagyhatná pályáját, alvadás előtt még – kis szerencsével – látná, hogy a sejtek, melyeket táplál, összebeszélnek, szervek, mondják, mind csodákra képesek: pumpálnak, oldanak, kötnek. És, hogy az összesűgők a többivel is egygyé szövődnek. A nagy test, aki csupa dolgát tévő, összefogó részből áll, már szabadon bomolhat vagy fonódhat egybe a többi óriással és a távollal. Ott zöld, fehér, barna erek indáznak a földbe és fölfelé, a legkisebbtől a legnagyobbakig, a zöld szirmok a hajszálerek csúcsán, oldalán tisztítanak, gyógyítanak és vizet ontanak az égbe. És felhőt hajt a szél. És az égből eső víz ragyog, mint a kristály, áztatja a földet, táplálja, megtölti a lényeket, ők is egymást. És lebegnek a lelkek egymás felett.

Turai Laura

A kereszt szimbolikája Pilinszky János és Simone Weil gondolatvilágának kettős motívumrendszerében

A kereszt ősidők óta útmutató, alapvető szimbólum. A nap-motívummal együtt a teljesség kifejezője. Annál is inkább fontos a kör és nap-motívum jelenléte, mivel ismeretes, hogy az úgynevezett András-kereszt csak a XX. századtól volt egységesen használatos Krisztus keresztjeként, előtte az egyenlő szárú változat is élt¹. Az egyenlő szárú kereszt pedig egyértelműen idézi a kör teljességét, ahogyan már az ókori Egyiptomban is találkozhatunk vele. Ennek az eredeti szimbólumnak a vizsgálata során szem előtt tartjuk Ricoeur azon kijelentését és iránymegjelölését, mely szerint: „a szimbólum (...) szemantikai szempontból olyan felépítésű, hogy egy jelentést egy másik jelentés segítségével eszközöl; egy elsődleges, betű szerinti, világi, gyakran fizikai jelentés utal benne egy átvitt, szellemi, gyakran egzisztenciális, ontológiai jelentésre, amely ezen a közvetett jelölésen kívül semmilyen módon sem adott. A szimbólum éppen azért gondolkodtat el, igényel interpretációt, mert többet mond, mint amit mond, s mert sohasem szűnik meg még több mondanivalót adni.”²

A kereszt vízszintes és függőleges ága átöleli az univerzumot, de nem pusztán irányjaiban meghatározó, hanem az univerzum felépítésében, alkotóelemeiben is benne rejlik. A makro- és mikrokozmoszban a kereszt egyaránt a folytonos elágazások, a növekedés lenyomataként nyilvánul meg. Összekötőkapocs és érintkezési pont, a világot átölelő hatalmas ábra tehát, ugyanakkor pedig kínzóeszköz. Krisztus keresztrefeszítésében e két ág a vízszintesben az emberi horizontot, a függőlegesben pedig a végtelen isteni szeretetet szimbolizálja. Így épül fel a megváltás, középpontjában a kegyelem kicsiségébe sűrített és végtelenített metszéspontjával a kereszténység alapjelét rajzolva meg.

Jankovics Marcell „a fa mitológiáját” kutatva a legősbibb kultúrákból, hiedelmekből kiindulva járja körbe a fa rendkívül gazdag szimbólumvilágát³ és felhívja rá a figyelmet, hogy a fa mint a kereszt alapanyaga nem pusztán anyagában, de etimológiai kapcsolódást is jelent a kereszt fájához: a „fáj, fakad” szavakban pél-

¹ vesd össze: Haag, Herbert, *Bibliai lexikon*, Bp., Apostoli Szentszék, 1989, 952.

² Ricoeur, Paul, *Struktúra és hermeneutika = A posztmodern irodalomtudomány kialakulása, Szöveggyűjtemény*, szerk. Bókay Antal, Vilček Béla, Szamosi Gertrúd, Sári László, Bp., Osiris, 2002., 199.

³ Jankovics Marcell, *A fa mitológiája*, Debrecen, Csokonai, 1991

dául⁴. Így megtudhatjuk azt is, hogy a fának szinte minden kultúrában lelke van: „Egy thai buddhista ugyanúgy nem törne le egy élő ágat, mint ahogy egy ártatlan ember karját sem törné el.”⁵ Ugyanakkor a fa megjelenik mint az Idő szimbóluma⁶ és a szerző kitér a fára mint a költői animizmus hatalmas forrás-képére⁷, ikonikus megjelenésére, ahogyan az Petőfinél és József Attilánál különösen nagy jelentőséggel szerepel⁸. A szerző rávilágít arra is, hogy az ószövetségi példázatban „Izsák is, mint ahogy Jézus a keresztet, maga cipeli az áldozati tűzrakáshoz való fát.”⁹ A szeretet fája tehát már az Ószövetségben is feltűnik mint a tűzrakás, a láng, az isteni szeretet gyűjtősa. A Pilinszky-féle látomásos és misztikus költészet kapcsán azonban még izgalmasabb az az egyetemes ábrázolás, melyben a fa mint világfa, életfa a világ tengelyét alkotja. Elég Buddha fájára, a Bodhi-fára gondolni (szent fügefá) a buddhista mitológiában, ahol buddhát a megvilágosodás érte: „A legendás Buddha-életrajzokban a Bo-fa égig érő fává nő. Már a megvilágosodás legendája is egy olyan ősi képzetben gyökeredzik, mely szerint a kiválasztott képes a világfa mentén ég és föld között közlekedni.”¹⁰

A kereszt képe erőteljesen megmutatkozik népmesei elemként az életfa ábrázolásában. A hősnek „fokról fokra”¹¹ kell az akadályokat legyőznie, hogy az életfa tetejére eljusson. Pilinszky János költészete éppígy a meredeken halad fölfele, egyfajta megtisztító erejű benső lelki drámának a gyökereit keresvén, melynek útjára, meredekére a keresztt vizet fel. Szabó Ferenc pontos megfogalmazásában: „Túl a téren és az időn, ebben a széttört világban valami szakrális dráma elemeit gyűjtögette (‘megnevezve’ a dolgokat, lényeket, állapotokat: ‘Dichtung ist werthafte Stiftung des Seins’, Heidegger). Túl a naturalizmuson, de túl a szürrealizmuson és a mai abszurd drámán is, a szakrális cselekmény ‘valódi állítmányának meredékét’ kereste, vagyis a transzcendens történetét, amelyet a mai színház már nem érez és nem érzékeltet.”¹² Állandó feladatának tekinti: feljutni az életfa tetejére és fokról fokra kapaszkodni fel a teljesség birodalmába, téve mindezt a krisztusi megváltó szenvedésen keresztül.

Simone Weil a szenvedés által felemészítve az anyagtalanságon át emelkedik a légtér teljességébe. Ahogy egyik XXI. századi méltatója, Laure Adler írja monográfiájában: „Mint hogyha a szenvedés kegyetlensége fölemelte, anyagtalanná alakította volna”¹³.

⁴ Ehhez lásd még Sztár Katalin tanulmányát a kert-motívum és az Apokrif kapcsán: Sztár Katalin, *A rejtőző megmutatkozása, Vers – ritmus – szubjektum, Műértelmezések a XX. századi magyar líra köréből*, szerk. Horváth Kornélia, Sztár Katalin, Bp., Kijarat, 2006, 332.

⁵ Uo., 18.

⁶ Uo., 7.

⁷ Uo., 18.

⁸ lásd: Petőfi, *Beszél a fákkal a bús őszi szél*; József Attila, *Fák*

⁹ Jankovics, i. m., 82.

¹⁰ Uo., 94–95.

¹¹ lásd *Fokról fokra* címen megjelent ciklusát

¹² Szabó Ferenc, *Pilinszky János = Sz. F., „Csillag után”, Istenkeresés a modern irodalomban*, Bp., Távolatok, 1995, 113.

¹³ Adler, Laure, *L’insoumise*, Párizs, 2008 178.

Nem véletlen a kereszt-keresztül etimológiai összefüggése. Simone Weil *Amerikai naplójában* egy mesét idéz föl, melyben a szegény cipészlegénynek hét esztendőn keresztül kell vándorolnia, hogy a királykisasszonyhoz érjen. Pilinszky összefoglalásában olvashatjuk a történetet¹⁴. A hős a továbbhaladásért először elkezdi kivágni maga előtt a fákat és növényzetet, majd mikor egyszer egy vadállat megtámadja és fára mászni kényszerül, felötlik benne a gondolat, hogy mi lenne, ha a fák tetején haladna tovább. Pilinszky a következő megjegyzést fűzi a Weil-meséhez: „A mese misztikus jelentése nyilvánvaló. (...) A bűnök fölött kell hát átkelnünk. Keserves, lassú út ez – de járható. Valóban haladunk, s célhoz is érünk a végén.”¹⁵ Talán az se véletlen, hogy Gustave Thibon, a jóbarát, műveinek egyik gondozója éppen a fa-metaforát használja Weil beszédének jellemzésére: „Az Evangéliumot magyarázta, s úgy beszélt, mint ahogy egy fa ontja gyümölcsét, szavai nem tolmácsolások voltak, leplezetlenül és teljességében mutatták meg őt számomra.”¹⁶

Sajátságos színezetet ad ez utóbbi idézetnek Frye *A kritika anatómiájában* megfogalmazott tétele, mely egyúttal az emberi és isteni archetipikus elméletét képezi le. Frye az „apokaliptikus képiség” kifejezést használja, mely jelző különösen adekvát lehet Pilinszkyt illetően. Frye a növényi világot a kert-motívummal hozza egybe, ezen túl pedig az „Egy (Élet)Fával”. A kategóriák felépítése után pedig meglepő konklúzióra jut: „„Krisztus” fogalma azonosságban egyesíti valamennyi kategórát.”¹⁷

A fa-motívum a keleti filozófiákban a gerincoszlophoz kapcsolódik. Ahogy a népmesékben a hősnek egy külső fát kell megmásznia célja eléréséhez, a Rig Véda nem exteriorizálja a szimbólumot, hanem belülről, a gerincoszlopból kiindulva ragadja meg a skambha-oszlop képében: „a skambha-oszlopot a gerincoszloppal azonosítják, a „világ közepét” pedig testük egy benső pontjában (a „szívben”) vagy tengelyében (a cakrákon átmenőben) találják meg.”¹⁸

Simone Weil állandó jelleggel merít a tudományos gondolkodásból, s ez misztikus irányultságában is nagy szerepet játszik. Magasfokú intelligenciájú és rendkívüli éleslátású reflexióit vizsgálva mélyen megélt műveiben felépül előttünk egy sajátos törekvés a kereszt geometriájának megalkotására. Ez az aspektus különösen nagy hangsúllyal van jelen írásaiban és mintegy vázát adja keresztény filozófiájának egy olyan kereszténység mellett téve hitet, mely egyúttal visszaadja a fogalom eredeti értelmét, azaz univerzalitását. Weil kereszt-teóriája nem alapgondolatában, hanem interpretációjában és hangsúlyaiban bizonyul eredetinek és számunkra izgalmasnak, lehetővé téve ezáltal, hogy jobban megértsük mind a filozófusnő, mind a költő gondolatvilágát.

Simone Weil az Egyház küszöbéről a szó szerinti kereszténységnek olyan fokára jut, hogy ki meri jelenteni: Krisztus megtestesülése nem a feltámadás-

¹⁴ Pilinszky János, *Publicisztikai írások*, Bp., Osiris, 1999, 538.

¹⁵ Pilinszky, *Publicisztikai, i. m.*, 539.

¹⁶ „Elle commentait l’Evangile, sa bouche parlait comme un arbre donne son fruit, ses mots ne traduisaient pas, ils la versaient en moi nue et totale.”, Adler, *i. m.*, 147. (ford. T. L.)

¹⁷ Frye, Northrop, *A kritika anatómiája*, Bp., Helikon, 121.

¹⁸ Eliade, Mircea, *A jóga, Halhatatlanság és szabadság*, Bp., Európa, 1996, 148.

ban, hanem a Kereszten bekövetkezett halálában éri el csúcspontját¹⁹. Csak a szenvedés által juthatunk Istenhez, a krisztusi szögek segítségével – ahogy azt Vető Miklós megfogalmazza: „A hegy feje a szükségszerűség egésze, tér és idő teljessége, mely a lélek középpontjába fűrődik. Ha a lélek ezek után továbbra is Isten felé irányítja szeretetét, a szög titokzatos módon lyukat üt a teremtés egészén, a lelket Istentől elválasztó tömör akadályon keresztül, s a lélek akkor elérheti Istent. Ily módon teljeseedik ki a dekreáció és annak célja: ha a lélek eléri Istent, Isten folytathatja örökkévaló mozgását önmaga felé.”²⁰

Pilinszky számára szög és kereszt alapvető motívumokká válnak, középpontját adva költészetének. A költő azonosul a krisztusi passióval, s „a világ közepébe kalapált szeg” és a „tűhegyre szúrt pillangó” képe meghatározó elemei lírájának, melyek tengelyként és örökös megújulási forrásként szolgálnak.

Amíg Pilinszky a kereszt evidenciájában él látomásokba feszítve a nap mint nap megélt tapasztalást, addig Simone Weil újra és újra lebontja és felépíti koncepcióját a legtisztább valóságot keresve. Ehhez megint csak a legósibb írásokhoz folyamodik. Pilinszkynél látomás és költészet valamiképpen egyet jelent. Tüskés Tibor szól erről monográfiájában: „Költői nézőpontját ‘misztikus pozíciónak’ nevezi. ‘Módszere’ nem a leírás és a részletezés, hanem a kimondás, az azonosulás. Megint a legegyszerűbb példával élve: a fa szót sokan leírják, jelentését mindenki ismeri. De a költőnek úgy kell versbe emelnie, hogy amit leír, azt pontosan lássa és érzékelje, s akkor a papíron megjelenik az. Ez az a bizonyos misztikus pozíció – írja Pilinszky –, mely leírás és megközelítés nélkül, az egyszerű kimondás formájában, a legelemibb fokon ragadja meg a valóságot, és aztán már a részletezés ebből az elemi magból nyeri az erejét. Nem pedig abból, hogy egy gazdagsággal akarja megközelíteni a mozdulatlan magját a dolgoknak.”²¹ Dekreáció („önvisszateremtés”, Weil szóalkotása) és kereszt elválaszthatatlanul kapcsolódik írásaiban kimondva-kimondatlan. *Füzeteiben* Weil a szenvedésről úgy beszél, mint a teremtés megbomlásáról: „Isten és ember közeledése maga a teremtés miatt, a látszat és a lét (être) és a látszat (paraître) közötti szakadék miatt tiltott. *Upanisadok*: Az istenek nem akarják. A teremtés szétbomlását jelenti és a teremtés a szenvedésben bomlik szét.”²² Pilinszky a teremtés szétbomlását kutatja, tárja elének a pórússok kinyagyításában éppúgy, mint egy lélekállapot egyetemessé nagyításában a szenvedés, pusztulás fokozatait képezve le. A költő a valóságot csak a megédesített, átalakított szenvedésben tudja ugyan tetten érni, de viszonya a szenvedéshez evidenciaként van jelen, nem kutatja elkerülhetőségét, hanem felhasználhatósága megfellebbezhetetlen erőforrásként rejtőzik a versek mögött. Nem lép ki a kereszt és kereszténység vonzásköréből sem, csak Weil által. A filozófusnő

¹⁹ Vető Miklós, *Simone Weil vallásos metafizikája*, Párizs, L’Harmattan, 2005, 95.

²⁰ Vető, i. m., 97.

²¹ Tüskés Tibor, *Pilinszky János alkotásai és vallomásai tükrében*, Bp., Szépirodalmi, 1986, 163–164.

²² „Le rapprochement de Dieu et de l’homme est défendu par la nature même de la création, par l’abîme entre l’être et le paraître. Upanishad: les dieux ne le veulent pas. C’est défaire de la création, et elle se défait dans la souffrance.”, Weil, Simone, *Oeuvres Complètes*, éd. André A. Devaux, Florence de Lossy, I, Mayenne, Gallimard, 1988, 854. (ford. T. L.)

viszont meglepő gyakorisággal idézi a keleti tanokat, melynek elemzése a róla szóló szakirodalomban is csekély volumenű. Ha kézbe vesszük *Füzeteit*, láthatjuk, hogy nem kevesebbszer referál az ősi keleti forrásokra, mint magára a Bibliára. A szenvedés kapcsán a passzivitás ideológiáját is innen meríti, s minden valószínűség szerint az „engagement immobile” példája is ezekre az írásokra vezethető vissza filozófiájában. Az a tény is, hogy a szenvedést a valódi bölcsesség és tapasztalás egyetlen módjának tekinti, szintén ezen forrásokból eredeztethető: „A testi szenvedés (és nélkülözés) a bátor emberek számára a lelki próbája. De létezik jobb fajta felhasználása. Hogy ez ne számomra történjék. Hogy az emberi nyomorúság érzékeny tanúságtétele legyen. Hogy teljesen passzív módon viseljem el. Bármilyen történjék is velem, hogyan tudnám a szerencsétlenséget túlságosan nagynak találni, hiszen a szerencsétlenség marása és a megaláztatás, melyre ítélt, lehetővé teszi az emberi nyomorúság megismerését, mely minden bölcsesség ajtaja, átjárója. De a gyönyör, a boldogság, a jólét, hogyha az ember képes bennük felismerni mindazt, ami kívülről ered (a véletlenből, a körülményekből), ugyanúgy az emberi nyomorúságról tanúskodnak. Ezt is felhasználni. Milarépa és a táplálék.”²³

A weilli koncepció szerint amíg az ember nem képes a világtól való elszakadásra, a szenvedés megrontja. A dekreáció fontossága itt nyilvánul meg igazán: igazi dekreáció nélkül nem lehetséges megváltó szenvedés sem. Ennek útját keresi Keresztes Szent János „sötét éjszakájában” éppúgy, mint az egymás mellé állított Szent Katalin és Upanisad-idézetekben: „A kétkeresztes Szent János-i ‘sötét éjszaka’. Az egyik vezeklőnek, a másik megváltó szenvedésnek felel meg.”²⁴; „Sziénai Szent Katalin. A világ javai olyanok, mint a virágok, melyek csak addig szépek és illatoznak, amíg le nem szedik őket. Lásd. „Az elszakadás által örömezem.” (Icâ-Upanishad, I.)”²⁵. Ez az elszakadásra való törekvés pedig nem más Simone Weil szellemében, mint a kereszthordozás abszolutizálása. Az *imitatio christi*hez mind Simone Weil²⁶, mind Pilinszky előszeretettel fordul, így a klasszikussá vált *Krisztus követéséhez* és Keresztes Szent János műveikhez. A kereszthez való feltétlen ragaszkodás és a Szent János-i tanítás

²³ „Les souffrances physiques (et les privations) sont souvent pour les hommes courageux une épreuve d’endurance et de force d’âme. Mais il en est un meilleur usage. Qu’elles ne soient donc pas cela pour moi. Qu’elles soient un témoignage sensible de la misère humaine. Que je les subisse d’une manière entièrement passive. Quoi qu’il m’arrive, comment pourrais-je jamais trouver le malheur trop grand, puisque la morsure du malheur et l’abaissement auquel il condamne permettent la connaissance de la misère humaine, connaissance qui est la porte, et passage pour toute sagesse? Mais le plaisir, le bonheur, la prospérité, la joie, si on sait y reconnaître ce qui vient du dehors (du hasard, des circonstances) témoignent aussi de la misère humaine. En faire aussi cet usage. Milarépa et la nourriture.” Weil, *Oeuvres*, i. m., 856. (ford. T. L.)

²⁴ „Les deux nuits obscures de Saint Jean de la Croix. L’une correspond à la souffrance expiatoire, et l’autre à la souffrance rédemptrice.”, *Uo.*, 878. (ford. T. L.)

²⁵ „Sainte Catherine de Sienne. Les biens de ce monde sont comme des fleurs qui n’ont leur parfum et leur beauté qu’autant qu’on ne les cueille pas. Cf. „Par le détachement jouis.” (Icâ-Upanishad, I.), *Uo.*, 882. (ford. T. L.)

²⁶ vesd össze például: Hourdin, Georges, *Simone Weil*, Párizs, La Découverte, 1989, 176.

egy mondatba sűrítendő: „Mikor rosszul vagy, mikor bajod van, akkor van az érdemszerzés ideje.”²⁷ Mind Simone Weil, mind Pilinszky a „mélypont ünnepélyévé” igyekszik tenni minden nyomorúságot: a kereszt ünnepévé válik, hiszen a megváltás egyetlen eszköze és az igaz élet szimbóluma. Szinte már közhely a középkorra visszavezethető megközelítés, mely szerint amíg az élő fa, a Paradicsom fája halált hozott, addig a halott fa az életet hozta. Az eredendő bűn mindenkit sújt tehát, de Krisztus keresztje is mindenki számára felajánlott.²⁸

Edith Stein Keresztes Szent János nyomában haladva a következőképpen szól a kereszt csodálatos paradoxonáról: „(...) Krisztus a lelket ugyanazzal az eszközzel váltja meg és jegyzi el magával, mint amelyik az emberi természetet romlásba vitte. Amint a paradicsomban a tiltott fa gyümölcsének élvezete juttatta romlásra és pusztulásra az emberi természetet, azonképpen Krisztus a kereszt fáján váltotta meg és állította helyre az emberiséget. Aki részesedni akar Krisztus életében, Vele együtt kell átmenni a kereszthalálon, Hozzá hasonlóan keresztre kell feszítenie természetét az önlegyőzés és önmegtagadás életével és így kell kiszolgáltatnia magát a szenvedésre, a megfeszítésre és a halálra, amint azt Isten elrendeli vagy megengedi. Minél tökéletesebb ez az aktív egyesülés és a passzív keresztre feszítés, annál bensőségesebbé válik az ember egyesülése a Megfeszítettel és annál bőségebb lesz részesedése az isteni életben.”²⁹ Különösen az utolsó mondatok miatt tartottuk fontosnak ilyen hosszasan idézni a francia kortárs filozófus-mártírnőt. Fennmaradt adatok alapján tudjuk, hogy zárdában töltött évei alatt a Weil által is gyakorolt „mozdulatlan elkötelezettséget” „aktívan” gyakorolta. Az aktivitás és passzivitás ilyen evidencia erejű megnyilvánulása egyik leglényegibb pontja a weili gondolkodásnak is.

A *Kegyelem és nehézkedés*ben Simone Weil az emelkedésről úgy beszél, mint az ember számára lehetetlenről annyiban, amennyiben törekvése ténylegesen az emelkedésre irányul. Geometrikus doktrínájának alapvető tétele, hogy az ember számára az emelkedés csak az alámerülésen, a „bálványok” nélküli emberre szakadó szenvedésen keresztül lehetséges. A felfelé való mozgásra csak az isteni kegyelem képes: „A lélek minden természetes indulatát az anyagi nehézkedéshez hasonló törvények irányítják. A kegyelem az egyedüli kivétel.”³⁰ Így a kereszt lefelé menő ága az ember számára az alázat, a lélek mélységében elmerülő ima szemlélődő útját reprezentálja, míg felfelé meghosszabbodott ága az istenséggel való összekapcsolódás és a kegyelem felfelé emelő erejének megnyilvánulása. Máshol Edith Stein – továbbra is Keresztes Szent Jánost követve – az ettől a passzivitástól elvezető tévképzetekre is kitér: „(...) Legszívesebben csendesen időznék és nyugodtan, mozdulatlanul pihenem. Úgy gondolja azonban, hogy ez henyélés és időpocsékolás. Ilyen állapotban van a lélek, amikor Isten be akarja vezetni a *Sötét Éjszakába*.”³¹

²⁷ Kempis Tamás, *Krisztus követése*, Róma, Anonymus, 1960, 51.

²⁸ vedd össze Weillnél: „Kereszt. A bűn fája élő fa volt, az élet fája gerenda. Olyasmi, aminek nincs gyümölcse, csak egy magasságot megnyitó mozdulata.”, Weil, Simone, *Jegyzetfüzet*, Bp., Új Ember, 2003, 50.

²⁹ Stein, Edith, *A kereszt tudománya*, Bp., Szent István Társulat, 1981, 33.

³⁰ Weil, *Jegyzetfüzet*, i. m., 9.

³¹ Stein, i. m., 39.

Nem véletlen, hogy – mint már fentebb utaltunk rá – Pilinszky költészetében az éjszakának és a sötétségnek fontos, alapvető szerep jut. Noha e motívum főként korai verseiben meghatározó jellegű, mégis megállapíthatjuk, hogy mintegy ezen a Keresztes Szent János-i sötét éjszakán keresztül jut el a *Szálkák* ciklus „mélyponti ünnepélyéhez”, ahol a kereszt már feldaraboltságában a megtöretettség (de nem a megtörtség) szimbóluma; és ez a megtöretettség a mélyebb megértés felé visz a „pórusok” kinagyítása által. A versekben felmutatott „szálkák” tehát a szenvedés által szétszabdalt ember látásmódjára is engednek következtetni. Isten és ember egysége a keresztben lehetségesse válik. Ahogy Simone Weil fogalmaz egyik töredékében: „A mi lényünkben Isten darabokra szakadt. Mi vagyunk Isten keresztje.”³²

Keresztes Szent János arra buzdít, hogy vágyjunk a keresztre. Tudjuk, hogy Simone Weil nemcsak hogy vágyott a keresztre, hanem – ahogyan azt Perrin atyának, lelki atyjának vallotta – egyenesen irigyelte azt. Ezt jelölte meg a keresztségtől való távolmaradásának egyik indokaként is: „És ami az első parancsot illeti, azt még borzalmasabb módon szegem meg, mert valahányszor Krisztus keresztrefeszítésére gondolok, az irigység bűnét követem el.”³³ Azonban, ilyen jellegű vallomások ritkán fordulnak elő az életműben, a fentebb említett Krisztus követésére irányuló passzivitás ellenben számos helyen feltűnik, mint például a következő megállapításban: „A keresztet nem lehet akarni.”³⁴ Ehhez a reveláció jellegű mondathoz kapcsolódik egy másik hasonló erejű kijelentés: „Hogy érzékelhessük a köztünk és Isten között húzódó távolságot, Istennek megfeszített rabszolgává kell lennie. Mert mi csak lefelé érzékeljük a távolságokat.”³⁵ Itt megint csak visszaérkeztünk az alázat és a lemondás alapvető fontosságához.

Hogyha megkíséreljük tágabb perspektívából szemlélni témánkat, röviden megidézhetjük az indiai aspektust, mely a létmód lefokozásában és a passzivitás növekvésében (keresztény szemmel nézve talán különös módon), de épphogy a gazdagodást veszi észre. Eliade könyvében olvashatjuk: „A növényi létmód az ind tudat szerint az életnek nem elszegényedése, hanem épp ellenkezőleg: gazdagodása.”³⁶ Talán nem véletlen, hogy Simone Weil a növényi léthez hasonlítja az emberi állapotot: „A növény nem ellenőrzi növekedését, semmiféle választása nincs benne. Mi magunk olyan növények volnánk, kiknek egyetlen választásként megadatott, hogy lombjainkat kitergezzük a napfényre vagy nem.”³⁷ Ezek szerint az embernek nincs befolyása növekedésére, az egyetlen választási lehetősége, hogy a fény vagy az árnyék felé fordul-e. A többit az isteni kegyelem végzi el. A Pilinszky költészetében megnyilvánuló alázat és a teremtmény („kreatúra”) alapvető kiszolgáltatottsága ugyancsak ezt a szemléletmódot tükrözi. Tolcsvai Gábor írja a *Nagyvárosi ikonokat* illetően:

³² Weil, *Jegyzetfüzet*, i. m., 51.

³³ Weil, Simone, *Ami személyes, és ami szent*, vál., bev. Reisinger János, Bp., Vigilia, 1983, 205.

³⁴ Weil, *Jegyzetfüzet*, i. m., 50.

³⁵ Uo., 51.

³⁶ Eliade, i. m., 91.

³⁷ Weil, *Ami személyes...*, i. m., 61.

„(...) a szubjektum kreatúra voltát a végső pontig viszi, ezáltal a szerencsétlenség Weil-féle értelmezésében határozottan közelíti Jézus Krisztushoz mint unio hypsotaticához, végül az utolsó kötetek (*Szálkák, Végkifejlet, Kráter*) az e világi Krisztus-sors eseti situációs monológjai, azaz beszélt megvalósításai, amelyek egyúttal a csendben (is) lehetséges transzcendens kommunikációra épülnek.”³⁸ A teremtmény, aki hol féregként, hol flamingóként, hol pedig a mellékhelyiségben botladozó szerencsétlenként tűnik föl, csak vágyakozhat az isteni tekintetre, de önerejéből hiába is próbál közelebb kerülni hozzá. Ez a vágyakozás mégis ennek a költészetnek a mozgatórugóját adja.

A tétlenség-passzivitás és a szenvedés viszonyrendszerének vizsgálata megint csak központi problémára világíthat tehát rá. A *Szerencsétlenség is istenszeretetben*, melyet Pilinszky fordításában is olvashatunk³⁹, Simone Weil a „malheur” szót egészen átértelmezve tárja elénk. Mindenekelőtt leszögezi, hogy testi szenvedés és társadalmi mellőzöttség vagy bukás nélkül nem lehetséges. Néhány kulcsmondat a tanulmányból: „(...) a lélekben ugyanaz játszódik le, mint amikor kivégzése előtt az elítélt órákon át kényszerülne nézni a guillotine-t, mely a fejét veszi.”⁴⁰; Általában a szerencsétlenekről csak annyit veszünk észre, hogy olykor különös a viselkedésük, amit általában megszólás kísér.”⁴¹; „A szerencsétlenekkel való együttérzés ezért nyilvánvaló képtelenség. Ha mégis bekövetkezik, az sokkal meglepőbb csoda, mint a vízen való járás, a betegek meggyógyítása vagy akár egy halott feltámasztása.”⁴²; „A szerencsétlenség mindenekelőtt névtelen, kiket megszáll, azokat megfosztja személyiségüktől és tárgyakká teszi őket. (...) Az ilyenek soha többé nem tudnak megmeglegedni. Soha többé nem hiszik, hogy ők valakik.”⁴³; „A szerencsétlen Krisztus volt. Ő nem úgy halt meg, mint egy mártír. Ő úgy halt meg, mint egy bűnöző, a latrok közé keveredve, csak valamivel nevetségesebben náluknál. Mivel a szerencsétlenség nevetségés is.”⁴⁴; „Az univerzum, ahol lakunk, amelynek egy parcellája vagyunk, nem más, mint az isteni szeretet által Isten és Isten közé vetett távolság, distancia.”⁴⁵ Simone Weil pontosan megkülönbözteti tehát a szerencsétlenséget és a mártíromságot. A mártír akarja, vágyja a Krisztusért való halált, míg a szerencsétlenre akaratán kívül szakad rá a szenvedés és az én halála. Minden önvisszateremtésre, lemondásra irányuló „passzív erőfeszítés” tehát azért szükséges, hogy a szerencsétlenség tisztán és a maga evidenciájában nyilvánulhasson meg.

Az én szerepe Weil filozófiájában különösen a személyes és személytelen kérdéskörét illetően érdekes. A személy-személyiség („la personne”) számára akadályt jelent az istenség megnyilvánulásában, megdicsőülésében. Éppígy igaz ez a szenvedésben. A személyiség csak látszat, káprázat. A tökéletes

³⁸ Tolcsvai, *Pilinszky...*, i.m., 25.

³⁹ Ílisd: Weil, *Szerencsétlenség és istenszeretet* = S.W., *Ami személyes...*, i. m., 49–67.

⁴⁰ Uo., 50.

⁴¹ Uo., 51.

⁴² Uo., 52.

⁴³ Uo., 56.

⁴⁴ Uo., 57.

⁴⁵ Uo., 59.

passzivitás, nem-cselekvés Weil számára egyenlő az igazsággal és a Passióval (lásd. passzió-passzivitás egybecsengése): „A Passió: a tökéletes, semmi látszatszerűtől meg nem árnyékolt ’igaz’-ság létezése. Az ’igaz’-ság lényege szerint nemcselekvő valóság. Vagy transzcendensnek vagy szenvedőnek kell lennie.”⁴⁶ A szenvedés tehát egyúttal az igazság útja a krisztusi példa fényében⁴⁷. A krisztuskövető számára a szenvedés az „önkiüresítés” és lemondás útján való látszólag visszafelé-, valójában azonban, egy másik dimenzióban, az emelkedésben való előrehaladás.

Simone Weil a kereszténység isteni eredetének bizonyítékát éppen abban a feneketlen mélységben véli felfedezni, mely Krisztus utolsó szavaiban nyilvánul meg a kereszten⁴⁸. Ahogyan Edith Stein is rámutat munkájában: „Ha az ember felismeri, hogy Krisztus éppen a legmélyebb megalázottságában és megsemmisülésében valósította meg a legnagyobbat a kereszten: az emberiséget kiengesztelte és egyesítette Istennel –, akkor felébred benne az a felismerés is, hogy őt is a kisemmizettség, ’az élő testben, az érzékekben és szellemiekben történő kereszthalál’ vezeti el az igazi egyesülésre Istennel.”⁴⁹

Pilinszkyre a reveláció erejével hatott Weil mindenféle dogmatikát szabadon kezelő kereszténysége. Költészetében a passiójárás a hitelesség próbaköve. A szenvedés ugyanakkor Pilinszky-nél mindig a megváltó szenvedés perspektívájában jelenik meg, hogyha nem kimondottan és minden dogmatizmustól mentesen is, de a fájdalom hófoka, és a Pilinszky-féle, panaszkodás nélküli mélységes panasz mintegy kihívja az egyetlen lehetséges „isteni reakciót”: a vigasztalást. Így válnak a versek maguk is vigasztalássá, amihez a vigasztalanság elfogadásának költői alapállása elengedhetetlen. E tekintetben Pilinszky megint csak bőven meríthetett a Simone Weil-i attitűdből. Weil, a nagy szentekhez hasonlóan, mélységesen megvetette a vigaszkeresés bármely módját. Pontosabban fogalmazva, itt is a paradoxon útján járva és Keresztes Szent János szellemében szól: „A teljes elszakadás eléréséhez nem elegendő a szerencsétlenség. Az kell hozzá, hogy a szerencsétlenségben ne legyen semmi vigasztalásunk. Ne legyen vigasztalásunk, ne legyen megragadható vigasztalásunk. Akkor jön el a kimondhatatlan vigasztalás.”⁵⁰

Meglátásunk szerint a vigasztalanság Pilinszky költészetében sem a már korábban felsorakoztatott szakirodalmi, negatív olvasatú magyarázatok tükrében értelmezendő. A Pilinszky-i vigasztalanság éppen a Simone Weil által idézett mondat fényében mutatkozik meg valójában. A „mélypont ünnepélyének” vigasztalansága semmiképpen sem feleltethető meg a reménytelenség kilátástalan állapotának. Ugyanakkor a vigasztalanság és a panasz Pilinszky-nél már a Keresztes Szent János által bevezetett „sötét éjszaka” lélekállapotán túlra mutat.

⁴⁶ Weil, *Jegyzetfüzet*, i. m., 52.

⁴⁷ vesd össze: Jn 14, 6, „Én vagyok az út, az igazság és az élet.”

⁴⁸ vesd össze: Weil, *Jegyzetfüzet*, i. m., 49.

⁴⁹ Stein, i. m., 101.

⁵⁰ Weil, *Jegyzetfüzet*, i. m., 84.

Lajtos Nóra

[Ott fenn a menny...]

Ott fenn a menny, s éjente én
pompás héján pillantok át:
oda tartok, ha befogad, mint
anyaföld az egyszeri halottját,
oda tartok, hol az Isten oltogat
újabbnál újabb fákat, oda, ahová
nem rak fészket többé már a félelem,
oda tartok, hol a Szőlőtőke fürt-
ujjaival megcirógat engem, hol
ropogtatjuk a mennyei csöndet
oda tartok, ahol összetörik az idő
s mi fölseperjük mint földi szemetet
oda, ahol fényben mosdatom meg
alaktalan lelkemet, ahol elszámoltat
Isten minden gyarló tettemért,
és én Őelőtte árny-fejet hajtok, mint a
vízszegény fejét lehajtó tulipán, s
Ő felemeli – mondván – feloldoztalak,
csak egy kicsit odébb állhatnál...

Szekvenciák

Az élet szép, az élet csúnya,
az élet vidám, az élet szomorú,
az élet kockázatos és mellékhatásokkal teli,
kezelőorvosa, gyógyszerésze az Isten.
Az élet sós, az élet édes,
az élet teli, az élet üres,
az élet vitorlájára felfeszül az Isten,
az életben maradás örökös küzdelem.
Az élet fekete, az élet fehér,
az élet színes, az élet színtelen,
Az élet ódivatú, az élet trendi,
az élet balettcipő, az élet túsarkú,
az élet egy túrabakancs, az élet vízálló,
minden lépésében jelen van az Isten.
Az élet szenvedély, az élet szenvedés,
az élet felnőtt, az élet gyermeki,
az élet szemhéján átfénylik a hit,
az életet élni kell, amíg az Isten engedi.

[Arccal az égnek...]

Arccal az égnek
kell most már menni,
felhőraj képét
szemügyre venni.
Csillagok útja
látszik a mennyből,
de amíg lent vagy,
álmodj a fentről.
Isten a tenger,
sós, mint a könnyem,
öblében himbál,
óvja a csöndem.
Isten a mező,
pipacstól ékes,
vöröslő arccal
vagyok hát vétkes.
Isten a bölcső,
ringatja lelkem,
Isten temető,
elföldel engem.
Kicsíráznom majd,
lesz reám gondja,
minden áldott nap
szirmaim bontja.
Hóvirág leszek,
fehér lepelben,
hozom a tavaszt
illat-selyemben.
Szeret is majd az
Isten is engem,
védett faj leszek
az ő kertjében.
Aki leszakaszt,
sírhantra tegyen,
ott száradjak el –
Uram, légy velem.

Szeret is az Isten

Narancshéj
illata
repdes mint
egy angyal
nem tudom
hol vagyok
szemközt-e
egy fallal
sötétben
világost
képzelek
magamnak
szeret is
az Isten
hogy mégis
meghallgat
nincs már más
óhajom
csak legyen
énvelem
imáim
szárnyait
röppenti
két kezem
szemhéjam
csukódik
este van
azt hiszem
holnap a
holdkaréj
válláról
leesem
fölemel
akkor majd
az Isten
magához
így térek
mennylakók
holtamban
hozzátok

Versben bujkáló...

Versben bujkáló
asszonyom van,
szivárványhajú
kedvesem, kószál,
időmértékesben
illene szólni róla,
de mi volna akkor,
ha kikopnának
egyszer a szótagok,
hová tűnne el,
előlről kellene
kezdenünk
az egészet:
a piros pöttyös
csészéjű
vallomásokat,
őzike foltos
hazugságainkat,
a kegyest,
a vigasztalót,
a felező merőlegest,
a belé hatolót,
testem egy nagy
barna csók.
Versben bujkáló
asszonyom van,
keresem őt
a daktilusok
moráiban,
csak suttogva
ejtem ki nevét,
félek, az istenek
nehogy elszeressék
tőlem, selyemszál
hangja égbe száll,
tejberizs-ültevényű
téli táj, hóvirágozni
kezd lentről nézve
a mennyország,
pitypangszárazakat
szagगतó jövő,
ízlelem a szerelmet,
angyalgyökér,
angyalpor,

angyalhaj-
csillogás,
nyárfa-suhogás,
gesztenyeszemhéj,
versben szeretkező
íriszfény-szenvedély.

Versben bujkáló
Istenem van,
fohász-éjben
sónedves arccal
keresem csillagrojtú
metaforákban, nyakamba
akasztott töviskoronája
ne sebezzen
tovább, úgy
nyeríték fel
hozzá az égre,
levélerezetű rímek
között kutatom,
ások a föld alá,
imajáratokat fúrok
a lelkeimmel, olyan
az egész, mint
egy hasonlat.
Versben bujkáló
Istenem van,
fürkészem őt
gyephajnali csöndben,
hátha ott bujdosik,
s mégsem ebben
a kétszemélyes versben,
ölmeleg halántékomon
deresedő fűszálak
kihullnak egyenként,
vérszagúak a rózsák,
ha nincs velem,
minden verssorban
barkaszem bennem
a hiánya, kicsi
kis hintalovacska,
illegő-billegő én,
agancskorona közé
szorult a telihold,
fehér fodor
bárányos az ég,
sarka törik

a múlt időnek,
szomjazom az Istent,
anyatej,
madártej,
kutyatej
a selyemréten,
végignyúlok, arccal
a szégyentől lefelé,
s elindulok lassan
e versben hazafelé.

[Amikor az Isten a szíveden ül...]

Amikor az Isten a szíveden ül,
nincs benned betöltetlen hatalmas úr.
Szeretetből szaggatott lélek-pogácsák
sülnek ki a forró nyárban, és az égi madárkák
mind azt csipegetik áldást remélve,
és te is azért fohászkodsz, óembered helyébe
lépjén az újember, a Megváltó személye
hozza el a békédet, a megnyugvást estére.
Ima-boglyákat építesz magadban,
melynek minden szava gyógyító szénaszár,
s ha már az életről nagyon lemondanál,
ott lesz akkor is az az utolsó szalmaszál,
amibe kapaszkodva megtart az Isten,
csak maradj meg magadnak abban a hitben,
hogy életed égi ajándék, egyszeri alkalom,
hogy itt lehetsz a földön, nincs más oltalom.
Becsüld meg, amid van, mert az a te kincsed,
leástál érte a mélybe is, csak hogy a felszínre hintsed.
Tartsd meg és közben ügyelj a jóra,
mert bármikor eljöhet az utolsó óra,
de nem lesz már benned hatalmas úr,
mert tudod: Isten mindig a szíveden ül.

Jaj, szerelmem, hol van a te sírod?

Vály Sándor multimediális művésszel beszélget
Ódor Klára

Ódor Klára: Kedves Sándor, egy nemrég folytatott mélyinterjú után¹, ülünk le most, és járjuk körül és körbe-körbe az Asinara siratója (*Lament for Asinara*²) performance, video- és hanganyagodat. Mint egyetemi hallgató, akit érdekelnek a művészet digitális performativikus fejleményei, kérdezlek ma téged. A helyzet ismerős, ugye?

Vály Sándor: Igen, tanítottam anno a Helsinki Művészeti Akadémián egy szemesztert végzős diákoknak. Néhányan közel egykorúak voltak velem, s így automatikusan felmerült a kérdés, hogy ők mit keresnek itt az Akadémián? Ezt a kérdést most szintén felteszem: miért vagy ott, a Károlin?

Ó. K.: Gyakorlatilag 2002 óta folyamatosan tanulok. Tavaly évvégén megtaláltam ezt a színház- és filmművészeti szakíró képzést, s miután nálam az írás terápia, többet meg akartam tanulni arról, hogyan lehet ezt jobban csinálni. Csakhogy a tanulás mindig arra ébreszt rá, hogy még mennyi mindent nem tudok, mennyi mindent nem olvastam, nem láttam, mindig újabb hiányokat szül. Ezért ez nálam egy örök késztetés marad...

V. S.: A tanulás, az ismeretek folyamatos tágitása nagyon fontos, de ott van a másik rész is: a tapasztalat. Néha meglepődve vettem észre, hogy a diákoknak milyen kevés élettapasztalata van. Sokszor valós élmények nélkül alkottak, amely megkérdőjelezte munkájuk hitelességét. Megkérdeztem őket, verekedtek-e már kocsmában nőért, voltak-e hegytetőn villámok szaggatta viharban, morajló tengerparton egy izzó éjszaka után szédülő fejjel napfelkel-tére ébredve, meztelenül táncolva esőben, eltévedve egy erdőben, viharban az Atlanti-óceánon, egy istenháta mögötti kis falu templomában magányosan ülve Bach-ot hallgatni egy hamis orgonán stb. Ezek azok az élmények, amelyeken keresztül megismerhetjük magunkat, amiből meríteni tudunk emberként, művészként. Az élet élménye.

Ó. K.: Valós élményekre, hasznos tapasztalásokra van szükség ahhoz, hogy igazán jókat írjunk például. Amikor a *Lament for Asinara* elem került – Domo-kos Johanna tanárnő vetette fel, hogy van neked ez a projekted –, felcsillant a szemem, hogy ez megint egy új élmény számomra. Elolvastam a Szamár-sziget szellemkatonái című könyvet³ a tanárnő ajánlására, hogy „képben legyek”, és ismét azt mondtam, hogy mennyi olyan dolog van még, amiről egyáltalán nem tudok. Asinara egy olyan komplex téma, amihez tudom kapcsolni az eddigi

¹ Intermedialitás és reszemiótizáció a kortárs multimediális művészetben | Napút Online (nap-utonline.hu)

² <https://sandomvaly.com/lament-for-asinara/> letöltés dátuma: 2023. 01.12.

³ Margittai Gábor: Szamár-sziget szellemkatonái. Külső Magyarok Kft. 2014. 167.o.

tudásom, s valami egészen más dimenzióból nézem általad. Tegnap is újra megtekintettem a te projektet, a *Lament for Asinara*-t, a YouTube-on látható felvételt, s ahogy megjelentél ott a színpadon, egy idő után azt láttam, hogy te egy első világháborús katona vagy. Olyan volt bizonyos szemszögből, mintha be lett volna kötve a fejed és a karod, vagyis a szememben egy sebesült lát-szatát keltetted. Amikor pedig bevillantak a fotók, videórészletek, ahogy meg-sokszoroztad a képet és ezekkel bombáztad a látóidegeim, majd ahogy aztán ezek az arcok semmivé lettek, s végül a megjelenő felirat, FUCK THE WAR ... azt éreztem, minden háború értelmetlen.

V. S.: Így van! Fuck the War! A YouTube-ra felkerül filmhez csak annyit ten-nék hozzá, hogy ez a felvétel részben feleségem⁴, részben pedig a közönség mobilkameráinak összességéből született meg. Ebből következik, hogy ez nem egy professzionális anyag, hanem mindig más és más pozícióból rögzített, mi-nőségeiben eltérő felvételek összessége.

Ó. K.: És ez a csíkozás direkt került a videófelvételre?

V. S.: Ez egy VHS kamera effektje, amivel megoldhatóvá vált a különböző minőségű felvételek egységesítése. Szándékos minőségrontás.

Ó. K.: Az is látszik, hogy kétoldalt is van vászon, amin az előadás alatt megjelent az a szöveg, ami a felvételre beúszik jobbról balra, a sirató szövege angolul és olaszul.

V. S.: Igen. A koncert előtt derült ki számomra, hogy a film nem a hátam mögötti színpad vásznára lesz vetítve, hanem a színpad jobb és baloldalán felépített mozivásznakra, vagyis nem látom a háttérfilmet. Nekem viszont szinkronban kellett lennem a filmmel, hiszen másodperc-pontossággal kellett játszanom. Úgy oldottam meg a problémát, hogy a színpadra kértem egy TV monitort, amin keresztül követni tudtam a filmet és azt, hogy éppen mit lát a közönség. A darab két tételből állt. Az első tétel a lamentálás volt. Ehhez a kivetítőn olaszul és angolul futottak körbe a szövegek, majd a második tételnél jöttek be a „képek”.

Ó. K.: Hogyan találtad meg ezt a bizonyos siratót?

V. S.: A neten találtam meg egy hangkönyvtárban. Ez egy gyimesi csángó siratóének, 1928-as datálással. E lamentálásban nyomon lehet követni nem-csak egy világégés mementóját, de ott van erősen egy család, egy közösség, egy nemzet tragikus széthullása is. Tehát minden benne van ebben a siratóban a személyestől a kollektívig. Első beszélgetésünk alkalmából megjegyezted, hogy esetleg tévedek az évszámmal kapcsolatban, mert az általad talált szöveg egy második világháború utáni időt datál. Mivel én ezt az egy felvételt ismerem, nincs viszonyítási alapom. Ugyanakkor részedről felmerült az adaptáció lehe-tősége. Ez a lehetőség nem példa nélküli. Az ex voto festményeken (retablos) sűrűn találhatók olyan prototípus szövegek, amelyeket egymástól átvéve, kis változtatásokkal, az elszenvedő személy saját élethelyzetére értelmezve adja tovább. Egy-egy kiemelkedően erős votív szöveg, amely képes egy személy kri-tikus élethelyzetét képviselni egy közösség előtt, szabadon adaptálható. Ezek azok a kódok, amelyek egy kultúrán belül minden időben kommunikálni képe-

⁴ Lindgren, Nea finn képzőművész, filmes és zenei projektek alkotója Vály Sándorral; honlapja: <https://www.nealindgren.info/cv> letöltés dátuma: 2023.01.12.

sek a közösséggel. Például a nemi erőszakok történeteit ábrázoló festmények szövegei feltűnően nagy egyezséget mutatnak attól függetlenül, hogy minden egyes eset eltér egymástól. Tehát nem a pontos eseteleírás a cél, hanem egy jelenség drámájának általános megfogalmazása. Ilyen szempontból a lament datálása részemről lényegtelen, melyik világégés teremtette meg ezt a szöveget, hiszen egy olyan személyes és kollektív traumára reagál, amely bárhol, bármilyen korban és kultúrában értelmezhető.

Ó. K.: Volt tehát egy konkrét szöveged, a sirató szövege. Mennyire tartottad vagy tartod fontosnak ebben az esetben a szöveget? Hogyan nyúlsz a szavakhoz, a nyelvhez?

V. S.: A szöveg tartalma nagyon fontos volt, de ha nem találtam volna meg a felvételt, vagyis a siratóasszony előadásmódját, nem hiszem, hogy használtam volna tisztán csak a szöveget. Ami leginkább megfogott, sőt megrendített, az éppen az előadásmód volt. Tehát nemcsak a szöveg, de az előadásmód is fontos volt.

Mivel tudtam, hogy milyen helyen, környezetben fogom előadni ezt a munkát, nem tartottam fontosnak a magyar szöveg érthetőségét. Elsősorban maga a hanganyag emocionális töltése érdekelt, nem pedig annak verbális érthetősége. Ezért visszafelé fordítottam a lamentet, ami így egy nonverbális, túlvilági üzenetté változott, amit a világ bármely tájékán megérthet az ember. Amikor először hallgattam vissza a megfordított siratót, végig állt a szőr a karomon.

Ó. K.: Tehát a szövegnek ebben a projektben kiegészítő szerepe van?

V. S.: A zenei munkában az előadásmód volt a fontos, ami megteremtett egy atmoszférát, egy nyomást, ahol besűrűsödött a levegő. Ugyanakkor a háttérfilmen megjelenő szöveg elengedhetetlen volt nemcsak a lament tartalma, hanem maga a történelmi szituáció ismeretlensége miatt is. A helyi lakosoknak szinte semmi információjuk nem volt Asinara első világháborús szerepéről – néhány embert leszámítva. Ha csak zeneileg fogalmazom meg a munkát, nem feltétlenül nyílt volna meg a közönség felé történelmük árnyékban felejtett része.

Ó. K.: A lament szövegének olvasható változata ebben az értelemben tehát fontos a helyi lakosok számára, s önmagában, mint irodalmi szöveg is értelmezhető, s megerősíti a zene által keltett hangulatot. Az a szöveg pedig, amit visszafelé fordítva hallunk, alkalmas arra, hogy emóciókat keltsen. Jól értem?

V. S.: Igen.

Ó. K.: Használtad ezt a visszafordítás technikát már máskor is?

V. S.: Igen, néha folyamodtam ehhez a technikához. Ezek a fordítások mindig az érzelmi rétegeket emelik ki. Filmjeimben is szoktam használni. Például a *Sacred songs*⁵ munkámban a táncosnő végig visszafele táncol, amitől szenszitivébb lett a mozgás.

Ó. K.: Egyébként épp a hétvégén néztem meg a Nyugaton a helyzet változatlan című filmet. Ez a háborúról jutott eszembe és annak következményeiről.

V. S.: Zseniális a film! Mindenki szapulja, szerintem az első öt perc elkepesztő. A mundér története. Leszedik a halottakról, bebálázzák, kimossák, bevarrják a szurony lyuggatta lyukakat, majd újra szétosztják. A fiatalok meg

⁵ <https://sandorvaly.com/sacred-songs/> letöltés dátuma: 2023. 01.12

boldogan veszik magukra. A néző meg előre tudja, hogy ezekből is ágyútöltelék lesz. Kell ennél erősebb szimbólum a háború embert emésztő értelmetlenségére?

Ó. K.: Olyan direkt párhuzam volt most ez nekem, hiszen aki a hátszországban élte meg, annak is szörnyű volt a háború. Nálam itt van a nagyapám első világháborús képe a polcon, aki szakaszvezető volt, meg is sérült, de visszajött, s habár túl sokat nem tudok róla, csak édesapám és nagymamám meséiből. Hazajöttek, testükben golyóval, hazajöttek és nem akartak róla beszélni. A film-ben⁶ is kérdezték, hogy mi lesz akkor, ha hazamegyünk?

V. S.: Így van! Vannak élmények, amelyeket nem lehet csak úgy megosztani.

Ó. K.: Aki megérte, hogy hazajusson, annak sem megy már az élet ugyanúgy.

V. S.: 2009-ben csináltunk egy projektet Juha Valkeapää hangművész⁷, performerrel Pro deo et patria néven⁸. Ennek az a háttere, hogy elkezdtem egy digitális családfát építeni. Családunk idősebb generációit leültettem egy videokamera elé és mélyinterjút készítettem velük. Nagyapámmal kezdtem a sorozatot, akit 22 évesen soroztak be a második világháborúba, tehát volt miről mesélnie. Amikor elkészült az interjú, megmutattam Juhának. A film felkeltette érdeklődését. Nagyapáink egy évben születtek, ugyanazt a háborút csinálták végig, az egyik Magyarországon, a másik Finnországban. Nagyapámat a háború ateistává, Juháét mélyen vallásossá tette.

Juha azt mondta, hogy csináljunk egy közös projektet. Ő is meginterjúvolja nagyapját, aki 86 évesen volt hajlandó először beszélni a háborúról.

Ó. K.: Ugyanazokat a kérdéseket tettétek föl?

V. S.: Az alapkérdések megegyeztek. A többit mindig a személyes szituáció szülte. Nagyapám elég jól viselte a helyzetet. Sértődött humanistaként válaszolt. Juha nagyapja nehezebben dolgozta fel élményeit. Neki a vallás lett a mentsvára. Enélkül képtelen lett volna lelkileg feldolgozni mindazt, amit átélt.

Juha az interjú kellős közepén értette meg nagyapja asztmájának történetét. Egy éjszakai támadásnál, amikor a finnek már a németek ellen fordultak, menekülés közben az első útjába eső lövészárkba beleugrott. Puhának érezte a helyet, de nem látott semmit a sötétben. Amikor reggel felébredt, akkor látta, hogy véres, szétroncsolt hullákon feküdt egész éjjel. Ettől az élménytől kissé megváltozott légzése. Megszületett az asztmája, amitől egész életében szenvedett. Mivel vallásos ember volt, eszébe sem jutott, hogy asztmája esetleg pszichoszomatikus betegség lenne, tehát gyógyítható. Isten így rendelte... pont. Megcsináltuk a két filmet és a hozzátartozó performance-t *Unbearable Lightness of Destiny* címmel, majd egy zárókoncertet *Memory Works* néven amiben nagyapáink felvett hangjaival dolgoztunk. A projektet Helsinkiben, az akkori *Magyar Kulturális és Tudományos Központ* galériájában mutattuk be. A megnyitó estéjén váratlan reakciót indítottunk el a közönség részéről. Rengetegen jöttek oda hozzánk beszélgetni és minden esetben ugyanazt mondták;

⁶ Nyugaton a helyzet változatlan (német-amerikai film, 2022.) rendezte: Edward Berger

⁷ Valkeapää, Juha (1967-) finn hangművész és performer, 2022-től a Finn Művészetek Promóciós Központ ösztöndíjasa. <https://www.juhavalkeapaa.net/juha/> letöltés dátuma: 2023.01.12.

⁸ <https://www.juhavalkeapaa.net/portfolio-item/muistitoita/> letöltés dátuma: 2023.01.12.

Úristen, semmit sem tudunk a nagyszüleinkről. Soha sem beszéltek a háborúról. Sokak nagyszülei már a sírba vitték e nyomasztó élmény szülte csöndet. Akiknek viszont még éltek, rohantak haza, hogy még sikerüljön belőlük valamit kicsikarni. Erős élmény volt, ahogy jöttek az emberek és beszéltek ezekről a dolgokról, miközben Juhával azt gondoltunk, hogy lám... volt értelme ennek a munkának.

Ó. K.: Igazából ettől nem öncélú, amit csinálsz, mert olyan hatást keltesz a nézőkben, amiről nem is gondolod, hogy akarod.

V. S.: Mindig megvan a veszélye annak, ha egy idea beveti magát az alkotó fejébe, hogy öncélú lehet. Ezt kell minden esetben először leellenőrizni. Mivel az eredeti ötletet nem a publikumnak szántam, nem kellett leellenőriznem ideám viszonyát a befogadóval. Amikor Juha felvetette a kiállítás ötletét még mindig nem gondoltam arra, hogy ennek komolyabb hatása lehet azon kívül, hogy masszívan körüljárunk egy témát, aminek nyilván váratlan hozadéka is lehet. De azért meglepett a reakció. Fogalmam sem volt arról, hogy Finnországban milyenek a családon belüli kommunikációs viszonyok. Dédapám még mesélt az első világháborúról, a '19-es forradalomról, a fehérterrorról, a második világháborúról, '56-ról. Nagyapám szintén nyitott volt. Tehát, amikor elkezdtük ezt a munkát, eszembe sem jutott, hogy ez ilyen sok embert érint. A *Lament for Asinara* munka úgy szakított fel generációkkal később az emberekben sebeket, hogy nem is tudtak róluk, de a nemtudás nem jelenti azt, hogy ezek a sebek ne léteztek volna. Tulajdonképpen nyugodtan hívhatjuk ezeket transzgenerációs sebeknek, ami ebben az esetben nem csak az egyént, de egy egész közösséget érintett.

Soha nem játszottam olyan koncerten, aminek sírás lett volna a vége. Ez engem megdöbbenet.

Ó. K.: De azért sírtak a nézők, mert olyan mélyen érintette őket érzelmileg a koncert, vagy voltak konkrét kapcsolódási pontjaik?

V. S.: Egyrészt megrendítette őket történelmük amnéziája, másrészt a társadalom által generált amnézia leple mögötti rettenetes történet tudatosítása és annak érzelmi kisülése. Ez nem a legszebb története az első világháborúnak.

Ó. K.: A koncert végén megjelenik egy női arc, s a sziget van mögötte.

V. S.: A női arcról annyit kell tudni, hogy ez eredetileg a *Tejút projekt*⁹ utolsó portréja volt, onnét vettem át jó okkal. A *Tejút projekt*-ben több tízezer arcot illesztettem egymásra egészen addig, míg megszült egy kollektív arcot – az emberiség arcát. Ez az arc inkább feminin, mint maszkulin.

Az Asinara munkában ezt a feminin arcot használtam a kollektív nőiség, anyaság szimbólumaként, amely szomorúan tekint azon embertestvéreire, akik bűnrészesei minden időben a pusztításnak. Ezért jelenítettem meg záróképként ezt az arcot.

Ó. K.: Végül is hogyan született meg a *Lament for Asinara*? Erről még nem beszéltünk.

V. S.: 2021-ben kiállításom nyílt Olaszországban a Palazzo Lucarini Contemporaneo-ban és a múzeum kurátora Maurizio Coccia¹⁰ munkáim alapján még

⁹ <https://sandorvaly.com/milky-way/> letöltés dátuma: 2023.03.14.

¹⁰ Maurizio Coccia és Roberto Follessa

abban az évben meghívott a Szardíniai Contemporary Festival *di Arte e Avanguardia*¹¹ fesztiválra amely Donori-ban került megrendezésre. Ez egy nemzetközi fesztivál, amelynek alapelve, hogy nem lehet hozott anyagból dolgozni, vagyis minden munkát helyben kell megteremteni, reagálva a hely szellemére. Az alkotásra tíz nap állt rendelkezésre, ami egy nagyon extrém és experimentális munkafolyamatot követelt meg a résztvevőktől.

A meghívott művészek egy része az idősebb generációt, míg a másik fele a frissen végzett diákokat képviselte Európa különböző akadémiáiról. A tíznapos munkafolyamat után nyílt meg a közönség számára a fesztivál, ahol kiállítások, performance-ok, filmek, koncertek zajlottak három napon keresztül, napi 24 órában. Én soha nem engedtem meg magamnak, hogy úgy menjek valahova, hogy ne ismerjem valamennyire a célhely történelmét, földrajzát, nyelvét... Tehát, amikor odamentem, már volt némi ismeretem a helyről, és volt egy alapötletem: Donoriban megkeresek egy helyi lakost és felénekeltek vele egy szerelmi éneket szárd nyelven, amit aztán elások a falu határában – mint egy időkapuszulát – egy vezeték nélküli hangszóróban. Ezt az éneket dokumentáltam a fesztivál idején. Hang, film, fotó, szöveg és a szárd nyelv dokumentációját elmentettem egy memóriakártyára, amit aztán a vezeték nélküli hangszóró memória olvasójába dugtam. Ez a szárd szerelmi ének 24 órán keresztül szólt a föld alól a fesztivál kezdő napján. Tulajdonképpen egy leletet teremtettem a jövő archeológiája számára. Ahogy olvastam Szardínia történetét, egyszer csak belebotlottam Asinara szigetébe, amely 300 évvel ezelőtt kolerasziget volt. Érdekelt a téma, elkezdtem kutatni. 1885-től 1999-ig teljesen le volt zárva a sziget. Börtöntelepnek használták. A hatvanas évektől a maffia veszélyesebb bűnözőit és a vörös brigádok tagjait tartották itt egészen a kilencvenes évekig. Ugyanakkor a sziget első világháborús szerepéről nem volt semmi információm.

Ó. K.: Igen, erre van a könyvben is utalás, amit olvastam.

V. S.: Ez a kolerasziget érdekelt továbbra is, úgyhogy nem hagytam annyiban a dolgot. Ahogy egyre mélyebbre jutottam e témában egyszer csak előkerült egy olasz történész publikációja, amely kifejezetten az osztrák-magyar monarchia fogságba esett katonáinak történetével foglalkozott. Az 1914-es Szerbia elleni hadműveletek során a monarchia nyolcvanezer katonája esett fogságba. 1915-ben a járványokat, fagyokat túlélő 35 000 foglyot délnyugat felé indították útnak minden ellátmány nélkül erőltetett menetben egészen Albániáig, hogy aztán olasz marhaszállító gőzösök elvigyék őket Asinara szigetére. A szigetre már csak 24 000 fogoly érkezett meg, akik a későbbiek során rettenetes körülmények között pusztultak el. A legmegrendítőbb információ a kannibalizmus volt. Tudtam, hogy egy nagyon erős történetre leltem, amivel dolgozni szeretnék, ugyanakkor volt bennem egy félelem is, hogy kívülről jötteként, hogyan fognak reagálni erre a munkára. Minden nemzet érzékeny az árnyaira. Nagyon kellett vigyáznom, hogyan fogalmazom meg a témát. Az egyetlen és fő szempontom a művészeti megfogalmazás volt, amely úgy meséli el a történetet, hogy az bármiféle ürügyet adna kritikára, vádlásra. Így született meg az idea. Tudtam, hogy

¹¹ <https://www.sascena.it/contemporary-festival/> letöltés dátuma: 2023.01.12., a fesztivál honlapja: <http://www.contemporaryfestival.com/>

ebbe az irányba indulok el, amelynek első része a Donoriban eléstott szerelmi ének és az asinarai osszárium (csontkamra) mögött eléstott lament.

Ó. K.: 2021. augusztus 29., ez egy nagyon friss dolog.

V. S.: Igen, ez egy nagyon friss dolog. A meghívást két hónappal a fesztivál megrendezése előtt kaptam. Nagyon szűkös volt az idő az információk beszerzésére és a koncepció felépítésére. A zenei részről csak annyit tudtam, hogy nem fogok hagyományos hangszereket használni. Minden hangot Szardínián vettem fel egy 360 fokos zoom mikrofonnal, amiből aztán megteremtettem a koncert anyagát. Amikor átutaztam a szigetre folyamatosan felvételeket készítettem a hajón. Felvettem a gépház hangjait, a fémek rezgését, csikorgását, a szél zúgását, a tenger morajlását, majd Asinarán a természet hangjait, épületek belső akusztikáját, majd egy jellegzetesen szárd férfikórus torokénekét. Volt némi tapasztalatom a felvételekkel kapcsolatban. Hétszer jártam meg a Camino Santiago zarándokutat, amelyet szintén mikrofonnal rögzítettem. Több ezer kilométer hanganyagom van, amely az évek során óriási hangbankká nőtte ki magát. Mezőgazdasági, ipari gépek hangjai, országutak, városok lüktetése, viharok, tengererek, állatok, emberek hangjai... Tehát volt tapasztalatom, hogyha felveszem a hajó motorhangját, abból én mit tudok kihozni zeneileg. Ebből a motorzúgásból, rezgésből – bizonyos frekvenciák manipulációjával – született meg a *Lament for Asinara* alaphangja. A hadifoglyokat szállító hajó tompa lidérces hangja.

Feleségemmel videóval rögzítettük az utat, amely a későbbiek során a dokumentáció és a háttérfilm részét is képviselte.

Ó. K.: Gyűjtötted az anyagot. Mennyi idő volt, amíg ezt egységbe pakoltad? Hogyan dolgozol? Nekiülsz és reggeltől estig ebben vagy és nem lépsz ki belőle, vagy hogyan működik ez nálad?

V. S.: Ez egy nagyon speciális projekt volt, ahol gyorsan kellett reagálni minden mozzanatra. Sokat kellett improvizálni, hiszen Szardínia a háttér-információkon kívül ismeretlen volt számomra. Minden, ami szembejött velem új volt, folyamatosan nyitott szemmel kellett járnom. Egy kicsit olyan volt a helyzet, mint a Mengyelejev-táblázat periódusos rendszerének hiányzó elemeinek feltételezése majd azok felismerése. Az alapötletem hiányzó alkotóelemeit – az üresen maradt helyek elemeinek tulajdonságait – helyben kellett felismernem. A munkát tíz nap alatt hoztam össze. Ebben benne volt az utazás, a hang- és videofelvételek. A zeneszerzés és a háttérfilm elkészítése, stúdiómunkák, a videó editálása, próbák, egy speciális noise-hangszer építése és a szövegfordítások. Napi 14-15 órában dolgoztam megállás nélkül.

Ó. K.: Említetted, hogy találkoztaál helyi emberekkel is. Esetleg olyanokkal is, beszélteél, akik valamilyen módon közvetve érintettek a történetben? Leszár-mazottak?

V. S.: Szemtanú már nem él. Leszármazottakról van szó, dédunokákról, esetleg unokákról, de inkább dédunokákról. Egy szőlőtermesztő férfival találkoztam Donoriban, aki megerősítette a történetet. Neki dédapja mesélte el a történetet és ő is borzongott, amikor mesélte.

Ó. K.: Te láttad esetleg a magyar vonatkozású szobrokat is a szigeten, amelyeket Margittai Gábor említ a könyvében?

V. S.: Nem láttam, csak fotókat róla. A magyar kiadást én sokkal később ismertem meg. Az utazásunkra az idő hiánya miatt csak másfél napot tudtunk

szánni. Hajó kétszer járt naponta, s így ahhoz kellett igazodnunk. Az én célom az ossario¹² dokumentálása és a lament elásása volt. Többre nem futotta.

Ó. K.: Mennyire tudatos a jelhasználat a *Lament for Assinarában*? Hang? Szöveg?

V. S.: Általában koncepciókban dolgozom, pontosan tudom, mit akarok kihozni egy-egy témából, ugyanakkor a munka folyamatában mindig helye van az improvizációknak, egészen addig, míg el nem éri a mű a végső forma előtti fázist. Onnantól már nincsen helye a változtatásoknak. A *Lament for Asinara* 4-5 nap alatt érte el ezt a fázist, vagyis amikor visszatértem Donoriba elkezdeni a stúdiómunkákat. Elég sokat dolgozom fejben, hasonlóan, ahogy a sakkozó szimultánt játszik, s így már útközben kezdtem építeni reálidőben a felvételekkel a zenét. Például az elejétől kezdve tudtam, hogy a férfikórust be akarom építeni a zajözönbe. Ez a kórus szimbolizálta a hely szellemét, ami számomra mindig egy kicsit rejtett. A hely szelleme nem azonnal nyílik meg az idegen számára, hiszen ez a szellem egy kultúrának, életmódnak, klímának, tájnak az esszenciája. Ez egy kód, rejtett „frekvencia”. Lehet, hogy csak többszöri meghallgatásra veszed észre a kórust, de a helyi lakosok ezt gyorsabban vették le. A zajok, zörejek, sípolások szintén a lélek ellentmondásos rétegeinek felelnek meg. Ugyanezt a módszert használtuk Polgár Évával a *Gilgamesh*¹³ lemezünk utolsó sávjánál, ahol a betorzított zongoratóka egy megrendült, összetört ember belső ellentmondásos állapotát kívánta megjeleníteni. Tehát nálam a zajkeltés nem szimpla zenei motívum. A zene az asinarai utazás hangjaiból állt össze, kezdve a már említett hajó gépháznak rezonanciájától. Ez egy alapkoncepció volt, ami megfelelt a fesztivál elvárásainak. Minden egyes hang a lament kivételével Szardínián született. A lamentről már beszéltünk, ahogy a szöveg megfordításáról is. Ez is alap volt. Erre építettem fel az egész koncepciót.

Ó. K.: Te tanultál zenét? Úgy emlékszem, hogy azt mondtad, nem. Polgár Évával kapcsolatban említetted.

V. S.: Nem tanultam, de tizenhárom éves koromtól folyamatosan zenélek több hangszeren is. Ennek a hiánynak vannak előnyei és hátrányai. A hátránya az, hogy időnként komoly technikai problémákkal küzdök. Ez stúdióban nem okoz gondot, ellenben koncerten már kínos lehet. Ez az oka annak, hogy kevés koncertet vállalok. Az előnye viszont az, hogy nem foglalkozom a zene, a zeneszerzés törvényeivel. Ahol lehet, áthágom a törvényeket.

Ó. K.: És mi az, amit húzogattál a színpadi asztal felett? Potméter vagy mi az? Egy keverő?

V. S.: Az egy fadoboz volt, amikbe lyukakat fúrtam és zongorahúrokat dugtam bele. Kontakt-mikrofonokat¹⁴ erősítettem a dobozra és hegedűvonóval játszottam rajta. Elég nagy zajt lehet vele gerjeszteni.

¹² osszárium: csontház, csontkamra itt, Asinara szigetén, amelyben legalább 7000 osztrák-magyar katona maradványai találhatóak fotó: Margittai Gábor: Szamár-sziget szellemkatonái. Külső Magyarok Kft. 2014.

¹³ <https://sandorvaly.com/gilgamesh/> letöltés dátuma: 2023.03.20.

¹⁴ pickup: magyarul hangszedő, olyan jelátalakító, ami a húrok mechanikai rezgését alakítja át elektromos jellé forrás: http://aktivgitar.hu/gitar_barkacolas/pickupologia-1/ letöltés dátuma: 2023.01.15.

Ó. K.: Azt nézegettem is, hogy mit húzogatsz ott. A hegedűvonót be tudtam azonosítani, de láttam, hogy ami előtted van, azon is ügyködsz.

V. S.: Az egy legendás Roland SP-808 sampler. A Detroiti undergroundtól a Prodigy-n keresztül Throbbing Gristle is nagy szeretettel használta. Ezt már nem nagyon gyártják. Nekem óriási szerencsém volt, mert egy hülye 50 euróért árulta. Fogalma sem volt, mit árul. Nem olcsó szerkezet. A sampler jobb sarkában egy Dual D-Beam Controller lehetővé teszi a hangok vezérlését kéz- és testmozgással az infravörös fénysugáron keresztül. Megváltoztatja a hangszínt, a sebességet, a hang architektúráját. Ez egy kitűnő improvizációs játékra ad lehetőséget.

Ó. K.: Gondoltad-e, hogy ezt a projektet folytatod?

V. S.: Nem. Ez egy lezárt dolog. Hálás vagyok, hogy a fesztivál meghívásán keresztül foglalkozhattam ezzel a témával, de nem hiszem, hogy érdemes lenne még egy projektet csinálni. Nem érdekel a szériamunka.

Ó. K.: És ha ezt többször ismételnéd, akkor ez széria lenne, és nem lenne ugyanaz.

V. S.: A koncert után felmerült több helyről is az igény további előadásokra, ami valószínűleg meg fog is történni itt, Olaszországban. Ez nem probléma.

Ó. K.: Ugyanezeket a fotókat, videókat, fényeffekteket akarod majd használni?

V. S.: Ez egy érdekes dolog, én nem tudtam, hogy lesz a színpadon füstgép meg strobó.

Ó. K.: De volt...

V. S.: Volt, de ezt én előre nem tudtam. A strobó azért volt érdekes, mert ez a fénytechnika többnyire ritmushoz van rendelve, míg az én projektemben meg egy darab ritmus sincs. A fény- és hangtechnikát vezérlő fiú valahogy megérezte, hogy valami történni fog, és ahogy beindultak a zajok, a sípolások rákapcsolta a strobót. Teljesen olyan élményem volt, mintha ott lett volna a ritmus is.

Ó. K.: Tudatos volt, hogy kékszínű fényt használtál?

V. S.: Adta magát szín. A sziget világa, körben a tenger, felette az ég. Ez egy alapszín volt.

Ó. K.: A fotókhoz, aztán, amikor elenyésztek, nekem a barna kapcsolódott volna.

V. S.: A háborúhoz valóban a barna, a keki szín kapcsolódik, esetleg a vér színe, de nekem ez túl egyértelmű lett volna. Én a szardíniai fényből és annak színeiből indultam ki. A fény nagyon erős Szardínián.

Ó. K.: Valóban nagyon-nagyon sok fény volt, hátulról voltál megvilágítva, miközben ment az előadás, mászkáltak a nézőtéren emberek mindenféle kalapban, ők is belenyúltak a felvételekbe. Nekem olyan volt, hogy a végén ez a felirat: FUCK THE WAR, nyomatékostó funkcióval bír. Vagy végső kicsengésnek szántad? Mintegy összegzésnek?

V. S.: Természetesen! És mindez 6-7 hónappal az ukrán háború előtt történt. Félelmetes, hogy mennyire hülye tud lenni az ember.

Éppen most dolgozom egy új projekten, aminek munkacíme: *The impact of invisible things*. (A láthatatlan dolgok hatása). Ebben a munkámban három nagy láthatatlan témával foglalkozom, amelyek radikálisan határozták meg az emberiséget. A vallás, az ideológia és a vírusok. Datákkal dolgozom, tehát abszolút rideg adatokkal, amelyeket úgy futnak szöveggént a kiállítóterem falain, ahogy a moziban a film végén a szöveg.

Amikor az ideológia és vallás feldolgozásával foglalkoztam, utánanéztam vajon hány háború, forradalom, konfliktus lett regisztrálva az emberiség történelme alatt. Harmincnyolc percen keresztül fut a szöveg elég tempósan, 10-es fonttal. Rémes! (Ezt a datafilmet hamarosan láthatod a budapesti koncertünk utolsó száma alatt).

Ó. K.: Amiben csak azt rögzítetted, hogy mi, mettől meddig...

V. S.: Igen. Rideg adatok, amelyek elég sokat árulnak el az emberiség mentális állapotáról. És ez az ember elméjében zajló zűrös folyamat szüli meg minden évszázadban a maga darálógépét, és trancsirozza szét fiataljait.

Ó. K.: Igen és abszolút öncéllal. Minden csak a hatalomról szól és a pénzről.

V. S.: Pontosan! A napokban mondtam valakinek, hogy nagyon érdekes az orosz–ukrán háborúban résztvevő fiatalok háttere. Egy olyan generációról beszélünk, akik playstation-on, háborús stratégiajátékokon nőttek fel, és most ezt élesben teszik. Csak hát, itt nincsen reload, nem lehet újratölteni az életed. Egyszerre csak ott állsz fél lábbal, szétroncsolt fejjel, tönkretett jövővel. Nem lehet tudni, mi történik a fejükben. Megérne egy kutatást.

Ó. K.: Visszatérve a *Lament for Asinara* projekthez: Felsorolod a végén, hogy kik közreműködtek ebben. A szardíniai projektben tehát a feleséged volt, és Polgár Éva, ő csak később jött, tehát a stúdiófelvételnél?

V. S.: Éva az angol fordításban segített, tehát nem zenészként volt jelen. Feleségem, Nea Lindgrén festőművész a videofelvételeket készítette, ő dokumentálta asinarai utazásunkat és a koncertet. Heéger Júlia a lemezanyag második számában jelenik meg kórusként. De ez nem képezte a koncert anyagát, csak a lemezen hallható. Maurizio Coccia és Roberto Folesa voltak a projekt kurátorai.

Ó. K.: A CD-borítón szereplő torz arcról beszélnél kicsit?

V. S.: Ez a fotó Anna Coleman Ladd által készített öntvényéről készült, egy szétroncsolt arcú francia katonáról 1918-ból. Az új típusú hadviselés képes volt a testeket helyrehozhatatlan darabokra szaggatni, és már a háború kezdetén világossá vált, hogy az emberiség haditechnikája messze meghaladja az orvostudományét. Ezek a maszkok azon kétségbeesett improvizációk közé tartoztak, amely a testet és lelket ért traumák kezelésének minden hagyományos stratégiáját felülírták. Ezt a képet használtam a CD-borítóra.

Ó. K.: A CD borítója mellett látható a CD lemeze is, azon tövisszoros szögesdrót, ami át van löve. A hátsó borítóján egy kép a koncertről.

V. S.: Igen... a tövisszoros szögesdrót. Szimbólumok.

Ó. K.: Az audiovizuális projektek mellett tárgyakat is alkotsz.

V. S.: Igen, de óvatosan. Igyekszem kikeveredni abból az ellentmondásos csapdából, amibe az emberiség keveredett az antik óta. Vagyis a túltermelés és az ismétlés csapdájából. Amikor először jártam a Kairói Nemzeti Múzeumban, majd később a Louvre termeiben, begörcsöltem az ott felhalmozott mennyiségű Ápisz, Anubis, Isis stb. szobroktól. Már ott is működött a túltermelés. És csak ezek után jöttek a görögök, rómaiak... Most meg itt vagyunk mi, akikre maszszívan rátelepedett 2000 év keresztény mitológiájának végtelenségig ismételt változatlansága. Jó lenne már egy másik nézőpontból újrafogalmazni az embert. Frissíteni, elmozdítani ezeket a pontokat. Természetesen ez csak a helyzet patológiája. A diagnózis után kellene jönnie a megoldásnak. Féltő, hogy mi csak a felismerésig jutottunk el, nem pedig a megoldásig. Az a jövő generációjá-

nak feladata lesz. Ez az oka annak, hogy kevés tárgyat alkotok. Nem akarok a túltermelés és ismétlés csapdájába esni. Persze vannak törekvéseim, például a *Young Dionysos*¹⁵ munkámban, amelyben kísérletet teszek arra, hogy egy kicsit más aspektusból figyeljem meg az embert és az őt körülvevő világot. Megbolygatni az energiák egyensúlyát. Ennek viszont az a veszélye, hogy csak úgy lehet megváltoztatni az egyensúlyt és a nézőpontokat, ha kilép az ember abból a kultúrkörből, amiben megjelent a krízis. Szükség van az eltávolodásra ahhoz, hogy nagyobb rátekintéssel rendelkezünk a helyzet súlyosságának felméréséhez. Ebben az esetben viszont könnyen vádolhatják meg az embert barbársággal. Nehéz ügy.

Ó. K.: De nem úgy van a dialektikában, hogy a rombolásra jön valami új mindig? Most ezt nem kell barbárnak nevezni.

V. S.: Igen, de a rombolás kvalitása nem mindegy. Nem mindegy, hogy hogyan és hová mozdítjuk ki az embert, milyen új perspektívát ajánlunk a régi helyett.

Ó. K.: Szerintem semmi új nem létezhet a régi nélkül. Tehát valami mindig átszarmazik belőle.

V. S.: Igen, de ki dönti el, hogy mely értékeknek adunk kegyelmet? A feletrőjai faló lesz, amely újra visszaköveteli státuszát. Ez meg egy olyan dilemma, amit igen komolyan kell átgondolnia az embernek, mielőtt beül a buldózerbe tarolni. Tudatában kell lenni annak, hogy bizonyos értékek pusztulása elkerülhetetlen ahhoz, hogy valami új szülessen a romokon. Ezt fel kell vállalni. A felelősség viszont nem a homo sapiens kedvenc foglalatossága. Azok, akik a Golgotán elfordították tekintetüket a keresztre feszítés iszonyatos pillanatában, lemaradtak a feltámadásról. Akik vállalták a szembenézést talán megéreztek valamit, hogy ez az iszonyatos pillanat egy világot megrengető új kultúra alapja lesz. Megint váltásra lenne szükségünk, mert ami most van, az számomra katasztrófa.

Ó. K.: Pontosan ezek a dolgok járulnak hozzá, hogy valami bekövetkezzen. Ha mindenki megmarad a maga kis kockájában, akkor soha nem fog történni semmi. Akkor nem jutunk előre.

V. S.: Persze, de az imént felvázolt helyzet megváltoztatásához azért nálam okosabb emberekre lenne szükség. Én csak egy szimpla artista vagyok.

Ó. K.: Ne viccelj, minden ember életéből hiányoznak az ilyen beszélgetések, amikor nem arról beszélünk, hogy mit főztél ebédre, hanem arról cserélünk eszmét, amik amúgy foglalkoztatnak minket és itt van a fejünkben, és, néha úgy érzem, hogy meghaladnak engem, de hogy erről beszélni kell. Tehát, hogy én vagyok valaki, az ilyen foszlányokból tevődik össze és nem pedig abból, hogy kimegyek a konyhába és sütök egy tojásrántottát, mert az a létfenntartáshoz tartozik, az nem fontos.

V. S.: Igen, de közben az is művészet.

Ó. K.: Hát, igen, attól függ, hogy csinálom.

V. S.: Én nagyon sok dolgot letettem. Például a festészetet, mert elvesztettem az érdeklődésemet az előbb említett okok miatt. Amennyiben pionírok akarunk lenni, fel kell készülnünk arra is, hogy ez a szerep rengeteg zsákutcával

¹⁵ <https://sandorvaly.com/young-dionysos/> letöltés dátuma: 2023.03.23.

jár. Az ilyen alkalmakkor fontos, hogy megbízzunk megérzéseinkben a gyors korrigálás miatt, hiszen nem mindegy, hogy tíz percig vagy tíz évig kallódunk egy zsákutcában. Ez nemcsak a művészetre, de az életre is vonatkozik. Nem mindegy mikor jön rá az ember, hogy az út, amit választott, nem viszi sehová.

Ó. K.: Te miért mentél Finnországba?

V. S.: Oda házasodtam. 1989 nyarán ismerkedtem meg felségemmel a Tilos az Á-ban. Rá pár hónapra már Finnországban éltem.

Ó. K.: Olaszország sokkal megfelelőbb számodra?

V. S.: Én déli típusú ember vagyok, tehát hazára találtam. Mondom ezt közel harminc év finnországi lét után. Hahaha. Számomra sokkal nagyobb lehetőségek nyíltak itt, ami részben az embereknek, a közösségnek köszönhető. Nem probléma tereket találni egy-egy munka bemutatásához, vagy akár csak kivitelezéséhez. Ezek nekem nagyon fontos dolgok, mert Helsinkiben egyszerűen nem volt terem nagyobb munkák, projektek kidolgozására. Itt viszont a pénz hiánya miatt szenved a kortárs művészeti élet. Nagyon kevés pénzzel működnek a múzeumok, galériák, vagyis jó, ha az embernek van egy saját technikai bázisa. Mondok egy példát. A múltkori múzeumi kiállításomhoz tíz videoprojektorra volt szükségem. Az igazgató erre csak forgatta a szemeit. Két darabot találtunk a raktárban. Az egyik egy özőnvíz előtti projektor volt, míg a másik be sem indult. Szerencsére volt egy évem a felkészülésre, s így lassan, hónaponként megvettem a tíz projektort. Óriási szerencsém volt, hogy ösztöndíjas voltam, mert egyébként nem lett volna lehetőségem egy ilyen investálásra. Most már nem érhet meglepetés egy 8 dimenziós audiovizuális installációt felépíteni. De nézzük mindig a dolgok pozitív oldalát: elkepesztő terekben tudok dolgozni a templomoktól az atomerőműig.

Ó. K.: Azt említetted, hogy a Helsinki Művészeti Akadémián tanítottál. Most tanítasz valahol?

V. S.: Szeptemberben volt egy kurzusom Abruzzóban az Aquilai Művészeti Akadémián. Felkértek, hogy tartsak egy előadássorozatot, amelynek témája az urbánus terek akusztikája volt. Mi mindent lehet kihozni egy ilyen akusztikailag megterhelt környezetből zeneileg. A felkérés alapja a 2015-ben készült spanyolországi projekt, a *Dutch Futurismo*¹⁶, városi zajok és utcán talált tárgyak, szeméttelrakatok felvételeiből épített elektroakusztikai munkám volt. Jártuk a város Mikael Jurmu zenész barátommal egy 3D-s mikrofonnal, kezünkben kalapáccsal, hegedűvonóval és dobverővel és folyamatosan vettünk mindent, ami velünk szembejött. Ezeket a felvételeket aztán a finn rádió stúdiójában rendbe szedtük. A lemezanyagon Polgár Éva zongorajátékán és az utolsó számban használt csellókon kívül egy darab hangszer sem hallasz. A diákoknak ezeket a lehetőségeket mutattam meg, majd szétküldtem őket a városba mikrofonokkal felvételeket készíteni.

Ó. K.: Akiket tanítottál, ők mennyire voltak vevők arra, amit el akartál mondani?

V. S.: Abszolút vevők voltak. Az én előnyöm az, hogy jelen lehettem a finn művészeti életben, amely – ha a kortárs művészetét nézzük, nagyon radikális. A finnek hamar felfogták annak a lehetőségét és jelentőségét, hogy a művészeteknek kommunikálni kell a tudományokkal, és amit lehet, azt azonnal

¹⁶ <https://sandorvaly.bandcamp.com/track/dutch-futurismo> letöltés dátuma: 2023.03.14.

integrálni kell. Ezért már igen korán megjelent a művészetben a genetika, robot- technológia, mesterséges intelligencia... Ezek fontos eszközök, tudás és- ismeretanyag bázisok a jövő művészetét illetően. A jövő művészei nem feltétlenül a művészeti akadémiákról fognak érkezni, hanem például a természettudományok területeiről. Már most van rá példa. Ez a nézőpont ismeretlen volt a diákok számára, de nagyon nyíltan, érdeklődve álltak hozzá. Amikor először vették kezükbe a 3D mikrofont és azon keresztül kezdték figyelni a hangokat, olyanok voltak, mint a YouTube-on megtekinthető dokumentumfilmben szereplő süket ember, aki a koponyájába beépített mikrofon segítségével először hallott hangot. Kitágult a világ előttük és egészen másképp kezdtek el figyelni arra a környezetre, amelyben élnek, amely körülveszi őket. Minden átértékelődött. A zajok helyett egy nagy urbánus szimfóniát hallgattak. Persze ez itt most egy leegyszerűsített válasz volt. Ennél kissé bonyolultabb volt a kurzus.

Ó. K.: A nemzetközi művészvilágban mennyire vagy benne?

V. S.: Az évek során elég jó kapcsolatok alakultak ki Norvégia, Észtország, Lettország felé, majd a közös kiállításokon keresztül nyílt meg Belgium, Franciaország, Spanyolország, Németország majd végül Olaszország, ahol az utóbbi három évben három nagy kiállításom volt. Óriási szerencsém volt, köszönet Fekete Vali kurátornak, hogy csípőből Rómában kezdtem a Galleria d'Arte Moderna-ban a Moholy-Nagy-kiállítás¹⁷ kapcsán. Az internet is sokat segített abban, hogy AV-munkáim bármikor, bárhol elérhetőek, s így nem vagyok kitéve annak a függőségnek, hogy munkáimat csak galériában vagy múzeumban lehet megtekinteni. Ez nagyon nagy előny, nem egyszer kerestek meg pont a neten található anyagaim miatt.

Ó. K.: Amikor Magyarországon jársz, gondolom, nem sokat jársz Magyarországon...

V. S.: Évente egyszer vagy kétszer a szüleimnél.

Ó. K.: Igen, világos, akkor el szoktál menni, szétnézni, hogy mi van itthon a kulturális életben? Érdekel vagy sem?

V. S.: Igen, érdekel, de látogatásaim időtartama igen behatárolt, s akkor inkább a szüleimmel vagyok. Ami kevés időm marad, azt leginkább könyvesboltokra áldozom. Erre nagyobb szükségem van, mint egy kiállítást, koncertet megnézni.

Ó. K.: Nem is tudlak úgy elképzelni, mint aki egyik kiállításról a másikra megy. Nem hiszem, hogy ez téged annyira érdekelne.

V. S.: Nem. Kaptam is érte sokszor az arcomra. Sok művészkolléga sértődött meg, hogy nem vagyok kíváncsi munkájukra, de az Isten szerelmére, ha én csinálok egy kiállítást, azt nem a kollégáknak csinálom, hanem a közönségnek, az embernek. Nem szeretem ezt a vérfertőzős, összekacsintós, egymást hátba-vergető világot. Nekem az emberrel van dolgom. Már több, mint tíz éve élek Finnországban, amikor először jelentem meg egy kiállításon. Amikor megtudták, ki vagyok, azt mondták: mindenki ismeri a munkáidat, de soha nem láttuk, hogy ki az, aki ezeket alkotta. Meg kell mondanom, jól esett.

Ó. K.: Mi a viszonyod az irodalomhoz? Hogyan kezeled az irodalmat?

V. S.: Ez egy nagyon tág kérdés. Nem tudok kimerítő választ adni. Nagyon fontos. Folyamatosan olvasok két nyelven irodalmat. Enélkül nem tudnám elképzelni az életem.

¹⁷ <https://artkalauz.hu/moholy-nagy-es-magyar-kortarsai-romaban/> letöltés dátuma: 2023.03.20.

Ó. K.: Van olyan könyv, amit ha bármikor leemelsz a polcról, és akárhol felütöd, akkor azonnal olvasod? Amit bármikor előveszel? S tudod, mi volt előtte és utána?

V. S.: Van, természetesen. Az egyik – manapság sokat szidott költő/író – Vas István: Miért vijjog a saskeselyű műve. Aztán ott van Kertész Imre, akit szintén folyamatosan olvasok. Kertész ki nem állhatta Vast. Szerinte megalkuvó, konformista volt. Nem baj. Mindkettőt szeretem. Aztán ott van Márai, Mészöly, Nádas... A finnek közül Mika Valtari megunhatatlan.

Ó. K.: Még az izgat engem, s erre nem kötelező válaszolni, hogy neked mi a valláshoz való viszonyod? Ezt meg tudnád fogalmazni?

V. S.: Az ember folyamatosan küzd létezésének kínzó kérdéseivel, amelynek egyik szegmense a vallás, amelytől választ remélünk kapni. Dervisként vagy megkattant későőszű légyként neurotikusan cikázva táncoljuk körbe a reményt, hogy valamit megérthetünk ebből a misztériumból. Ezek a koreográfiák életünk során változnak, hol közeledünk, hol távolodunk ettől a szegmenstől. Én egy olyan családba születtem, amelyben két radikálisan ellentétes erő működött. Apai részről a totális, mindent elutasító ateizmus, anyai részről az über-katolicizmus. Nagypám halálakor az internacionálé szólt, keresztanyámat meg a templom kövezete alá temették. Így nőttem fel e két erő között, ami megtanított arra, hogy elfogadással és nyitottsággal éljek a világ iránt, ugyanakkor megtanított arra is, hogy mennyire fertőző tud lenni az ideológia és a vallás. Az évek során sokszor körbejártam e két témát, míg eljutottam arra a pontra, hogy ezekre a fikciókra az identitásom szempontjából semmi szükségem nincs, ahogy sok más társadalmi elvárásokra, követelményekre se. Azóta egyfajta pozitív, vidám nihilistaként élem az életem és nagyon jól érzem magam bőrömben. Nyilván ennek a gondolkodásnak legsúlyosabb eleme a lét értelmének hiábavalóságán való morfondírozás. Nem könnyű lenyelni, de még mindig jobb az önámításnál. Ettől függetlenül tiszteletben tartom, ha valakinek igénye van arra, hogy identitását, létezésének értelmét fikciókkal támogassa meg. Eszembe jutott erre egy extrém történet családommal kapcsolatban. Tizenkét éves voltam, amikor először találkoztam anyai nagyanyám testvérével. Szépen kiöltözve, ahogy akkoriban szokás volt, csokoládéval, borral, virággal, leutaztunk Tibolddarócra, ahonnet nagyanyám származott. Meg volt beszélve előre érkezésünk, tehát nem ex tempore rontottunk portájára. Anyám bekopogott. Több mint fél óráig nem történt semmi. Zörgette az ablakát, bekiabált, szomszédolt...semmi. Már szedelőzködtünk, amikor hirtelen kinyílt az ajtó és ott állt egy görbelábú vén banya. Amikor anyám megkérdezte tőle, hogy nem hallotta kopogásunkat, azt válaszolta, hogy hallotta ő, de éppen imádkozott, azt meg nem illik megszakítani. Wow! Teljesen oda voltam a banyáért. Vagy húsz éve nem látta anyámat, engem meg pláne, de nem volt hajlandó univerzumának megzavarására. Abszolúte el tudtam fogadni, sőt tisztelni, Istenbe ilyenén vetett rendíthetetlen hitét, amely nem tűrt meg semmiféle engedményt az árnyékvilág zavaró jelenlétével szemben. Visszatérve saját viszonyomra. Nyilván, sokak számára ijesztő lehet a nihilizmus, de hát személyem megítélése mások szemében nem az én feladatom és nem is nagyon érdekel.

Ó. K.: Értem. Én nem ijedek meg, vizuális típus vagyok, s te nagyon plasztikusan ábrázolsz. Látom magam előtt az Embert, szemben a Semmivel.

V. S.: Az ember nem menekülhet el létezésének dilemmája elől, bármit is nevez meg magának védőbástyának. De ezek a bástyák számomra fikciók. A semmivel szemben állni még mindig becsületesebb, mint egy életen keresztül átvitnek érezni magam.

Ettől függetlenül ez az állapot nem tántorít el attól, hogy alkossak. Sőt... komoly kihívásnak tartom, mert minden fikció ellenére az ember számomra mégiscsak valóság, akivel dolgom van.

Ó. K.: Az ember elképzeli magának valamit, amiről azt hiszi, hogy valóság, holott az csak egy hamis kép, az, amit ő valóságnak akar hinni.

V. S.: Igen, így visszatérhetünk beszélgetésünk alaptémájához, Asinarához és a háborúkhöz. Egy háború generálásához, az emberek egymás ellen uszításához és fölkoncolásához fikciókra van szükség. És az emberek szeretik ezeket a fikciókat...

Ó. K.: Köszönöm szépen a beszélgetést. Záró akkordként álljon itt a sirató szövege!

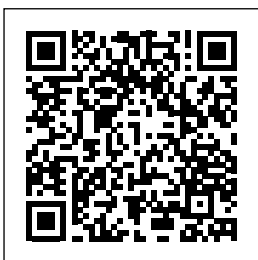
Jaj, szerelmem, jó társam, eltűntél, megevett az átkozott háború!
Jaj, már tizenöt éve, hogy árva vagyok!
Nincsen nekem senkim, csak az út fel is, le is.
Gyere haza, s a gyermekeidet gyűjtsd össze, mert úgy el vannak szóródva:
egy hónapba egyszer ha találkozhatnak, máskor egy hónapba se egyszer se!
Jaj, szerelmem, hol van a te sírod?
Jaj, hol van a te gyászos sírod?
Sose tudom még a keresztfádat se felkeresni.
Jaj, idegenbe evett meg az a fekete föld!
Jaj, idegenbe zárt be az a fekete föld!
Jaj, mennyit gondoltam rád, mennyit vártalak, még a mai napig is várlak,
de sehonnét sem jössz haza.
Szerelmem, jó társam; sohasem tudlak elfelejteni!
Szomorúak a gyermekeid, gyere haza még egyszer!
Szerelmem, angyalom, aki még az alvásomat is meghallgatta, s aki még a
szuszogásomat is meghallgatta!
Jaj, szerelmem, jaj, szomorú szerelmem, szomorún mentél vissza, mikor
hazajöttél szabadságra, mert te tudtad, sohase jössz többet haza.
Hogy búcsúztál a gyermekeidtől, s engemet is vittél magaddal egy
darabig, s ott letettél, mert már tovább nem mehettem veled.
Jaj, szerelmem, szomorú szerelmem!
Jaj, gyere haza, s vigasztald meg a szívemet, mert olyan bánatos!
Jaj, szerelmem, jaj, mennyit gondolok rád, s mennyit látlak álmodba,
s de boldog voltam!
Reggel, mikor felébredtem csak a szívem el volt fogva, mert nem voltál
mellettem.
Jaj, átkozott háború egy pillanat alatt elvette az életedet, drága jó,
szomorú, kicsi társam!
Jaj, hova menjek, hol találalak meg, mert mennyit kerestelek tizenöt
esztendőttől, de sehol meg nem találtalak.
Mennyit mentem mindenfelé, de sehol se voltál!

Tóth Kinga

Bagolysimogató

az odvamban lakó bagolyember
kitines tollát simogatom nincs bennem
gonoszság csak erő nem zavarom
alvásában csendben pislogok magamra
még simíts még olajos lesz a szárnya
belénk ragadok levedlett csőrrel
kucorodom golyóba pont kitöltjük
már nem sajgó de nem is száradt hegemet
az eső is esik sírhatok én is
növeessen erősebb csőröket

(a dőlt részeket énekelve)

AVI ROTH

A HITETLENEK FELEMELÉSE

A testté vált ige

Tóth Kinga multimediális művésszel beszélget
Molnár Attila (részlet¹)

Tóth Kinga multilokális médiaművész, többnyelvű (angol, magyar, német) költő, il-lusztrátor, hangperformer. Írásai hazai és nemzetközi folyóiratokban (többek között *Árgus*, *Élet és Irodalom*, *Műút*, *Lyrik Online*, *Asymptote*) jelennek meg. Vizuális költeményeket készít és állít ki. Jelenlegi nemzetközi művészi projektjei például *Tanzpoeten* (Poesiefestivalen Berlin), *DNM Art Program* (MODEM Debrecen), vagy *Noise Vegetation*. A Tóth Kína Hegyfalu zenei formáció szövegírója és frontembere. A Debreceni Tudományegyetem PhD-hallgatója. Kötetei (válogatás): *Zsúr*, 2013 (Prae), *All machine* (2014, Magvető), *Holdvilágképűek* (2017, Magvető), *Írماغ/Offspring* (2020, Starfol Plusz). Díjai közül megemlíti a Hazai Attila Díját, Hugo Ball Díját, valamint Bernard Heidsieck Díját. Weboldala: www.kingatoth.com

Molnár Attila: Ezt a beszélgetést az egyik legfrissebb alkotásodtól kezdjük, jó? A 2019 óta építkező *Mariamachina* projekted az apácák életére reflektál. Olyan témákat érintesz benne, mint az apácaművészet, modern lelkiség, fenntarthatóság, vagy az újrachaszosítás. Szóló- és duó performanszok sorozatából épül föl. Nem idegenkedik attól sem, hogy zajliturgiájába régi Mária-verseket, imákat és énekeket építsen be, amelyben a nyelvi kódváltások is előtérbe kerülnek. Meséljél a *Mariamachina* születéséről!

Tóth Kinga: Nyelvileg széles skálából válogattam hozzá alkotásokat. XI. századi apacaéneket keverek a saját versemmel angolul, németül, magyarul, és időnként kamu latinul. Dr. Perintfalvi Ritával rendszeresen szoktam konzultálni, hogy hitelesek legyenek a beépített szövegek. Ő a Grazi Katolikus Főiskolán szabad vallást tanít, és az egyházban elkövetett szexuális abúzusokról szóló írásaival vált ismertté. Ha nyelvi kódváltásokról beszélünk, akkor megemlíteném, hogy folyamatosan gyűjtöm a most élő apácáknak is a verseit, művészeti alkotásait, és azokból szintén belekeverek a performanszaimba, szövegeimbe. Ugyanakkor, a Debreceni Tudományegyetem PhD hallgatójaként a kutatási témám az apácaművészet, a modern női liturgiák elemzése. A művészi alkotó folyamatom emiatt egy kicsit olyan, mint egy DJ-zés, mely tudományos, kreatív, vallási, archaikustól posztmodern szövegekig azt emeli be, amire épp szüksége van.

M. A.: Hogyan kezdél foglalkozni az apácaművésszel, és hogyan kapcsolódik a saját a performanszaidhoz?

T. K.: Az apácaművésszel több oldalról kezdtem el foglalkozni. Az első, ami miatt elkezdett érdekelni, az az a kérdés, hogy miért választanak nők egy elzárt közösséget, és hogy miért elzárt közösségekben élnek meg a kiteljesedést? Beszélhetünk itt vallásos vagy hitbéli elhivatottságról, de biztos, hogy ennek kell valami más oka is legyen. Ami miatt erre irányult a figyelmem, az két

¹ Az interjú teljes terjedelmében a *Többnyelvűség a kortárs művészetben* című tanulmánykötetben jelenik meg (2024, L'Harmatta / Károli Könyvek).

olyan irodalmi ösztöndíj, ami szó szerint nagyon kapcsolódott kolostorokhoz. Számos esetben, amikor meghívtak eseményekre, kolostorholteben foglaltak szállást, amit egyébként apácák működtetnek. Az elmúlt öt-hat évben egyre jobban kapcsolatba kerültem velük. Ahhoz képest, hogy én szerettem volna őket interjúolni, nagyon sokszor ez fordítva van. Azután 2021-ben Németországban, amikor megint egy írói programon voltam e nagyon komoly beszélgetések kapcsán, ott is volt egy kolostor. Valahogy mindig van egy kolostor. Ekkor eldöntöttem, hogy én ott bevonulok egy szilenciumra. Ez egy irányított szilencium volt, amit a Ruth nővérrel együtt csináltunk, csak vele beszélgethettem naponta fél órát. Ugyanabban az időszakban le kellett volna adnom egy recenziót az egyetemen. Ebben az Avilai Szent Teréz *A belső várkastélyának* az új fordításáról akartam írni.

M. A.: Miért volt annyira fontos *A belső várkastély* című művel való találkozásod?

T. K.: A könyvet nagyon sokszor elolvastam, de egyszerűen nem tudtam megközelíteni, és rájöttem, hogy valószínűleg olyan típusú ember vagyok, aki kénytelen a testén átérteszteni mindent, mert máshogy nem sikerül megértenie a világot. Ezt az olvasmányélményt is csak úgy tudtam valahogy reálissá váltatni, hogy átmentem rajta, szó szerint, ahogyan a performanszokon is. És aztán itt nagyon érdekes dologra bukkantam, mert először azt gondoltam, hogy ez mind-mind ösztönös dolog, de hál' Istennek, nálam sokkal intelligensebb emberek rengeteget írnak a korporeális élményéről. Ezt sok performer is átéli, alkalmazza tudatosan vagy sem. Ez az apácák művészetében is hihetetlenül jelen van, hiszen ők is átéli a felső vezettetésnek az üzeneteit, átértesztik a testükön. Ezt az imádságaikban, a mindennapi tevékenységeikben, a kerti munkától kezdve bármiben visszaengedik a világnak. A kutatásom egyik alapfeltevése az, hogy az apácatevékenység egész napi tevékenység, amely valójában egy performansz. Ők, az apácák, valójában a testté vált Ige. Mert, ugye, a Jóisten szavait, a Jóisten üzeneteit, vagy a Szentlélek üzeneteit ők a testükön átértesztve igazából testté változtatják. Internalizálják, és aztán átértesztik magukon. Avilai Szent Teréz is erről beszél, amikor a szívsebzés által a Szentlélek öbénne megérkezik, és akkor lakásra talál az ő testében, és ennek bizony biológiai leírásai vannak. Ezt szeretném majd tovább kutatni. Egyrészt magát az élményt, másrészt azt, hogy milyen egy napi tevékenység, és ebben milyen szövegekkel érintkeznek. A már meglévő szövegekhez, gondolok a krédókra, az énekekre, az imádságokra, amiket hagyományosan használnak, milyen fizikai tevékenységek párosulnak? Illetve, van egy másik oldal is, ahol a művészettel foglalkozó apácák tevékenységét is bemutatnám. Ugyanakkor nagyon érdekel a recycling vetülete is, merthogy ott nemcsak arról van szó, hogy ők szabnak, varrnak és kertészkednek, mert időnként, amikor a templomokban elfogynak a maradék anyagok, ők ezeket pótolják. Ez hozzám nagyon közel áll, hisz a saját testünk is maradék anyagok halmazává válhat.

M. A.: A mai művészeknél egyre gyakoribb a recycling, azaz az újrahasznosítás vetülete. Te hogyan értelmezed ezt?

T. K.: Nagyon sokféleképpen. Eleve saját életemből hozom ezt. Azt nem mondhatom, hogy mélyszegénységben lévő családból származom, de egy szerény, kimondottan szerény körülmények között élő vidéki kis falusi családból

származom, és nálunk a kertészkedés, a hulladék újrahasznosítása, a komposztálás fontos volt. Én ebben nőttem fel. Még az állatok feldolgozásában is. De én egészen kiskoromtól fogva, pszichésen vagy biológiailag, de képtelen vagyok az állatok fogyasztására, és valahogy ez az egész velem így jött, én ebben nőttem fel. Mi is felhasználtunk mindent, amink megmaradt. És aztán ugyanerre leltem az apácáknál is. Amikor elkezdtem jóval korábban művészeti tevékenységgel foglalkozni, számomra egyértelművé vált, hogy én ide nyúlok vissza, és hogy én a szemétesztétikával foglalkozom, hiszen a maradék anyagaimat fel akarom használni, és hogy ahelyett, hogy újat termelek (persze azt nem lehet megúszni), a magánéletemben is és az alkotó életemben is a maradékoknak a minél jobb vagy hasznosabb felhasználására törekszem. Egyrészt gazdasági és egzisztenciális szempontból, másrészt a hatalmas természetszeretet miatt, amit szintén a családomból hozok. Az más kérdés, hogy náluk ez a kicsit konzervatívabb hozzáállással párosul. Ők például megeszik a húst, én pedig nem bírom az állatokat megenni. Viszont különbözőségeink megférnek egymással, nincs azzal problémánk, hogy egy picit máshogy gondolkodunk az állatvédelemről. A természet szeretete az egyszerűen a családom része, hisz anyukám biológiatanár volt, apukám pedig agrármérnök. Ezért a természet, az élő és az élettelen (a gépek) szerves kapcsolódását jelentette. Én ebben nőttem fel, nekem ez volt természetes.

M. A.: Visszatérve az apacaművészetből ihletett munkáidra: 2020-ban a svájci Zug városban, egy kolostorban tartottál egy hang-szöveg-zaj liturgiát. Hogyan jött ez létre?

T. K.: A hihetetlen jófej apácák segítségével. Nem gondoltam volna, hogy az apácák nekem megengedik azt, hogy a 600 éves imatermükbe bevigyem ezeket a zajgépeket, meg felfűjjam a gumikesztyűket, és cucorgassam őket. Természetesen, beszélgetnem kellett velük előtte arról, hogy mi fog történni. Az ott megírt, illetve a Grazia apácától kapott verseket használtam. Aztán beépítettem Georg Traklétól, Kassáktól, Kosztolányitól különböző idézeteket, vagy versrészleteket. Ez egy élő felvétel volt, amit Kaspar Mattmann segítségével vettünk fel. Ő orvos egyébként, de mostanában fotósként tevékenykedik. Közben Silvia Rosanival felváltva küldtük egymásnak a hangfelvételeket, és akkor ebből lett meg a videó hangsávja.

M. A.: Nagyon komplex művészetről van szó a te esetedben. Beszéljünk egy picit a térművészetről is.

T. K.: Most lesz egy másik apácaperformanszom a Hortobágyon. Április elsején megyünk ki forgatni. Itt a debreceni MODEMben lesz egy *reenactment* csoportos kiállítás, melyre felkértek, hogy egy apácás performanszt csináljak. Erre az eseményre úgy döntöttem, hogy az apácák imádkozását fogom eljátszani a Hortobágyon. A semmiből teremtés gesztusára fókuszálok. Megrajzolok két vonallal egy templomot, azaz két padsort, és egy közepén nyitottan hagyott kört. Ez a forma a modern női liturgiában is nagyon fontos, mert úgy épülnek fel a padosorok, hogy a kör végül nyitva maradjon. Mivel az apácák napi hivatalos imádsága reggel 6 órakor, 11:45-kor és 17:45-kor van, én ebben a két vonallal megrajzolt templomban ugyanabban az időben egy-egy 15 perces imádságaktust hajtok végre. Erről készül videó- és hangfelvétel. Kiválasztok a reggeli, a déli és az esti imádságokból egy-egy részletet, ebből készül majd egy

hangmunka. A videókat meg úgy kell elképzelni, hogy lesz a három imádkozásos aktus, illetve a négy gesztus, az odamenés, a térdelés, az ülés és az állás gesztusa, meg négy másik videó, ahol majd a kezeim látszódnak valószínűleg, vagy csak bizonyos testrészem. Ezek majd kereszt alakban elhelyezett 7-7 darab monitoron folyamatosan láthatóak lesznek a MODEMben. Fülhallgatóval hallgatható lesz a hangmunka, ahol a reggeli, a déli és az esti imádkozásokat összejátszom, hogy szinkronicitás is legyen majd az egészben. Erre kerül sor április 22.-én.

M. A.: Melyek az apácaművészetről való kutatásod következői lépései?

T. K.: Most az ima mint performansz érdekel. Ezek a nagyon egyszerű imatevékenységek és a hozzájuk társuló kis gesztusok annyi mindent tartalmaznak, amire az ember nem is gondolna: a készülődés, a befogadás, a Jóisten színe előtti szerény hozzáállás, a térdelés gesztusa, a kicsinységünk elfogadása. Ezek egészen nehéz lelki gesztusok. A hortobágyi imaperformansz nemcsak egy sima felvétel lesz, hanem egy lelki hozzáállás. Mert hogyha én lelkileg nem vagyok jól felkészülve, elbukhat az egész. Persze, egy videofelvételen ezt nem biztos, hogy mindenki látja, de én szentül hiszem, hogy látszódik. A másik dolog meg az, hogy ezeket az imádságokat nem lehet másik időpontban felvenni. Nem lehet kilenc órakor imádkozni, ha hat órakor van az ideje. A dolgoknak megvan a rendje. A fényt lehet úgy variálni filmezéskor, hogy hajnalnak lássék, de az akkor már nem az igazi fény, az már a mi munkánk, és nem a Jóisten munkája.

M. A.: Voltak-e más performanszaid, amelyek kapcsolódnak a misztikához, vagy spiritualitáshoz?

T. K.: Volt egy gyónás performanszom. Interaktív esemény volt, de nem nyilvános. Be volt rendezve egy privát chatszoba, ahova csak az jöhetett be, aki bejelentkezett. Én nem tudtam, hogy kivel beszélek, nem kellett bemutatkoznom. A beszélőtársak tudták, hogy én nem vagyok teológus, vagy pap, csak anynyit, hogy foglalkozom a szeretetmunkával, meg az apácák munkáival. Rengeteg imádsággal, apácaénekekkel és saját munkáival készültem rá. A performansz alatt aztán volt, aki gyónt, másvalaki elmesélte egy napját, másvalakinek volt kedve imádkozni velem, volt, akivel énekeltünk, volt, aki coming outolt, volt, aki a szerelmi bánatát mesélte el. Az is megesett, hogy valakinek én gyóntam.

Csáji László Koppány

Amputált idő

Mint letört ágak
Visszafájnak
Elnyűtt idő
Korhadó álmaim
Le nem írt sorok
Feledett szeretők
A meg nem tett
Örök nemlét

Életráncok

Álmomban
Álom voltam én
Leányszemekben
Asszonyölekben
Majd megpihentem
Növekvő ráncként
Anyák tenyerén

Perger Éva

Szemben a felkelő Nappal

Már megint megtörtént. A lift megállt, én pedig teljes természetességgel kiszálltam – a harmadik emeleten, holott a lakosztályom a római Hilton Hotel hetedik emeletén volt... Képes leszek-e megtanulni valaha, hogy az ajtók már nem feltétlenül nekem nyílnak, és hogy egy kitárt ajtó többé nem mindig engem hívogat? A lehető legjobban emlékeztetni akartam magam erre, így annál inkább szégyelltem, amikor megfeledkezve magamról ismét ugyanabba a hibába estem.

Egy másik alkalommal csak egy fiatal barátomnak köszönhettem, hogy nem szálltam be egy autóba, ami nem rám várt. Csak azért, mert a szálloda főbejárata előtt parkolt, gondolkodás nélkül azt feltételeztem, amit megszoktam a munkám során: ha egy kocsi parkol a kapu előtt, az miattam érkezett.

Nagyon úgy tűnik, hogy csakis akkor tudom elkerülni ezeket a nevetséges baklövéseket, ha erősen összpontosítok az előttem álló helyzetekre: a liftre, mielőtt a szobámba megyek, vagy az autóra, ha a városba utazom. Ha viszont gondolataim elkalandoznak, sajnos azonnal megszokásból cselekszem, és ilyenkor legalább annyira meglepődöm, mint amennyire dühös vagyok magamra.

Bár csodálatos kilátás nyílt a Hilton legfelső emeletéről, kényelmes szállodai szobáimat mégsem éreztem igazán lakályosnak. Hogy is érezhettem volna magam otthon egy hotelben, amikor annyi mindent hagytam magam mögött: az életemet Palóval, a családi fészkünket, királynői hivatásomat egy bölcs és szerető király mellett, és a beteljesült álmok országát, Görögországot. Valami viszont mindenhová elkísér, bárhová menjek is: a férjem, a gyermekeim, az unokáim és az országom iránti szeretet hű útítársaim, melyek segítenek elűzni minden árnyat, hogy csendes boldogsággal szemlélhessem a múltat és a jövőt.

Akár egy hegytetőről, úgy nézek le Róma városára. A hegyek mindig is közel álltak a szívemhez, legyenek azok gyermekkorom kedves osztrák bércei, az Athén – és egyben boldog uralkodásunk – felett őrködő Hymettus, vagy a dél-afrikai Tábla-hegy Fokvárosban, amely befogadott minket három gyermekkel a második világháború után, Palótól viszont túl sokszor választott el.

Biztos vagyok abban, hogy aki vonzódik a hegyekhez, öntudatlanul is saját belső magaslatainak meghódítására vágyik – ahonnan aztán magát és a környező világot szemlélheti. Egész életemben az Igazságot kerestem. Arra

Friderika királyné

törekedtem, hogy olvassak a világtörténesek lapjai közt, hogy megértsem, milyen feladatokat szánt nekem a Sors vagy egy magasabb Erő.

A mai napig tanulok, még az olyan jelentéktelen apróságokból is, mint amilyen a lift vagy az autó esete – ezek talán arra hívják fel a figyelmemet, hogy véletlenül se tekintsem magam különbnak másoknál.

Életem királynőként csakis külsőségeiben tért el a többi emberétől, belsőleg semmiben: akárcsak ők, én is sírtam és nevettem, szerettem és szenvedtem. Néha a kétségbeesés peremén táncoltam, de mindig az volt a küldetésem, hogy megtaláljam az igazságot a lét mélyebb értelméről, és meg is tanuljak aszerint élni. És ha sikerült megértenem és elérnem valamit, akkor azt szeretném megosztani minden keresővel – nekik ajánlom ezt a könyvet.*

Egy zaklatott nap fáradt estéjén az egykori görög királyné egyszerű, mégis elevenbe vágó kijelentése villant elkeseredett gondolataimba: *Már megint megtörtént.* Pontosan erről van szó: újra és újra ugyanott tartok. Hibáim labirintusában keringek, és bár néha úgy tűnik, végre sikerül megtalálnom a kivezető utat, végül csalódottan veszem észre, hogy nem jutottam közelebb a kijáráshoz, hanem már megint elakadtam egy-egy unalomig ismert kanyarban.

Nem véletlenül jutott hát eszembe éppen ez a sor, és vele együtt Friderika görög királyné 1971-ben megjelent *Measure of Understanding* című önéletrajzának előhangja. A bevezetés hétköznapi esetek hétköznapi leírásának tűnik – hiszen ki ne lenne néha figyelmetlen vagy szétszórót? Ha minden este felülvizsgálánk aznapi dolgainkat, vajon ki mondhatná el magáról, hogy vele nem történt meg *már megint*? Ismétlődő reakcióink árkot ásnak jellemünkben, és lassan, észrevétlenül megszokássá válnak. Magunk alakítjuk viselkedésünk „vájatait”, ahová aztán egyetlen óvatlan pillanatban úgy csúszunk vissza, mint a szekér a már korábban kitaposott keréknyomba. Nincs ebben semmi különös, mondhatnánk – tévedni emberi dolog, kár az egészre szót vesztegetni.

Friderika mégsem ezt teszi. A két eseményt akár szórakoztató anekdota-ként is leírhatná, de ő egészen más színben tünteti fel a történeteket: a figyelem és önfegyelem szégyellnivaló kudarcaként. Ez a fajta önreflexió az írás egészére jellemző. A királynő nem tagadja belső szépséghibáit, hanem folyamatosan törekszik azok felismerésére, megértésére és javítására. A könyv lapjain nem egy retusált, idealizált és személytelen uralkodói portré rajzolódik ki, hanem egy valódi arc – annak minden szabálytalanságával és tökéletlenségével együtt.

Az előszóban úgy pásztázza végig saját belső útját, mint a célt ért hegymászó az alatta elterülő tájat, és művében nem a megszokott módon tekint vissza életének korántsem szokásos hétköznapijaira. Ami rögtön a beköszöntő sorok alapján rokonszenvenné tette őt, hogy tanulási kedve és kereső szelleme nem merült ki a fiatalságával (és ezt a későbbi fejezetek is megerősítik). Tudta, hogy mások bölcs vezetését – legyen az országa vagy családja – saját magával kell kezdenie. Hogyan uralkodhatna mások felett, ha *önmagán* nem képes uralkodni? Belső trónja mellé két fontos „udvaroncot” állított: az éberséget és a humort. Ébersége szigorú, éleslál-

* A királynő önéletrajásából fordított és itt dőlt betűvel szedett részletek a saját fordításomban jelennek meg, melyek az alábbi kiadás alapján készültek: Queen Frederika of the Hellenes: *A Measure of Understanding*, Macmillan London Ltd, London, 1971.

tó tanácsadóként kísérté figyelemmel tetteit, gondolatait és szavait, a humor pedig „udvari bolondként” segítette abban, hogy tisztán lássa reakciói színét és visszáját.

Bár Friderika származását tekintve is arisztokrata volt, nemcsak vérségi alapon tartozott a nemesek közé, hanem a szónak abban az értelmében is, hogy egész életében kiválóságra törekedett: „Mindig az volt a küldetésem, hogy megtaláljam az igazságot a lét mélyebb értelméről, és megtanuljak aszerint élni.” Hiába állítja az ellenkezőjét Friderika, a könyv elolvasása után biztos vagyok abban, hogy élete mégsem csak külsőségeiben különbözött másokétól.

Már megint megtörtént. És még biztosan meg is fog történni, de ha legalább észreveszem magam egy-egy kritikus helyzetben, apró lépésekkel közelebb kerülhetek belső labirintusom kijáratához: kívülről és felülről rálátni az élet útvesztőjére, és bölcs szemlélőként kezelni önmagammat és a környező világot. A királynő példája segít a „hegymászásban”, önéletrajza pedig erről a rögzös útról szól mindenkinek, aki a megszokottnál frissebb és tisztább magaslati levegőre vágyik.

Mindig is közel álltak hozzám azok, akik ismerik és szeretik a szabad kóborlás szépségét, a látszólagos céltalanság és tétlenség lélekmozgató izgalmát. Ez az egyik leghatásosabb és bárki számára könnyen elérhető védekezés a világ varázstalanítása ellen, ami már gyerekkorban megkezdődik, majd az egyre erősödő külső nyomás az ifjúkor végére szinte mindenkit besoroz a hasznos közepszerűség szürke hadseregébe. Egy emberként menetelünk a kötelességek és elvárások vezényszavára, és egyre ritkábban dereng fel annak az életnek a képe, ami fiatalkori csavargásainkkor még bennünk izzott.

Friderikát igazi kis vadócként nem volt könnyű járt utakra terelni, mivel a járatlan ösvények felfedezése sokkal jobban érdekelte. Legszívesebben a szabad ég alatt csatangolt kedvenc pónija, Purzel hátán, akivel hosszú, magányos barangolásokra indult. „Hegyei” mellett egyik legkedvesebb helye nagyszülei kertje volt a felső-ausztriai Gmundenben – maga a vadvirágos Paradicsom. Ebben a kertben minden élt és minden csodálatosan ismerős volt: a hegyek eleven arca, a szél suttogása, a fák közös tánca.

A kert csordultig volt virággal és öreg fákkal. Az egyik fa tetejére építettem magamnak egy kunyhót néhány deszkából és kötélből, ahol aztán órák hosszat ültem az eget és a madarakat kémelve. Ezt a helyet teljesen a magaménak éreztem: otthon voltam. Itt nem érintettek meg a hétköznapi családi élet feszültségei, a magam uraként éltem saját királyságomban. Még most is hallok a szél barátságos hangját a fák között, és érzem ingatag lakhelyem szelíd imbolygását. De vajon honnan jön a szél, ki és hogyan bocsátja útjára? A fák közös hajladozása idézi elő ezt a titokzatos jelenséget? És akkor ki mozgatja a fákat? Sok-sok kérdés, amire senki nem válaszol. (...)

Birodalmam magasából kilátás nyílt a tóra és a körülötte tornyosuló hegyekre. Minden hegy arcát – mint személyes kis királyságom kedves lakóit – jól ismertem. Néha kipirultak az esti Naptól, néha pedig dühösen kiabáltak és sikoltoztak felém a mennydörgésen és esőn át. Ilyenkor rémülten és bőrig ázva szaladtam haza, és éjjel az ágyamból hallgattam, ahogy az eső és a szél sírva szaggatja ablakaimat. Isten megígérte Noénak, hogy többé nem küld

vízözönt a világ megbüntetésére, és Ő soha nem felejt, igaz? Ezzel a vigasztaló gondolattal ringattam magam álomba, és reméltem, hogy a kert sértetlenül ébred másnap. Szerettem a hegyeimet, a fáimat és a vadvirágokat, akiknek kedves társasága kivételes helyet foglal el emlékezetemben. A mai napig Ausztria vadvirágai a kedvenc virágaim: képzeletbeli barátaimat senkinek sem volt szabad bántania. Elszunnyadtam a tárnicsok és kankalinok között, és tudtam, hogy álmomban sem hagynak majd magamra.

De minden álom véget ér egyszer – mint ahogy azon a napon is, amikor egy szörnyű hang riasztott fel: a hentes megölte az egyik kismalac játszótársamat. Hiába futottam messzire és rejtőztem el, a malac sivítása mégis a szívemig hatolt. Ezek után még meg is kellett ennem a húst. Sírтам és hánytam, nem voltam képes lenyelni. A dajka meg akart büntetni szemtelenségem és makacsságom miatt. Talán ő nem hallotta azt a keserves visítást, amit én. Miért tanítjuk a gyermekeinket arra, hogy szeressék az állatokat és gondoskodjanak róluk, ha aztán gondolkodás nélkül megöljük kis barátait és megetetjük velük azokat a teremtményeket, amelyek szeretetére korábban biztattuk őket? Ez rettenetesen összezavar egy gyermeket! Későbbi életemben teljesen felhagytam a hús- és halfogyasztással – végül is miért kellene támogatnom a világ szenvedéseit, ha az nem feltétlenül szükséges?

Hamarosan távolabb barangolhattam a mezőn. Belovagoltam az erdő mélyére, hogy szarvasokat keressünk. Lovammal – egymással tökéletes összhangban – hegyekre kaptattunk fel és folyókon gázoltunk át. Mindketten magányosak voltunk, de kedveltük egymást és élveztük a csendes erdő rejtélyeit. Az erős, határozott kis ló aranybarnán ragyogott, akár az őszi falevelek. Órákra elmaradtunk, de nem tűnt úgy, hogy bárki is bánná. Csak az idegenekkel való érintkezéstől óvtak, de máskülönben azt tehettem, amihez csak kedvem támadt. Néha megborzongok, amikor felidézem, mi mindent műveltem lóháton. Egyszer találtam egy meredek, kavicsos szélű mélyedést, odavezettem a lovamat és hagytam, hogy a föld meginduljon a lába alatt, hogy aztán vidáman csúszhassunk le a homokfalon.

Talán a felnőttek időnként mégiscsak aggódtak. Egy nap nagyon sokáig távol maradtam, fellovagoltam a hegyoldalra. Nem tudtam visszafordulni a szűk ösvényen, így inkább elmentem a legvégéig, ahol egy kis kunyhóhoz értem, amelyet apám használt zergevadászatkor. Lepattantam a lóról, megcsodáltam a zergéket a felettem magasodó sziklákön, és gyönyörködtem a hófödte hegycsúcsok látványában. Amikor visszatértem, senki nem kérdezte, hol voltam; csak sokkal később mesélték, hogy apám – legnagyobb megdöbbenésére – két nevet talált a kunyhó ajtajába vésve: az enyémet és a lovamét. Így jutott tudomására, hogy milyen messzire elcsatangoltam.

Gmunden látképe

A kis „Rikchen” gondtalan életére némi árnyék vetült, amikor tizenkét évesen egy megrázó ténnyel szembesült: ő bizony hercegnő! Egy falubeli lánytól tudta meg a kellemetlen hírt, aki nem akart többé vele játszani a köztük lévő rangkülönbség miatt. A hír teljesen lesújtotta Friderikát. Azonnal közölte édesapjával, hogy márpedig ő nem akar hercegnő lenni, és dühösen kérte rajta számon az igazságot. Apja kellő tapintattal és bölcsességgel ismertette meg Friderikával a család származását, amelyet addig gondosan titkolni próbált: „A gyermekeimnek úgy kell felnőnie, mintha valamelyik polgári házból származnának. Nincs kivételezés és ceremónia” – szögezte le a herceg minden új alkalmazottnak, aki azt is szigorúan megtiltotta a személyzetnek, hogy gyermekeit a megszokott „Hoheit” (Fenség) megszólítással illessék.

Pedig a Welf-ház egyik fiatalabb ágának, a Hannover-ház sarjainak ereiben német, osztrák, dán, porosz és angol vér keveredett; Viktória brit királynő ükunokájaként, III. Frigyes német császár dédunokájaként, II. Vilmos német császár és porosz király unokájaként pedig egy nagy múltú dinasztia állt a herceg öt gyermeke mögött. Közülük a harmadik, Friederike Luise Thyra Viktoria Margarete Sophia Olga Cecilie Isabella Christa 1917. április 18-án született a Harz-hegység lábánál fekvő Blankenburgban. Ernst August német herceg és Viktória Luise porosz hercegnő egyetlen lánya nemcsak tíz embernek elegendő nevet és legalább ugyanannyi energiát kapott földi pályájához, hanem egy sor címet és rangot is örökölt, hiszen Hannover, Nagy-Britannia és Írország, valamint Braunschweig és Lüneburg hercegnője lett.

Hogy a feldúlt kis hercegnő örökségét ne kiváltságnak vagy tehernek, hanem fontos feladatnak érezze, Ernst August felhívta lánya figyelmét a rang és az emberi minőség különbségére. A kettő nem jár automatikusan együtt – az előbbi adottság, az utóbbiért viszont tenni is kell. (Azt, hogy ez mennyire így van, az élet is igazolta, hiszen a falubeli lánynak valójában nem Friderika „hercegnőségével” volt baja, hanem undok viselkedésével...) Talán édesapja szavai és ranghoz való viszonya is hozzájárult ahhoz, hogy Friderika később, királynőként sem vált soha a formalitások rabjává.

Friderika magányos, de nem boldogtalan gyerekként emlékszik vissza magára. A legtöbb időt egyik öccsével, Christiannal töltötte, de legfőbb társaságát mégis lova, a kert virágai, a komoly hegyek és a vidám patakok – később pedig a könyvek jelentették. A család zárkózottan élt, szülei nem voltak társasági emberek, és a gyerekeket sem szívesen engedték idegenek közé. Amikor Friderika két öccse iskolába került, a lány eléggé magára maradt. A blankenburgi kastély a hercegnő emlékei szerint álomba illő hely volt – egy régiségkereskedőnek, de nem neki, akit halálra untattak az ódon falak, a festményekről letekintő komor ősök és az antik berendezés.

Friderika hercegnő

Friderika egy német nevelőnő felügyelete alatt tanult angolul és franciául, illetve egy lelkész készítette fel a konfirmációra. Az érdeklődő lány egyhangú napjait legszívesebben olvasással töltötte, de e téren sem hagyatkozott másokra, hanem – akár konfliktusok árán is – önálló döntéseket hozott olvasmányait illetően, és azokhoz körömszakadtáig ragaszkodott. Vonzalma a művészet és a filozófia iránt korán megmutatkozott: nem tiltott lányregényeket, hanem versesköteteket és Spinoza írásait bújta éjjelente.

Gyakran mondogatták, hogy ha egyetlen lány van a családban, akkor biztosan rettenetesen elkényeztetik – de gyerekkoromban egyáltalán nem ezt tapasztaltam, ugyanis fiútestvéreim előszeretettel nyaggattak. Később viszont már lovagiasan bántak velem, így felnőttként talán már tényleg jobban ment a sorom, mint másoknak.

Gyermekkorom magányos volt ugyan, de nem boldogtalan. A fiúk hamarosan iskolába mentek, én pedig otthon maradtam egyedül. Máig nem tudom, miért nem mutattak be soha más kislányoknak. Talán annyira megszoktam a fiúkat, hogy nem szerettem lányokkal játszani, vagy a szüleimnek eszébe sem jutott, hogy megismerkedhetnék másokkal is.

Nem szerettem a kastélyt. A falakról elődeim szigorú arcképe meredt rám, és ők voltak az egyetlen társaságom, mert még a lovam is Ausztriában maradt. A szobámban üldögéltem és nézegettem a kert egy távoli, elérhetetlen kis szegletét: hiába éltek a közelben szarvasok, a parkot sajnos körbekerítették, így még az állatok látványa sem enyhítette fokozódó magányomat. Elhatároztam, hogy ápolónő leszek, de senki nem támogatta az ötletet. Maradt az olvasás: egész nap bújtam a könyveket, de ez szintén komoly bonyodalmakhoz vezetett, mert elvileg csak olyasmit vehettem volna a kezembe, amit a nevelőnőm előzetesen jóváhagyott... na de az ember megtanulja kikerülni az efféle szabályokat, mivel az engedélyezett könyvek többnyire mélységesen untattak. Az engem érdeklő irodalmat általában a családi látogatásokkor szereztem be, majd elrejtettem és éjjel olvastam őket. Tanulni akartam, szívtam magamba mások gondolatait, a költészetet és a filozófiát. Még mindig emlékszem, hogy egyszer elkoboztak egy Spinoza-kötetet a szobámból, ami ellen azon nyomban fellázkodtam. Olvasmányaim miatt állandó harcban álltam, de soha nem adtam fel, a nevelőnőm pedig végül letette a fegyvert, és egyszerűen felhagyott az ellenőrzéssel.

Nemcsak ruhákat lehet kinőni, hanem létállapotokat is: a tizenhét éves lánynak már szűk volt kastélybeli élete, komolyabb képzésre és tapasztalatokra vágyott. Ugyanebben az időben Ernst August aggodalommal figyelte Hitler növekvő hatalmát Németországban. A kancellár 1934-ben jelezte a hercegi párnak, hogy az angol-német kapcsolatok megerősítése miatt kívánatosnak tartaná Edward brit trónörökös és Friderika házasságát. Viktoria Luise így emlékszik vissza emlékiratában erre a szülői döntéshelyzetre: „Nagyon megviselt minket. Végül közöltük Hitlerrel, hogy véleményünk szerint a walesi herceg és Friderika közti nagy korkülönbség kizárja a frigy létrejöttét, és nem vagyunk hajlandók ekkorra nyomást gyakorolni a lányunkra.” Huszonhárom év volt „a fiatalok” között, de az elutasítás fő oka valószínűleg nem a negyvenéves Edward életkora volt,

sokkal inkább problematikus jelleme és botrányos nőügyei miatt nem tartották őt alkalmas partnernek.

Ernst August biztosítani akarta lánya függetlenségét a kényszerházasságtól, az egyenruháktól és az azt szolgáló eszméktől, de ezt – az erősödő nemzeti-szocialista befolyást látva – Németországban nem tartotta lehetségesnek. Így került a hercegnő 1934 nyarán Angliába, a kenti North Foreland Lodge bentlakásos lányiskolába. Bár itt is egyenruhát hordott, az uniformis mögül egyre inkább előtörtek egyéni képességei: „Freddie” energikus, önfejű, pimasz, mégis népszerű reformerként vonult be az internátus történetébe. Itt szerezte első közösség-szervezési és vezetői tapasztalatait, emellett pedig szinte tökéletesen megtanult angolul.

Egy év múlva Friderika az angol mezők végtelen zöldjét tornyokra és kupolákra cserélte: Firenzében folytatta tanulmányait az amerikai Miss Edith May kollégiumában. Az akkoriban „Fried Egg” (Tükörtojás) becenévre hallgató hercegnő minden társaságban megállta a helyét műveltségével, eleven eszével és játékos humorával, határozott és céltudatos, de a figyelmes odafordulást sem nélkülöző személyiségével. Filozófiai érdeklődése, művészettörténeti és antropológiai tanulmányai mellett egyre inkább foglalkoztatták a politikai és társadalmi folyamatok. Bár ekkor még nem sejtette, mindezeknek hamarosan nagy hasznát vette egy olyan férfi oldalán, aki a firenzei évek alatt toppant be újra az életébe: Pál görög herceg.

Az európai uralkodóházak tagjai akkoriban szinte mindannyian rokonságban álltak egymással, így Pál és Friderika is közös ősoket tudhatott magáénak. A fiatalember egy gmundeni látogatás alkalmával találkozott unokatestvéreivel, köztük az akkor tízéves Friderikával. A tűzről pattant kislány mindent megtett, hogy felhívja magára az általa bálványozott férfi figyelmét, akivel aztán nyolc évvel később találkoztak újra útjaik – olyannyira, hogy aztán soha nem is váltak el többé.

*

Friderika egy iskolai krikettmeccs alatt egyszer így fohászkodott magában: „Kérlek, Istenem, adj nekem nehéz és kihívásokkal teli életet, mert borzasztóan unatkozom” – akkor még nem sejtette, hogy imája meghallgatásra talál.

Friderika és Pál

Egyre nehezebb volt tanulmányaira koncentrálnia, gondolatai inkább a Villa Sparta kertjében tett nagy séták és beszélgetések körül jártak, hiszen Pál – vagy ahogyan a lány nevezte, Palo – sokkal izgalmasabbnak bizonyult bármilyen művészettörténeti kérdésnél. Hosszas eszmecseréik végül odavezettek, hogy a görög herceg megkérte a tizennyolc éves lány kezét. Ernst August ezúttal elégedett volt az udvarló személyével, lánya túl korai házasságát viszont ellenezte, ezért

két év várakozási időt szabott ki az ifjú párnak; így végül 1938. január 9-én került sor az esküvőjükre Athénban.

A házassággal Friderika nemcsak egy férfinak mondott igent, hanem egy új hazának is: Görögországot is magához ölelte és szívébe zárta. Ha pedig valakit megszeretünk, természetes, hogy semmi nem érdektelen vele kapcsolatban – Friderika is így volt második otthonával. Ismerni és érteni akarta a görögök nyelvét, történelmét, szokásait, az ország adottságait és problémáit, hogy közelebb kerülhessen az emberek lelkéhez. (Aki élt már külföldön, tudhatja, hogy ezt a közelséget elérni nem is mindig olyan egyszerű, főleg az idegenség letörölhetetlen és árulkodó bélyege mellett, aminek a hátrányait – külföldről érkezett feleségként – sok királyné megtapasztalta.)

Friderika új életébe hamarosan egy újabb élet kért bebocsátást: 1938 novemberében megszületett első gyermeke, Sophia, akit másfél év múlva a későbbi trónörökös, Konstantin – „Tino” – követett. Szerelem, házasság, költözés, gyermekek – Friderika a személyes események sodrából hamarosan egy világméretű örvénybe került: kitört a háború.

Miután 1941. április 6-án Hitler megszállta Görögországot, a királyi család nem volt többé biztonságban. Bár Friderika kezdetben megfutamodásnak érezte az országból való távozást, végül biztonságuk érdekében mégis elhagyták otthonukat. Két kisgyerekekkel érkeztek – a szintén nem túl biztonságosnak bizonyuló – Krétára, ahol egy lövészárokban vészelték át egy bombatámadást. A görög uralkodócsalád innen Alexandriába, majd Kairóba repült, végül június közepén érkeztek meg száműzetésük végleges helyszínére, Fokvárosba. Friderika Dél-Afrikában vészelté át a háborút a gyerekekkel, míg Pál követte a királyt Angliába. Lélekben viszont Görögországgal maradtak: komoly diplomáciai és jótékonyági munkával segítették hazájukat a távolból is.

Külföldön az élet könnyen kétszólamúvá válhat, amikor a mélyben lüktető hazai dallamra új melódiák rakódnak, és a szólamok hol harmonikus, hol disszonáns, néha erősödő, néha elhalkuló párbeszédet folytatnak egymással. Az új élet szopránja gyakran izgalmasabb hangzású a nyugodtan dörmögő altnál, de a felső szólam azonnal összeomlik és elárvul az őt támasztó alaphangok nélkül.

Bár Friderika nagyon megszerette Görögországot, a háború embert próbáló idején mégis vágyott a jól ismert gyerekkori dallamra, és a régi kedves gmundeni kertben keresett menedéket – ha máshogy nem, legalább álmában.

A háború alatt egy álom újra és újra visszarepített Ausztriába: vadvirágok ölelésében feküdtem a régi kedves kertben. Erős vágyakozás fogott el gyermekkorom és az álombeli helyszín otthonossága után, és amikor a háború véget ért és visszatérhettem szülőföldemre, első utam oda vezetett. Ültem a virágok közt és azon tűnődtem, vajon miért éppen ezt a helyet idézte fel olyan gyakran az álom. Csak évekkel később hasított belém a felismerés: nem a kert, a virágok vagy a gyerekkorom után volt honvágyam. Egy élményre sóvárogtam, amit még gyerekként éltem át. Nem voltam több hat- vagy hétévesnél, de határozottan emlékszem, hogy pontosan ott, abban a kertben, a vadvirág-

gok között hirtelen végtelen nyugalom kerített hatalmába. Megszűnt létezni minden hang, a virágok, a kert, még én magam is – csak a tiszta tudatosság maradt. Ez a tudatosság üres volt, mégis csordultig telve valamivel, amit akkoriban még nem értettem. Öklömmel a földre csaptam, hogy elhiggyem, tényleg én élem-e át az egészet, de aztán az élmény elillant, és emléke évekre homályba veszett. A feledékenység eluralkodott rajtam: az egykori gyermek nővé érett, belenőtt a világba és elveszítette magát annak sivár dolgaiban. Az álombeli virágok emlékeztetni próbáltak a nagy Láthatatlanra, amelyben ők nyílnak és mindenki más létezik.

Friderika a háború alatt megjárta az idegenség fájdalmas stációit. Szülőföldjére a nemzetközi politikai helyzet miatt be sem tehetette a lábát, szüleivel és a németek oldalán harcoló testvéreivel nem találkozhatott. A szeretett görög föld helyett Dél-Afrika ismeretlen ege alatt töltötte napjait. Idegenül és rémülten figyelte, hogyan vés keserű, mély barázdákat a körülötte lévő világ arcára a háború. Ugyan Palóval – mint levelezésük bizonyítja – nem idegenedtek el egymástól, gyakran nélkülözniük kellett a meg-hitt közelséget. Ebben a bizonytalanságban és idegenségben találkozott egy olyan emberrel, aki dél-afrikai évei legbiztosabb pontja és szellemi-lelki támasza lett: Jan Smuts marsallal, az ország egykori miniszterelnökével.

Smuts tábornok

A tábornok személyének és barátságuknak Friderika külön fejezetet szentelt könyvében. Mivel a görög hercegi család lakhatási gondokkal küzdött, Smuts meghívta őket Pretoriába egy kormányzati rezidenciába, ahol aztán minden nap csatlakozott hozzájuk ebédre. Egy alkalommal Friderikát mélyen elszomorította egy németeknek tulajdonított rémtett, s amikor ezt a tábornok észrevette, így vigasztalta a német származású hercegnőt:

– Kedves gyermekem, ne izgassa fel magát. Ez egy szellemi polgárháború. Mindkét oldalon – ahogy mindannyiunkban – jó és rossz is lakozik. A bennünk és ellenségeinkben élő gonosszal szemben belső harcot kell vívnunk, a jót pedig bátorítanunk kell. Ha vége a háborúnak, Németországra úgy kell tekintenünk, mint a tékozló fiúra, akit tárt karokkal fogadunk vissza a családba. Ha ezt nem tesszük meg, akkor válságok sorozata következik, és mindannyian hitványabbak és értéktelenebbek leszünk, mint valaha.

– Tehát nem utálja a németeket? – kérdezte Friderika megkönnyebbülve.

– Nem. Churchillnek ugyanerre a kérdésére azt a választottam, hogy soha nem leszek képes annyira gyűlölni senkit, mint a briteket a búr háború alatt. Ezeknek az alantas érzelmeknek akkor kerekedhetünk fölébe, ha megtanuljuk megérteni az embereket és a körülményeket. Már rég elfelejtettem, mi is az a gyűlölet. Most már csak sajnálatot érzek emberek, nemzetek, és néha napján magam iránt.

Friderika és a tábornagy hamar szellemi rokonra talált egymásban. Sétáik alatt bejárták az egész vidéket, közben pedig tudományos és filozófiai kérdéseket vitattak meg. Ezek az eszmecserék rendkívül nagy hatással voltak Friderikára, és Smuts szavai termékeny talajba hullottak. Friderika később, Görögországba való visszatérésük után is rendszeresen hozzá fordult kérdéseivel, kétségeivel és gondolataival. A marsall lett a hercegi pár harmadik gyermekének, az 1942. május 11-én Fokvárosban született Iréne hercegnőnek a keresztaja. Friderika sok erőt és inspirációt merített a Smuts haláláig folytatott levelezésükből – az atyai jóbarát belső jelenléte pedig még utána is elkísérte a királynőt.

A száműzetés ideje lassan lejárt. 1944-ben csillant fel végre a remény a változásra, amikor a németek októberben elhagyták Athént, majd a görög államvezetés újra elfoglalta helyét a fővárosban. Pál bátyja, II. György király és hozzátartozói végül csak az 1946-os népszavazást követően, a monarchikus államforma győzelme után térhettek haza.

Friderika éveket töltött távol szeretett Görögországától, és egyre inkább hatalmába kerítette egy másfajta idegenség is: a belső hontalanság. A békekötés után hiába ülhetett újra a gmundeni kert vadvirágai között és hiába őrködött felette a Tábla-hegy után újra a Hymettus, mégsem találta a helyét.

Görögország szintén több sebből vérzett a háború végére. A külső csapásoknál is súlyosabb veszély, egy belső ellenség fenyegette: a polgárháború, amely végül 1949-ig elhúzódott. Az országos vérengzést és általános zűrzavart fokozta, hogy 1947. április 1-jén váratlanul meghalt a király.

II. Györgyöt öccse, Pál követte a trónon, aki – felesége teljes támogatását élvezve – azonnal belevetette magát a munkába. Személyével egy tetterős, uralkodni képes és uralkodni akaró férfi került az ország élére. (A királyi pár aktív magatartása és széleskörű hatalma nem örvendett nagy népszerűségnek politikusi körökben, mivel sokan túlzottnak tartották a befolyásukat egy alkotmányos monarchiában; ők ugyanis nem elégedtek meg a reprezentatív „díszfunkcióval”, hanem valóban magukénak érezték az ország problémáit, és halálukig fáradoztak azok megoldásán.) Királyság és papság – ez a klaszikus állameszmény lebegett Pál szeme előtt, és az ennek megvalósításához szükséges erények megszerzését és gyakorlását kötelező érvényűnek tartotta önmagára nézve. Folyamatosan képezte magát, hogy a görög nép hiteles vezetője lehessen.

Legnagyobb támasza ebben a törekvésében felesége volt, aki szellemi, lelki és munkatársként egyaránt kivette részét a rájuk háruló feladatokból. Nem aktákat tologattak a valóságtól elzárkózva egy kényelmes irodában, hanem közösen beutazták az országot. Nem a politikusok és a sajtó szavára hagyatkoztak döntéseik meghozatalakor, hanem meghallgatták az embereket, miközben saját szemükkel győződtek meg népük nyomoráról és kétségbeeséséről. Autójuk vált a legfontosabb tárgyalóteremmé, hiszen utazás közben rengeteget beszélgettek tapasztalataikról és a megoldási lehetőségekről.

Friderikát a gyermekek sorsa érintette a legérzékenyebben, ezért mélyen megrázta a polgárháború idején történt tömeges gyermekrablás. A – királynő által csak banditáknak nevezett – kommunisták 28 ezer gyermeket szakítottak

el családjuktól. Összesen körülbelül 120 ezer embert hurcoltak el „baráti” országokba, többek között Jugoszláviába, Albániába és Magyarországra. A mai magyarországi görögök többsége (például Beloiannisban és Szegeden) az akkoriban befogadott hétezer menekült leszármazottja. Friderika azonnal cselekedett: alapítványt és telepeket hozott létre az árváknak és rászorulóknak. 1948 januárjában 300 gyereket mentett ki Konitsáról, majd Leros szigetén férjével alapítottak egy „nevelőtábort” elhanyagolt fiataloknak, akik későbbi boldogulásuk érdekében szakmát tanulhattak.

Friderika hiába próbált meg úrrá lenni az elkésérítő helyzeten, a háború és polgárháború alatt átélt rémségek megrengették élete addigi alapjait. A külvilágban zajló összecsapásokat belső ütközet követte, kérdések özöne zúdult rá és forgatta fel nyugalmát. Az ország és királynője sorsa összefonódott, a történelmi események személyes válságba sodorták: érzelmi és szellemi patthelyzetbe került, amiből nem látta a kiutat.

A munkánkkal járó érzelmi feszültség és nyomás végül maga alá gyűrt.

Karpeníszi két hétig a kommunisták kezén volt, de a hadsereg véres harcok után visszafoglalta a várost, és mi Palóval azonnal meglátogattuk az ott élőket. A kisebb házakat csaknem maga alá temette a nagy hó, az út mentén pedig a támadó gazemberek tetemei heverték. Mint mindig, most is tömeg várt minket az utcákon – csakhoggy ez a tömeg néma volt, és a legtöbb szempár könnyben úszott. Olyan sok gyermeket elhurcoltak innen, hogy a két felső középiskolai osztály üresen kongott, ráadásul a gyermekrablást más kegyetlenkedések is tetézték. Már korábban is szinte minden faluban ugyanezzel szembesültünk, de ekkor betelt a pohár.

Hazatérésünk után Svédországba szólított édesapám betegségének híre, aki egy ottani kórházban feküdt. Az ország békéje és csendje megindított bennem valamit, és nem bírtam abbahagyni a hirtelen rám törő sírást. Mintha megállt volna a világ. Elveszítettem a magamba és Istenbe vetett hitemet, és elviselhetetlennek éreztem az életet. Bár nem voltam több harminc évesnél, folyton ez a kérdés zakatolt bennem: mi értelme az életnek, ha ilyen szenvedéseknek ad teret? Honnan jövünk? Mi végre vagyunk itt? Mi ez az egész – a világ, amiben élünk, és benne én magam? A réges-régi kérdések választ követeltek.

Minden hiábavalónak tűnt. Az utóbbi években az érzelmeimből táplálkoztam, és mostanra teljesen kimerültem. Az ésszerű és logikus gondolkodás nem adott magyarázatot az engem mardosó kérdésekre. Pedig válaszokra volt szükségem, hogy újra értelmet nyerjen az életem, de ez szinte lehetetlen kívánságnak tűnt. Ki taníthatna, és hogyan kezdjek hozzá? Korábbi hitem nem segített, mert már nem tudtam elfogadni a sematikus eszméket, gyermektegy tanításokat és egy olyan Istent, akiről nem szerezhetek bizonyosságot – viszont ha elutasítom Isten létét, akkor mégis hol keressem a jó és a rossz, az igaz és hamis forrását?

Mély belső válságba és határtalan boldogtalanságba zuhantam. Tekintetem még nem emeltem „a hegyek felé, ahonnan segítség érkezik”, még nem láttam, merre indulhatnék. Szembesültem a gazdagok és szegények világának különbségével, és nem bírtam megérteni ezt az igazságtalanságot

– ahogy azt sem, miként járhat a szegénység néha mégis tökéletes boldogsággal, míg a gazdagság véget nem érő szenvedéssel. Talán a boldogság nem egyenlő az anyagi jóléttel, hanem annál valami sokkal megfoghatatlanabb?

Az uralkodás teherre vált. A folyamatosan körülöttünk hömpölygő emberáradat egyre inkább a vágyott magány felé sodort, és úgy éreztem, hogy senkinek nincs mit adnom többé. Csak nagyon kevés barátom tudott erről a komoly krízisről, mert nem engedhettem meg magamnak, hogy kifelé is mutassam. Az ország királynője voltam, feladataimat nem hanyagolhattam el. Néha azt hiszem, talán túlságosan egygé váltam népemmel és szenvedéseivel, ezért a polgárháború Görögországgal együtt engem is szétszaggatott.

Külföldre telepített görög gyermekek

Nehéz száműzöttként az otthontól távol élni, de ismerős földön idegenként létezni sem könnyebb. A hazatérés ellenére Friderikát belső otthontalanság gyötörte, és ismeretlen volt előtte a válságból kivezető út – azt viszont érezte, hogy nem vesztelgelhet sokáig ebben az állapotban, minél előbb tovább kell lépnie. „Mert mi a krízis? – ha ember, nép, faj kultúra, szellem az érésben megáll, sorsának feladatait nem oldja meg, krízisbe jut.” Friderika viszont nem akart megrekedni, ezért minden erejével kereste a megoldást, hiszen „a krízis egyedüli megoldása az, hogy az ember feladatának teljesítéséhez felnő.” (Hamvas Béla)

A probléma gyökerét kellett feltárnia ahhoz, hogy a tüneti kezelésnél – összeszorított foggal helytállni a mindennapokban – hatásosabb és hosszabb távú gyógymodot találjon. Saját orvosává kellett válnia egyénre szabott terápia kidolgozásával.

Az első és legfontosabb lépés a „betegség” felismerése és a tünetek észlelése, ezt követően pedig a diagnózis felállítása volt. Friderika nagy akarattal eltávolította magától a problémát és megpróbált kívülről-felülről rátekinteni. Szigorú önelemzésbe kezdett, és a logika éles kését használta eszközkül a gordiuszinak látszó csomó szétvágásához. Bár akkor még nem sejtette, hogy hamarosan indiai bölcsek lábánál ülhet, már akkor öntudatlanul alkalmazta Niszargadatta Mahárádzs tanácsát: „Ha meg akar oldani egy problémát, vissza kell vezetnie azt forrásáig. (...). Vizsgálja meg magát, milyen módon működik, figyelje meg tettei indítékait és következményeit. Tanulmányozza börtönét, amit figyelmetlensége révén épített maga köré.” Friderika ezt tette, és lépésről lépésre eljutott az ellentmondásosnak tűnő felismerésig: saját börtönéből csak befelé juthat ki.

Valamit tennem kellett, hogy visszanyerjem egyensúlyomat és új életcélt találjak. Hogy vágtagzó érzelmeimet megzabolazzam, gondolataimnak felügye-

letre és irányításra volt szüksége – de ez egyáltalán nem bizonyult egyszerű feladatnak, hiszen az érzelmeim rángatták gondolataim gyeplőjét. A népszerű lélekgyógyászok, pszichoanalitikusok és papok felszínes frázisait és sematikus nézeteit nem tartottam sokra, ezért aztán nem is fordultam hozzájuk. Egy olyan új belső iránytűre volt szükségem, amely nem kiskapuk, logikai bukta-tók vagy légvárak csapdája felé vezet. Saját gondolkodásom megalkotójává és önmagam elemzőjévé kellett válnom szakértők segítségével nélkül.

Első hasznos kérdésként ez merült fel bennem: ha az orvos minden alkalommal könnyekben törne ki, amikor meglátja páciensét, hogyan lenne képes segíteni neki? Tehát ha minden szenvedővel azonosítom magam, hogyan nyújthatnék nekik vigaszt? Mások nyomorát és kétségbeesését nem vehetem a lelkemre, a részvét nem lehet teljes azonosulás: csak úgy enyhíthetem bánatukat, ha képes vagyok a problémát eltávolítani magamtól és messzebbről szemlélni.

A következő lépésben arra kellett rájönnöm, mi is az az „én magam”. A testem? Az nem lehet, mert a testem változik. A gondolataim? Azok sem állandóak. Az érzéseim? Azok aztán folyamatosan hullámoznak, a valódi én pedig nincs alávetve a változásoknak – tehát a vetítövászonnak kell lennem, amelyen a változások filmje pereg, vagy figyelmes karmesternek, aki vezényli és összehangolja gondolataim, érzéseim és fizikai megjelenésem sokféle szólamat.

Ezzel együtt az a kérdés is válaszra várt, hogy mi is ez a változó és csalóka világmindenség, amelyben élünk és amelynek részei vagyunk. Ha megtalálom az igazságot, vagyis azt az összetevőt, amely örök a változó univerzumban, akkor ugyanezt megylem saját magamban is – és fordítva.

Óriási feladatot tűztem ki magam elé, de már nem volt menekvés. Ha sikerrel járok, békében élhetek magammal, összhangban másokkal és a mindenséggel. Ha viszont elbukom, továbbra is csapongó gondolataimnak és érzéseimnek kiszolgáltatott, céltalan és értelmetlen élet vár rám.

Friderika felismerte az érzelmek és hangulatok által vezérelt elme kiszolgáltatottságát és sérülékenységét. Hogy ne imbolygó tutajként hanykolódjon a körülmények kiszámíthatatlan hullámain, egy háborítatlan sziget keresésére indult, ahol megvetheti a lábát, és anélkül szemlélheti a körülötte zajló változásokat, hogy azok megrengetnék léte alapjait. Nem matróz, hanem kapitány akart lenni saját fedélzetén, aki biztos kézzel fogja a kormányt és tudja, merre tart. Ehhez belső iránytűre volt szüksége: egy olyan eszközre, amelyet nem tájolnak el a lelki időjárás szeszélyei: független vihartól és napsütéstől, nappaltól és éjszakától, apálytól és dagálytól. Hogy megtalálja „a folytonosat a mulandóban, az egyetlen konstans tényezőt a tapasztalatok összességében” (Niszargadatta Mahárádzs), elsőként az anyagi világ természetét és törvényszerűségeit akarta megérteni, ezért komoly tudományos tanulmányokba fogott: az atomfizika lelkes kutatója lett.

A részecskék világa és az anyagi világ rendje teljesen lenyűgözte, a téma iránti szenvedélyes érdeklődése pedig lassan újraélesztette régi lendületét és kezdeményező kedvét. Az önképzés, a nemzetközi kurzusok és a Dr. Themistokles Kanelloupolostól, a később megalakult Atomenergiái Bizottság első tudományos igazgatójától vett magánórák mellett kapcsolatba lépett a kor

legnagyobb fizikusaival. Kérdéseit többek között a Nobel-díjas Werner Heisenberggel, a kvantummechanika egyik atyjával és Robert Oppenheimerrel, az amerikai atombombaprogram vezetőjével vitatta meg. A tudós férfiak elismerően nyilatkoztak – a *Times Magazine* címlapján „atomkirálynőnek” titulált – Friderikáról, Oppenheimer szerint például „Ófelsége egészen különleges és mély érdeklődést mutat a tudomány és az atomenergiái fejlesztések iránt, és rendkívül tájékozott az atomenergiával kapcsolatban.”

Friderika újonnan megszerzett ismereteit nem akarta magának megtartani, hanem az atomenergiában rejlő lehetőségeket az ország javára kívánta fordítani. Az Egyesült Államokban tett tanulmányútjai során tudományos „szövetségeseket” szerzett, és az addig szétszórta erőforrásokat hálózattá fogta össze. 1958 májusában védnökségével – és többek között Oppenheimer részvételével – Athénban rendezték meg a harmadik nemzetközi atomenergiái tanfolyamot politikai vezetők számára. 1961 júliusában pedig megvalósult egy maroknyi tudós és politikus víziója, a Démokritoszról elnevezett nukleáris kutatóközpont. Friderikának – és férje támogatásának – köszönhetően Görögország néhány évtized alatt az atomenergia békés nagykövetévé vált.

A munka és a kutatás azonban itt nem ért véget. Friderika nem éppen átlagos érdeklődése átlagon felüli komolysággal is párosult, mert a királynő nem csupán egy tudományterületet akart megérteni, hanem kérdései a lét legmélyebb problémáira irányultak. Egy idő után viszont elért a természettudományok határához, ahol az anyag korlátaiba ütközött: bizonyos problémákra az atomfizika nem adott közvetlen válaszokat, így a továbbvezető utat már neki magának kellett kitaposnia. Friderika képes volt kitágítani a tudomány kereteit, hogy aztán az atomfizika jelenségeiből és az energia tulajdonságaiból kiindulva logikai úton jusson el az anyagon túli világ törvényszerűségeihez.

A királyné látogatása
a Bevatron részecskegyorsítóban (1958)

Atomfizikai tanulmányokba kezdtem. Életbevágó lett számomra az anyag világának felderítése: mi is ez a fizikai univerzum, amiben élünk, ami a részem és aminek a része vagyok? Végül szobám magányában – néhány könyv segítségével – feltárult előttem az atomok rejtélye. Döbbenetn állapítottam meg, hogy még a legapróbb parány is csupán energia; az energia pedig csak egy ismeretlen és láthatatlan erő filozófiai elnevezése.

Az anyag atomokból, az atomok pedig elemi részecskékből – protonokból, elektronokból, neutronokból stb. – állnak, és minden elemi részecske egy bizonyos mennyiségű energiát hordoz. Az energiahalmazok egymással szemben kis labdaként viselkednek, de valójában minden esetben csupán energiáról van szó. Ez az erő azonban nyugalmi állapotban nem észlelhető: az

– egyszerre hullám- és részecsketermészetű – energia nem más, mint a működésben lévő, vagy inkább egy adott időegységen belül megmutatkozó erő.

A minden anyag esszenciáját jelentő energia síkján alany és tárgy elválaszthatatlan egységet alkot. Ahogy az energia csak a közvetlenül nem látható erő egy megnevezése, úgy minden anyag – ami energia – ennek a láthatatlan erőnek a kivételése. Az a tény, hogy alany és tárgy összeolvad ebben az erőben, arra a következtetésre vezetett, hogy az anyagi világ, amelyhez minden lény tartozik, csak látszat – lényegében láthatatlan energia. Tehát a Valóság és az Igazság nem az, amit tapasztalok, hanem amit képtelen vagyok érzékelni – és ez vagyok valójában. A Valóság és az Igazság a Láthatatlan Erő.

Visszatérve az engem gyöttrő kérdéshez: úgy tűnt, választ találtam rá. A világ, amiben élünk: ez a láthatatlan erő. A tudós ezzel dolgozik, és energia-ként határozza meg. A teológus hívhatja Istennek, az „abszolút Hatalomnak”. Én a Láthatatlannak szeretem nevezni. Mi vagyok én? Mivel a testem anyag, az anyag energia, az energia pedig láthatatlan erő, ezért a Láthatatlan része vagyok. A valódi énem nem a látható test, hanem ez a láthatatlan igazság, amelynek a test is csak egy megjelenési formája. (...) Valódi énem az, amit nem látok. Mindenki úgy nevezi, ahogy akarja. A vallásos mondhatja: Istenben létezem, Isten pedig bennem lakozik. A tudós: energia munkál bennem, az energia pedig egy velem. Én így fogalmazok: a láthatatlan része vagyok, a láthatatlan pedig a részem.

Na de mihez kezdjek ezzel a tudással, ha nem alkalmazom? A múltban elkövetett hibám az volt, hogy ismereteim és gondolkodásom hiányossága miatt azzal tettem egyenlővé magam, amit láttam – vagyis a testemmel. Hogy ne ez a téveszme határozza meg létemet, ezentúl a láthatatlannal, nem pedig a láthatatlan pusztá megjelenésével kell azonosítanom magam. Csak új gondolati ösvények kitaposása árán léphetek a helyes útra és kerülhetem el a korábbi zsákutcát.

A viszonyítási pont önmagam számára már ez a láthatatlan erő, amely a látható univerzum esszenciája, így természetesen magában foglalja az egész emberiséget is. Tehát ha bárki mást szolgálok, magamat szolgálom. Ha az emberiséget szolgálom, magamat szolgálom. Vallásos szóhasználatnál élve: ha felismerem Istent magamban, felismerem Istent az Univerzumban és másokban. Az élet célja, hogy megtaláljuk az önmagunkban és másokban lakozó Isteni Láthatatlant, és azonosuljunk vele. Így ismerhetjük meg magunkat és azt, hogy valójában testvérek vagyunk. Egy Mindenben és Minden az Egyben.

Friderika pontosan tudta, milyen akár önként, akár kényszer hatására idegen földre menni, azt viszont csak jóval később ismerte fel, hogy a teste mellett szelleme is száműzetésbe kerülhet. De hogyan juthat haza, aki belső hontalanságban él? Merre induljon, hol találjon otthonra önmagában? Hová tartson belső útján, hogy bolyongásai végén biztos végállomást találjon?

Az „útítervhez” szüksége volt arra, hogy tisztán lássa a kiindulópontot és azt a folyamatot, amely boldogtalanságba taszította. Mi tette ilyen zaklatottá? A körülmények. Tud-e változtatni ezeken a körülményeken? Nem, vagy csak nagyon korlátozottan. Akkor tehát az ember arra van ítélve, hogy egész életében az őt ért hatások rángassák? Ezt nem tartotta elfogadhatónak. De akkor

hogyan függetleníthetné magát a körülményektől? Csakis saját viszonyulása segítségével! A királynő rádöbbsent, hogy szenvedéseinek fő forrása a téves gondolkodás, ezért egyensúlya visszaszerzéséhez és fenntartásához elméjét kell áthangolnia. Lépésről lépésre feltárta az őt hátráltató hibás gondolkodásbeli berögződéseit és visszatérő káros viselkedési mintáit, amelyek érzelmi kiszolgáltatottsághoz vezették.

A szellem „az összeszedettségben leli örömét” (Keresztes Szent János), ezért öntudatlanul is szenved a szétszóródástól: a külvilág eseményeinek hajszájában állandó menekülésre kényszerül, ha nem veti meg lábát saját otthonában. Ezt a menedéket – a belső összeszedettséget – kereste Friderika, hogy ne essen áldozatul a körülmények hajtóvadászatának.

„A feledékenység eluralkodott rajtam: az egykori gyermek nővé érett, belenőtt a világba és elveszítette magát annak sivár dolgaiban.” Miféle feledékenység uralkodott el Friderikán? Mire nem emlékezett felnőve, amit kislánként még tudott? „Amikor a gyermek belép a földi világba, azok a fátylak, amelyek látását borítják, még nem kérgesedtek rá, mert még csak éppen akkor hagyta el az Isteni Jelenléte, és így a meghitt közelség ízét még ott érzi magában. Mihelyt elhagyja anyjának méhét, az égi világtól való elszakadásának fájdalmában rögtön felsír, s amikor a honvágy eluralkodik fölöttes, keservesen panaszkodni kezd (...). A gyermek figyelmét minden pillanatban magukra vonják és hatalmukba kerítik azok a tárgyak, amelyek érzékeinek kedvére vannak, természetének pedig kielégülést nyújtanak, s így megfélekeznek a másik világról és egyre inkább eluralkodik benne a ragaszkodás ehhez a világhoz.” Friderika is felismerte a Nadzs al-Dín Rázi perzsa szúfi által leírt feledési folyamatot és következményeit: a válságot az okozta, hogy belezuhant a világ változékony dolgaiba, és ez eltakarta szeme elől a Valóságot – azt a Valóságot, amely mozdatlan és állandó. Rádöbbsent, hogy léte nem azonos a vele történetekkel; hogy békéje nem a körülmények függvénye; hogy belső szabadságától fosztja meg önmagát, ha élete súlypontját és figyelme fókuszát *kívülre* helyezi.

Nem valami újat kellett hát felfedeznie, hanem valami rég elvesztett megtalálnia: legbelső lényének eredeti otthonát. A szellemi diaszpórából való szabaduláshoz rendhagyó módon az atomfizika vezette el, kutatásai révén rátalált arra a mozdatlan és örök „létezési állandóra”, amelyet nem befolyásolnak az élet szüntelen változásai. Felismerte azt az – általa „Láthatatlannak” nevezett – sérthetetlen erőt, amely a látszat hullámmzó felszíne alatt mindenben és mindenkinben közös.

A királynő azonban a pusztaság felismerését nem tartotta elegendőnek (holott már ez sem kis teljesítmény egy harmincas éveit elején járó embertől, akire ráadásul rengeteg külső kötelesség hárul). Mit ér bármilyen elméleti tudás, ha az nem épül be szervesen az életébe, ha azt nem állítja hétköznapijai szolgálatába? A belső munka legnehezebb része csak ezután következett: a megszerzett tudáscsíra elültetése és felnevelése a gyakorlatban.

Friderika hosszú útra indult. Súlyos poggyászt cipelt magával: múltját, személyiségét, kötődéseit, vágyait és félelmeit. Hogy mindezeket fokozatosan hátrahagyva, fölösleges terhek nélkül mászhassa meg a legmeredekebb hegyet,

a belső béke ormait, olyan vezetőre volt szüksége, aki előtte jár a felfelé vezető szűk ösvényen.

Léptei Indiába vitték, ahol – állami feladatai elvégzése után – a hinduizmus megismerésének szentelte idejét. Eljutott az Arunácsala hegy lábához, a szentként tisztelt 20. századi bölcs, Ramana Maharsi ásramjába. A tiruvannámalai spirituális központ akkor már nélkülözte alapítója személyes útmutatását, szellemi jelenléte azonban meghatározó maradt, és a királynőt mélyen megérintette ez a különleges közeg.

Ahogy Mahadevan professzort is, a madraszi egyetem filozófiatanárát, aki a hinduizmus tanain belül az advaita védánta szakértője volt, a királynő pedig sokat tanult tőle mind az önkutatás filozófiai, mind gyakorlati hátterével kapcsolatban. A professzor felismerte az intellektus korlátait, és saját tapasztalatot is szerzett a tudás ésszel és szóval szinte megfoghatatlan formájáról. Friderika az ő közvetítésével találta meg mesterét Csandrasékaréन्द्रa Szaraszvati, a kan-csipurami monostor vezetője személyében, akinek irányítása alatt mélyült el az önátalakítás praxisában a rendszeres meditáció révén.

Ahogy egyetlen parányi atom képes a körülötte lévő többi részecske mozgását befolyásolni, úgy Friderika átalakulása is hatott környezetére. A királynő a tudomány felől jutott el a hindu advaita tanításokhoz, az atomfizikát használta „dobbantóként”, de amikor rátalált a hazavezető útra, nem feledkezett meg korábbi állomásairól, és a fizika világát gazdagítani akarta a fizikán túli felismeréseivel. Személye hidat épített a fizika és a metafizika között: több neves tudós, köztük Carl Friedrich von Weizsäcker német atomfizikus a királynő révén került kapcsolatba Mahadevan professzorral és a tudományos kereteket meghaladó gondolkodással. Weizsäcker megismerte az advaita védánta és Ramana Maharsi tanítását, amelyet nem pusztán teóriaként kezelt, hanem alkalmazott is, és a meditáció rendszeres gyakorlója lett.

Friderika szeretteit is beavatta az őt foglalkoztató kérdésekbe. Ennek hatására gyermekei atomfizikai kurzuson vettek részt, hogy megértésük édesanyjuk magyarázatait, férjét pedig sikerült megnyernie az állami atomfizika-kutatás ügyének. Friderika családjával is járt Indiában,

később pedig advaita védánta konferenciát szervezett Athénban. Nézetei nemcsak a tudományos berkekbe, hanem az európai uralkodódinasztiák körébe is átszivárogtak, holott senki nem próféta a saját hazájában, hát még a rokonságában... Friderika azonban ebben is kivételesnek bizonyult: szellemi törekvéseit olyan intenzitással sugározta, hogy hatása a mai napig nyomot hagy az európai királyi családokban, mivel többeket is „beoltott” érdeklődésével, Iréne pedig édesanyjához hasonlóan komoly keresővé vált.

Ramana Maharsi

Külső szemlélőként, az idő megszépítő távlatából könnyű lelkesedni valakiért, és jellemének pozitívumaira fókuszálva szinte tökéletesnek hinni, árnyoldalairól pedig nagyvonalúan megfeledezni. Pedig a kimagasló teljesítményeknek a háttérben gyakran nagy ára van, s ezt az árat sokszor éppen a „nagy emberek” legközelebbi hozzátartozói, társa és családjá fizeti meg, mivel kénytelenek elszenvedni a tehetséggel és különleges képességekkel járó valamennyi áldást – és átkot is.

Friderika személyes krízise nem maradt észrevétlen férje előtt, de mivel a királynő nem akarta környezetét terhelni egyéni válságával, ezért – még ha örömtelenül is – tette tovább a dolgát mind az uralkodás, mind a családi élet terén. Sem megoldást, sem vigaszt nem várt környezetétől, mert tudta, hogy saját problémájára csakis ő tud gyógyírt találni. Mekkora önuralom kellett ehhez! Egy komoly nehézséget ilyen bátran magunkra venni igazán nagy erőre vall – főleg ha viszonyításként belegondolunk, hogy még rossz hangulatunkat és apróbb bosszúságainkat is milyen könnyen hárítjuk másra... A királynő képes volt otthon is királynő maradni, és szeretteinek is próbálta ugyanazt az emberi minőséget biztosítani, mint amit kifelé képviselt.

„A szüleinktől kapott tudás fénye ragyogja be éppúgy mások életét is, mint ahogy a miénket” – áll Friderika életrajza előtt gyermekeinek ajánlása. S ki igazolhatná hitelesebben a szülőket, mint legszigorúbb kritikusaik: a gyermekek? Sophie, Tino és Iréne vészterhes történelmi időben, de támogató családi közegben nőttek fel. „Kezdetől fogva igyekeztünk magunkat ahhoz szoktatni, hogy gyermekeink valójában nem a mieink. Csak kölcsönkaptuk őket, hogy megtanítsuk őket járni, de saját ösvényüket maguknak kell kitaposniuk” – írja Friderika.

A királyi pár – rengeteg uralkodói kötelezettsége mellett – sok időt és energiát fordított a családra is. Az egymás iránti figyelem legfőbb eszköze a *beszélgetés* volt. „A gyerekeink áldásként léptek életünkbe és meg is maradtak annak, velük beszélgetni pedig mindkettőnknek élvezetes időtöltés volt. Úgy nőttek fel, hogy hazájuk és szüleik iránti komoly felelősségtudat élt bennük, és soha nem jelentettek számunkra gondot. Éppen ellenkezőleg: segítettek nekünk, és megosztották velünk gondolataikat, csalódásaikat és reményeiket. Mindent megbeszéltünk a családban, általában a közös étkezések alkalmával. Hacsak nem voltak vendégeink, az ebéd és a vacsora egyedül a miénk volt, ahol teljesen magunk között lehettünk.”

A rendszeres beszélgetések és a valódi érdeklődés meghitt és elfogadó légkörében a szülő-gyerek viszony nem laposodott el vagy hűlt ki. A szülők és a gyerekek kölcsönösen nyitottak maradtak egymás irányába, fogékonyak voltak egymás gondolataira, érzéseire és érdeklődésére – kapcsolatuk így fejlődő és eleven maradt: egyéni és közös megújulásra képes nyílt, tartalmas és éltető viszony.

Családom nem volt szentéletű vagy különleges, mégis összetartoztunk a szeretetben, a jó és helyes kutatásában, őrizve magunkban az Igazságot. Palo halála után a gyerekek – egymástól függetlenül, a világ különböző tájain – fénytapasztalatokat éltek át. Tino többször ragyogást látott, amit az energia és erő eredőjének érzett. Irenét a fény egészen önnön forrásáig vitte:

megzengette lelke húrjait, s ő követve ezt a hangot zenét fakasztott mások szívében is. Én pedig egyszer egy aranyló fényfolyamban ébredtem: úgy tűnt, mintha a fejem középpontjából rám zúduló ragyogó áramlásban úszott volna az egész testem.

Ezek a percek előbb-utóbb szertefoszlának, mert csak pillanatképei a Valóságnak. Ha figyelünk az üzenetükre és tisztázzuk magunkban jelentésüket, akkor – akár egy ég felé tartott tükör – az élet a menny visszfénye lehet. Amikor ez az állapot megvalósul és tartósan fennáll, az élet kiteljesedik bennünk. (...)

A családom is egyetért velem abban, hogy ideje beszámolnom ezekről a belső tapasztalatokról és a Palóval folytatott utolsó beszélgetéseimről. Évekig jártam az igazsághoz és belső békéhez vezető meredek ösvényt, és érzésem szerint végül elértem valahová – ezért szeretném megosztani mindezt azokkal a törekvőkkel, akik még az útkereséssel küzdenek.

Palo utolsó betegségébe én magam is belebetegedtem. A vágy, hogy vele lehessek, szorosan az ágyához láncolt. Öntudatlanul azt gondoltam, hogy inkább elhagyom vele együtt ezt a világot, semhogy lássam őt elmenni. A Láthatatlan azonban figyelmeztetett: „Ha elpusztítod a formádat, hazugságban hiszel. Éned egy az övével – a láthatón túli önmagával. Gondolkozz helyesen, és légy azzá, ami állhatatlan, hogy egy lehess vele akkor is, amikor lát-szat-valója eltűnik.”

Próba előtt álltam: elveim most az élet vizsgabizottsága előtt feleltek. Ingatag lelkem a végtelenbe kiáltott: „Palo, szerelmem, ne hagyj el! A magasabb Én válaszul félresöpört minden önző gondolatot, és az igazság felragyogó fényében mi ketten és mindenki más Egyek voltunk, mert nincs elválás, csak Egység. (...)”

Tényleg őt láttam? Ha igen, akkor melyik az igazi arca? Azé a férfié, aki harminchatnak nézett ki házasságkötésünkkor, vagy azé, aki hatvankettő volt, amikor a betegség legyőzte? Szeretem Palót – Palo egyetlen, az évek által nem érintett változatlan valóját. Ha egyszer igazi énünket soha nem látjuk, amikor újabb változás jön, vajon elveszítünk-e valamit? Elvesztem-e Palót? Igazi énünk megbújik a felszín alatt – ha a víztükör hullámot vet, vajon elveszítem-e a magát a vizet? Palo a férjem és a szerelmem. Nem láthatom őt, de ez nem változtat a lényegen: még mindig a férjem és még mindig szeretem.

Mindketten hittünk a szeretetben – nemcsak a két embert összekötő szeretetben, hanem abban is, amely minden férfi és nő lelke mélyén Isten szeretetének forrásából fakad. (...) Szeretjük egymásban azt, amit soha nem látunk – hogyan veszíthetnénk el valaha egymást, ha egyszer igazi valónk nem szűnik

A királyi család

meg létezni? Csakis azokat érhet veszteség, akik nem ismerik ezt az igazságot – nem pedig minket, akik a változatlant szerettük egymásban.

Palo így szólt: „Szívemben hordalak örökkön örökké. Mindig együtt leszünk, mert nincs elválás, csak egyetlen közös út van, amin kéz a kézben járunk.”

Nemcsak a mesékben, hanem a valóságban is időről időre bekövetkezik, hogy utunkat csak próbák teljesítése után folytathatjuk. A próba a lécet mindig magasabbra teszi, mint amit kényelmesen át tudnánk lépni – ugrani kell. És épp ez a lényeg, az ugrás: a próba mindig erőfeszítést, önmeghaladást kíván, teljesítésének jutalma pedig a szintemelkedés. A megszerzett magasabb belső állapot fennmaradása azonban nem törvényszerű, hanem folyamatos éberséget és akaratot kíván. Pedig mennyivel könnyebb engedni a belső gravitációnak, és a nagy energiát kívánó ugrás helyett inkább kényelmesen elereszteni magunkat! Ez nemcsak az egyénre, hanem a kapcsolatokra is jellemző: ahogy a kezdetben termékeny talaj felszínét folyamatosan pusztítják a természeti erők, úgy koptatja a kapcsolatokat az idő, ezért megtartásukért *tenni* kell.

Egy házasságot (magas) szinten tartani önmagában véve sem kis teljesítmény, hát még egy ország vezetőinek, akik vállát ezer más megoldásra váró ügy is nyomja. Pál és Friderika szerelmét korán próbák elé állította a sors: két évet vártak az esküvőig, majd Friderikának egy idegen országban kellett megtalálnia a helyét; átéltek egy háborút és egy polgárháborút, aggódtak egymásért, gyermekeikért, az ellenfélként harcoló görög és német családjukért és hazájukért; szenvedtek az őket gyakran elválasztó fizikai távolságtól a száműzetés és a zűrzavar évei alatt; Pál elvesztette bátyját és ezzel együtt rászakadt a királyság súlya... Csak néhány kiragadott nehézség az életükből, aminek sokszor töredéke is elég ahhoz, hogy két ember elengedje egymás kezét és feladja közös útját, ők viszont mindvégig kitartottak egymás mellett.

Ha jól működő kapcsolatot látok, mindig figyelem a jeleket: mi az a titok, ami két embert összetart? Hogyan tudják megőrizni egymást – és magukat? Univerzális recept valószínűleg nincs – ahány ember, annyiféle igény és lehetőség, de mindenkitől lehet tanulni valamit – hogy aztán vagy elrettentő, vagy követendő példaként álljanak előttem.

Az utóbbiak közé tartozik az egykori királyi pár, akik a kezdetektől *valódi figyelmet* szenteltek egymásnak, és ennek egyik legszembetűnőbb bizonyítéka, hogy életük végéig *beszélgettek*: ismerkedésükkor hosszú sétáikon, később Görögország bejárásakor az autóban, a családi étkezéseik alatt és még Palo halálos ágyánál is. Beszélgetéseik témája és nívója nem csak hétköznapi szinten mozgott: a világpolitika és az ország ügyein kívül szívesen vitattak meg művészeti, filozófiai, tudományos, vallási; valamint a lét mélyebb természetére irányuló kérdéseket. Közös ügyeik mellett teret hagytak maguknak és egymásnak is: Pál szenvedélyes vitorlázó és zongorista volt, míg Friderika az atomfizikára, majd az indiai tanokra és az önkutatásra áldozott rengeteg időt. Diplomáciai és egyéb utazásaik biztosították a távolság-közelség dinamikus és lendületet adó váltakozását. Nem egymás képére akarták formálni a másikat, hanem egyéni adottságaikat megtartva és elfogadva *dolgoztak* – *önmagukon*. A maguknak felállított mércét igyekeztek átugrani, és egészen az utolsó próbatételig kéz a kézben jártak akadályokban jócskán bővelkedő közös úton.

Az utolsó próbatételt Pál betegsége és halála jelentette. A király a fájdalommal és a közelgő véggel nézett szembe, míg a királynő társa elvesztésének gondolatától szenvedett. Friderika szinte beleroppant férje távozásának lehetőségébe – egészen addig, amíg hagyta, hogy érzelmei irányítsák. Idővel azonban már képes volt arra, amire csak nagyon kevesek: túllépett saját félelmén és fájdalmán, és érzéseit magasabb szintre emelve felülnézetből szemlélte az eseményeket. Minden, amit addig megtanult a bölcsélet terén, mérlegre került: mit ér bármilyen tudás, ha nem segít rajtunk a válságos pillanatokban? Mit ér bármilyen bölcsesség, ha csak elmélet marad, és nem terjed ki életünk egészére, viselkedésünkre, tetteinkre és viszonyulásainkra? Friderika addigra meggyőződött a mindent átható és Egységgé alakító Láthatatlan Erő létezéséről – akkor miért kerítse hatalmába a kétségbeesés, ha a

Láthatatlan Erő fizikai kivételése épp átalakulóban van? Palo csak előregedett testét veti le és hagyja el, de mindaz, amiért valóban szerette, lényének láthatatlan lényege nem változik, és nem szűnik meg. Friderikát az élet a halál által tette próbára, és ő kiállta a próbát: Palo halálára végül nem csupán keserű veszteségként, hanem egy új, láthatatlan közös állomás kezdeteként tekintett.

„Nemcsak a szomjazó keresi a vizet, a víz is keresi a szomjazót” – írja Rúmi, s ez Friderika életében is beigazolódtott. Amikor szomjazni kezdte a tudást, és kérdéseire válaszokat várt, szándéka és erőfeszítése medret vajt annak az éltető pataknak, amely idővel újra virágzó kertté varázsolta kiszikkadt belső tájait. Ez az éltető víz saját legbelső forrásából fakadt, és az önkutatás révén jutott hozzá.

Friderika Indiában ismerte meg a Ramana Maharsi által önkutatásnak nevezett gyakorlatot, amely nem csupán egy meditációs módszer, hanem az élet egészére kiterjedő szemlélet. Mert mit ér az, ha minden nap meditálok, de közben továbbra is jellemem árnyoldalai, viselkedésem visszáságai, vagy vágyaim és érzelmeim viharai rángatják cselekedeteimet, gondolataimat és szavaimat? Az önkutatás folyamatos és állandó éberséget kívánó állapot, a meditáció pedig „csak” a tűzifa ahhoz, hogy az egész élet lángra kapjon, és a magasabb hőfokon elégjen minden belső szemét, fölösleg, lerakódás. Az önkutatás révén nem egy ismeretlen patakhoz juthatunk el, hanem egy már eleve bennünk lévő forrást nyithatunk meg – úgy, hogy kíméletlenül, kivétel és kompromisszum nélkül eltakarítjuk az összes akadályt a forráshoz vezető úton: „Ami mindenekfölött fontos, az az ellentmondásoktól való megszabadulás. A cél és az út ne legyen különböző szinten; az élet ne vessen árnyékot a tudás fényére; a viselkedés

Friderika királyné és fia, II. Konstantin
Pál király temetésén (1964)

ne hagyja cserben a hitet. Hívhatja ezt becsületességnek, következetességnek, teljességnek. Nem szabad meghátrálnia, lazítania, elsodródnia; nem szabad feladnia a már meghódított területet. A szándék állhatatossága és a törekvés őszintesége el fogja önt vezetni céljához.” (Niszargadatta Mahárádzs)

Mi is az pontosan, ami távol tart minket a keresett éltető forrástól, mi jelenti a legnagyobb akadályt? Az emberi lét legnagyobb lehetősége és egyben legnagyobb csapdája: az elme – és annak ezernyi megnyilvánulása. A szabadon kószáló elme észrevétlenül úgy irányítja a háttérből életünket, akár egy marionettbábos. Vágyunk valamire és megkapjuk, boldogok vagyunk; fájdalom ér minket és szenvedünk; felbosszantanak és dühöngünk – miközben épp ezekből a természetes emberi reakciókból építjük fel saját börtönünket, ahol érzékeink és érzelmeink kiszolgáltatott foglyai vagyunk. Idővel ezt a rabságot tekintjük természetesnek, pedig a szabadulás kulcsa nálunk van. S mivel saját magunk építjük fel magunk köré vastag falainkat, lebontani is csak mi tudjuk, ehhez viszont előbb meg kell ismernünk magát a börtönt, mert – Niszargadatta Mahárádzs szerint – „az érzéki tapasztalatok és tettek világát jól ismerjük, de keveset tudunk gondolataink és érzéseink belső világáról. A meditáció elsődleges célja az, hogy tudatosítsuk magunkban belső életünket s meghitt viszonyba kerüljünk vele. A végső cél: elérni az élet és a tudat forrását. Ráadásul a meditáció gyakorlata komoly hatással van természetünkre. Annak, amit nem ismerünk, szolgálai vagyunk; amit ismerünk, annak urai vagyunk.”

Friderika mestere útmutatása alapján, a meditáció és egyéb mentális, élete egészére kiterjedő gyakorlatok révén igyekezett kiismerni és felügyelet alatt tartani belső világát. Amellett, hogy éberén figyelte és korrigálta saját viselkedését, rendszeresen visszavonult a világ zajától. Az évekig tartó komoly gyakorlás révén képes volt egy-két órán át (ami kivételes teljesítmény!) fenntartani azt az állapotot, amelyről így ír: „Eljön az a pillanat, amikor a koncentráció fényében minden más kialszik, és csak az elmélyedés marad. Eltűnik a világ és vele én is – hogy még létezem-e vagy sem, nem tudom, csak rábízom magam a Tiszta Tudatosságra.”

Ha valaki próbál akár csak egy-két percre is elcsendesedni, azonnal észreveheti, hogy elméjében micsoda zűrzavar uralkodik. A gondolatok szertelen majomhordaként ugrálnak ágról ágra, és nemhogy megállítani, de még lelassítani is nagyon nehéz őket. Mintha megállás nélkül zajlana egy színdarab a tudatunkban, aminek nem rendezői, csak nézői vagyunk. Az elme magával ragadó tánca pedig mindaddig folytatódik, míg rá nem irányítjuk figyelmünk reflektorát. Friderikának a meditáció segítségére volt abban, „hogyan fedezze kötelékeit, kioldja és egy csomóba fogja őket, majd egyszerre mindet a sarokba vágja.” (Niszargadatta Mahárádzs)

Utolsó földi évei alatt Palo még egyszer meglátogatta Athosz hegyét, ahol részt vett az első kolostorok alapításának millenniumi ünnepségén. Néhány órára Bizánc dicsősége újjáéledt, Palo pedig azért imádkozott, hogy ezt a tisztán spirituális üzenetet ne szennyezze be semmi más.

A korai egyházban a misztika fontos szerepet játszott. A régi egyházatyák nagy misztikusok voltak, prédikáltak és tanítottak a meditáció művészetéről, Athosz hegye pedig a keresztény misztika központjává vált. (...) Néhány ko-

lostorban még gyakorolják a meditációt azok a szerzetesek, akik saját kis közösségeket alapítottak, és általában a nagy kolostoroktól távol élnek – gyakran szűk cellákban, amelyeket mintha a sziklás hegyoldalhoz tapasztottak volna. (...)

Mialatt Palo a kolostorokat látogatta, én egy hajón maradtam és csodáltam az évszázados épületeket a tengerről. Az ortodox szerzetesek megtalálták a legalkalmasabb helyet monostoraiknak: általában hegytetőre építették őket. Tisztában voltak vele, hogy a szem a messzi távolba emeli az elmét – egészen addig, amíg a fizikai és mentális horizont hatalmas csenddé nem olvad, ahová sem az ember, sem a természet zaja nem tud betörni.

A legjobban úgy tudok elcsendesedni, ha a Napra összpontosítok. A fény mindig is nagy szerepet játszott a családom életében: a fény a látható bizonyítéka

az Energia létezésének, a Láthatatlan Erő első látható megnyilvánulása – az őszövétségi tereméstörténet is a fény megjelenésével kezdődik.

Az elmélyedésre ráhangoló Nap-összpontosítás során a külső Napot belülré, elmém mélyére helyezem át, majd erre a belső mentális tárgyra koncentrálok, hogy kirekesszek minden más gondolatot. A belső Nap vonzásában az elme lassan befelé fordul, és egészen addig vonul vissza, amíg egyesül ezzel a fénnel. Ez az a pillanat, amikor a fény misztikus élménnyé válik és ragyogó leplét rám borítja, vagy az Isteni Tudatosság megérint és a fényen át a nagy csendhez vonz. Itt minden létezés megpihen. Itt nincs születés és nincs halál, nincs világ vagy gondolat, nincs tárgy és megfigyelő sem, aki megfigyel – mégis ez a legéberebb Tudatosság. Az óceán sem érzékeli minden egyes cseppjét, csak magát a vizet, amely alkotja.

Athosz hegye

A hegyek közt lebukó Nap sugaraiban azon töprengek, vajon hogyan volt képes ez az apró, törékeny királynő élete minden területén nem egyszerűen helytállni (pedig már az sem lett volna kevés), hanem különleges erőt és fényt lopni kötelességeibe, kapcsolataiba és egyéni törekvéseibe? Hogyan volt képes összefogni és egyben tartani országát, családját, házasságát és belső hivatását, ráadásul mindezt magas szinten működtetni?

Gyakran tapasztalom, hogy minél kétségbeesettebben futok a dolgaim után, annál nehezebb utolérni őket, és a reménytelen hajsza a legkevésbé sem eredményes, mert amint levágom egy tennivaló fejét, azonnal három másik nő helyette. Ha viszont sikerül letennem a kardot, majd az értelmetlen vagdalkozást és rohanást békés, fegyvertelen sétává lassítanom, akkor a sárkány megszeli és összes fejét önként az ölembe hajtja. Friderika képes volt megfékezni elméjét, és egyetlen dologra összpontosítani: belső Napjára, amely

aztán úgy ontotta fényét maga körül, hogy a közelében mindenki részesült belőle. Azzal, hogy önmagát összefogta, minden rendeződött benne és körülötte: mint ahogy a mágnes körüli erőter magához vonzza, és szabályos alakzatba rendezi a vasreszeléket, úgy hozott egyensúlyt Friderika körül az, hogy nem feledkezett meg *magáról*. Mert „egyetlen dolog van ezen a világon, amiről nem szabad megfeledkezni. Aki az összes többiről megfeledkezik, de erről az egyről nem, annak nincs oka az aggodalomra. Ám aki az összes többire gondot fordít, viszont erről az egyetlenről megfeledkezik, az olyan, mintha egyáltalán nem is tett volna semmit. Olyan ez, mint amikor egy király egy meghatározott feladattal idegen országba küld valakit. Mármost ha ez az ember elmegy, és száz más dolgot tesz, ezzel az egyetlen feladattal azonban nem törődik, akkor az olyan, mintha egyáltalán nem is tett volna semmit. Éppígy mindenkinek, aki ebbe a világba jön, egy meghatározott feladata van, és az az ő célja. Ha ezt nem hajtja végre, akkor semmit sem hajtott végre.” (Dzsalál al-Dín Rúmí)

Friderika felkutatta és komolyan vette egyetlen feladatát: megtalálta azt az utat, amely elvezette őt Belső Forrásához, a Láthatatlan Erőhöz, szeretett Fényéhez. Életét egyetlen cél szolgálatába állította: vissza akart térni szülőhazájába, ahonnan érkezett és ahová gyerekkorától fogva visszavágyott. Vissza akart térni „a tisztaság világába, vagy azt is mondhatnánk, hogy a ragyogás világába, az égi világba, a szellem világába”, és meg tudta szabadítani szívét „mindazoktól a tisztátalanságoktól, amelyek beszennyezték”, és „mindattól az idegenségtől, ami beléje vésődött”. Megszabadította magát „a szennyezettség világától, mint ahogy a bárányt is megszabadítják gyapjától”, és el tudta felejtetni a szennyezettség világát, hogy aztán többé ne emlékezzen rá. A visszatérés ösvénye elvezette szülőföldjére, „és aki visszatért szülőföldjére, az már nem fél az éhségtől, a ruhátlanságtól, a szomjúságtól, az oroszlanoktól, kígyóktól és a többi dologtól” – s a vadvirágok már nemcsak körülötte, hanem benne is nyílnak.

Ébredező tudatom homályán arany fény tör át és nyit kaput egy új napra: a szobám ablakából nézem a lilából vörösbe hajló napkeltét. Soha semmilyen szándékos módszerrel nem sikerült feltörnöm szívem lakatját és elérnem a belül tündöklő forrást. Vajon ki teremtette a szárnyakat, amelyek lelkemet létezésem középpontjába repítik? És miért veszítjük el a reggel ígéretét a nap forgatagában? Ha árny-éneinket követjük, menekülünk az igazság elől, de a gyermekkor álmaiból és az ifjúság reményeiből az örökkévalóságot kell felnevelnie az évek bölcs keretének. Hátat fordítok hát mindannak, ami elmúlt, és a felkelő Napra emelem tekintetem.

Szemben a felkelő Nappal

Domokos Johanna
A zarándok dala

I+4

*Der du von dem Himmel bist,
Alle Freud und Schmerzen stillest...*
Goethe

*és lépte dalában
eképp hallani
időzőjel megnyitva*

and the melody / of her steps / echos / quotation time / open

und das lied/ der wanderin / klingt es so / anführungszeiten / unten

én, a királynő
ki mer
egy pillanatra
teljesen
szerelembe esni
múló pillanat
örök

i, the queen / who dares / who falls in love with / timeless passing / moments

ich, die königin / die es für einen moment / wagt sich ganz / zu verlieben /
vorübergehender moment / ewig

szerelembe esni
földdel, éggel
köztünk levő fákkal,
patakokkal, belső tüzekkel
szerelemben
véled – vélem
érintve az érintetlen

fall in love / with sky and earth / with the trees between us / with streams,
heartbreaking inner fires / fall in love with you and me / touching / the
untouchable

in liebe zur erde und zum himmel / zu den bäumen zwischen uns / zu den
flüssen und inneren feuer / in liebe zu dir und mir / berühren / das unberührte

én, a királynő
mindég egészen
egyedül
kinek párja

i, the queen / always complete / alone / whose mate

ich, die königin / ewig / allein / wessen gefährte

és kinek élete
nem
különbözik
az egyszerűekétől

and whose life / does not differ / from the ordinary

und wessen leben / unterscheidet sich nicht / vom gewöhnlichen

magánéletéről
()
nem is beszélve

her private life / () / is nothing / to mention

von ihrem privatileben / () / ganz / zu schweigen

a közéletben való
részvétele
se semmi
különös

her participation / in the world / seems nothing special

ihre teilnahme / am öffentlichen leben / ist nichts besonderes

rangomhoz
hivatalomhoz
semmi tilalom
nem kapcsolódik

my rank / and my office / are not a subject / to any prohibitions

es gibt / keine verbote / gegenüber / meinem rang oder amt

csak az egyszerű
öröm és csend
nem hagyja el
szívem

only the simple joy / and silence / does not leave / my heart

nur die einfache / freude und stille / verlässt / mein herz / nicht

tiszta a vágy
még inkább
a belül rejtőző
rajongás

desire is pure / hidden / more so / in the adoration

das verlangen ist rein / umso mehr / die darin verborgene / bewunderung

ugyanúgy mondom
én mint te
én, a királykirálynő
ki elindula egy helyében

you say / just like me / i am the king-queen / set off / in her place

du sagst / genauso wie ich / ich bin die königkönigin / die sich augemacht hat / an
ihrem platz

*

tavaszi kert
a tengerek körülvevő
partja

spring garden / is the shore / surrounding the seas

der frühlingsgarten / ist das ufeer / das die meere säumt

ereszeken
fénycseppek
olvadoznak

melting / light-droplets / on the eaves

lichtttropfen / schmelzend / in die traufe

szelek rejlve
a kívánságtermő fákbán
mégis

hidden winds / in wish-granting trees / although

winde versteckt / in wunscherfüllenden bäumen / obwohl

valami hosszasan
boroszkálja
a már nem havas mező
zsenge szálait
hogy megmutatkozzék
a párás ösvény

something lingers / the no-longer-snowy field's / tender filament / so the humid
path / can reveal itself

strebend langsam / der zarten fäden / der nicht mehr schneebedeckten felder
entlang / um den weg / im morgendämmer freizulegen

melyen
kék a lábam
zöld a szárnyam
aranyos a hátam

where my legs / are blue / my wings / are green / my back / is gilded

dort wo meine beine / blau / meine flügel / grün / mein rücken / golden sind

bennem nyílik
a világ
még a kinti
virág is

the world / opens / within me / even the flowers / from outside

die welt / erblüht / in mir / sogar die blumen / da draußen

forrás közelében
barka, birka
selymesen kitakarva

nearby the spring-source / kittens, sheep / silk-like uncovered

in der nähe der quelle / weidenkätzchen und schafe / seidig öffnend

amiként
az eggyel
és önmagával
osztható

as only divisible / by the one / and with oneself

wie das nur / durch eins und durch sich selbst / teilbare

*

nyári palota
körül
körkörös
fényárok

around the summer palace / circular / ditches of light

der sommerpalast / von lichtgräben / umkreist

három hosszant
három keresztirány
egyikében
ott
itt

three lines long / tree line across / in one of them transverse directions / here

drei linien lang / drei linien quer / in einer / dort / hier

álló
fekvő nyolccal
osztható
szirmú virágok

flower petals / divisible by / standing / lying eight

durch stehende / liegende acht / teilbare / blütenblätter

és a királynő
önnön nyomába lépend
hogyan megérkezzen

and the queen / enters / her footsteps / so to arrive

und die königin / tritt / in ihre fußstapfen / um anzukommen

szavába
testébe
lélekbe

in her words / in her body / in the mind

in ihr wort / in ihren körper / in den geist

lakóhelyem
rajtam belül
nézett szét

my dwelling place / is within me / she looked around

mein wohnort / ist in mir / sie sah sich um

a szülőcsarnokon át
finoman áradnak
a kék szelek
ki-be

through the birth-hall / the blue winds / flow tenderly / in and out

durch den geburtskanal / strömen sanft / die blauen winde / hinein und heraus

a mennyezeten beszüremelő
meleg napsugáron
lengéden himbálódzom
vette észre
ide-oda

i sway gently / on a warm sunray / beaming through the ceiling / she noticed /
back and forth

ich wiege mich sanft / auf einem warmen sonnenstrahl / der durch die decke
flimmert / merkte sie / hin und her

ha nekilendülök
légből lépek
csak a pillanat
tart a földön

if i launch / get airborne / only the moment / keeps me / grounded

wenn ich schwung nehme / trete ich in die luft / nur der moment / hält mich / auf
der erde

én, a királynő
vörös űrbe
öltözöm

me, the queen / dressed / in red / empty space

ich, die königin / kleide mich / im roten / leeren raum

bor
bab
és kakas

wine / beans / cock

wein / bohnen / hahn

*

SZÁSZ SÁNDOR
A GYÖNGY ÁLDÁSA

ősz*i* erdőben
változás
hosszasan
bolyong

in the autumn forest / change wanders / lingering

im herbstwald / wandert der wandel / lange

színhez
hasonlatos
sokszívű
levelek

color alike / multi-hearted / leaves

farben gleiche / mehrherzige / blätter

bent lévő
égig érő
öleli
a kinti fákat

sky-high / indoor trees / embrace / the outdoor ones

bis zum himmel reichende / innere baum / umarmt / die anderen draußen

éjgyönyörre
szelek
egybekelnek
a tűfokon
piros fonál
égre lobban

night's beauty-winds/ mingle / on the needle point / red yarn / is fluttering / in the sky

für die nachtfreude / verbinden sich die winde / um das nadelbett zu überqueren /
rotes garn flattert / zum himmel

gyönyör
gyöngy
négy
emeleten

pearl-/ bliss / on four / floors

vier / ebenen / der wonnerperlen

az első
hóharmattal
ruháim
fehérre
váltanak

with the dew of the first snow / my clothes / turn / white

erster schneetau / meine kleider / werden / weiß

kendermag
kutya
zizzenő avar

hemp seeds / dog / sizzling foliage

hanfsamen / hund / raschelndes laub

teliholdas
éjszakákra
fenntartott
öröm

for full-moon nights / awaiting / joy

für vollmondnächte / bewahrte / freude

kandallóban
tűz ropog

fire / crackling / in fireplace

feuer / knistert / im kamin

*

téli varázsban
a bent kinti
kimondhatatlanul
sötét kör
bevesz

winter's mystery / all-embracing / unspeakably / dark circle / engulfs me

im winterzauber / unaussprechlich / das innere und äußere / dunkler kreis /
umfängt sie

belső tűz
barangol
mezőkön rónákon
által
általa
általam

inner fire / roams through / fields and plains / through you / through me

inneres feuer / durchstreift / felder und ebenen / durch dich / durch mich

ruhám fekete
hogy a jégshiporkán
betűző napfényt
teljesen
magomba
szív
jam

my dress is black / so that / the sunlight / shining / on the icicles / will be absorb
in me / completely

mein kleid ist schwarz / damit die samen / in mir / das funkelnde sonnenlicht /
vollständig / aufnehmen können

fenyőág
köles
és disznóhús

pine branch / millet / pork

tannenzweig / hirse / schweinefleisch

leesett kulcstartó
már csak karikája
este huszonhárom huszonegy
január huszonöt

dropped keychain / only the ring remains / twenty-three twenty-one, night /
january twenty-five

heruntergefallenes schlüsselbund / übrig nur der ring / abends dreiundzwanzig
uhr einundzwanzig / fünfundzwanzigster januar

időtlen bele-
és elhallgatás

timeless / silence / in silence

zeitlos / stille / in stille

jelen a jelen a jelen
melyhez a jelentéstől
lopakodni el

ilyenkor

the present / is present / in the present / away / from the meaning / and in such
case

dasein / dasein / von der bedeutung / weggeschlichenes dasein / und in solchem
fall

csak azért
nem múlik az idő
hogy
egyre
fiatalabban
közelítse

the reason time / does not pass / so it can be approached / younger /and younger

zeit hört auf / den übergang / immer jünger / anzunähern

és amikor tökéletesen
tizenhat éves
átkelend
úgy volt, úgy leend

and when she / is perfectly sixteen / walks through the gate / so it was so will it be

und wenn sie / vollkommene sechzehn ist / setzt die reise vor / so war es / so soll
es sein
tenyerei közé
szívében dobogó
madárka

the heartbird / flies into / open hands

herzensvogel / zu den entfalteten / händen

repül a fénysugárban
üres éjben
üres ég

flying in the light-beam / empty sky / of empty night

im lichtstrahl fliegend / leerer himmel / der leerer nacht

időzőjel bezárva

quotation time closed

anführungszeiten oben

*Ueber allen Gipfeln
Ist Ruh'...
Goethe*

BODA ANIKÓ
HOGYAN VÁLASSZ SORSOT

MAGAM

közösségünk
válasz, zöldel
este, s erre
égkor réved,
keresni
tudott tudást
fölemelve, s elfeledni
titkosított titoktalan
elrejtő
öbüllám, delidón.

lebeg
fölötte elporló
vörös kén, s nem tudom
mikoron nevezte
létedet
tenmagad magamnak,

megélve
szívvel lélekbe.

dukey barnabás

E számunk szerzői

Babics Imre – költő, Budapest

Baka Györgyi – költő, Érd

Bánki Éva – író, irodalomtörténész, Budapest

Basa Viktor – tanár, irodalomtörténész, Gődöllő

Baul, Parvathy – Baul mester, Sanatan Siddhashram

Beata Grant – keleti nyelvek és kultúrák professzora, Stanford

Benkő Ildikó – költő, magyartanár, Budapest

Berti, Sara – festő, szobrász, szerkesztő, Vence/Bologna

Binoche, Juliette – színésznő, Párizs

Braungart, Wolfgang – irodalomkutató, Bielefeld

Csáji László Koppány – író, kulturális antropológus, ügyvéd, Budapest

Dálnoky Dana – író, költő, műfordító, Hercegszántó

Daróczi Anikó Judit – irodalomtörténész, műfordító, egyetemi oktató, Budapest

Dobai Lili – költő, Budapest

Domokos Johanna – költő, irodalomkutató, szerkesztő, Budapest/Berlin

Dörögdi József – fordító, Budapest

Dukay Barnabás – zeneszerző, költő, Budapest

Fenyvesi Félix Lajos – költő, író, újságíró, Budapest

Gyukics Gábor – költő, műfordító, Szeged

Halmi Tamás – költő, esszéista, Pécs-Somogy

Halmosi Sándor – költő, Budapest

Hegedűs Gyöngyi – orvos, költő, fotográfus, Budapest

Hegy Botos Attila – Zugliger

Hollósi Judit – szerkesztő, műfordító, Bátorbágy

Kardos Gyöngyi – keleti nyelvész, természetgyógyász Párizs/Budapest

Jász Attila – költő, szerkesztő, Gerecse

Kardos Gyöngyi – keleti nyelvész és természetgyógyász, Párizs

Komoróczy G. Emőke – irodalomkutató, Budapest

Lajtos Nóra – költő, irodalomtörténész, Debrecen

Lovász Irén – énekes, antropológus, egyetemi oktató, Solymár

Ludvigh Károly – pszichiáter, pszichoterapeuta, tanácsadó, író, Aszófő

Maloney, Dennis – költő, kiadó, New York

Molnár Attila – doktorandusz a BBTE Hungarológia Iskolájában, Kolozsvár

Mouawad, Wajdi – író, színész, rendező, Párizs

Németh Tamás – magyartanár, Budapest

Ódor Klára – tanár, film- és színházkritikus, Szeged

Perger Éva – író, költő, Győr

Prontvai Vera – művészettörténész, rádiószerkesztő, Vác

Rácz Ráchel – színházesztéta, Budapest

Rideg Zsófia – dramaturg, fordító, Budajenő

Roth, Avi – képzőművész, fotográfus, Los Angeles/Budapest

Sehgal, Jyotika – festő, költő, Berlin/New Delhi

Sepsi Enikő – az irodalom- és kultúratudományok egyetemi tanára, Budapest

Stein, Donna – művészettörténész, kurátor, Los Angeles

Sudár Balázs – történész, turkológus, Budapest

Sukadev Bretz – Yoga Vidya alapítója, Bad Meinberg

Szalai Mirtill – önismereti szakember, táncterapeuta, Budapest

Szatmári Zsófia – programozó, műfordító, Budapest

Takács Brigitta – magyartanár, fordító, Budapest

Tótor György – angoltanár, műfordító, Budapest

Tóth Kinga – multimediális művész, hangperformer, költő, író, számos város

Turai Laura – irodalomkutató, Kecskemét

Ulviczki Emőke – műfordító, Tokod

Vály Sándor – multimediális művész, Trevi/Helsinki

Yelin Hirsch, Gilah – festő, professzor, rendező, antropológus, Venice (Kalifornia)

Zalán Tibor – költő, író, dramaturg, Budapest

Köszönjük P. Gulyás Márton önzetlen szöveggondozói munkáját.

Szívem, te szívem II

„A görög »mustikos« egyik jelentése »rejtett«, mint a lélek és a női érzékenység: egyfajta befelé figyelés. De a megélése sokkal több, mert akit egyszer elkap egy tornádó és találkozik a Szeretet arcával, azt kitépi kerekeiből, hogy ezután csak a Szeretet arcát lássa minden arcban, megálázva és elárulva, kitagadva és kifosztva, feláldozva és nincstelenül. Szorongatja egy kifizethetetlen adósság az Istenarc felé, próbál válaszolni erre a feltétel nélküli szeretetre. Ez az Arc minden formán áthat, a jelenlét kitágulásában és a hiányérzet szorításában, és megvilágít egy tér-időn kívüli szervet, melyet szívnek nevezhetünk.” (Kardos Gyöngyi)

„Királyok leánya vagy! / S mennyek legfényesebb / ékessége királtságod.” (Hegyi-Botos Attila)

„Az angyal segít megfordítani, másként látni és megélni a dolgokat. Ám tüzes elköteleződést vár, ragyogó igényességre hív, miközben élénken figyeli az alakulófélben lévő embert. A gyengédség és a szelídség áll a tanítása szívében. Soha nem vagyunk egyedül az úton és a jelenlétnek ez a hitnek köszönhető megérzése nagy szelídséget hoz életünk nyereségébe.” (Juliette Binoche)

„A bölcsek azt mondják, két folyam létezik: / a Sakti Atya / és a Sakti Anya. / A férfi energia / a tudásban keresi helyét. / A női energia / a belső öröm energiája; / teljesen átadja magát Kedvesének. / Figyelme egyhegyű: / ha Kedvese boldog, ő is boldog. / Mely tudás fogható ehhez?” (Parvathy Baul)

„Hadewijch prózájának legsűrűbb, legmélyebb, legmisztikusabb rétegeit egy szavakon túli, zeneinek mondható erő irányítja, amely a külső-belső érzékeket működésbe hozza, s az olvasó maga is nyitottá válik a misztikus érzékelésre. A szövegek olvasása, értelmezése nemcsak az intellektust veszi igénybe, hanem a teljes testet megmozgatja. Az ember minden érzékszervével részt vesz az »olvasásban«, a *magistra* beszédét nemcsak hallja/látja, hanem mélyebb szinten tapasztalja meg, s mivel valamiféle, egész testét és lelkét érintő tapasztalatban részesül, követni tudja a hozzá beszélőt, sőt, azonosulni tud vele.” (Daróczi Anikó Judit)

A Napút elérhető az interneten: <http://www.naputonline.hu>

Számlaszám: OTP 11713012-21181665

A folyóirat támogatói:

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

